ΒΙΟΧΡΗΣΤΟΛΟΓΙΑ

SEU

L.5.48

COMMENTARII

De Aere Vitali
De Esculentis
De Potulentis.

Cum Corollario de parergis in Victu.

Authore *HEN. MUNDY* Med:

OXONIÆ,
Impensis *JO: CROSLEY* Bibliopol: 1680.

84.E.

894.11

PRÆFATIO LECTORI.

JUcundius & gratius Humano generi vix aliud conceſſit Alma natura, quam per amæniſſimos Phyſices campos ſpatiando miranda opificis Cœleſtis artificia, (præſertim quotquot vitæ conſervationi dicantur) ſeriò contemplari. Hoc quamprimum per ætatem & quoties per negotia licuit, ferè ſemper feci. Commentarios inſuper de ſingulis quæ ad victum pertinent, conſcripſi eo conſilio, quo diligentiores itinera peregrè facientium ſuas ephemeridas Hodæporicas conficiunt: ut ſiquid ex obſervatis, animo excideret poſſet ex ſcripto recolligi. Hos primum meo ſolius uſui deſtinâram; at poſtea mutatâ ſententiâ produxi, & publici juris eſſe volui.

Non me latet ſatis ſuperque de hiſce rebus fuiſſe ſcriptum: ſed à quibuſdam adeò prolixè, ut unius ætatis otium ad legendum vix ſufficiat. Ab aliis adeò jejunè; ut lector aliquid emolumenti inde ægrè capiat.

Nullus veterum utcunque luculentus potuit omnibus numeris abſolutus eſſe: nam non pauca in victu noſtri ſeculi emerſerunt ſuperioribus prorſus incognita: partim ob novas terrarum plagas, non ita pridem detectas: partim ob aliuſmodi inventiones, quas tempus

pus nuper peperit, antiquis intercidentibus. Græci & Latini ſcriptores pauca admodum extra maris mediterranei, & vicinarum regionum limites nôrunt. Imo Oceanus, fluvii, & terræ Septentrionales multa alunt animalia iſtis nè famâ quidem audita. Et hæ ſunt cauſæ præcipuæ quamobrem has commentationes prodire in lucem permiſi. Et ſpero eſſe haud quaquam inauſpicato emiſſas, ſed pleriſque gratas fore, nec inutiles. Sunt quidem breves, at non obſcuræ; tenues, at varia continent, & plurima nova ab aliis vix tacta.

Rationum, quas in ætiologiis paſſim adhibui, forſan quædam videantur inſolentes: ſunt fere Mechanicæ. Itaque ſpero fore pleriſque veriſimiles, & mentibus veritatis cupidis non difficulter ſatisfacturas. Nullus dubito, quin magni naturæ proceres adepti & exercitati hæc tanquam nota & vulgaria præterituri ſint; non illis erant ſcripta, quibus notiora ſunt quam nobis. Satis erit, ſi annuant & nutu probent. Aliis candidis & cordatis, ſi placuerint & profuerint, videbor mihi operæ-pretium aſſecutus.

Elenchus Capitum.

COMMENTARII *De aere vitali.* p. 1. *Aer quid ſit, quid Æther, quid Atmoſphæra & ejuſdem uſus.* p. 2: *Atmoſphæræ regiones; partium ejuſdem uſus.* p. 3. *Materiæ ſolaris energia, quo pacto in vere ſingula afficit, & ad ſpeciei renovationem incitat, quomodo in animantibus perfectis operatur.* p. 4. *Ejus beneficio quatilia vivunt; ejuſdem vi vegetabilia nutriuntur. Aeri vitali nitrum ineſt, terræ etiam, & aquæ.* p. 5: *Aqua Aeri diſſeminatur.* p. 6. *Sulphur Aeri vitali ineſt, ab his partibus pendent, aeris affectiones.* p. 7.

Ibidem CAP. II. De Calore Aereo. *Calor eſt à luctâ Sulphuris cum nitro. Beneficia Caloris.* p. 8. *Incolæ regionum calidarum longævi. Calidus Aer ſenibus prodeſt. Cali calidi incommoda.* p. 9. *In Calidis regionibus ſolitudines frequentes. Urbes in nonnullis calidis ionibus intolerabiles præ ardoribus ſunt.* p. 10: *Morbi Calidarum plagarum. Morbi peſtilentiales & maligni in calidis plagis oriuntur. Exercitus prope Ormuzium æſtu extinctus: tamen in Regionibus calidis, modò irriguis, ſat commodè vivitur.* p. 11.

CAP. III. De frigore. *Frigus eſt quid materiale, non tantum privatio. De primo frigido.* p. 12. *Terra non eſt primum frigidum. Nec aqua: neque Aer.* p. 13. *A particulis nitri ſit calor: ab eiſdem ſit frigus: quomodo ſit glacies.* p. 14. *Cur frigus æquè intenſum non ſit ubique æquè tolerabile. Hiſt. ex Martinii Atlante Chinenſi.* p. 15. *Ætiologia iſtius quæſtionis. Aeris Anomalia unde ſit.* p. 16. *Hiſtoria intempeſtivæ hyemis: Hiſtoriæ alia è Chronicis Saxoniæ* p. 17.

CAP. IV. De admirandis frigoris effectibus. *Ejus effectus in liquidis.* p. 18. *Cerevisia & vinum congelant. Non ſpiritus* p. 19. *Frigoris effectus in ſolida, & ignem: Ignis præ frigoris vehementia non ardet.* p. 20. *Effectus frigoris in homines & alia anomalia.* p. 21:

* CAP.

CAP. V. De morbis à frigore. *Morborum à frigore genera. Morbi à frigore externi. Perniones, Phlyctænæ.* p. 22. *Contractiones artuum. Gangræna à frigoris vehementia. Sphacelus.* p. 23. *Historia Sphaceli mira: ejusdem ætiologia. A simili illustrata.* p. 24. *Morbi interni à frigore. Morborum à frigore internorum enumeratio. Qui frigore pereunt doloris expertes moriuntur.* p. 25. *Morbi soporosi à frigore. Eorum ætiologia. Paresis, tetanus, Intestinorum & ventriculi atonia.* p. 26. *Lipothymia, tormina ob frigus, Asthma ab eadem causâ; Historia ejus. Ætiologia.* p. 27.

CAP VI. De quibusdam Artificiis, quibus frigoris injuræ mitigantur, & frigidarum regionum commodis. *Frigidæ regiones populosæ sunt. Quo pacto Tartari frigoris & caloris excessum vitant.* p. 28. *Vestibus pellitis utuntur Septentrionales, oleo & vino foventur. Allium cepæ & cardiaca in frigore prosunt: frictio congelatos juvat.* p. 29.

CAP. VII. De Atmosphæræ pondere & aeris Elatere. p. 31.

CAP. VIII. De Aeris tenuitate & siccitate. *Nulla pars Aeris humore vacat.* p. 33. *In montibus Excelsis spiratio læditur. Aer nimis subtilis respirationi non sufficit. Sed in montibus vix ita tenuatur. Aer vitalis humore vacare non potest.* p. 34. *Causa respirationis in montibus læsæ ab effluviis petenda. An inspiratio ob nitri aerii defectum in montibus impediatur? an non potiùs à nitri copiâ humore privati vel ab aere elastico, vel ob pondus Atmosphæræ diminutum.* p. 35. *Qualis aeris temperies sanitati maximè conducat: ad Ætherem purum perveniri non potest. Aer ten: sanitati fere conducit. Valetudinarii aerem tenuem quærunt.* p. 36. *At non omnibus ex æquo convenit. Vis Idiosyncrasiæ in sexu. In Gentibus.* p. 37. *Pauci sunt quibus aer crassior confert. Aeris tenuis virtutes.* p. 38.

CAP IX. De aeris crassitie, & diversimoda materia in aerem sublata: unde morborum & animalium ἀυτογενῶν ortus, & nonnunquam ipsa animalia decidua. *Aer in loc. humidis crassus, qui urbibus imminet fumeus, est obscurus ob terrestres*

ſtres exhalationes, aut nubilus ob aquæ particulas, quæ facile tolluntur. p. 39. *Aer humidus non ſemper inſalubris. Corpora niſi tenuia in ſanguinem non admittuntur. Quare Inſulæ Stæ. Helenæ, & Bermudes adeo ſalubres: in regionibus Humidis incolæ ferè pulchri. Aer humidis procreandis infelix.* p. 40. *Hippocratis de aere hum: ſententia. Impuritates in nebulis hoſpitantur. In Guineâ imbres nocent. In Ægypto ulcera cient; morbos & vermes procreant.* p. 41. *In Dariene gyrinos & ranunculos. In Norwegia beſtiolas dictas Lemaren. De quarum ortu ambigitur. Inſectorum ſpontaneus ortus.* p. 42. *Aquarum derivatio ſanitati confert.*

CAP. X. De aeris infectione. *Nulla eſt perfecta quies. Effluvia rerum pro partium figuris diverſimode afficiunt.* p. 43. *Quædam ſanguinem fundunt, alia coagulant, ſpiritus etiam afficiunt, perturbant, alia figunt. Particulares corporis partes afficiunt. Quomodo ea, quæ aerem inquinant, à concretis ſeparantur. Principia Chymica: omnia naturæ energiâ diſſolvuntur.* p. 44. *Maturitatem ſequitur corruptio. Partes quædam integrales in aerem tolluntur. Camphura in aerem ſponte ſolvitur. Unde pluvia ſanguis credita.* p. 45. *Morganæ Rheginorum deſcriptio. Ejus ætiologia à Kirchero facta. Sol pilos, aliaſque feſtucas tollit. De locis peſtilentibus, & morbis ab aere inquinato ortis in genere. Paludes, & Æſtuaria inſalubria. Alexandretta.* p. 46. *Alexandria, Cairus, Bantam, Pedir, Mozambiqua; ubicunque piper naſcitur, aer eſt inſalubris. De morbis ab aere corrupto ſpeciatim.* p. 47. *Dracunculi: Ratio extrahendi dracunculos.* p. 48. *Dracunculi materia. Trichia.* p. 49. *De febribus ab aere ortis. Feb. intermittens.* p: 50. *Typorum differentia, ætiologia. Feb. caſtrenſis.* p. 51. *Scorbutus morbus multiformis. Cauſæ. Plica polonica Sarmatis & Germanis endemia.* p: 52 *Ejus deſcriptio. Ætiologia.* p. 53. *Elephantiaſis Ægyptiis infeſta, & aliis. Ejuſdem deſcriptio. Ætiologia.* p. 54. *Mentagra. Gemurſa & Carbunculus: Sudor Anglicus. Rhachitis. Lues venerea. Emerſit Neapoli. Ann.* 1494. p: 55. *Americâ oriunda erat.* p. 56.

CAP. XI. De Aporrhœis à ſpiraculis & locis & rebus ſingularibus exorientibus. *Spiritus exhalationibus nonnunquam invviſcantur. Interdum fiunt nimis elaſtici. Specus Charontis admodum peſtilens.* p. 57. *Avernus in Campaniâ. Os Plutonium. Exhalationes fodinarum lethales. Exhalationes è terrâ Chaſmatis. Hiſt: peſtilentis vaporis.* p. 58. *De Coretæ capris & Delphici oraculi initio. De fanatico. Oraculi occaſio* p. 59. *Phœbades furebant, at futura non ſciverunt. Antiũ Trophoniũ. Ab aere infecto poſſe fieri Entheos. Chorea Sti Viti.* p. 60. *De aurâ petrificante. Hiſtoria lithiaſeos prodigioſæ. Alia ejuſmodi.* p. 61. *De aurâ Corroſivâ. Fumi ſunt periculoſi, qui à mineralibus fiunt, Halitus è metallis mali, præcipue à plumbo.* p. 62. *Aut Mercurio, Quomodo fit fuligo. Fumus carbonum in clauſo loco lethalis.* p. 63. *De fumis artificialibus perniciosis. Platonici Dæmonas fumis affici aſſerunt. Fumus ceſpitum Phthiſicis prodeſt.* p. 64. *Fumi fœtidi hyſtericis, & Arſenici fumus tabidis ex ulceroſo pulmone confert. De odoribus infeſtis qui à rebus putreſcentibus & fervenceſcentibus oriuntur. Unde odores oriuntur. Quam latè ambientem afficiant. Quantum nonnunquam noceat.* p. 65. *Fatores bruta minus afficiunt. Ratio ejuſdem. E corporibus viventibus effluvia omnimoda emanant.* p. 66. *Aromata. Balſama. Floſculi. Plantæ fatidæ. Plantæ umbræ exitiales. Taxus.* p. 67. *Juglans. Nerium. Fraxini, Juniperi umbra.* p. 68. *Fabæ aerem vitiant. Mandragora. Suaves odores nonnullos lædunt. De effluviis ab animantibus. Faſcinatio viſione non fit. Baſiliſcus, Catoblepa halitu non aſpectu tantum nocent.* p. 69. *Quædam feræ ſemper bene olent. Aliæ ſemper male. Volucres item & piſces. Inſecta etiam. Humanum corpus ſecundùm naturam conſtitutum nil olet.* p. 70. *Hiſtor.*

CAP. XII. De Contagio. *Contagium non niſi in ſuâ ſpecie radices agit. Ætiologia.* p. 71. *Contagia ſanguine propinquos facile afficiunt. De Hoplochriſmatis & pulveris ſympathetici efficaciâ ambigitur. Contagii ortus.* p. 72. *Natales peſtis. De variolis apud veteres nulla mentio. Arabes primum earum memine-*

minuerunt. Variolæ ad auſtrum mitiores. Hiſtor. Itali & Siculi peſtis ſuſpectis commercium negant. p. 73. *Turcæ non item. His ſimiles ſunt nonnulli popularium noſtrorum. Cœli conditio contagium promovet aut impedit. An aer vitalis à ſiderum influentiis inficiatur.* p. 74. *Aer à ſtellis fixis non afficitur. An aer vitalis poſſit à dæmonibus aereis vitiari, & inde peſtes aliive morbi cieri. Dæmones aerii nequeunt aerem contaminare.* p. 75. *Nec morbos ciere. De aere præ ventilationis defectu putreſcente & Elatere læſo. Aer à ventilatione prohibitus peſtilens evadere poteſt. Hiſt: de peſte ab arcâ diu clauſa ſubito emerſâ. Mephite extincti.* p. 76. *Ratio. Aer in convallibus noxius. Tranquillitates periculoſæ.* p. 77. *An aer verminet.* p. 78.

CAP. XIII. De motu aeris, i. e. Ventis & tonitru. *Venti definitio. Cauſa materialis. De tonitru & aliis aeris concuſſionibus.* p. 79 *Tonitrus ratio formalis. Ecnephiæ, Typhones. Preſteres.* p. 80. *Exhalatio nautis dicta oculus bovis. Tonitrûs commoda. Ventorum cauſa finalis. Septentrionalis ventus.* p. 81. *Eteſiæ. Ornithiæ. Eurus.* p. 82. *Auſtri natura. Favonii dotes.* p. 83. *De intermediis. Ventorum varietas pro locorum diverſitate. Venti peculiares.* p. 84. *Circius. Hurricanus. Ventorum pericula. De vento exitiali in Chile.* p. 85. *De ventis corroſivis. Apogæi & Tropæi. Ventiductus.* p. 86. *An à magis tempeſtates cieri poſſint. An ullo artificio ſedari poſſint.* p. 87. *Quorundam ſuperſtitio.*

CAP. XIV. De artificiali aeris infeſti correctione & craſicriteriis aeris. *Machinæ murales diſploſæ aerem corrigere putantur. Et campanæ pulſatæ. Ignes etiam frequentes.* p. 88. *Et ſuffitus aliquando poſſunt prodeſſe. Ratio. Quod ſint alia de aere emendando commenta.* p. 89.

PROLEGOMENA De cibis. *Aer nitroſus animæ brutorum pabulum. Cur animatis corporibus cibo opus ſit. Unde ſumi ſolet.* p. 91. *Appetitus & fames ad vitam neceſſaria. Inedia ante ſeptimum diem non lethalis. Anomala quorundam animalium natura. Chamæleon. Glires. Serpentes.* p. 92. *Moluc-*

ca-

cane aves non ſunt apodes natura. Chamæleon inſectis vivit. Cur glires diu ſine cibo conſiſtant. Cur ſerpentes. Inedia quorundam hominum prodigioſa. p. 93. *Hiſtoria. Diu dormire ſine inediæ incommodo multis contigit. Hiſt: alia. Jejunia diuturna religionis cauſâ.* p. 94. *Hiſtoria inediæ ob dyſcraſiam. Hiſtoriæ variæ ejuſmodi inediæ. Quidam totum biennium ſine cibo aut potu vixerunt. Puella quædam triennium. Alia quadriennium. Eva Flagena viginti novem annos.* p. 95. *Ætiologia iſtiuſmodi inediæ. Sennerti ſententia.* p. 96. *Aſimili illuſtratur. Autoris ſententia de mirâ inediâ. Animalia pene exanguia inediam diu patiuntur. Plena ſanguine ſulphureo non item. De iis quæ præter cibos famem ſedant. De alimis & adipſis. Tobacco. Scythicâ radice. Xyride. i. e. ſpatulâ fœtidâ.* p. 97. *De ciborum certorum odio. Quidam rem inſcii inviſam edentes non turbantur, ſed admoniti periclitantur. Ætiologia. Ventriculi ſenſus peculiares.* p. 98. *Hiſt: eſuritorum. Hiſt: altera. Hiſtoria caninæ appetentiæ.* p. 99. *Ætiologia bulimi & canini appetitûs. Fames nimis diu tolerata periculoſa. De abſurdorum eſu. Appetentia abſurdorum. Quibus familiaris. Quæ potiſſimum appetunt.* p. 100. *Hiſt: abſurda edentium. Ætiologia iſtius vitii. Simile à gulonis naturâ. Gulo quid ſit.* p. 101. *Hiſt: Agyrtæ qui lapillos pro cibis ingeſſit. Digreſſio de auro & aliis mineralibus. an alant. Aurum omnium fixiſſimum. In partes non niſi integrales diducitur.* p. 102. *Color à natura datus victu non mutatur. Chalybs Chloroſi medetur; non nutrit. Struthiocamelus ferrum non concoquit. Nec gallina lapides. Quomodo cibi à medicamentis & condimentis diſcrepant.* p. 103. *De cibi laudabilis requiſitis qualitatibus. Cibi eupepti. Euchymi. Polytrophi.* p. 104. *Medicinales ciborum qualitates. De ſaporibus ciborum. Saporum genera. De cauſis eorum Ariſtotelis ſententia, Democriti. diverſitas ſaporum à figuris Atomorum.* p. 105. *A cujuſmodi atomorum ſchematis ſinguli ſapores fiunt. A quibus ſaporibus nutrimentum. Qui minus aut non omnino nutriunt. De Chyloſi. Cibi in Chylum mutatio. Vis ſpiritus ſolventis in ventriculo.* p. 106. *Vis*

106. *Vis Aſſi lapidis. De Sti Innocentii cœmeterio Lutetiæ. Chyli tranſitus in ſanguinem. Hæmatoſis. Chyloſeos vitia. A chyloſeos vitiis morbi.* p. 107. *Modus nutritionis. Aſſimilatio. Aſſimilatio non fit ſine laticis nervoſi affluxu. Laus & utilitas temperantiæ.* p. 108. *Qui ordo in cibo capiendo obſervandus. Galeni de ordine capiendi cibos ſententia.* p. 109. *De temporibus cibos ſumendi. Nonnullis gentibus nullum edendi præſtitutum tempus. Et Græcis & Romanis tria erant. Crudis jentaculum minus competit: Exercitati quâvis horâ poſſunt edere. Pueris & ſenibus opus eſt crebriori cibatu. Bilioſi non perinde ac pituitoſi famem tolerant. Rhaſis ſententia de cibatione.* p. 110. *Repletio mala. Diu menſæ accumbere malum. Demenſum cibi ſingulis neceſſario tribuendum.* p. 111.

COMMENTARII De eſculentis.

CAP. I. De pane. *Panis etymon. Panis uſus. Tartari panem non habent. Alii, quibus ex aliâ materiâ fit frumentum. De materiâ panis minus uſitatâ Veteribus glandes pro pane erant.* p. 112. *Septentrionalibus è piſcibus frigore ſiccatis fit panis. E carne Tarandorum & cortice pini. Sinûs Arabici incolis è piſcibus calore ſolis ſiccatis. Afris fit è locuſtis. Americanis è manjuccæ radice. De maizâ etiam & Battatis. Alii è caſtaneis. E Xyloceratiis* p. 113. *E Loto Ægyptiâ. è gypſo. Moluccanis è medullâ arboris. Congi incolis è nucum putamine. De frumentaceâ panis materiâ. Triticum. Siligo quid ſit.* p. 114. *Tritici facultates Secale quibus uſui eſt. Ejus dotes. Hordeum. Ejus vires. Avena. Ejus uſus in cibis.*

bis. p. 115. *Tragopyrum quid ſit. Unde ad nos delatum. Ejus vires. E lomento & leguminum farinis fit panis. Milium & panicum qualem panem præbet. Qualem ſorgum.* p. 116. *Seſamum unde ad nos delatum. Ejuſdem uſus & vires. Maiza ubi naſcitur. Ejus ſpecies. Uſus. Papaver album pani admiſcetur. Et alia ſemina, viz. Aniſi, carui. In panificio neceſſaria fermentatio.* p. 117. *Ejus effectus. A diverſo fermento in pane ejuſdem farinæ qualitatum diverſitas. Quales è portione paſtæ ad acorem ſervatæ. E cerviſiæ fæcibus. Ex flore cerviſiæ. Ex ovis conquaſſatis. Subactio quomodo fit. Coctio. Qualitates à modis coquendi.* p. 118. *Furnaceus. Clibanites. Speuſtici. Subcinericei. Panes dulciarii, & adipati. panis ſimplex ſaluberrimus.* p. 119.

CAP. II. De frugibus Cerealibus coctivis. De fabis. *Seminum Cerealium utilitas. Fabæ. Fabæ noſtræ teneræ in cibis quales.* p. 120. *Duplex earum genus, hortenſe & agreſte. A noſtris fabæ Græcorum differunt. Fabæ Græc: deſcriptio. Faba Ægyptia. Piſa Viridia cujuſmodi cibus ſunt. Matura.* p. 121. *Lupini qualis cibus ſunt. Lens. Dolichi & phaſeoli. Eorum uſus. Cicer. Viciæ, Lathyri, orobi. Quales in cibis ſunt. Oryza unde oriunda.* p. 122. *In Italia copioſè creſcit. Ejus dotes. Orientalium præcipuus cibus. Caput tentat ſi calida edatur. Hordeum & triticum decorticata. Ptiſana. Ægris grata, facultates ejus & uſus. Tritici decorticati qualitates & uſus.* p. 123. *Sem: fænugræci. Uſus ejus inter Ægyptios, & alios. Lini ſemen veteribus comeſtum. Ejus vitia. Olei ejus virtutes. Cannabis ſem.*

Cibo

Cibo quibuſdam eſt. Ejus vitia. p. 124.

CAP. III. De eſu fructuum horæorum, & olerum in genere. *Priſci oleribus erant contenti. Oleribus paſti vegeti & ſtrenui.* p. 125. *Magna pomorum diverſitas unde orta. Pomorum ſapores.* p. 126. *De fructuum horæorum qualitatibus & uſu in cibis ſingulatim conſideratis. Mala. Nomina antiqua. Eorum uſus in cibo, & Medicinâ.* p. 127. *De pyris. Pyris unde nomen. Cruſtumina. Falerna. Eorum ſapores & uſus.* p. 128. *Et paſſis. Cum Corinthiacis.* p. 129. *De ficubus. Caricæ. De prunis.* p. 130. *De pomis perſicis & Armeniacis. De pomulis.* p. 131. *De ſiliquis dulcibus, id eſt, Ceratiis. Malum punicum.* p. 132. *Punicum unde ita dictum. Eorum genera. Virtutes. Malum medicum Citreum. Ejus arbor dicta Citrus. Ejus vires* p. 133. *Limonia & Aurantia. Ubi naſcuntur. Limonia. Aurantia. Eorum uſus & virtutes. Myxa, i. e. ſebeſten.* p. 134. *Virtutes. Zizypha. Unde orta. Eorum facultates & in medicinâ uſus. Olivæ. Conditæ quales. Eorum dotes. Capparis quibus utilis.* p. 135. *Flores Geniſtæ. De Ceraſis. Ceraſa. Eorum ſapores & uſus. Corna. Cydoniorum. Quot ſpecies. Uſus & virtutes.* p. 136. *Contra toxica valent. Ribes & groſſulæ. An veteribus innotuerint ambigitur. Utriuſque virtutes. De fragis, fructibus rubi Idæi & moris. Fragorum facultates & mororum qualitates.* p. 137. *De vacciniis montanis & paluſtribus. Vaccinierum ſylveſtrium vires. Paluſtrium uſus. Meſpilorum ſpecies, virtutes. De ſorbis. Sorborum ſpecies. Fructus Ariæ Theophraſti. Uſus eorum.* p. 138. *Unedo ubi naſcitur.*

tur. Unde nomen. Vitia ejus & uſus. Fructus Oxyacanthæ officin: Berberes. Earum uſus. Fructus Cynosbati. Ejus uſus. p. 139.

CAP. IV. Nuces & Glandes. *Amygdalæ dulces. Earum uſus & virtutes. Amararum fac. Strobilorum fac. Piſtacia. Quibus proſunt. Nux veſicaria.* p. 140. *Non piſtacii ſpecies. Juglandium facultates. Avellanarũ nomina. Qualitates. Caſtanearum.* p. 141. *Qualitates. Glandes Fageæ.*

CAP. V. De fructibus cucumerinis. De Melone & aliis quibuſdam. *Fructus cucumerini. Melonum natura. Sunt periculoſi. Peponum qualitates. Cucumeris ſativi facultates. Quibus prodeſt.* p. 143. *Citrulli ubi naſcuntur. Variæ eorum ſpecies. Temperies. Uſus. Citrullorum Ægyptiorum moles. Uſus. Cucurbitæ. Earum ſpecies. Earum facultates. De agno Scythico, Zoophyto. Agnus Scythicus, quid ſit.* p. 144. *Poma amoris. Uſus. Mala inſana. Eorum facultates. Mandragoræ & ſtramoneæ. Cinara.* p. 145. *Qualis cibus Fungi. Neroni cibus Deorum. Periculoſi. Boleti & ananitæ. Uſus & vitia. Malitiæ fungorum remedia.* p. 146. *Quidam ſunt olfactu venenati. Tubera quid ſunt: eorundem uſus in cibis. Dotes.* p. 147.

CAP. VI. De olere. *Olera Dendrolachanis. Braſſicæ. Naſturtii* p. 148 *Facultates. De urticâ, aliiſque quæ ſanguinem purificant. Lactuca Aſparagi. Ejus facultates.* p. 149. *Cichor. Intubum &c. Lapſana Sonchus, Crithmum. Hippoſelinum, ſeu ſmyrnium. Eleoſelinum, paludapium. Eleoſelini facultates. Myrrhidos uſus.* p. 150.

CAP.

CAP. VII. De radicibus eſculentis. *Rapi & napi. Rapina.* p. 151. *Paſtinaca utraque. Cari radix. Rapunculus. Raphanus. Raphani virtutes & vitia. Quorundam error. Raphanus ruſticanus.* p. 152. *Tragopogon. Siſer. Battatæ radices & Iniamum. Nota.* p. 153. *Bulbocaſtanum. Vires ejus. Traſi. Facultates Traſorum. Caceræ.* p. 154. *De Allio, cæpa, & porris. Allii uſus. Ophioſcorodon. Cæpa natura. Porrum. Ejus uſus. Ampelopraſſum, & Schœnopraſſum.* p. 155. *Radix Ari. Radix arundinis Indicæ dictæ Bambu. Rad. Mandiuccæ.* p. 156.

CAP. VIII. De fructibus quibuſdam peregrinis. *Ananæ. Unde oriundæ. Earum facultates.* p. 157. *Iaaca. Jaaquæ Sinenſes quantæ. Nux Indica dicta Coco. Deſcriptio arboris. Vires.* p. 158. *Cocus Maldivenſis. Mangæ. Arboris deſcriptio. Fructûs uſus. Facultates.* p. 159. *Mangæ ſine oſſibus. Mangæ bravæ, id eſt, ſylveſtres venenatæ. Cajones. Jambi.* p. 160. *Duriones. Ficus Indica Plin. Deſcriptio arboris.* p. 161. *Fructus. Muſa vel moris Arabum. Nomina diverſa. Deſcriptio arboris. Fructus,* p. 162. *Fructus uſus. Ficus Americana, mirabilis.* p. 163. *Ficus Sinenſes. Sycomora. Jangomæ & alii fructus vilioris notæ. Brindones. Carambolæ. Jambolinæ.* p. 164. *Papaja, Fructus Colocaſiæ. Fructus vires.* p. 165. *Cacaou. è cujus fructu Chacolatta. Arboris deſcriptio. Fructus utilitas. Acajou arbor. Fructûs deſcriptio & uſus. Poma dicta Mommina.* p. 166. *Caraſol. Goujaves. Fructus natura. Cachima. Pomum in Antillis. Ejus deſcriptio, temperies & uſus. Fructus Coryli Guadalupanæ. Coubarila. Ejus uſus.* p. 167. *Geniba. Guiabaranæ fructus. Mamoira, ſeu papaja Americana. Arbores ſceuophoræ.* p. 168. *Manchionella. Quam periculoſa. Pomi ejus forma.* p. 169.

CAP. IX. De Aromatis. *Piper. Arboris deſcriptio. Dioſcoridis & aliorum error. Pip: nigrum & album.* p. 170. *Piper longum. Capſicon. Hydropiper. Baccæ Myrti & viticis.* p. 171. *Piper Jamaicanum, ſeu mamoxochile. Cubebæ Gingiber. Nux myriſtica & macis.* p. 172. *Caryophylli. Cinnamomum.* p. 173. *Caſſia lignea cinnam. ſpecies. Cardamomum. Ejus vir-*

tutes. p. 174. *Rhûs obſoniorum. Laſer, aut Aſa fatida.* p. 175.

CAP. X. De oleo, ſaccharo & melle &c. *Oleum. Oleum omphacinum.* p. 176. *Saccharum. Sacchari vires.* p. 177. *Mellatium, ſeu Melazzum, i. e. ſpuma & faces ſacchari.* p. 178. *Jagra. Succus Ceratiorum. Sapa uſus. Mel: Mel aereum. Manna. Mel apum.* p. 179.

CAP. XI. De ſale. *Homerus poeta ſalem divinum vocat. Sal marinus. Quomodo fit ſal marinus. Sal foſſile.* p. 181. *Sal lixiviale. Salis filtratio. Salis vires.* p. 182.

CAP. XII. De Aceto. *E quibus liquoribus fit acetum. Acetum è merâ aquâ. Sinapium. Omphacium, & alia quæ pro acetô uſurpantur.* p. 183. *Fames optimum ciborum condimentum.* p. 184.

COMMENTARII De victu humano ab Animalibus petito.

Prolegomena de Zoophagiâ. *Zoophagia. An liceat. Pythagoræ & Empedoclis ſententia.* p. 185. *Gymnoſophiſtarum. Banianes Zoophagiam reſpuunt, & Eſſæi. Et religioſi quidam. Hiſtoria nebulonis qui à carnibus abſtinuit.* p. 186. *De eis qui religionis cauſâ à quibuſdam carnibus abhorrent. Ægyptiorum vanitas.* p. 187. *Muhammedani à ſuillâ abhorrent, & Judæi. Quæ beſtiæ, Qui piſces, Quæ volucres erant vetitæ. Omne reptile. Quibus carnibus, etc. Septentrionalium cibi.* p. 188. *Anglorum, Germ. & Polon. Gallorum, Turcarum, Tartarorum, Sinenſium cibi & aliorum* p. 189. *Afrorum victus. Giacchi gens immanis. Cibus* p. 190. *Americanorum; An expediat Zoophagia.* p. 191. *Incommoda creophagiæ, Cur Moſis inſtituto immunda quædam* p. 192. *Commoda à carnium eſu.* p. 193. *De crudarum carnium eſu. Crudarum carnium incommoda. Varii carnium coquendi modi.* p. 194.

CAP. I. De carnium proprietatibus in genere.

CAP. II. De partibus animalium. *Capita, cerebrum, lingua, Cornua, hepar.* p. 199. *Cor, Pulmo. Lien, Renes. Teſtes &*

& proſtatæ, ventriculus & inteſtina. p. 200. *Caro Muſculoſa.*

CAP. III. De carnis muſculoſæ qualitatibus ſpeciatim conſideratis. *De ſuilla.* p. 201. *Aprugna, callus, ovina.* p. 202. *Agnina, Caprina, pazar capra perſica.* p. 203. *Bubula.* p. 204. *Ægyptiorum veterum ſuperſtitio. Bubalus. Urus. Taurus Mexicanus. Fenna. Caprearum caro.* p. 205. *Gazel, Ibycum, Strepſicerotum. Cervina, leporina.* p. 206. *Cuniculi caro.*

CAP. IV. De quadrupedum carnibus in cibo raro uſurpatis, & peregrinis animalibus. *Equina.* p. 207. *Aſinina & Camelina.* p. 208. *Rhinocerotis caro, Urſina.* p. 209. *Leonina, Lupina, Canina, & vulpina.* p. 210. *Taxi & Lutræ caro. Fibri caro. Hyſtricis & Ericii. Felium carnes. Muſtellina.* 211. *Simiarum caro. Sciuri. Glirium & muris Avellan. Marmotæ caro.* p. 212. *Porcelli Indici caro. Criceti caro. Murium caro. Soricis & Mygales.* p. 213. *Veſpertilionum carnes. Armadilla. Acontius. Opoſſon.* p. 214.

CAP. V. De ſanguine & pinguedine. De ſanguinis crudi eſu. p. 215. *Sanguis taurinus. Anatis ſanguis. Sanguis Hircinus.* p. 216. *Sanguis animalium cœtus qualis cibus. Pinguedo, ſevum & medulla. Sevum. Pinguedo.* p. 217.

CAP. VI. De Lacte, & Lactariis. *Lactis materia.* p. 219. *Partes lactis. Bubulum lac, Bubalinum, ovillum, Caprinum. Lac animalium utrinque dentatorum. Camelinum, Aſininum. Lactis uſus.* p. 220. *De Lactariorum proprietatibus. Butyrum.* p. 221. *Flos lactis. Lac ſchiſtos.* p. 222. *De caſeo. Serum lactis.* p. 223. *Oxygala. Quibus prodeſt. Zythogala. Quomodo fit. Ejus facultates.* p. 224.

COMMENTARII De volucrum carnibus eſculentis.

CAP. I. *Gallinæ. Earum carnes.* p. 225. *Gallinacei generis diverſitas. Sunt pugnaces. Patavinæ, Turcicæ, Criſpæ, Perſicæ, Melanoſteæ. Lanigeræ. Virtutes medicinales.* p. 226. *Cur quibuſdam podagram dicuntur parere. Aves Afræ. Pavones,*

vones, eorundem carnes p: 227.

CAP: II De Gallinaceo gen: Agrefti & montano. *Phaſiani, Eorum carnium uſus. Urogallus major Geſneri. Urogalli minores Geſneri & Aldrovandi.* p 228. *Lagopodes. Lagopodes albi. Variegati, de Attagene veterum.* p 229. *Urogalli & Lagopodis in cibis bonitas. Perdices, diu comeſtæ luem veneream ſanant. Biſtardi, qui tetraones & otides dicuntur.* p: 230. *Coturnices, & Ortygometræ.*

CAP. III. Columbæ. p: 231. *Livia, Palumbi, Turtures.*

CAP. IV. De paluſtribus volucribus. *Grues.* p: 232. *Ciconiæ, Phœnicopterus.* p: 233. *Ardeæ, earundem carnes quales. Ruſticulæ majores. Minores.* p: 234. *Godwitta, ſive Fedoa. Gallinula dicta Anglis. A Knot. Callidrys Bellonii. Ruffa ſeu avis pugnax. Morinellus.* p. 235. *Pardali. i. e. Pluviarii. Rhyntace. Numenius ſeu Arcuata.* p. 236. *Erythropus.*

CAP. V. De volucribus minoribus. *Turdus. Turdorum 3. genera.* p: 237 *Merula. Sturnus, Coccothrauſtes. Cuculus. Alauda, Ficedula.* p: 238. *Hortulana, Oenanthe, Hirundo, paſſer Troglodytes. Trochilus. Tomineus.* p: 236. *Luſcinia. Upupa, Erithacus. Loxia. Lanius.* p: 240. *Struthiocamelus. Caſſovares.* p. 241

CAP. VI. De gen: aquatico. *Cygni. Anſeres. Anates.* p: 242. *Anas Aſra, Querquedulæ. Boſcades. Glacium, Chenalopex. Brenta, & Barnicula.* p: 243. *Anſer Baſſanus. Platea. Onocrotalus. Puffini.* p: 244. *De avibus quibuſdam, quæ rarò in cibos veniunt.* p. 245. *De ovis volucrum.* p: 246 *De albumine & vitello ovorum.* p: 247. *Nidi volucrum eſculenti ubi inveniuntur: eorum uſus.* p: 248

COMMENTARII De Piſcibus.

CAP: I. De piſcibus eſculentis in genere. *Variæ piſcium ſpecies.* p: 249. *Piſces amplam luxuriæ materiam præbent. Quomodo differunt ratione victûs. Ratione diverſa coctionis.* p: 250.

CAP.

CAP. II. Cete & piſc. Cetacei. *Balæna, orca, & Priſtes capiuntur, & quibusdam cibo ſunt. Lingua Balænæ Aquitanis in deliciis eſt. Carnes quales. Phocæna Ariſtoteli delphini ſpecies.* p: 251. *Carnes phocænæ quales. Delphinus Manatus. i. e. Vacca marina, cujuſmodi carnes habet.* p: 252. *Hippopotamus Nili, Morz. Boves marini veterum, Salpa eſt bos ita dictus, quia herbis veſcitur. Manati Adeps. Phoca, Canis Carcharias aut Lamia unde ita nominatur.* p: 253. *Carnes ejus quales in cibo. Thynnus unde dicitur; ubi capitur. ejus partes.* p: 254. *Carnium qualitates. Xiphias quales carnes habet. Amia.* p: 255.

CAP. III. De Aſellorum genere. *Ubi potiſſimùm capiuntur. Unde id nominis habent Callaria, & Bacchi.* p: 256. *Aſellus Barbotus, qualis in cibis. Aſellus Longus cujuſmodi carnes præbet. Aſellus niger.* p: 257. *Aſellus medius. Anglis* a Codling. *Aſellus dictus Anglis* a Hake. *Callarias. Aſellus Candidus. Merlangus. Aſellorum quædam appellationes à locis ubi capiuntur, aut à condiendi modo receptæ.* p: 258.

CAP. IV. Sturio & piſces cognati. *Sturio an veterum Acipenſer.* p: 259. *Sturio eſt vox Gothica. Ubi capitur. Carnes conditæ, recentes quales. Hepatis excellentia. Huſones Attili. Siluri.* p: 260. *Glanis. Lupus marinus.* p: 261.

CAP. V. Canes marini, aliive muſtellini generis. *Vulpes Centrina, Zygæna rana piſcatoria. Congri.* p: 262. *Myrænæ & Myrus. Ophidion Plinii.* p: 263.

CAP. VI. De piſcibus ſaxatilibus à Galeno olim celebratis. *Julides. Phycis. Scarus.* p: 264. *Merula. Turdus marinus. Perca marina.* p: 265.

CAP. VII. Piſc: litorales & Pelagii. *Gobius mar. Salpa.* p: 266. *Novacula Plin. Mullus, quanti olim fuit. Scombri.* p: 267. *Thriſſa ſeu Aloſa. Major ſeu clypea. Minor. Harengi.* p: 268. *Sardinæ, Mugiles, Draco mar. Scorp. mar. Acus, Cuculus.* p: 269. *Hirundo, Orbis, Viola mar. Aurata & piſc: cognati.* p: 270.

CAP. VIII. Rhombus & alii plani piſc. *Paſſer ſeu pſetta, Solea*

Solea, Bugloſſus, Citharus, Rhombus minor. p: 271. *Piſcis dictus Anglis a Haliburt.*

CAP. IX. Genus Cartilagineum. *Paſtinaca, Torpedo, Raja.* p: 272. *Squatina. Sepia. Loligo.* p: 273.

CAP. X. Piſces fluviatiles & lacuſtres. *Salmones.* p: 274. *Truttæ. Laveretus Allobrogum Beſula & Charrus Winammeræ, Umbra, Salar. Salmonetta.* p: 275. *Thymalus, Carpio, Benaci. Cyprini.* p: 276. *Cyprini lati, Erythrocyprinus, Tinca.* p: 277. *Lucius, Barbus, perca fluviatilis. Naſo.* p: 278. *Cephali, Leuciſcus, Rubellius & alburnus, Gobius. Gobius capitatus. Gobites* p: 279. *Cernuæ ſeu Porculi. Phoxini fluviatiles. centriſci.* p: 280.

CAP: XI. Piſc: ſquammis carentes. *Anguillæ, Lampetræ.* p: 281. *Lota vel Barbota. Anguilla arenaria.* p: 282. *Congrorum minutulorum examina dicta Anglis Elſare. De piſc. ſubterraneis.* p: 283.

CAP: XII. De piſcibus cruſtatis. *Locuſta. Aſtacus.* p. 284. *Cancri, Squillæ & paguri.* p: 285.

CAP: XIII. De Teſtaceis. *Oſtrea.* p: 286. *Pectines, Pectunculi, Echini, lepades, Otia, Pinnæ.* p. 287. *Buccinæ, Muricesꝫ & Purpura. Mytuli, Concha. Veneris.* p: 288.

CAP: XIV. De piſcium ovis. p: 289.

CAP: XV. De Salſamentis. *De piſcibus qui crudi ſaliuntur. Cetacea, Aſelli. Salmones.* p: 290. *Carpiones. De coctis & muriâ ſervatis. Sturionis ſegmenta, Manati ſegm. Harengi. Anguillæ, Lampetræ.* p: 291. *Hepſeti, Harengi infumati, &c. Piſces plani ſiccati, piſces frigore indurati; ſalſamentorum vires.* p: 292.

CAP. XVI. De gulæ irritamentis è piſcibus & eorum partibus. *Encraſicholi; Altarich Arabum. oſtrea, & pectines muriâ conditi.* p: 293. *Oataricha quid ſint. Caviara nigra. Caviara rubra unde. Garum ſociorum quid ſit.* p: 294. *Cethup. i. e. garum Indicum, Soya, Japonenſium vel Sinenſium Garum.* p: 295. *Hæmatium quid, Oxyporum Græcorum garum è mullorum hepate.*

CAP:

CAP: VII. De Amphibiis & inſectis eſculentis. *Crocodili* p: 296. *Lacerti Dubb. De ophiophagis.* p: 297. *Bufonum eſus, Ranæ, Cochleæ.* p: 298. *Teſtudinum eſus. Coſſi & alii vermiculi edumtur.* p: 299. *Locuſtæ.* p: 300 *Ova teſtudinum & Juvæ.*

CAP: VIII. De Zoophytis eſculentis. p: 301. *Urtica marina, tethya* p: 302.

COMMENTARII De Potu.

CAP. I. *Continens Prolegomena. De potu in gen:* p: 303. *Quid ſitis. Quædam animalia non ſitiunt. Quæ ſitim faciunt. Sunt homines, qui ſitim diu ferunt. Materia potabilis ſitim reſtinguens eſt.* p: 304. *Aqua. Non juſcula, ant ſpiritus fermentati. Acida ſitim fallunt. Quàm citò frigida ſitim reſtinguit & generoſi liquores ſpiritus recreant.* p: 305.

CAP: II. De aquâ. *Aqua ſimplex, ejus utilitas, Nil creſcit ſine aquâ, Pluviæ uſus. Hydragogia naturalis.* p: 306. *Aquæ ex arboribus. Notæ bonitatis in aquâ potabili, aqua inſolata miteſcit. De diverſarum aquarum qualitatibus.* p: 307. *De Cœleſti, ubi eſt inſalubris. Aqua nivalis. Hippocratis de nivali ſententia. Cur ſit inſalubris.* p: 308. *An Bronchocelas faciat. Grando. Ros quid ſit* p: 309 *Aqua è ciſternis cujuſmodi ſit.* p: 310. *Fontana, & putealis. De fontibus admirandis.* p: 311. *Aq: petrificantes. Aqua ſtygia. Aquæ ſtruv: inebriantes.* p: 312. *Aq: fluviatilis quæ abſtemios reddit bibentes. aq: effeminantes, varios colores inducentes.* p: 313. *Aq: minerales Thermæ, & Acidæ* p: 314 *Cauſa caloris in thermis obſcura. An ab ignibus ſubterraneis* p: 315 *An à ſalibus diverſi generis.* p: 316. *Acidulæ cui proſunt, & quomodo operantur. Aquæ fluviatiles quales.* p: 317. *Aqua Nilotica, & Choaſpis quales ſunt.* p: 318. *In plagis calidis aq: optimæ occurrunt.* p: 319.

CAP: III. De liquoribus fermentatis. *Frigida ſitim reſtinguit. generoſi liquores ſpiritus recreant. Quid ſit fermentatio, quid ſpiritus, In potu quid faciunt. Abuſus.* p: 320. *Ebrietatis cauſa. Quæ præter ſpiritus fermentatos ebrietatem faciunt. Daturæ vis.* p: 322. *Berſa Perſarum, & Indorum. Boſa Ægyptiorum.*

gyptiorum. Maſlack Turcarum. Hemiſphærium Arctícum ſolum vini ferax. Muhammedani vinum reſpuunt. p: 322. *Septentrionales pro vino cerviſiâ aut Hydromelite utuntur; Auſtrales palmæ ſucco. Americanorum potus.* p: 323.

CAP. IV. De vino. *Vini Etymologia. Speciei diverſitas.* p: 324. *Ubi vites optimæ. Vini Anatome: faciendi ratio.* p: 325. *Aſſervatio vini. Quæ vina lædunt.* p: 326. *Vini ægritudines & remedia.* p: 327. *Quo pacto œnopolæ vina fugientia reducunt.* p: 328. *Oenopolarum fraudes.* 329. *Vini virtutes & vitia, vinum omnis frigidi veneni ἀντιπαθὲς.* p: 330.

CAP. V. De pomaceo, pyraceo & aliis fructuum ſuccis. *Pomaceum.* p: 331. *Ratio faciendi, Pomacei dotes. Hiſtor.* p: 332. *Pyraceum. Villum è prunis, ceraſis, moris, groſſulis, ribeſiis &c.* p: 333. *Vin: ex Ananis. Latex è nuce coco dicta. Sebaſcou. vin: Acovinum. Vin: è Pacobebis & Ocaibâ. Punic. Vin: caryotæ, palmeum. E punicis, è myxis* p: 334.

CAP: VI. De ſucco arborum extillante. *Lachrymæ. Cuci, Sura & Taddy. Succ: Betulæ.* p: 335. *Succus acerum. Succ juglandis. Vinum è paliuro.* p: 336.

CAP. VII. De potulentis è melle & ſaccharo. *Hydromeli ubi abundat. Ratio faciendi.* p: 337. *Aſſervatio, diverſitas ab infuſis. Melicratum, uſus Hydromelitis.* p: 338 *Oenomeli. Omphacomeli, Oxymeli. Hydroſaccharum. Cerviſia è Jaccharo.* p 339.

CAP. VIII. De Cerviſiâ. *Zythum. Cælia. Curmi. Sabaia. byne.* p: 340. *Cerviſiæ ſceuaſia. Alia.* p: 341. *Ejus uſus. Cerviſiæ laus. Dizythum.*

CAP. IX. De aliis quibuſdam liquoribus è frugibus confectis. p: 342. *Mum. Parabia. Cerviſia Lybica. Maccaſſus.* 1. *Cerviſia Chinenſis. Potus è Maiza. Chauſeta.* p: 343.

CAP. X. De potu è radicibus. *Bryton è rad: Scythicâ. Mabby. Perannau. Potus Braſilienſis. Fæda ejus ſceuaſia. Paranau.* p: 344. *Potus Javenſis.*

CAP: XI. De vino Ardenti ſeu ſpiritibus meracioribus. *Spiritus*

Spiritus vini. p: 345. *Rum. Spir: Lactis. Vin. ardens ex orizâ. De uſu vini ardentis.* p: 346. *Virtutes Vini ardentis. Militibus Vin: ardens propinatum eſt. Elephantis etiam.*

CAP. XII. De liquoribus miſtis. *Palapunzia. Cerbetta.* p: 347. *Cherbet nenuphar. Duſcab. Nectar,* Κυκεών. *Nepenthes.* p: 348.

CAP: XIII. De Chocolattâ. *Ejus præparatio.* p: 349. *Chocolatæ virtutes.* p: 350.

CAP: XIV. De Coffâ. *Coffa liquor Turcis familiaris. Ejus uſus ad nos non ita pridem venit. Quid ſit jus nigrum Spartæ; quid Hypoſphagma. Quomodo ſit potus Coffa.* p: 351. *Coffæ dotes.*

CAP: XV. De Thea, & Juniperino Lapparum potu. p: 352. *Virtutes Theæ. Pſeudothea. Thea Tartarorum. Thea Carolinæ.* p: 353. *Thea Brabantica. Myrtus Anglica, elæagnus Dioſcoridis, pro Thea uſurpantur. Potus Lapparum juniperinus.*

CAP: XVI. Corollarium. De parergis quibuſdam in victu. p: 354. *Betele & Arecca. Arecca.* p: 355. *Coca, Bangue.* p: 356. *Boſa. Aletſmangue.* p: 357. *Opium. Candidum. Flavum. Nigrum.* p: 358. *De Tabaco.* p: 359.

COMMENTARII DE AERE VITALI.

INTER causas conservatrices Aer ambiens principatum tenere videtur, sine cujus adminiculo & jugi influxu, motus omnis in Viventium corporibus, à quo pendet eorum anima mortalis, protinus cessat: Cibo potuque aliquantisper sine magno incommodo carere possumus: sed auram Vitalem ubique circumfusam, & presse incumbentem admittendi perpetua, & ineluctabilis urget necessitas. Proderit igitur de ejus partibus, & affectionibus disquirere, non inani speculatione, sed eâ; quæ ad vitæ usus accommodetur.

Socrates sui temporis *meteoroscopos* non immeritò

irriſit, & ipſe ob idem à *Comico* traductus, quod rerum nimis ſublimium,& incertarum contemplatione occupati, utilia, & cognitu quam maximè neceſſaria neglexiſſent.

Nos verò, ne in ejuſmodi reprehenſionem incurramus, in Aerologia noſtra nihil præter ea, quæ ad vitalitatem ſpectant, attingemus, ea vero abſolutâ commentarios in ſingula, quæ in cibos potumve veniunt, ſubnectemus, adjecto corollario de rebus quibuſdam, quæ quidem, nec cibus aut potus ſunt, ſine eis tamen à nonnullis ægrè vivitur.

CAP. I.

De Aere.

Aer. 1. MAteria fluida, quæ immenſo ſpacio diffuſa terram, & cæteros planetas complectitur, vulgò *Aer* appellatur. Cujus partem ſuperiorem à terrâ remotam, quæ puriſſima eſt, *Æther.* & à miaſmate quovis terreſtri immunis, Cœleſtem & *ætheream* nominamus. Altera, quæ terræ *Atmoſphæra.* proximè incumbit; vaporibus & exhalationibus oppletur; ideoque commodè *Atmoſphæra* dicitur. In hac animantia terreſtria cujuſcunque generis verſantur: nec ultra ejus limites poſſunt conſiſtere, quippe non ſecùs ab iſtis in *Atmoſphæra*, atque ab aquatili genere in aquis vivitur: Ætheris indigenæ an ſint, & cujuſmodi, curioſi nonnulli quærunt: alii eorum ordines, graphicè deſcribunt, & nè ulla pars mundi ſuis animalibus vacet, multimodas fingunt chimæras. *Origenes* ſcribit *lib.* 3. περὶ ἀρχῶν inviſibilem creaturam, & incorpoream, quæ negligentius

gentiùs ſe geſſerat; corpuſculum æthereum aſſumere, aut aereum; illudque eò craſſius, quo propius ad terræ viciniam detruſa ſit. Sed quatenus ab his, ſi exiſtant, aeris vitalis conditiones pendere credendum ſit, ſuo loco conſiderabitur.

Atmoſphæra Regiones Superior & Inferior.

2. Duæ ſunt Atmoſphæræ regiones, in quarum ſuperiori vaporum, & exhalationum apothecas Divina ſapientia condidit, unde, quoties libet, nubium, fulminum & ventorum materiam depromit: in inferiori focum ſeminibus rerum fovendis idoneum, & eorum in vitam productorum conſervationi aptum conſtituit. Nam ſubtilis materia à ſole, primario motus inſtrumento, perpetim emanans, & per æthereos globulos tranſmiſſa eoſdem in tranſitu movendo lumen in hemiſphærio irradiato accendit. Ulterius etiam delata, nitroſas particulas, quibus in atmoſphæra, aut terrâ occurrit; cum ſulphureis, quas è terræ ſinu eruit, committens, calorem, aut ſi major Sulphuris copia ſuppetat, & vehementiùs ſit mota, ignem etiam valet ſuſcitare. Et quia calor nimis intenſus, *Phaethontis* inſtar, rerũ potitus, omnibus ferè rebus interitum minetur, natura in remedium iſtius mali inſtituit, ut Lucida illa materia in terram & aquas penitiùs deſcendens corpuſcula quædam aquea in auram jugiter tollat: quæ effræni caloris vehementiæ ſint ſufflamini. Imo & frigoris vim temperant. Vapor enim aqueus aculeata nitri frigorifici corpuſcula obtundens, impedit ne altiùs in ſubjecta penetrent, & animalium cutes punctim ſubeundo, ſenſationes nimiùm moleſtas inducant. Has autem res aerem vitalem conſtituere; eique neceſſario & ſemper ineſſe liquidò conſtat.

Atmoſphæræ partium ſingularũ uſus.

Materiæ solaris energia.

3. Materiæ solaris præsentia, & energia à nemine non sentitur; Itaque tametsi à solis in alterum hemisphærium descensu tantus torpor & quasi mortis imago omnia invadit, ut nisi stata ejus reditûs tempora sciviſſes; de omnium rerum vitâ actum esse putares. Eodem tamen nos revisente, & benignis radiis. i. e. directioribus aspiciente, licet in apogæo tunc existat, & in hyeme, dum in perigæo est 300000. Milliaribus terræ sit propior, omnia protinus reviviscere, & ab orco revocari videntur.

Quo pacto in vere singula afficit & ad speciei renovationem incitat.

Ætherea enim mundi anima copiâ solito uberiori in humores tunc admissa sanguinem strenuè agitans, & volatilizans fermentum genitale excitat: unde cuncta fere animalia terrestria & aquatilia eo tempore libidine turgentia speciei renovationem meditantur. Vegetabilia etiam virent, & semina sua parturiunt; quæ perfecta, & idonea matrice collocata, in motum vitalem sui similis productivum pro Ideâ speciei impressâ vi ista solari extimulantur, & in eodem statu, donec organum vitale fatiscat, ab eâdem conservantur. In

Quomodo in animantibus perfectis operatur.

animalibus perfectioribus modus influxûs auræ vitalis hujusmodi est. Per tracheam in bronchia recepta vesiculas, quibus innumeris pulmones constant, valide distendit, unde æthereæ particulæ cum nitrosis, (utræque sunt maximè penetrabiles) in vasa sanguifera illapsæ per venam pneumonicam in sinistrum cordis ventriculum deferuntur, ubi cum humoribus sanguine, & chylo mixtæ eorum motui, tam intestino quam circulari, inserviunt: certè sanguis cordis impulsui minimè pareret; nec instinctus ejus vibrationi perpetuò suppeditaretur, nisi calor, & humorum motus sua vi perenna-

perennarent. A corde autem iſtæ particulæ arteriarum ductus ſecutæ ad corporis peripheriam deferuntur, ubi per cuticulæ poros exterminant fulgines, ibi etiam nova materia in aperta venarum oſcula ſeſe inſinuat, & corporis ſyſtaltico & tonico motu adjuta circulationis Filum ad hepar, cor, & inde per arteriam pneummonicam ad pulmones, continuat, & perficit.

Eadem ſubſtantia ætherea piſcibus, aliiſque aquatilibus eodem numere ſub aquis fungitur, nam & hi ab eâ ſuum habent calorem; licèt ratiocinio potiùs, quam humano tactui perceptibilem. Animalibus enim ſanguine magis ſulphureo præditis debilis piſcium calor non ſentitur, ſed cum anima brutalis à materiæ vitalis motu pendeat; motus autem omnis ſit calorificus, liquet & piſcibus ſuum ineſſe calorem. *Ejus beneficio aquatilia vivunt.*

Idem etiam plantis vitæ, & vegetationis inſtrumentum à naturâ tribuitur, Æther enim materiam nutritiam ex aquâ & nitro conſtantem per radices earum in fibras agens eas ad frugem producit. *Ejuſdem vi vegetabilia nutriuntur.*

4. Terram ſuo nitro exutam eſſe *damnatam* & planè infæcundam docet experientia: Aquas quoque ſine eodem lætamine ſterileſcere manifeſtum eſt: herba enim in alveis fluviorum naſcentes, niſi aquâ Cœleſti rigatæ vix augentur, poſt imbres autem, aut diutinas pluvias, aquis nitro aereo multùm impregnatis ſtatim luxuriant. Terrâ verò, & aquâ ſuo nitro abundantibus non exiſtimandum aerem, qui nobiliſſima alit animalia, eo omninò vacare. Continet certè magnam nitri volatilis, & ſubtilis copiam, ubique Atmoſphæræ interſperſam, quod licèt præ tenuitate ſit inconſpicuum. *Aeri vitali Nitrum in eſt, terræ etiam & aquæ.*

Multis tamen modis ſui exiſtentiam prodit. Nam terra, unde nitrum fuit elixiviatum, aeri aliquandiu expoſita, nitro denuo impregnatur.

2. *Colcothar* Vitrioli ab Olei diſtillatione relictum, ſpiritus nitro-aerei acceſſione tandem novam acquirit aciditatem, & fit verum vitriolum: ubi Nitrum illud volatile cognato domicilio invento, poros ejus ſubit, & in idem corpus coaleſcit.

3. *Aloe, Telephium, Aizoon*, & plerique *bulbi* aere ſuſpenſi germinant, diuque creſcunt; manifeſto indicio & nitrum, & aquam aeri copioſè ineſſe.

Aqua aeri diſſeminatur.

Aqua aeri neceſſariò diſſeminata faciliùs creditur; quòd *hydragogia* Cæleſtis manifeſta ſit; nebulas enim, rorem, & nubes, radiis ſolaribus ſublimes agi videmus; Et nonnunquam tantum aquæ uno impetu à *Vortice aereo (à ſpout.)* ſublime rapitur, quantum totam Cœli faciem, quacunque patet, ad *horizontem* opplere videatur.

Porrò præter aqueas particulas in Atmoſphæra coacervatas, hoſpitatur humor inſenſilis; qui etſi non ſit conſpicuus, tamen nunquam deficit; quippe ſine eo aer ſuis animantibus non magis Vitalis eſſet, quàm aqua ſit piſcibus, ſi aerem penitus excludas. Quod facili experimento probatur Tempeſtate enim æſtivâ, ſerenâ & ſicciſſimâ ſi liquorem frigidum in vas vitreum, aut è metallo polito factum infundas, licèt nullum humidi veſtigium foris appareat, latera tamen vaſis externa, quouſque liquor gelidus intus pertendit, roſcida, guttuliſque aqueis ubique perfuſa videbis; partes enim aquæ in ſenſiles circumquaque fluitantes lateribus vaſis frigidulis alliſæ in rorem condenſantur. Nec putes

tes per vaſis latera illum madorem exudare: aqua enim fontana, & nivalis id efficit in vaſe, quod *Spiritus vini ferè alcolizatos*, & ſummè ſubtiles ſine iſtiuſmodi effectu contineat.

Sulphur aeri vitali ineſt.

Sulphuris autem abunde in Atmoſphæræ ſinu contineri probant fulgura, fulmina aliique exhalationum effectus.

Ab his pendent aeris affectiones.

A variâ harum partium diatheſi oriuntur præcipuæ aeris affectiones, nimirum Calor, frigus, tenuitas, craſſities, gravitas & elater, à quorum temperie dependet utraque hominum valetudo.

Aer etiam à rerum, aut locorum effluviis ſæpe inficitur, unde aut noxius, aut ſalubrior animalibus redditur. De his affectionibus, cum beneficiis aut incommodis inde exortis pauca ὡς ἐν ἴύπῳ notabo.

CAP. II.

De Calore Aereo, unde ſit.

Calor à luce Sulphuris cum Nitro oritur.

1. OMnimodus calor motûs eſt effectus & ambientis aeris calorem lucta ſulphuris cum nitro aereo commiſſi oriri diximus, quas quidem lites Sol radiis ſuis movet: & pro incidentiæ ratione magis, minùſve intendit. Calent igitur ferè regiones directis radiis ſubjectæ, tepentque aliæ quotquot à ſolis orbitâ plus nimio diſtant; ſed multa accidunt, quæ magnam aeris anomaliam faciunt; ut infra dicetur.

Caloris beneficia.

2. Ejuſmodi eſt in multis locis plagarum auſtralium benigna temperies: ut *Ibn Sina* vulgò *Avicenna* &

alii *Paradiſum* terreſtrem ſub *Æquinoctiali* poſuerint, è contra nonnulli veterum nimis rudes regiones omnes, quibus Sol in *Zenith* imminet, torridas, & præ æſtu immenſo inhabitabiles autumarunt. Hi certè ſuas ſpeculationes ſecuti, aliorum experientiam nunquam conſuluerunt. Conſtat enim terras omnes, tropicis interjacentes, ad quas nunc navigatum eſt, præter Americam, nautis iſtius temporis innotuiſſe. *India* enim, *Taprobane* & *Arabia* etiam *fœlix* dicta mercatoribus tum patuit. Et *Herodotus in Melpomene* narrat, quod *Phœnices* juſſu *Nechonis Ægypti regis totius Africæ* litora perluſtraſſent. Itaque *Sinu Arabico* egreſſi ingens *Æthiopiæ Meridionalis promontorum Luſitanis bonæ ſpei dictum* præter vecti, per mare *Atlanticum*, *fretum Herculeum*, & *mare Mediterraneum* tertio anno in *Ægyptum* ſunt reverſi.

Pœni etiam iiſdem oriundi imperio mari diu potiti auſtralium plagarum litora longinquis regionibus explorabant.

Hæc illi: ſed noſtra ætas, cui nihil, quod lucrum præbeat, invium eſt; omne mundi latus excuſſit: unde comperit, terras inter tropicos & ſi ſolis orbitæ ſint ſubditæ, non modò habitabiles, ſed etiam ſalutares eſſe, & omnium rerum ad victum, cultumque, imo ad voluptatem pertinentium abundantes: adeò ut, qui à ſeptentrione profecti iſtas regiones adierunt, *Lotum guſtaſſe* videantur: nec facilè ab *Auſtri Sirenibus* avelli queant. Inde eſt, quòd tot *Europæorum coloniæ* in calidis regionibus inveniantur. *Luſitani in Africa*, *Braſilia*, & *Indiæ* oris maritimis ſedes paſſim poſuerunt: quarum nonnullas *Batavi* occupârunt. *In America* inter tropicos pleraque poſſident *Hiſpani*. *Angli*, *Batavi* &

& Galli in insulis Caribeis sedes habent amœnas, & perquàm fructuosas, quibus *Campania*, vel *Sicilia* invideat. Vere enim & virore perpetuo fruuntur. Soleſque alioquin ardentes ventis *apogæis, & tropæis* mitigantur: terra etiam imbre aſſiduo, aut rore copioſo ita rigatur, ut arbores fructus toto anno producant, veteribus pomis decerptis, aut decidùis novo ſtatim ſuccedente & in tanta terræ fæcundia magna eſt incolarum ſanitas: & niſi Filum vitæ externâ vi abrumpatur, ferè longævitas.

Itaque Herodotus Macrobiorum Æthiopum meminit, & admiratione dignum eſt quod de Indorum quorundam longævitate accepimus. Inventi fuerunt *Americani* calidæ *Zonæ* incolæ, qui vegetâ ſenectute *Neſtoris* Ætatem ſuperàrunt.

Ariſtoteles in libello, qui inſcribitur. Περὶ τῆς μακροβιώτητος. aſſerit. Ὅτι τὰ αὐτὰ ἐν τοῖς ἀλεεινοῖς μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς ψυχροῖς. Quòd eadem animalia in calidis, quàm frigidis locis diutiùs vivunt. *Incolæ regionum calidarum longævi.*

Inſula Stæ Helenæ dicata in *mari Atlantico* inter *tropicos* ſita eſt, ejus tamen eſt indolis; ut ægri moribundi, & tantùm non conclamati in terram è navibus ex Indiâ redeuntibus expoſiti certiſſimè, & citò convaleſcant, & aliæ ſunt inſulæ eidem *Zonæ* ſubditæ, in quibus incolæ morbum, niſi annoſam ſenectutem vix noruut.

Jac: Bontius medicus Batavus, qui in Indiâ medicinam diu fecit; negat, eam, aut inſulas adjacentes unquam peſte tentari.

Morbis à frigidâ temperie ortis, proculdubio calidus aer plurimùm prodeſt; & ſenectuti morboſæ nonnunquam aſylo eſt. *Calidus aer ſenibus prodeſt.*

Vereor autem nè his caloris beneficiis gravia quædam incommoda calidarum regionum multùm præ- *Cœli calidi incommoda.*

præponderent; nam tametsi ista aeris affectio interdum liberaliter regnat, tamen aliquoties tyrannidem exercet; ubicunque enim humor ita deficit, ut vaporibus in aerem tollendis non sufficiat; reliqua *Atmosphæræ* corpuscula Nitrosa & Sulphurea à radiis solaribus è Zenith missis agitata motus adeò rapidos concipiunt, ut sensui sint molesta, vitæque sustentandæ minùs idonea. Ob hanc causam tot ubique sub istâ Zona inutiles sunt solitudines, quarum accolæ, (incolas enim non habent præter feras immanes, & serpentes) caloribus miserè cruciantur.

In calidis plagis solitudines frequentes.

Sunt quidem, qui istiusmodi locis assuescunt, sed non aliam ob causam, quàm quòd prædæ, cui semper inhiant, materiam, & opportunitatem præbeant: sic *Arabes* mercatoribus, qui catervatim deserta transeunt, perpetuò insidiantur, rapto tantum victitantes, ideoque solitudines perpetim oberrant, à fixis sedibus abhorrentes.

Urbes in nonnullis regionibus præ calore intolerabiles.

Urbes istius tractûs intolerabiles essent, nisi multo artificio calores mitigarentur? Qui sub dio ambulant, umbracula soli opponunt. Dormientibus dominis servuli astantes flabellis ventum faciunt, & muscas importunas muscariis pavoninis abigunt. Multi speluncis interdiu se abdunt, noctu sub dio dormiunt. Alii in ventiductibus auram captant. *Ormusiæ*, (ea est urbs insignis in *Sinu Persico, Lusitanorum* non ita pridem celebre *emporium*, nunc *Persis* paret) Cives, & advenæ in *Hypogæis* in frigidam mento tenus demersi interdiu dormiunt, aut certè otiantur, noctu verò surgentes mercaturam exercent, & aliis negotiis vacant.

Nonnulli aeris inspirati fervorem non ferentes in umbrâ desident, & frigidam ad nauseam vix ad

ad ſatietatem hauriunt, nivalem quoque avidè petunt, ubi per montium viciniam eſt parabilis,& ne ſic quidem ſitim inexplebilem reſtingunt, ſed aqualiculum ferè aquæ potu eò diſtendunt, ut à *Luſitanis Goa Barrigos.* i. e. doſia appellentur, hujuſmodi victu chachexiæ aut hydropes crebrò accerſuntur, & ab ardoribus fere oritur Lerna malorum.

Morbi calidarum plagarū.

In calidioribus igitur plagis *Elephantiaſis*, aut *Scabies* cutim deturpant : *Cholera*, *Dyſenteriæ*, & *Ilei* inteſtina torquent : *Cauſi*, & omnimodæ febres ſanguinem inflammant. Omnes denique morbi à bile orti hic dominantur.

Morbi regionum calidarum peſtilentiales,& maligni.

Morbi etiam peſtilentiales, qui in regionibus magis temperatis vix niſi contagione propagantur, in calidioribus plagis ſpontaneo ortu ſæpe emergunt, Lueſque Tartarea, quæ omnes terras invaſit, meridionalibus tantùm originem debet.

Exercitus æſtu aeris extinguitur.

Nec morbos modò, ſed & mortem quoque præſentaneam ſæpe attulerunt Cœli ardores: Propè dictam *Ormuziam* totus exercitus auræ candentis, ab arenoſis deſertis delatæ, afflatu ſuffocatus periit. Mercatores etiam ſæpenumerò cum camelis iter per arenas tendentes in ipſo itinere concidunt, vehementi ſolis æſtu extincti.

In calidis regionibus modò irriguis commodè vivitur.

Hæc ſunt *Zonæ torridæ* incommoda, quæ tamen rarò niſi locis ſqualidis, & omni ferè humore deſtitutis accidunt ; In tractibus irriguis, & fæcundo ſolo præditis ſub æquatore ſatis commodè, imò, ut ſupra innui, nuſquam ſalubriùs aut delicatiùs habitatur. Illic etiam invenitur uberrima pharmacorum ſylva, quibus pharmacopolia totius orbis inſtruuntur. At contra regionis torridæ morbos nullum eſt remedium æquè efficax, ac temperantia in potu, cibo, & reliquis rebus non naturalibus ritè obſervata.

CAP.

CAP. III.

De frigore.

Frigus esse quid materiale.

1. FRigus, Ambientis affectio priori contraria, effectibus est sæpe notius, quam volumus. At causa ejus materialis instar Nili fontium obscura latet: Imò de istiusmodi materiæ existentiâ ambigitur, & motûs calorifici privationem tantum esse quibusdam persuasum est: in quam sententiam ipse *rectâ* iremi. Si animantium membris à frigore intenso afflictis *ἀναισθησία* tantum induceretur. At præter dolorem admodum acutum, *Phyctenæ* etiam graves ad *Sphacelum*, aut *Carcinomata* vergentes excitari à frigore vehementiore, tanquam à cauterio actuali, aut medicamento causticò vidimus. Adeò ut frigus perinde, atque ignis sine vocis *Catachresi* urere dicatur, quod quemadmodum à merâ motûs cessatione, sine materiæ frigorificæ accessu, fieri possit, non est intelligibile.

Non est privatio tantum.

De primo frigido.

2. Frigoris primatus tribus è quatuor Peripati Elementis antiquitus attributus fuit.

Plutarchus, & alii magni nominis Philosophi terram, *Aristoteles*, ejusque assecla aquam, Stoici verò ipsum aerem primum frigidum statuerunt: *Neotericorum* autem aliâ est sententia: cui favit *Gassendus*. Hi statuunt corpuscula nitro aerea frigoris in omnibus subjectis & congelationis causas esse. De his placitis *nobilis Boylius* [illegible], & ventos gelidos, aerisque vim frigorificam ab exhalationibus

lationibus ſalium diverſæ indolis tàm nitri, quàm aliorum, aut forſan *materiæ alicujus anonymæ*, qualis aliquando reperitur etiam *Chymicis* ignota, aut eorum congreſſu poſſe oriri ſuſpicatur. *Terra non eſt primum frigidum.*

Primæ ex his ſententiis refragatur experientia: liquet enim terram niſi cortice tenus, ab ambiente frigore non affici. Norunt enim *Metallarii*, quotquot in ejus viſcera deſcendunt, interiores terræ regiones in locis, aut tempore frigidis, plus ſatis caleſcere; & quanto profundiùs itur, tanto majorem, tanquam ab igne *Carteſiano* excitatum, calorem ſentiunt.

3. Aquam quidem ſuâpte naturâ frigidam eſſe concedi poteſt, partes enim ejus in ſtatu naturali ſunt minùs agitatæ, quàm humores, qui tactûs ſenſoria in nobis perſuunt. *Nec aqua.*

Sed ejus particulæ flexiles, & admodum lentæ penetrationi frigorificæ minùs idoneæ ſunt; unde in craſſo, & nebuloſo aere frigus minùs urit. In *Muſcoviâ* & aliis ſeptentrionalibus provinciis, ut è carnibus, quas rigore brumali induratas diu aſſervant, gelu ante coquendum eliciant; eas in ſtigidam immergunt.

Idem etiam, ut accepi, in vivis corporibus factitatum eſt; quæ frigore intolerabili correpta, & morti proxima, ab imminenti *membrorum necroſi*, ea ratione in ſanitatem reſtituuntur.

4. Aer autem, cui in hac re plurimi primas deferunt, iſtius qualitatis maximè *ſuxτικὸς* videtur; quippe quæ terra, vel aquâ condita illæſa conſervantur, ſi eadem aeri ſub dio exponas, ferè graviter à frigore corrumpuntur; aerem igitur non primum, at ſumme frigidum jure appelles. Hic tandem meam de his rebus conjecturam, forſan *Neque Aer.*

paucis

paucis verisimilem subjiciam.

A particulis nitrosis calor.

Inter partes, à quibus Atmosphæra constituitur, Nitrum volatile locum habere statuimus, cujus corpuscula, quàm maximè subtilia, radiorum solarium impulsu terræ illiduntur: unde repercussa cum sulphureis particulis eâdem actione incitatis congressa motum in aere calorificum efficiunt, imo igneum, si radiis speculo caustico aut alio instrumento collectis idonea subsit materia.

Ab eisdem frigus.

Ab eisdem etiam nitri corpusculis, at alio modo dispositis, qualitatem è regione contrariam induci opinantur. Verisimile enim videtur ista corpuscula, priusquam repercussa in gyrum agantur, & sulphureis *Aporrhœis* sint congressa, motu recto delata acuminatim, instar spiculorum, poros corporum subire, inde est quòd in montibus editis etiam æstate, aut sub Zona calidâ, ea est frigoris inclementia, ut nives ibi perpetuo accumulentur. Et idem usu venit, ubicunque illa corpuscula radiis solis obliquiùs incidentibus remissè agitantur, nam cessant perinde, ac pueriles turbines scuticæ verberibus nimis languidè in gyrum acti, à motu circulari cessant: & exinde quævis subjecta cuspide infestâ petunt. Nec aliam ob causam gravissima illa aeris sævitia, & non habitabile frigus in plagis *Arcticis* & *Antarcticis* à solis viâ dissitis perpetuò regnat.

Quomodo fit Glacies.

Glaciei vero concretionem quod attinet, à motus particulatum aquæ flexilium cessatione potissimùm, at non omninò fieri arbitror, quas particulas adhuc fluidas cumulo augúillarum in scaphâ piscatoriâ natantium, *Cartesius* assimilat; easdem vero concretas eorundem piscium siccorum, & in ripa jacentium strui comparat.

Tandem

Tandem moleſtiam, quâ frigus ſenſus noſtros aſſiicit, à figuris materiæ frigorificæ pendere volumus. Et exinde cauſa probabilis petatur, cur in quibuſdam regionibus frigus ſit magis tolerabile, quàm in aliis, ubi polus altiùs elevatur, licèt æque aut fortiùs ſit intenſum; ſic in *Norvigiâ*, & *Lappiâ* propè *Oceanum ſeptentrionalem* aeris levitiam faciliùs, quàm in *Podoliâ*, aliiſve Provinciæ dictæ *Uckraina* partibus perfertur. Et *Martinius in Atlante ſuo Chinenſi* Hyemum ejus tractûs glacialium meminuit; quæ tamen minùs, quam frigora ejuſmodi in *Europâ*, ſenſoria afficiunt. Verba Authoris ſubjungam. *Cur frigus æquè intenſum non ſit ubiq; æquè tolerabile.* *Hiſtor.*

Ad Cæli ſolique quod attinet temperiem (inquit) majus in hâc provinciâ frigus eſt, quàm illius poſcat poli altitudo. Vix illa excedit gradum ſecundum ſupra quadrageſimum, & tamen per integros quatuor menſes ſæpe flumina adeò duro concreſcunt gelu; ut currus, equos, & graviſſima etiam quæque onera glacies ferat; innoxiè ac ſecuriſſimè tranſeant. His menſibus omnes naves ita in glacie defixæ ſunt; ut progredi nequeant; ubicunque illas frigus occupat, per quatuor illos menſes immotæ ibi perſtare coguntur. Cui poſtea ſubnectit. Omnino illud mirum, non tantum videri, aut ſentiri illud frigus, ut *Europæos* ad Hypocauſta ſubeunda videatur poſſe cogere, aut in *Europa* ad glaciem producendam ſufficere, unde ad ſubterraneas exhalationes illic pro cauſis harum rerum indagandis recurrendum. Hactenus *Martinius*. E cujus narratione conſtat frigoris intenſi effectus in *Europâ* conjunctiſſimos dolorem & congelationem poſſe aliquatenus diſjungi. Credo authorem de advenarum tolerantiâ meminiſſe, nequis hujuſ-

hujusmodi εὐφορίαν ab indigenarum *idiosyncrasia* oriri existimet. Certè indolentiæ illius causa non aliunde, quàm à loci ingenio, & exhalationibus illinc orientibus peti potest, supponamus igitur materiam frigorificam alibi particulis valdè acuminatis constare, hîc autem obtusioribus, & minus ideo penetrantibus: aut quòd à materiâ aliquâ una in Atmosphæram sublata obtusæ sint & aculeis privatæ, non secùs ac in Mercurii dulc. præparatione usu venit.

Ætiologia.

Mercurius cum salibus certis sublimatus quàm corrosivus, & aculeatus sit, plerisque notum est, eadem tamen materia, utut vehemens, & corrosiva, cum novâ crudi quantitate denuò, atque iterum sublimata aculeis suis obtusis, aut depositis pro deleterio exitiali innocuum & utile evadit remedium, & tale quid in frigore potest accidere.

Aeris anomalia.

6. Exhalationibus etiam acceptum feras præter locorum situm; quod gentes eisdem parallelis inclusæ, talem aeris annomaliam, qualem videmus, patiantur, liaæ æstum majorem, aliæ frigora magis intensa, quàm solis vicinia, aut distantia poscere videatur. *Josephus Acosta* narrat se in *Indias occidentales* navigantem, sub sole in Zenith imminente cum sociis apricari præ frigore coactum, & tum demum poetas & aliorum deliramenta risisse, qui eas plagas præ æstu intolerabiles statuerunt.

Idem Author *Peru*, inter Æquatorem & tropicum Capricorni sitam, ob amænitatem, & optimam Cœli temperiem mirè laudat. *Potosiam* autem regionem ejusdem metalliferam frigidam esse asserit; cum intereà *Brasilia* in altero *Peruvanæ* litore, *Africæ australi* opposita, perpetuis ardoribus torretur.

retur. *Auſtrale Africæ promontorium* incolas habet nigerrimos, at ſuâ hyeme graviter alget, etſi *polum antarcticum* non ſupra gradum 34^m. elevatum ſpectat. *Mauritania* verò, & *Numidia* à ſole non minore intervallo diſtantes, niſi in montium jugis ſemper æſtuant, aut certè, vel hyeme ſuâ tepent; a incolis ferè candidis gaudent.

Notum eſt quàm flebiliter *Naſo* littoris *Euxini* frigora deſcripſit: *Auſonius* autem *Aquitaniæ* ſuæ eidem ſideri ſubjectæ breves, facileſque hyemes laudat. *Jameſius* vir nautica peritiâ inſignis anno æræ noſtræ 1617. compendium in *Indiam* quæſiturus in inſulâ, quam *Charltoniam* appellavit, hyemare coactus eſt. In quâ, licèt eodem intervallo, ac *Hibernia* à ſidere polari diſtat (quæ quamvis ab *Hyberno* Cælo nomen ſortita videatur; hyemes habet mitiſſimas) tamen ille cum ſociis non minora incommoda à frigore paſſus eſt, quàm *Batavi* in novâ *Zemblâ* 23. gradibus polo viciniori.

Hiſtoria intempeſtivæ hyemis.

Nec hæc mireris: nonnullis enim in locis ſoli magis vicinis horis etiam æſtivis algores inveniuntur intolerabiles. *Franciſc. Dracus Elizabethæ Anglorum Reginæ* claſſi præfectus in univerſi orbis *periplo*, quem feliciter abſolvit; *Occidentales Americæ oras* legendo ad locum, ubi polus Arcticus quadraginta tantùm gradibus tollitur, pridie nonas Junii claſſem appulit: unde ſtatim vi frigoris immenſi vela retrò meridiem verſus dare coactus eſt. Quod etiam, ſi fides annalibus habeatur, Europæis provinciis aliquando acciderat. *Genebrardus è Saxoniæ Chronicis* hyemis ſæviſſimæ meminit; quæ, ut ait, à Kalendis Novembris ad Maium uſque perſeveravit: deinde diebus paucis tepidis interjectis denuo incipiens ad Julium

Hiſtoria alia.

uſque perrexit: quo menſe flumina & ſtagna gelu concreta ſunt. Et paſenis, & frugibus frigore peruſtis, fames & peſtilentia gravis ſecuta eſt: hujus hiſtoriæ fides ſit penes authorem. At procul dubio ejuſmodi eſt Cœli, in quibuſdam locis, & temporibus conditio; ut ejus *Ætiologia* vix inſtituatur.

CAP. IV.

De admirandis frigoris effectibus.

Frigoris effectus in Liquida.

1. PLurimi frigoris effectus eſſent prodigia, & omnem ſuperarent fidem, niſi autopſiæ paterent. *Indis* igitur quibuſdam ægrè perſuaſum fuit aquam frigore concretam poſſe adeò dureſcere, ut ab hominibus & jumentis ſicco pede tutò tranſiretur.

Quid ſi de exercitibus numeroſis cum impedimentis, non alio ponte in agros hoſtiles per ingentes fluvios, & æſtuaria tranſportatis narratum fuiſſet? Imo in ipſis fluviis, aut mari equeſtria, aut terreſtria prælia commiſſa ſunt. *Strabo* narrat, *Neoptolemum Mithridatis ducem* eodem incurſu, hyeme, prælia equeſtri, æſtate verò navali barbaros ſuperàſſe: quod circa *Mæotidem* paludem geſtum videtur. Et in regnis ſeptentrionalibus idem ubique factitatum eſt. Noſtrà ætate Rex *Suecorum Hafniam* obſeſſurus in *Zelandiam* glacie trajecit cum omnibus copiis, & bellicis inſtrumentis. Ut Poeta canit

Quà naves ierant, pedibus nunc itur, & undas
Frigore concretas ungula pulſat equi.

2. Sed

2. Sed res majori admiratione dignas præbet oceanus utrique polo vicinus. Nautæ, qui in mari ſeptentrionali balenarum capturæ dant operam; aut qui in orientem compendium quærentes, an maria iſta pervia ſint, exploratum miſſi ſunt, propè infanda viderunt. Moles enim montium æmulæ è glacie ab æſtuariis, aut vaſtis fluminibus delatæ & acervatim congeſtæ, quaſi inſulæ natantes in mari fluitant, & veræ *Symplegades* paſſim navigantibus interitum minantur.

Jameſius in ephemeride de navigatione ſeptentrionali ſcribit: ſe molibus iſtiuſmodi impegiſſe, quæ fronte minaci mali navis ſummitatem ſupereminuerunt. Alii quoque inſulas, id genus, glaciales octoginta orguiais ſupra aquæ ſuperficiem elatas feruntur vidiſſe. Septimam tamen tantùm glaciei partem ſuper aquam extare dicunt, qui experti ſunt.

Cerevifia & vinum congelunt.

Hoc gelidi aeris in aquas ſævientis incommodum nautæ libentiùs ferrent, modò liquoribus, quibus delectantur, generoſis parcerent. Sed cervifia & vinum gelu vehementi cedunt, frigoreque concreta fiunt pene inutilia: nec oleum lubricitate, & lævore ſuo à Cœli rigore vindicatur.

Non ſpiritus.

Spiritus vini quidem rectificati ſuâ generoſitate ſe tuentur. Nec puri congelant; nam ob partium Sulphurearum, quibus conſtant, lævorem, & rotunditatem figi nequeunt: eodem ferè ritu, quo arena ſine calcis acceſſu in cæmentum non concreſcit. Iidem igitur ſi vino copioſe inſunt, à frigore ambientis vehementi obſeſſi in vaſis meditullium recedentes ſubſtant: ibi enim puri inveniuntur, & inde depromi poſſunt, cùm vini pars tenuior adeò congelat, ut dolio, cui inſuit, perfracto, glacies ejus

integram ſervet. Atqui aqua marina difficilè congelat, quia pori marinæ, quam aquæ dulcis ſubtili materiæ magis patent: quæ rigidas aquæ ſalſæ partes, quam aquæ dulcis lentas fortiùs agitat.

Frigoris effectus in res ſolidas & in Ignē.

3. Præter hos in liquidis effectus modò memoratos in ſolida etiam vires ſuas frigus mirè exercet. Lapides in locis, ubi dominatur, ejus vi diſſilire videas, & humus in *Moſciforo* dehiſcere præ vehementiâ ejus dicitur, & majores egiſſe rimas, quàm alibi ab æſtu factas cernimus. Arborum quoque truncos eo impetu à gelu diffindi ferunt; ut non minorem quàm machinæ murales à pulvere pyrio fragorem ita diſploſi edant. Nec metalla ab ejuſmodi injuriis ſunt prorſus immunia. Scribit enim *Strabo* in *Ponto* æneas hydrias à frigore diruptas; & *Diodorus* poſt uſitatiores frigidi ambientis effectus enumeratos ait: fimbrias veſtium, quæ geruntur ibi (de *Scythia* circa *Tanaim* intelligens) ab eo detritas decidiſſe; oculos hominum offuſcari; ignem ſplendorem ſuum non reddere. *Marcus Paulus Venetus*, qui narravit ignem in quâdam *Tartariæ* valle montibus toto orbe editiſſimis ſubjectâ ardere non poſſe; ideo quibuſdam fabuloſus eſt habitus: at noſtro ſeculo fidem liberavit, poſtquam ab *Anglis*, & *Belgis*, in *Charletoniâ*, & *Nova Zembla* hyematum eſt. Ignes enim, quos in hybernis excitârunt; adeò languidè, præ ambienti nimium intenſè frigido arſerunt; ut admotos ſoco non calfacerent. Scripſitque *Jameſius*, quòd dum aquæ in aheno focis admotæ pars igni proxima ægrè calfieret; quæ averſa vaſis parte remotior erat, glacie pollicem craſſâ concreverat.

Ignis præ frigoris vehementiâ non ardet.

4. Qui intra circulum Arcticum proximè polum degunt,

degunt, *Lappæ*, *Samoiedæ*, aliique populi, qui etiam perpetuam ferè hyemem, & frigora vix ferenda habent; perpuſilli ſunt; nec ad juſtam aliorum hominum ſtaturam unquam perveniú.t. *Effectus Frigoris ut in Homines & alia Animalia.*

Equi etiam in plagis nimis frigidis exigui ſunt. Et boves vix aſinis pares, & propter frigus cornibus carent. Niſi hæc potiùs alimenti inopiæ imputanda ſint.

Porrò gentes modò dictæ, & alii qui montana plus nimio frigida incolunt, frigore perinde, ac ſole ardenti peruſti ſubnigri ſunt, & illis, qui in locis magis temperatis verſantur, multùm obſcuriores. Sed levia hæc ſunt, præ aliis detrimentis, quæ à frigore interdum inferuntur ut proximè dicetur.

CAP. V.

De morbis à frigore.

1. COeli inclementis graviſſima incommoda ſunt, quibus animantium vita periclitatur, & ſæpe interit, cujus flammulam in immanibus frigoribus, ubi ignis deficit, poſſe incolumem ſubſtare vix ſperes; eodem enim fomite aereo, quo huic ſemper opus eſt; illa etiam alitur. Multi itaque quotannis in *Sarmatiâ*, aliiſque ubi hoc malum dominatur, regionibus, trahis vehentes in ipſo itinere extinguuntur; & mortui, rigenteſque in urbes *Alcis* vel aliis jumentis notâ viâ, amiſſo licèt rectore; rectà tamen procedentibus, deferuntur. *Morbi à frigore.*

tur. Aliis membrorum algentium extremitates ſphacelo oborto miſerè decidunt.

Morborũ à frigore genera.

Duplex igitur morborum à frigore infeſto genus oritur; unum, quo partes corporis organicæ cruciantur: alterum, humorum in vaſis motum, aut craſin lædit, eoque pacto ſpiritus animales in muniis exequendis interturbat, & ſæpe improviſo obruit. Ex incommodis à gelu ortis levioribus *perniones* ſunt, qui Græce, nomine ab hyeme deducto, χείμλα dicuntur. Hi in locis non admodum immitibus, quorundam pedes manuumque digitos infeſtant. Fiunt autem à ſanguine gelu tacto, qui in circuitu eâ ratione præclusus propè venarum capillarium extremitates hærens parvi tumoris & moleſti pruritûs eſt cauſa. His graviores ſunt puſtulæ illæ quæ per glaciem, niveſque iter, ſæviente hyeme, facientibus, in corporis partibus externis, aut nudis ſæpe oriuntur; moleſtiam gravem & diutinam exhibentes; ſunt enim eis *Phlyctænis* non abſimiles, quæ ab ambuſtione oriuntur. *Hyppocrates* de priſcâ medicina obſervârat. Ἐσὶ οἷσι φλυκτῶναι ἀνίσασι ὡς ἀπὸ πυρὸς καταικαυμένοισι.

De morbis à frigore externis.

Pernones.

Phlyctænæ.

Jameſius ſupramemoratus narrat, nonnullis ex ejus ſociis à nimiâ ſub dio inter nives morâ ejuſmodi phlyctænas adeò difficiles accidiſſe: ut labori facti inutiles, vix quatuor-decem dierum ſpatio ſanati ſint. Hoc malum facit materia frigorifica, quo expidermidi ſortiter impacta, cutimque ſubjectam vellicans præ partium vicinarum, & humorum calore ab exercitio excitato altiùs penetrare non valet. Lympha autem ſeroſa, quæ dolori ſemper præſtò eſt ob partium corrugationem à ſenſationis moleſtiâ ortam ex arteriolis per cutis poros patentes expreſſa cuticulam corruptam, ideoque im-

imperviam, in veſiculas tollit, eâdem ratione quâ ab ignis aut epiſpaſticorum admotu, aut gravi attritu excitari ſolent.

Scotus quidam generoſus qui in regnis borealibus militaverat, mihi retulit, in expeditione quâdam, cui interfuit, pleriſque militum pedes & manus adeò gelu contractas: ut multi ægrè incedere valerent, quidam non omnino, nec arma tractare; hyeme ſuis menſibus quibus à bello vacari ſolet, Martem graſſari indignante. Hoc illud malum eſſe arbitror quod *Arabes* medici *Alcuzez*, & Græci quidam *Malcen* appellârunt. Hoc in caſu ſpiritus partis affectæ muſculis inſiti, licèt nondum extincti, aut fugati, at multum debilitati frigore diuturno, torpere, & ab officiis ceſſare videntur. Sed Gangræna, ſphaceluſque omnium, quæ externè à frigore accidunt peſtes ſæviſſimæ ſunt, quarum illa eorum, qui in Aere vehemento frigido verſati ſunt, partes extremas ſubitò adorta malo in horas latiùs ſerpente, ſæpe ità graſſatur: ut niſi celeriter medicamentis validis, aut etiam ferro occurratur, correptus æger mortem miſerrimam brevi obeat.

Artuum contractiones.

Gangræna à frigoris vehementiâ.

Ambroſius Paræus in Chirurg: ſtabularium affert hujus mali exemplum: Quidam Lutetiæ in frigore intenſo ſopitus aliquandiu jacens Gangrænâ in pede correptus eſt; & quamquam Chirurgi peritiſſimi omni arte oppugnabant, tibiâ etiam immedicabili amputatâ; labe tamen altiùs progreſſâ, miſer brevi extinctus eſt, hoc autem rariùs accidit, alterum autem malum frequentiùs: multis enim in nive, aut glacie in quibuſdam regionibus, quibus frigus vehementer ſævit, diu commorantibus, partes extremæ gelu adeo corrumpuntur;

Sphacelus.

puntur: ut si incauti ad ignem nimis properè accedant, eisdem priventur. Quam primùm enim calescunt, protinus quasi ferro abscissæ decidunt. *Xenophon* in *Anabaseos* Libro septimo narrat; nonnullos è Græcis qui post redditum è *Persidè* in *Thraciâ* meruerant, nares, & aurium partes præ vehementi aeris sævitiâ amisisse. *Cor: Tacitus* item in annalibus de milite *Romano* in exercitu, quem *Corbulo* adversus *Parthos* duxit, mirum narrat: cui à lignatione in hyberna redeunti utræque Manus gelatæ, onerique hærentes simul avulsæ sunt. Nimis frequentia hujus cladis funesta exempla ubique in plagis septentrionalibus occurrunt. Ipse quidem nonnullos vidi digitorum mutilationem perpessos. Hæc à frigore ita fieri constat, at quâ ratione fiat; ut membra, tam firmiter connexa ita seperentur, non facilè patet. Mihi autem videtur, particulas frigorificas acuminatim ingressas primùm dolorem parere: deinde quiescentes torporem sensu, sua sede dimoto, inducere; easdem verò ab ignis calore in motum rapidum agitatas partium, quibus inhærent, unionem motu illo solverent caustici medicamenti cuti admoti particulæ à calore nativo validè motæ, partes, quibus hærent urant in emortuas, nil agunt ita nisi ad ignem accedatur, partes à frigore læsæ vix penitùs corrumpuntur, ignis calorem rarò impune ferunt. Ita tenera plantarum germina à pruinâ nocturnâ debilitata, pristinum vigorem recuperant, nisi solis etiam ardore lædantur; istud si fiat, siderata illico, & caduca pereunt. In locis igitur, quibus hoc malum familiare, siquis eo corripitur, quamprimum senserit & priusquam hypocaustum subeat, locum affectum non aliâ stri-

Historia.

Schaceli istiusmodi ætiologia.

A simili illustrata.

gile,

gile, quàm nive ſtrenuè affricando frigus elicit, ſpirituſque fugitivos in ſuas ſedes reducit. Siquis totus gelu obriguit, in frigidam ab eis, qui eum curant, immergitur, & non niſi gelu educto ad ignem aut Hypocauſtum admittitur. Hoc ferè unicum eſt hujus mali remedium; & certiſſimum.

In pleriſque ægrotantibus à morbis undecunque ortis vulgò frigus admiſſum caulamur, & in quibus contraria regnat qualitas, *procatarxin* huic impu- tamus, nec omnino injuriâ. nam à cutis poris auræ gelide aſſlatu conſtrictis, & διαφυσῆς viâ inde præcluſâ plurimæ obveniunt ægritudines, quas tamen omitto, quippe qui ea tantum mala, quæ à frigoris exceſſu contingunt, perſtringo.

Morbi interni à frigore.

Multæ ægritudines à frigore.

Præter ærumnas, quæ membris externis accidunt modò memoratas, aliæ etiam ſæpe occurrunt, ab aeris ſupra modum frigidi aſperitate natæ, à quibus partes internæ, viſcera, humores, & exinde ſpiritus animales graviter afficiuntur ſupra dictum. *Avicenna* in lib. Canonis fen. 4° cap. ſcribit: quòd iter hyemę facientes à ſpaſmo, tetano, apoplexiâ, periclitentur & ſi hæc vitent in Boulimon ſæpe incidunt. Quibus paralyſin, dyſpnœam, lleon, colicam, aliaque gravia accidentia addere potuiſſet. Mortem ab ambientis frigidi vehementiâ illatam miſerrimam eſſe, & doloris plenam vulgò creditur. At *Arabs* idem aſſi mat quòd lethaliter congelati tanquam ab *opio*, aut *Mandragorâ* ſumpta doloris expertes moriantur; quod probabile videtur; ubicunque enim ex partibus corporis exterioribus diuturniore gelatione affectis ſenſus externi fugantur, ſpiritus ſtatim obrepit pernicioſus torpor ſomni ſimilis: à quo niſi tempeſtivè

Morborum à frigore internorum enumeratio.

Qui frigore pereunt doloris expertes moriuntur.

Morbi ſoporoſi à frig.

tempeſtivè ſuccurratur, penitus extinguuntur.

In locis igitur, quibus ea eſt aeris inclementia; ut hoc malum ſit uſitatum, ſiquis ſit hoc modò comatoſus, aſtantes eum corripiunt, admonentque; nè ſomno, & ſtupori, cedat; & excitando ab imminentis lethi periculo, quaſi invitum abripiunt. Multi qui hujuſmodi ſopore periculoſo non tentantur, aliâ ægritudine ab eadem cauſâ oriundâ, paralyſi membrorum efficiuntur, alii tetano correpti rigent, alii convelluntur.

Ætiologia eorundem.

Cauſam hujuſce ſoporis, aut potiùs *lipothymiæ* (ſpiritus enim animales in hoc caſu deficere, non quieſcere videntur) in malâ ſanguinis Diatheſi ab ambientis frigore inducta ponendam reor. Ex ſanguine enim materia ſpiritibus conficiendis in cerebro perpetim extillari debet: cui tamen ab eodem congelato commeatum nimis parcè ſuppeditari neceſſe eſt. perinde atque in vulgari deſtillatione, pars materiæ deſtillandæ ſpirituoſa igni languente, & ferè extincto non ampliùs, aut parcè in Abembicum aſcendit, maximâ ejus parte in Cucurbitam relabente.

Pareſii.

Spiritibus verò ex artubus vi frigoris excuſſis, aut nervis ad eos ducentibus, intercluſis, oritur muſculorum *ἀτονία*, & pareſis.

Tetani.

Interdum muſculorum fibræ ſubitò, auræ frigidæ appulſu ita afficiuntur, ut ſpiritus inſiti improviſò deprehenſi remeare nequeant: ſed quaſi ſtationarii in procinctu perſtantes muſculum affectum continuo rigore diſtendunt, alias etiam inordinatè diſcurrentes horrendo ſpaſmorum cruciatu torquent.

Inteſtinorum & ventriculi atonia.

Ab hujuſmodi ſpirituum ataxiâ provenire videntur affectiones quædam, quæ famem, & colicam, mentiuntur, quibus in frigoribus immanibus aliquando

quando ventriculus; & inteſtina vexantur.

Iis enim, qui per nivem altam iter longum faciunt, accidit bulimus, & Lypothymia: ut ſcribit *Plutarchus in ſympoſ.* lib. 5°. Et ſiquis, inquit *Senertus, in Alpibus Rhæticis* hyberno tempore iter faciat; etſi ab unâ radice montis ad alteram uſque vix bina milliaria germanica interſint: nemo tamen jejunus eas ſuperare audet. *Lipothymia.*

Graviſſimis etiam ventris torminibus in quibuſdam locis cruciantur, multi qui inter nives moram nimis diuturnam trahere coguntur, quibus præter immenſum dolorem cibi modò ingeſti, & ſæpe ſtercora ob motum inteſtinorum periſtalticum inverſum vomitu regeruntur. Gallus nobilis à *Boylio* citatus, qui in iſtiuſmodi locis meruerat; narrat, ſe olim quoſdam ab hac colicâ, aut ileo extinctos vidiſſe; quibus abdomine poſt mortem aperto inteſtina livida & glutinoſa ſanie ſibi invicem adhærentia, inventa ſunt. Gangrænâ enim à frigore inductâ ſiderata erant, & putrefacta. *Tormina ob frigus.*

Inter pernicioſos ambientis aeris effectus ſpirandi difficultatem numeravi, & *Jameſius* de ſuffocationis periculo conqueſtus eſt. Quod in inſula *Charletoniâ* ſub dio diutius, quam par erat verſatus, cum ſociis ſubivit. De hujuſmodi dyſpnœa par eſt exiſtimare, ſanguinem ante tranſitum per pulmones ab aere particulis frigorificis impenſè ſaturato tactum, in curſu tardari, aut penè ſiſti. Poſſunt etiam thoracis, & diaphragmatis muſculi cum nervis motûs inſtinctum deferentibus, æquè atque alii à frigore penetranti ita lædi; ut inde Aſthma oriatur. *Aſthma ab eadem cauſa. art. 7. Hiſtoria. Ætiologia.*

CAP.

CAP. VI.

De quibuſdam Artificiis quibus frigoris injuriæ mitigantur & frigidarum Regionum Commodis.

Frigidæ regiones populoſæ.

1. PRæcipua, non omnia aeris inclementis incommoda memoravi; quæ tamen tot ſunt, & tanta; ut mireris unde ſeptem trioni tanta incolarum multitudo fuerit; cujus numeroſâ prole, apum more, examina in omnem auſtri partem toties emiſſa pulcherrimas provincias ſubegerunt. Unde *Scandinavia* à quibuſdam *vagina gentium* nominata fuit. *Aſia* olim à *Scythis Cimmeriiſque* infeſtata eſt. *India Tartaris* ejuſdem originis gente poſſeſſa. *Romanum imperium à Gothis, Vandalis, Herulis, Hunnis*, aliiſque à plagis Arcticis prorumpentibus ſpoliatum. Magna ſanè ſeptentrionalium fecunditas eſt; & Cœli injurias adeò timendas artificioſis adjumentis, aut propulſant, aut multùm ſublevant, morbiſque à frigore ortis ita promptè, ſciteque occurrunt: ut habitatio in iſtis locis magis ſit tolerabilis, & vitæ periculum longè minùs quàm vulgo creditur.

Tartari errabundi calorem ad arctum cedendo frigus ſolem inſequendo auſtrum verſus vitant.

2. *Scytharum Hamaxobiorum Nomades*, quos *Tartarorum hordas* vulgò dicunt, à ſole in noſtrum hæmiſpherium aſcendente polum verſus recedunt, eundemque deſcendentem, cum armentis & gregibus in auſtrum inſequuntur, ac ibi æſtivant. Et illâ ratione Cœli incommoda vitare conantur. Alii ſeptentrionales quibus ſedes ſunt fixæ, ſpeluncas idoneas effodiunt; quibus ad vitam neceſſaria congerentes

gerentes totam hyemem ſecuri latent, eamque quaſi glires edormiunt. In urbibus, ea eſt ubique ædificiorum ſtructura, ut facile à focis luculentis calfiant, ſingulorum etiam ædibus ſua ſunt hypocauſta & conclavia adeo ad unguem exacte clauſa: ut auram frigidam non admittant.

Veſtibus pellitis utuntur ſeptentrionales.

3. Corpora autem braccis, & veſtibus pellitis contra frigus diligenter muniunt; pellibus enim molliſſimis, & elegantibus plerumque abundant frigidæ regiones: quarum copiam, quia tantus earum uſus, benignè indulſit natura.

Oleo, & vino foventur.

4. Externa etiam oleis calfacientibus frequenter foventur, interna vino, aut aliis generoſis liquoribus corroborant. Hac arte callidus *Pœnus* ad *Trebiam* mirè *Romanos* tractabat.

Hiſtor.

Frigidam enim, & nivalem nactus diem, ſuos ventres cibis replere, membra oleo fovere, primo mane jubet, hoſtes autem prælii cupidos jejunos è caſtris elicit effecitque, ut homines à ſole, & meridie venientes, inquit *Florus*, Romanos ſuâ hyeme vincerent. *Avicenna* in frigore agentibus Allii & cepaarum uſum commendat. Denique omnia cardiaca quæ ſpiritus languentes, & ſanguinem exuſcitent, hic proſunt.

Allium cepa & quælibet cardiaca in frigore proſunt.

Quo pacto artus rigentes, & præ frigore ſenſus motuſque expertes nive fricando reſtituunt, ſupra diximus. Cujus artificii Turcæ ignari ſuperiori ſeculo, 40. millia hominum in Sarmatiâ, quo irruperant, amiſerunt.

Frictio juvat.

5. Hæc ſunt remedia, quibus hujuſmodi mala mitigari, aut tolli ſolent: at Commodis etiam quibuſdam ſingularibus frigidæ regionis incommoda compenſantur: imo quorundam judicio præponderare

Frigidarũ Regionum commoda.

Septentrionales minimam in æſtate noctem habent.

rare videntur. 1°. Pro tenebris enim triſtibus, & verè Cimmeriis, quibus bruma ſole in alterum Hamiſphærium demerſo omnia obvolvuntur, ſtatim à vere perpetuâ ætatis luce, & ſerenitate fruuntur.

Terra à nive fæcunda.

2. Tellus etiam, quæ ſex totos menſes nivibus, & gelu obducta latuerat, non alio lætamine refecta adeò luxuriat, ut Cerere ob Proſerpinam inventam ſupra modum lætatâ, nuſquam uberiorem frugum proventum, aut celeriùs productum invenias.

Septentrionalibus aer ſalubris & exin longævitas.

3. Cui ſoli fertilitati accedit ea aeris ſalubritas, & omnium fere indigenarum, qui memorata mala vitant, adeò firma valetudo: ut nuſquam magis longævos videas, nam multi annum 140. tranſcendunt: quod plures facerent, niſi ſuâ intemperantiâ Filum vitæ medium abrumperet. Multos enim morbos, quibus reliqui mortales è medio tolluntur, *illi* vix norunt. Peſtis, quæ *Alchairi* in *Ægypto* quotannis graſſatur; in *Scythia*, aut *Sarmatia* vix auditur, uti nec Lepra; aliique morbi, qui gentibus auſtralibus ſunt Endemii, in plagis ſeptentrionalibus niſi eo iſtinc delati non ſentiuntur. Fallitque, quod vulgò circumfertur omne malum ab Aquilone & potius verum ſit illud Plinii Africam ſemper aliquid novi *mali* apportare. Denique Aer ſeptentrionalis condenſat, corroborat, concoctioni confert, & vires auget.

Peſtis aut Lepra in Scythiâ rariores.

CAP.

CAP. VII.

De Atmoſphæræ pondere & aeris Elatere.

1. IN Aere vitali perinde, atque automatis artificialibus duo ſubſunt motûs principia, pondus & elaſterion. Gravitas Atmoſphæræ ſive à magneticis terræ effluviis, vel à motu atomorum ingenito, ſeu (quod veriſimilius) à Cœleſti materiâ perpetim ingruenti, oriatur, ad vitæ conſervationem adeò neceſſaria eſt: ut nonnullis perſuaſum ſit, totum inſpirationis cardinem in eâ verti.

Aer enim ſuperincumbentis Atmoſphæræ preſſurâ in bronchia adactus, & inde in omnes pulmonum veſiculas irruens, eaſdem inflat, totumque thoracem cum abdomine ope muſculorum diaſtole inſervientium dilatare videtur. Syſtalticus etiam motus pectoris, quòd ab Atmoſphæræ compreſſione ab extra factâ peragatur credimus.

Si cui difficile intellectu ſit, Aerem naturali ſuo loco gravitare poſſe, ſciat illud tot experimentis *Torricellianis & Boylianis* probatum; ut ultrà dubitare non fas ſit.

Quoties ad alicujus ſalutem levioris aeris conditione opus eſt, in regionibus altis & montanis quærenda eſt. Conſtat enim experientia Atmoſphæræ preſſuram in locis editioribus quàm alibi longè minorem eſſe.

Ea eſt Atmoſphæræ conſtitutio ut preſſa velleris inſtar reſtitutionis ſtatum affectet, & in tubulo compreſſa magno impetu ſeſe explicet. *De aeris Elatere.*

Certè

Certè pondus Atmoſphæræ ad vitalitatem parùm conferret; niſi particulis elaſticis imbueretur. Quippe ſolâ earum operâ motum humorum inteſtinum, & maximè vitalem exuſcitat; eiſdem verò privata vitæ ſuſtentandæ ſit planè inutilis.

Vim iſtam aeris elaſticam à nitro ejus ſubtili, oriri autumamus; cujus miniſterio omnium in Atmoſphærâ & aquis animantium motus vitali, & ignis in qualibet re ſulphureâ perennat. Duplici igitur ratione hoc nitrum abſumitur, nempe animalium reſpiratione & deflagratione ignium.

Nonnulli ſolerter conjiciunt Aerem his operationibus defunctum gravitate pariter atque elatere exui, & proinde aeris integri preſſurâ ſurſum in ætheris viciniam protrudi; (non ſecus ac ſuber, aliudve aquâ multo levius ad fluvii fundum detruſum, quam primum liberatum ſit, illico cum quodam impetu emergit;) Creduntque effætum aerem, in iſtis regionibus nitro iſto vitali abundantibus, de novo imprægnari, mox ſuo ordine in dictos uſus deſcenſurum.

Hinc ſummâ divini opificis providentiâ, ætherei animarum pabuli ubique præſto eſt cornu copiæ: unde ſingulis, quanto opus eſt, haurientibus, tantundem ſemper denuò apponitur. Alioquin (inquit D. *Jo: Mayow*, qui de his rebus ingenioſè 'commentatus eſt) nulla omnino foret hominum, 'imo ne animalium quidem ſocietas: quippe oportet, ut ſinguli & ſeparatim vitam degerent; 'quò viz. ſpiritus aeris penus ad vitam ſuſtinendam 'ſatis amplus, cuique ſuppeteret.

CAP.

CAP. VIII.

De aeris tenuitate & ſiccitate.

1. AMbiens nullis corpuſculis alienis obſcuratum, nec ſuo humore nimium oppletum lumine ſolari & aſtrorum poros ejus libere permeante multùm dilatatur, & exinde clarum, leve, ſiccum, & ſerenum fit. Hujuſmodi aeris temperie plerique delectantur, & tenuem jure dicunt. *Aeris tenuis deſcriptio.*

Sed nulla Atmoſphæræ pars unquam eo tenuitatis venit, ut humore omnino vacet, quippe ſine eo interſperſo non eſſet vitalis. Particulæ verò aqueæ ei diſſeminatæ corpuſculis, quæ qualitates activas excitant ſuâpte naturâ nimis efferis, moderantur & quaſi frænos injiciunt. Et quanquam in ſicciori Cæli conſtitutione iſte humor ita in minutias diſpeſcatur, ut non ſit conſpicuus nihilominus in aeris ſinu copioſè contineri liquido conſtat. Nam plantæ quædam in aere ſuſpenſæ diu creſcunt: & tempeſtate calidâ & ſiccâ particulæ aquæ in aere fluitantis lateribus vaſis argentei frigidâ impleti impingentes in guttulas condenſantur, ut ſupra probavimus. *Nulla pars Atmoſphæræ humore vacat.*

In hujuſmodi Cæli ſtatu qualitates activæ maximè intenduntur. Unde in mediterraneis, & ſiccis regionibus calores, aut frigora vehementiùs ſæviunt, quàm in maritimis etſi parallelis. *In aere tenui qualitates intenduntur.*

2. An in terris etſi editiſſimis poſſit ea Atmo-

In montibus excelsis spiratio læditur.

sphæræ tenuitas esse; ut respirationi & vitali humorum motui non sufficiat, ambigitur. In excelsioribus montium cacuminibus non commodè spiratur, quod in humoris aerei defectum rejicitur; sed quàm rectè hîc consideremus.

Qui *Tenariffæ* cacumen, (quod metæ formâ longè supra nubes caput æthereum attollit) curiosè superant, spongiis madidis naribus admotis aeris nimis tenuis defectum supplere feruntur. Idem narrat Aristoteles ab eis qui Olympum ascenderunt facilitatum: sed illis, qui *Tenariffæ* cacumen superarunt, sine spongiis, dyspnœa nihil officit. Item *Josephus Acosta* nauseam & vomitiones, quas gravissimas ipse cum sociis quibusdam passus erat, dum *Pericacæ* montis *Peruvianæ* & forsan totius orbis editissimi, juga transiret, aeris subtilitati acceptas tulit. Quod verisimilius erit, si verum sit, quod idem asserit, nimirum istum montem supra *Alpes*, aut *Pyrenæos* caput tantùm efferre; quantum excelsæ turres privatas ædes superant.

Aer nimis subtilis respirationi nō sufficit.

Aerem nimis subtilem respirationi & motui vitali non sufficere nullus dubito. Experimenta *Boylii* illud extra controversiæ aleam posuerunt. Nam animalia in machina pneumatica inclusa aere exhausto protinus spasmis tentata expirant. Sed quo pacto aer in montibus etsi altissimis ita attenuetur, ut partibus ad vitam sustentandam dicatis prorsus destituatur non video.

In montibus vix ita attenuatur.

Si effluvia quædam terrestria Atmosphæram vitalem necessariò ingrediantur, quid obstat, quo minus æquè è montium jugis & lateribus, ac è convallibus, aut planitie possint emanare?

Aer vitalis humore vacare non potest.

Humoris etiam, quo in aeris vitæ conservantis compositione opus est, copiam montibus semper præstò

præſtò eſſe par eſt credere. Verticibus enim aliquorum, aut non procul inde ferè nubes, aut inſident, aut imminent: & nihilominus reſpirandi difficultas omnes quotquot aſcendunt ilico invadit. Cum in deſertis arenoſis, ubi parùm humoris hoſpitari putes, reſpiratio non ita deficiat.

Humor in montibus excelſis non deficit.

Itaque cauſa horum phænomenon ab effluviis quibuſdam, quæ montes mineralibus gravidi emittunt, potiùs petenda videtur.

Sic infamis olim erat *Avernus Campaniæ* ob *Mephitim*, quam adeò nocentem exhalavit, ut volucres tranſvolantes interimeret. Sunt etiam multa alia iſtiuſmodi loca quæ infeſtâ *Anathymiaſi* animalia appropinquantia perimunt aut ſaltem lædunt.

Avernus.

Sunt, quibus videtur, inſpirationem in montibus adeò celſis ob nitri aerei defectum interturbari.

Inſpiratio an ob nitri defectum impediatur in montibus.

Sed ſi humor aereus poſſit in monte aliquo omnino deficere, mihi veriſimilius videtur, copiam nitri ſuo ſufflamine, hoc eſt, aqueis particulis privati ſanguinem, & ſpiritus plus nimio agitando, reſpirationem difficilem, & ventriculi motus convulſivos ciere.

Potiùs à Nitri copia humore privati.

Vel poteſtaura ſpiritalis nimis elaſtica fieri: quod in locis ætheri proximis pondus Atmoſphæræ elateri ejuſdem non reſpondeat, nec ſatis reſiſtat. Unde *Acoſta* & ſociis non modò dyſpnœa, ſed nauſea, & ſanguinis vomitio accidebat.

Vel ab aere nimis Elaſtico.

Si reſpiratio ſola læderetur, poſſes credere, Atmoſphæræ pondus in montium verticibus non procul infra limites ejuſdem poſitis tantillum eſſe; ut auræ in vaſa pulmonaria adigendæ non ſufficiat.

Vel ob pondus deminutum.

Ego autem, qui Atmoſphæræ terminos tam anguſtos eſſe non credo, his poſtremis ſententiis minùs faveo.

Qualis aeris temperies ſanitati maximè conducat.

Keplerus Atmoſphæræ altitudini 8. Milliaria ſed Ricciolus quinquaginta Italica aſſignat. Gaſſendus, & Merſennus quadraginta.

Ad ætherē purum perveniri non poteſt.

3. Atmoſphæra certè mihi videtur montes excelſiſſimos tot paraſangis ſuperare: ut ad ætherem puriſſimum à nullo animante ſine Pegaſo perveniri poſſit. Et ſi poſſes eò venire, invenires eum vitæ pabulum eſſe animantibus terrâ viventibus non magis adaquatum; quàm ſpiritus vini aut liquores ejuſmodi generoſi eſſent aquatilibus.

Aer tenuitati ferè conducit.

Aerem verò tenuem, clarum, & ſubtilium miaſmaton immunem ſanitati conferre cenſemus, μιασμάτων immunem dicimus: quia ſunt inquinamenta quædam inconſpicua; quæ licèt aerem cui inſunt inficiant, eâ tamen ſunt partium tenuitate, ut non obſcurent.

Cujuſmodi locus habitationi deſignandus.

Unde in loco habitationis ſalubri deſignando non tantùm Cœli ſerenitati fidendum, ſed loci ſitus, ſoli natura, venti perflantes, & alia ſunt conſideranda quæ ſi examine ritè facto voto reſpondent, ſedes ſalutares fore, & vitæ commodas jure ſperes.

Valetudinarii aerem tenuem quærunt.

Et talem aeris conditionem quærunt medici, in quem valetudinarios mittant. Plurimi enim morbi graves, & alioquin inſanabiles, benigni ſyncerique aeris beneficio ſanantur. Ægrique tantùm non conclamati, ab ipſis orci faucibus erepti, in ſanitatem reſtituuntur.

Romani phthiſicos, & Aſthmaticos ad *Tabias* locum ſicci aeris, & ſereni in *Campaniâ* propè *Veſuvium* relegare ſolebant: ibi Sulphureæ montis aporrhœæ ad ſanationem conferebant. Aliis, quorum vires

vires & rationes longinquam navigationem ferebant, ſerenum *Ægypti* aerem commendabant. Noſtri medici litorum accolas & inſulares iſtis morbis laborantes, aut alios qui eodem modo tractandi ſunt, in aliquam continentis regionem Cœli ſicci, & moderatè calidi amandant.

Aura tenuis omnibus conuenit.

At iſta tenuis aeris temperies non omnibus æquè convenit: Novi enim quoſdam quorum morbi conditio, & ipſa ratio eam poſtulare videretur tamen nullo modo potuiſſe perferre. Sed in craſſiori aurâ commorari coacti ſunt, nè flammula vitalis nimis exilis & facilè diſſlabilis in aere libero, & perflato extinguatur.

Vis idioſyncraſiæ in ſexu.

Hanc idioſyncraſiam in ſingulis minùs mireris; ſi conſideres eandem diætam in diverſis gentibus aut altero ſexu diverſiſſimos ſortiri effectus. *Marcus Paulus Venetus* in lib. 3. cap. 33° duarum inſularum in ſinu Arabico meminit, quarum altera à viris ſolis habitatur, à fœminis tantùm altera, quod alterutra incolis alterius ſit peſtilens,

In regione *Hiſpanis* dictâ *Vera Paz* inter *Honduras*, & *Jucutan*, *Lacheſis* virili ſexui, quàm muliebri multo æquior, huic breviſſimum, illi vitæ filum adeò longum ducit ut pro ſingulis fœminis viduis, triginta viros, qui uxores extulerunt, ut perhibent, invenias.

Ingenijs.

Sed notius eſt quòd *Luſitani*, qui inſulam S^ti. *Thomæ* in litore Africæ occidentali ſub ipſo Æquatore poſitam incolunt, rarò quinquagenarii evadant, cùm *Æthiopes* tam advenæ, quàm indigenæ ad centeſſimum ætatis annum perveniant. Tantum poteſt in gentibus temperamenti diverſitas.

Anomaliam autem iſtiuſmodi ubique in ſingulis

Pauci ſunt quibus aer craſſior confert.

invenias, nec multi ſunt; quibus aura craſſior expediat, cum ubique videre ſit Aſthmaticos, qui in urbes aut regiones fumoſas aut nebuloſas ingreſſi præ thoracis anguſtiâ vix queunt reſpirare: Eoſdem verò in tenuem & ſerenum aerem remigrantes dictum factum convaluiſſe. Non temerè igitur opulentiores urbani frequenter ruſticantur.

Aeris tenuis virtutes.

Nam ab aere tenui, & omni impuritatis labe immuni tartareæ fæces, quæ pneumonicos, alioſve viſcerum meatus obſtruxerant, diſſolvuntur.

Sanguis quoque fæculentus novis quaſi ſtimulis irritatus, & volatilizatus vegetiùs promovetur, ſpiritualibuſque inde extillandis paratior redditur: unde ſenſibus novus accedit vigor, anima ſua munia liberè exequitur, & optata animo conciliatur alacritas, depulſis à Cœli, & animæ ſerenitate melancholiæ nubibus; ſiquæ mentem priùs obnubilaverant.

Sed cùm omnibus Cœlo ſereno, & tenui frui non contingat tametſi ipſa ſalus illud commendet, quin nonnulli lucro invitante aut cogente neceſſitate ſemper in aere craſſo & contaminato verſentur, craſſam Cœli temperiem proximè diſpicimus.

CAP.

CAP. IX.

De aeris craſſitie, & diverſimodâ materiâ in aerem ſublatâ: unde morborum, & animalium ἀυτογενῶν ortus, & nonnunquam ipſa animalia decidua.

1. CONſtitutio aeris imminentis plerumque ſoli ſubjacentis naturam ſequitur. Unde in uliginoſis regionibus, maritimis, & inſulis Cœlum ferè nubilum eſt, ambiénſque Aer gravis, & craſſus. Quippe à nimio humore in ejus poris hærente comprimitur Atmoſphæra. *Aer in loc. humidis craßus.*

Aer autem qui magnis urbibus incumbit, fumeis aut aliuſmodi particulis heterogeneis opacus eſt. *Et qui urbibus imminet fumeus.*

Verno item tempore, & æſtate Cœlum alioqui ſudum Euro flante exhalationibus terreſtribus, quas iſte ventus ab immenſâ continenti everrit, nonnunquam ſubobſcuratur. Hujuſmodi aeris conditio eſt frugibus inimica, nec animantibus propitia: noſtrates eam ventum rubentem, *A red wind*, nominant. *Obſcurus ob terreſtres exhalationes.*

At frequentiùs à vapore aqueo, quàm ab aliis exhalationibus aer craſſeſcit. Quòd aquæ particulæ faciliùs quàm ſalinæ, aut oleoſæ ſolari, aliove calore è ſuâ maſſâ, aut aliarum rerum conſortio divelli ſolent. Et ex iſtis in aerem proximum ſublatis fiunt nebulæ; eædémque in ſublimiorem regionem elevatæ in nubes coeunt. *Nubilus aer. Aquæ particulæ facilè ſolluntur.*

Aer humidus non ſemper in ſalubris

Hujuſmodi aeris κατάστασις non admodum incommoda eſt eis, quibus ſana eſt pulmonum conſtitutio modo nebulæ particulis puris, & me è aqueis conſtent, nec fumis, niſi è benignioribus concretis miſceantur.

Corpora non niſi tenuia in ſanguinem admittuntur.

Quanquam enim omnimodæ particulæ in Atmoſphærâ fluitantes inter inſpirandum in Bronchia pulmonum admittantur, tamen non niſi tenuia & valde ſubtilia corpuſcula in ſanguinem recta pergunt; Aquis aliiſve non congruæ figuræ, in ſinuoſo pulmonum parenchymatis anfractu, hærentibus; unde expiratione rejiciuntur. Perinde atque in ſpiritus vini rectificatione, fieri ſolet, cum cucurbitæ orificium ſpongiâ, aut chartâ multiplici obturatur: per eas enim liquoris pars ſpirituoſior in Alembicum liberè aſcendit aquoſiori in cucurbitam recidente.

Simile.

Quare inſulæ Stæ Helenæ & Bermudes adeo ſalubres.

Et Hinc eſt quod inſulæ *Stæ Helenæ, & Bermudez*, exiguæ terræ in vaſto Oceano ſitæ, & humidiſſimæ maris auræ, ſed miaſmatis quibuſcunque immuni, expoſitæ inter ſaluberrima totius orbis habitacula celebrantur.

In regionib. humidis incolæ ſere pulchri.

Imo in regionibus perquam humidis ferè viſuntur incolæ oris candore, & corporis proceritate, ſpectabiles, & Habiliores. At quia cum corporibus ingenia etiam pinguescere creduntur, tales ſedes apud nonnullos male audiunt.

Aer humidus procreandis ingeniis infelix.

Unde *Bœotiæ* incolas *Homerus*, Πίονα δῆμον appellavit: quæ regio ob aeris craſſitiem adeò infelix ingeniis procreandis habita fuit; ut *Bœoticum* ingenium pro craſſo, & hebete in proverbium abierit. Cum *Attica* vicina cui Cœlum tenue fuit, & puriſſimum, inſignem doctorum & ſolertium hominum proventum ſemper protulit, ingeniorum præ

præstantiâ, ab aeris bonitate, pendente.

Constat autem hoc fallere posse, & illud Poetæ aliquando verum esse.

Summos posse viros & magna exempla daturos
Vervecum in patriâ, crassoque sub aere nasci.

Sed hoc sæpe fallis.

Quin & *Plutarchus*, & ipse *Bœotus* ingeniosus Popularium suorum tarditatem potiùs gentis edacitati, quam aeris impuritati imputat & tales fuisse *Bœotos* liquet ex *Athenæi* lib. 10 cap. 1. & 2.

Hippocratis de aeris humido sententia.

Huic autem defensioni humoris in aere sparsi subscribere *Hippocrates* recusare videtur qui scripsit Νοσήματα ἐν τῇσιν ἐπομβρίῃσιν γίνεσθαι. Certè nebulæ, quæ particulis merè aqueis constant licèt aerem obscurant; tamen innocentes sunt, aut leviter peccant. At frequentiùs in earum sinu fædæ quædam impuritates hospitantur, & unà sublimes feruntur, quæ interdum tetro nebulæ odore, alias gravi aliquo effectu suam malitiam produnt.

Impuritates in nebulis hospitantur.

In *Guineâ* & aliis quibusdam *Africæ* provinciis post imbres, qui sole in Zenith imminente à mediâ noctè ad meridiem usque perpetuo decidunt, incolæ aliquandiu à venenatis vaporibus, quos terra post pluvias, exhalat graviter metuentes domi se continent.

In Guineâ imbres nocent.

In *Ægypto* etiam, quæ singulari naturæ privilegio, constantiori, quàm aliæ terræ, serenitate fruitur, si nebula in pluviam solvatur; dicitur corporibus, in quotquot decidit, ulcuscula molesta infligere.

In Ægypto ulcera cient.

3. In aliis etiam tractibus non tantùm morborum; sed animalium quoque semina: imo, (ut nonnulli perhibent,) absoluta animalia è nubibus cum pluviâ decidunt. In paludosis *Guineæ* locis vestes

In aliis locis alios morbos & in Guinea vermes procreant.

veſtes laneæ quæ pluviâ madent, protinus vermiculis ſcatent. Et *Petrus Martyr in decadibus* refert: quòd in *Dariene*, (ea *Iſthmi* pars eſt, quæ peninſulam *Peruvanam Mexicanæ* connectit) pluviæ guttulas modò ſtillatas in gyrinos ſtatim mutatas viderit.

In Dariene gyrinos & ranunculos.

4. Sed illud admiratione imprimis dignum eſt, quod *Olaus Magnus* in hiſtoriæ ſeptentrionalis. lib. 18. cap. 16. narrat. Quod in *Norwegiâ*, & nonnullis *Sueciæ* provinciis beſtiæ quædam quadrupedes (Indigenæ *Lemaren* vocant) magnitudine murium, pelle variegatâ, cum imbre de Cœlo caderent; quæ locuſtarum inſtar quicquid eſſet viride, tenerumque depopularentur, aut inficerent: & tandem acervatim morientes, aerem peſtilenti fœtore ita corrumperent, ut incolæ inde vertigine, aut periculoſo ictero corriperentur.

In norwegiâ Beſtias dictas Lemmurs, ut fertur.

Atqui de earum ortu, quicquid ſcribit *Olaus*, meritò ambigitur. Nec rationi conſentaneum videtur, tanta animalia in nubibus frigidis perfectè generari poſſe. Mihi magis arridet eorum ſententia, qui credunt, eas ab inacceſſis montium faſtigiis, & inviis rupibus ineluctabili ventorum impetu raptas, in valles, & campeſtria dejici; aut poſt imbres ſponte victum quæſitum in planitiem deſcendere.

De earum ortu ambigitur.

5. Non tamen putandum *Pythonem* putredinis à nimiâ humiditate factæ unicam fuiſſe ſobolem. Nam teſtatur experientia; è rore, nebulis & pluviâ aquâ co. ruptâ inſecta, vermiculoſque copioſè generari: & ex illorum, præſqualore æſtivo, morientium fœtore morbos funeſtos ſæpe oriri.

Inſectorum quorundâ ſpontaneus ortus.

Qui igitur valetudini ſuæ optimè conſultum volunt;

lunt; incilibus aquas ſtagnantes derivantes è locis peſtilentibus ſæpe habitationes ſalubres efficere conantur & è contrà ſæda ſordium colluvies aerem ſalutarem, ex incuriâ pernicioſum valet reddere; & in hoc caſu *Camerinam* tempeſtivè movere expedit. *Aquarum derivatio ſanitati utilis.*

CAP. X.

Aerologiæ pars ſecunda De aeris infectione.

1. NUllis rebus terrenis, naturæ lege, vera & perfecta partium datur quies: ſed perpetim ab ortu ſuo ad maturitatem, & inde ad interitum moventur. *Nulla perfecta quies.*

Sunt, quæ firma, & fixiſſima remur: at eadem ſubtili materiâ nunquam non trajiciente, eaſdem ſubeunt mutationes: etſi non uno ſeculo obſervandas. Nonne *lapides quoque vinci cernis ab ævo* inquit *Lucretius*. Ipſe quoque *Adamas*, aut quicquid eſt duriſſimum motûs temporiſque pluſquam adamantinis cedit dentibus. Itaque ex omnimodis concretis emanant effluvia; quæ *in immenſum aeris mare* (voce utor *Lucretianâ*) recepta paſſim circumvolitant, eumque variè inficiunt, pro partium, quibus conſtant, inſenſilium figuris, animalibus, quibus occurrunt benigna, aut malitioſa. Et ut ſaporum, odorumvè diverſitas, à particularum ſalinarum aut ſulphurearum figuris pendere videtur; ita ἀπόῤῥοιαι quæcunque ſenſoriis intactis *Effluvia partium figuris diverſimodè afficiunt.*

ctis rectà, in humores, & ſpiritus tranſeunt, ob varios partium Χυμάλισμὸς, effectus diverſos ſortiuntur.

Quædam ſanguinem fundunt. Alia coagulant.

Quædam ſanguinem fundunt. Aut nimis agitando motum æſtumque excitant febrilem, alia eum coagulant. Aut aliquo modo ſtagnare, aut remiſſiùs, quàm par eſt, promoveri faciunt.

Spiritus etiam afficiunt perturbât. Alia figunt.

In ſpiritibus etiam quædam motus inordinatos cient. Ut in fœminis, aliiſve teneræ conſtitutionis & hyſtericis ea quæ ſuave olent: alia eoſdem figunt, Cujuſmodi ſunt, quæ à torpedine exhalantia validis piſcatoris lacertis ſtuporem inducunt.

Particulares corporis partes afficiunt.

Quinetiam hanc, vel illam corporis partem particulariter afficiunt. Et perinde ac *Cantharides* veſicam, meatuſque urinarios; *Opium*, *aut Hydrargyrum* ſubactum, ore ſumpta, vel cuti applicata hoc ductus ſalivales, illud cerebrum ſuâ ῥοπῇ petunt, Ita in Atmoſphærâ ſubinde dominantur effluvia; quorum particulæ humori in aliquam corporis deſtinato penè conformes, eidem ſeſe facilè inſinuant, & membra quò deferuntur, afficientes, varios morbos conſtituunt: eiſque typos ſuos efformant.

Quomodò ea quæ aerem inquinant, è Concretis ſeparantur.

2. Corpora pleraque adhuc apyra ſolutione ſpagyricâ in *Spiritus, Sulphur, & Sal*, cum aquâ & terrâ damnatâ dirimi poſſunt: At concreta omnia eandem horum proportionem non continent, ideo nec ex æquo exhibent.

Principia Chymica. Omnia naturæ energiâ diſſolvuntur.

Itidem è rebus omnibus nativis mitiori naturæ energiâ ejuſmodi principia à concretis ſeparata aeri vitali immiſcentur.

In hâc ſpontaneâ rerum analyſi ſpiritus à motu in ſemine primùm incepto irrequieti, & liberiorem

rem ſpatiandi conditionem affectantes intus commoventur, & eo pacto partes ſibi lege naturæ appoſitas ſubigunt, & ad perfectam coctionem diſponunt.

Poſt maturitatem autem ſui juris facti cum particulis Sulphureis exaltatis foras avolant; & exinde oritur à rebus pleriſque maturis gratus odor. Poſtea etiam concreti compage ampliùs reſeratâ ſalina corpuſcula ſulphuri adhærentia & unà prorumpentia, aculeis ſalium ſenſorium ὀσφραντικὸν ferientibus odore moleſto ſunt infeſta, qualis eſt fere putreſcentium fœtor. *Maturitatem ſequitur corruptio.*

Quinetiam præter iſta minima naturæ, meraque rerum principia inteſtino illo partium tumultu moleculæ quædam integrales totius naturam referentes in terræ viciniam ſublatæ aerem proximum occupant: prout in æſtate pulverem à viatorum pedibus cieri cernimus. *Partes quædam integrales in aerem tolluntur.*

Sic *Caphura* niſi in ſemine lini, pſyllii, aut pipere ſervata detineatur, tota in auras evaneſcit. Et Naphtham Sulphurearum emanationum *Halos* perpetuo circumſiſtit, cujus ductu ignes ad eam raptim ferumtur. Porrò cum humore, qui jugiter ſublatus in nubes cogitur, infinita particularum integralium copia radiis ſolaribus, aut nonnunquam turbine ſublimis agitur quæ decidentes multis admirationem, aliis metum incutiunt. *Camphora ſponte in aerem ſolvitur.*

Multis in locis ſanguine pluiſſe Chronica prodiderunt; quod credulam ignorantiam non parùm torſit. Sed iſte ſanguis non aliud fuit; ac *tinctura terræ chalcanthinæ & bituminoſæ* vi ſolis, aut ignis ſubterranei (ſi detur) elata. Cujus generis fontes multos in ericetis, ubi ceſpites ſulphurei eruuntur, vidimus. Aut forſan, (ut aliis viſum eſt) vapores *Unde pluvia ſanguis credita.*

res in ipso aere spiritûs Vitriolici, & halitûs asphaltici permixtione colorantur.

Morganæ Rheginorũ descriptio.

Athanasius Kircherus spectaculi stupendi, quod accolæ *freti Siculi Morganam* nominant, collucentibus mineralium ramentis in sublime evectis causam adscripsit.

Res narratu digna est, & auditu jucunda. Prope *Rhegium*, tellure solibus æstivis candente, in nubibus mira, variaque conspiciuntur phantasmata; scilicet ædificia eximia, peristylia, theatra, urbes, aliàs exercitus, armenta ingentia, aut sylvæ successivè apparent.

Ejus ætiologia a Kirchero facta.

Hujus phænomeni ætiologia varia ingenia mirè cruciavit. Sed *Kircherus* sagacissimus arenam *selenitis, & antimonii* minutiis scatentem contemplatus, statim conjecit, quod Eædem in nubes sublatæ speciem speculi sed *Polyhedri*, aut è variis vitri fragmentis concinnati, exhiberent. Unde singula cujusque generis multitudinem repræsentabant. Qui materiæ hujusce in aerem subvectionem suspicatur, meminerit pilos, paleas, aliasque festucas subinde in grandine inclusas inveniri.

Sol pilos aliasque festucas tollit.

Sed insensiles emanationes, magis in rem nostram sunt; ab eis enim, singulis regionibus sua idiopathia; Gentibus etiam plerisque formæ morum, & forsan, coloris diversitas, morbi etiam endemii inde orti, quos proximè dispicimus.

De locis pestilentibus, & morbis ab aere inquinato ortis in genere.

In tractibus paludosis, & maritimis præsertim propè æstuaria quædam occurrunt loci insalubres; quos peregrinus eis non assuetus sine vàletudinis dispendio ægrè transire potest, nedum diu ferre.

Paludes & æstuaria insalubria.

Hujus generis est *Alexandretta in Syria* maritimis; ubi Proxenetæ, aliive, qui per negotia nequeunt secedere, sed hærere illic coguntur, febribus putridis

Alexandretta.

tentati

tentati aut pereunt, aut de vitâ graviter periclitâtur.

Alexandria etiam *Ægypti* ſoli, aeriſque peſtilentis nota non vacat; uti nec *Cairus* ipſa provinciæ caput, & celeberrimum emporium: quæ quotannis febre peſtilentiali ab Hyeme ad æſtivum ſolſtitium miſerè vexatur: quæ tamen ad primum *Nili* incrementum ceſſare dicitur. Alii tamen pro hac urbis convaleſcentia Soteria eteſiis ventis potius, quàm flumini ſolvenda exiſtimant. illi enim ab illo tempore regionem ſtrenuè perflant & eâ operâ aerem impuruum ventilando purgant. Vanſlebius in ſuâ Ægypti deſcriptione hanc aeris mutationem rori cuidam acceptam fert: quo circa ſolſtitium æſtivum decidente aer purgatur, & Nilus fermenteſcit. Fiuntque exinde uterque ſaluberrimi. In *Indiæ* litoribus nimium crebrò occurrunt loci peſtilentes, morbique immanes inde orti. *Malacca* quidem opulenta eſt, at ſitu humili infelix. *Bantama Javæ*, *Pedir Sumatræ*, *Mozambiqua* merces *quidem* eximias præbent; at non ſine vitæ periculo petendas. Denique ubicunque naſcitur piper, aerem minùs ſalutarem expectes. In inſulis quoque iſtius tractûs nonnullis ea eſt ſoli effluviorum malitia; ut advenis terrâ inſiſtere, ſit periculoſum; humi verò dormire lethale. Quamobrem incolæ penſilibus *tantùm* domiciliis utuntur. E contrà *Creta*, & *Hibernia* hominibus ſalutares venenata animalia non alunt. Hoc beneficium nonnulli Hiberni D. *Patricii* precibus acceptum ferunt; quod reverà telluris aeriſque conſtitutioni debetur.

Alexandria. *Cairus.* *Bantam* *Pedir.* *Mozambique.* *Ubi piper naſcitur aer eſt inſalubris.*

Mala, quæ his locis, aliiſque hujuſmodi in advenas graſſantur, nec indigenis ſemper parcunt, ſunt febres ardentes, continuæ, & interdum intermittentes,

De morbis eiſdem ſpeciatim.

mittentes, dysenteriæ, choleræ unà cum phrenitide, Lipothymiâ, aliisque diris symptomatis, quæ plerumque in mortem terminantur quibus addas dracunculum usitatum in hujusmodi locis Cachexiæ comitem.

Dracunculi. Quibusdam in locis, præsertim in cœnosis *Guineæ* litoribus, & aliis *Æthiopiæ* plagis ab aere putrido cum fædo victu inter crurum musculos nascuntur *dracunculi*, qui corpora quædam teretia sunt, & oblonga, τὸ νευρῶδες ἐσθαρμένον vocat Jul: Pollux. Id autem quicquid sit, nisi caute & tempestivè educatur, ægris magnum affert dolorem, & periculum. Operatio autem ita fieri solet. Chirurgus, aut alius peritus exertam Dracunculi partem verticillo, simili eorum, quibus fides intenduntur, affigit; quem circumducendo quotidie partem aliquam extrahit, at sensim. Quippe si dirumperetur, de ægro actum esset, gangrænâ membrum sæpe invadente. Morbi modo dicti aliique, qui in istiusmodi tractibus aliquando suppullulant, quasi capita ejusdem *Lernææ Hydræ*, ab unicâ pendent origine. Corpuscula etenim Sulphurea, quæ à putri terræ uligine affatim exhalant, in sanguinem inspiratione recepta Sulphur innatum, victûs intemperantiâ, Cœli calore, aut aliâ procatarxi exaltatum, in æstus febriles extimulant. Quæ febris, licèt natura in miasmatis amolitionem insurgere videatur; raro rectè & laudabili crisi judicatur. Sed pars materiæ febrilis per cœliacas, aut mesaraicas arterias in ventriculum, aut intestina delapsa vomitus & diarrhœas infestas excitat, & tandem derasâ materiâ istâ crustaceâ, quæ intimam intestinorum membranam vestit, & pro epidermide, contra molestam Acidorum

Ratio extrahendi dracunculos.

dorum humorum vim tuetur,) tormina infanda afferunt; nec morbum terminant. Eadem materia nonnunquam in cerebrum impetuosè ruens cephalalgiæ, delirii, & phrenitidos causa est, aut in alias corporis partes depositа phlegmonas, aut alia mala non levia inducit. Et Dracunculorum causas quod attinet, probabile videtur sanguinem à febrili deflagratione, aut aliâ de causâ Principiis activis penè spoliatum in vasis partium dependentium justo tardiùs moveri, succumque nutritium unà hærentem in corpus σκωληκοειδὲς subinde in vasculo aliquo concrescere: non secùs, ac carnosum illud, quod polypum cordis vocant, quod in tabidorum & Cachecticorum quorundam dissectis cordibus natum observatur. Illud vulgus imperitum serpentem existimavit: imò Ætius, aliique non infimæ notæ medici vermem dixerunt. Atqui Avicenna, Albucharsis, & Haliabbas, venam Medinæ nominârunt. *Dracunculorum materia.*

Ratio cruciatûs & periculi, quod accidit, si dracunculus extrahendus in carne dissiliat; in hoc sita est, quòd in suâ sede, licet organicis partibus destituta vitam plantæ vivit: at inde divulsus fit corpus in carne alienum, & idcirco facile putrescit: potest etiam à parte diruptâ virus aliquod corrosivum effundi.

Hic obiter notes alium esse morbum ἐπιχώριον in quo verniculi quidam capillares puerorum (tales enim præcipuè hoc malo infestantur) dorsis capitula sua nigricantia exerunt, hos *Sennertus* & alii dracnnculos nominant. Ad hæc referri potest *Aristotelis* τείχια lib: animalium 7. *cap.* 15. memorata Mulierum mammis infesta. *Trichiasis.*

Inter mala endemia, vix aliud ex aere impuro

De febribus ab aere ortis. Feb. Intermittens.

frequentius; quam febris intermittens, cujus in tractibus quibusdam maritimis ea est immanitas ut advenas, in ejus limites, ingressos rarò impune sinat discedere. Et quanquam omnimodis typis variegatæ in istis locis febres oriuntur; plerumque tamen grassantur quartànæ, in quarum causas inquisiturus, omissis veterum placitis, & ingeniosis recentiorum commentis, meam conjecturam propono. Febrem quidem synocham præter naturalem humorum vasis sanguiferis confluorum effervescentiam à nimiâ principii alicujus activi exaltatione, aut miasmatis venenato afflatu enatam censeo: at primaria intermittentis sedes in cerebro, & ejus appendice medullari quærenda mihi videtur.

Ingruente enim paroxysmo æger oscitat, & pandiculatur: quibus præludiis succedit capitis, dorsique dolor, & nonnunquam delirium, dein ægrum invadit, & sæpe miserè torquet, rigor, vehemensque totius corporis concussio, quam sine ullâ molestiæ intercapedine æstus subsequitur febrilis: qui ferè post aliquot horas, sudore oborto in apyrexiâ terminatur, & exinde certæ induciæ in statam proximæ accessionis duraturæ horam. Hic licet conjicere materiam hujus morbi a sanguine aliquatenus depravato oriundam, in cerebrum & spinalem medullam congestam, in latice, qui eas partes perluit, hospitari. Eumque laticem istâ materiâ saturatum fermentescere. Unde torpor, cum capitis & dorsi dolore oriri putatur, probabile etiam videtur cerebri & ejus appendicis membranas frequenter præ dolore contrahi, eâque contractione rem molestam in nervos adigi: ubi utràque sensûs & motûs

læsâ

læsâ facultate rigorem & tremorem fieri credimus. Quâ commotione noxium illud è nervis excussum per lymphæ ductus in massam sanguineam transferri autumamus, ubi novos concitat tumultus, & gravem cruoris effervescentiam, quæ post aliquot horas materiâ febrili per poros diaphoresi judicata sedatur, donec satis novi somitis in eundem focum denuò aggestum sit.

Typorum in hisce febribus, & spatii inter periodos differentiam, à diversâ sanguinis crasi pendere putes. In temperamento bilioso, tantum materiæ congeri potest, quantum fermentationi die inclusivè tertio excitandæ sufficiat, at corpore cacochymico ob materiæ fermentativæ uberius demensum cerebro dispensatum oritur quotidianus paroxysmus. E sanguine autem Melancholico malè ventilato emittitur materia minùs irritativa, & quæ ante diem quartum inclusivè etiam sumptum non commovetur. Sed cum constet particulis magis terrestribus ritu ferri candentis non statim frigescit, sed in longum paroxysmum extenditur. *Typorum differentiæ ætiologia.*

Ad Endemiorum classem referenda est febris ea, quæ ab aere castrorum sordibus inquinato oriri solet. Et inde oriri liquidò constat, siquidem vidi numerosum exercitum, qui præ imbecillitate ex eâ ægritudine contracta vallum ducere ægrè poterant. Eundem tamen è pestilentibus stativis in castra recentia traductum citò convaluisse, & omnes ferè vegetos, & ad militaria munia intra paucos dies promptos animadverti. *Feb. castrensis.*

Inter mala ab impuro aere nascentia latissimè dominatur, præsertim in plagis borealibus scor-

Scorbutus morbus multiformis.

butus, morbus multiformis: qui Protei instar præter symptomata ista pathognomica à veteribus notata *Sceloryrben*, & *Stomocacen*, plerosque morbos mentitur, aut cum eis complicatur.

Causæ Scorbuti.

Quod ad scorbuti causas attinet quoties ἐπιχωριάζει, (sæpe sporadicus est) præter aerem, victum crassum, præsertim nauticum, tristitiam, aliasque procatarxes agnoscimus. Sed quoties ab aere pendet, videtur, sanguinem ab eodem inertia corrupto, aut miasmatis multis scatente non ritè volatilizari, aut satis subigi: sed principiis activis, à terrestribus particulis, obvolutis, aut à sale emicante depressis in vappam degenerare, aut acescere. Unde obstructiones, & viscerum fermenta deperdita, aut ita deminuta, ut munia sua perperam, aut remissiùs, quàm expediat, exequantur, è sanguine ità dispositio pro spiritibus, & generoso liquore, ut in musti, aut Zythi nondum fermentati destillatione solet fieri, aliquod languidum, aut acre in cerebrum extillat. Et proinde cum spirituum defectu sequitur artuum languor, totiusque corporis imbecillitas & interdum atrophia aliæque affectiones; quas omnes percurrere nimii esset tædii: qui nosse cupit, consulat *Eugalenum Frisium*, qui omnes scorbuti φάσεις descripsit, eo morbo utpote patrio maximè exercitatus. Frisiis enim cum Danis, & omnibus maris *Balthici* accolis nimis familiaris est. In causas *Clariss. Willisius* penitissimè inspexit.

Plica Polonica.

Sarmatis & Germanis nonnullis endemius.

Sarmatis, & *Germanorum* nonnullis endemia, & perquam molesta est *Plica illa Polonica* dicta; quam nescio an ad scorbuti Symptoma non jure referam. Malum certè horridum, & informè;

me; quo capilli, barbæ pili, quaſi viſco obliti, in cirros inextricabiles concreſcentes Gorgonei capitis ſpeciem præbent; quodque calamitatem auget, ſi tædio deformitatis, & ſqualoris capillitium reſeces, *Iliada* malorum accerſis: quæ *Academiæ Zamoſcienſis* Rector in Epiſtolà de hoc morbo ad *Patavinos Medicos* data, ita deſcribit. Magno, inquit, omnium malo, magnoque cruciatu divagatur: Infringit oſſa, luxat artus, vertebras infeſtat, membra conglobat, & retorquet, gibbos efficit. Idem ſcribit: perpaucos hâc peſte correptos convaleſcere; eoſque ſolos, qui capillitio novaculà intacto, malum pertulerunt; uſque quo flagella illa crinium intricata ſponte deciderint. Quod aliquando accidit. Therapiæ rationali rarò cedit. Empirici nonnulli ſua remedia jactarunt, ſed ſi æque efficacia eſſent, ac prædicantur; cur tot ſpontaneam cirrorum decidentiam miſerè expectare coguntur? Cauſam ejus quod attinet; veriſimile videtur; Materiam Salino Sulphuream in ſanguine propter aerem malignum victumque, pravam cumulatè aggeſtam; quia διαπνοὴν ἀδύνατον viis præcluſis ſatis excerni nequit (quod in locis frigidis frequenter accidit) recta cum *Capillorum* alimento; quod illic copioſè gignitur, ad eorum radices tendere, & illàc inventâ viâ quâ data porta perpetim, donec abſumpta ſit, ruere & funiculos illos inexplicabiles efficere.

Ejus deſcriptio.

Ætiologia.

Qui ſi deradantur, obſtructo ab ambiente exitu, materia morbifica in ſanguinem reflua immanes illas excitat tragœdias. Hæc autem ægritudo Poloniæ, ejuſque confiniis non ita propria eſt; quin alibi interdum ſparſim contingat: lo-

cis enim longo intervallo inde diſſitis eâ laborantes vidimus.

Elephantiasis Ægyptiis infeſta.

Ut Plica iſta Polonos, Scorbutuſque gentes quaſdam ad arctum infeſtat: ita *Elephantiaſis Ægypti* incolas propter fœdam quandam aeris malignitatem præcipuè invadit: nec eam unquam aliunde oriri crediderunt Plinius, & Lucretius; quorum hic *lib.* 6. ſic ſcripſit.

Eſt elephas morbus, qui propter flumina Nili
Naſcitur Ægypto media neque præterea uſquam.

Et aliis.

At in eo errat, in aliis enim quibuſdam tractibus præſertim calidis ſubinde gigni obſervatum eſt. Malum hoc dirum eſt, & remediis penè inexpugnabile; cujus ideam à *Celſo* deſcriptam habes *lib.* 3°. *cap.* 25°. Totum, inquit, corpus afficitur; ita ut oſſa vitiari dicantur. Summæ corporis partes crebras maculas, crebroſque tumores habent. Rubor horum paulatim in atrum colorem convertitur. Summa cutis inæqualiter craſſa, tenuis, dura, molliſque, quaſi ſquamis quibuſdam exaſperatur. Corpus macreſcit; os, ſuræ, pedes intumeſcunt. Ubi vetus eſt morbus, digiti in manibus, pedibuſque ſub tumore conduntur: febricula oritur, quæ facilè tot malis obrutum hominem conficit. Hactenus *Celſus*. Peſſimum ſanè, & ferè indomitum eſt malum; in quo ſanguis, latices, nervoſus primo miaſmatis maligni contactu miſerè fœdati, uterque pro benigna, & miti materiâ partibus nutriendis vitioſam apponunt & non magis laudabilem quàm quæ cancros, aliaq; ulcera cacoethe efficit, unde etiam fœda, & ulceroſa cutis, & totius corporis deformitas.

Ejuſdem deſcriptio

Æſiologia.

Alia

Alia ſubinde ſunt vitia horum affinia, & endemia, quæ quoque à temporaria quadam aeris depravatione dependentia ſubito emergunt & graſſantur, ac tandem mutatâ illâ morboſâ cœli diatheſi prorſus diſparent. Cujuſmodi fuit *Mentagra* illa, quæ *Tiberii Claudii* principatu medio in *Italiam* irrepſiſſe dicitur: ubi proceribus, & melioris notæ viris maximè infeſta, fœminis, & ſervitiis plerumq; pepercisſe perhibetur. Forſan, quod illi gulæ & potui meraciori his magis indulgebant, ſub id tempus in *Italiâ* etiam *Gemurſa*, & *Carbunculus*, apparuere; at brevi cũ ipſo nomine prior extincta eſt. *Mentagra.* *Gemurſa & Carbunculus.*

Superiori ſeculo ſudor Anglicus, *Hydropyretos* quibuſdam, pleraſque vicinas regiones vehementer populatus eſt, qui A°. 1586. primùm exortus duravit annos 25. & Rhachitis in occidentalibus iſtius inſulæ partibus oriunda longè, lateque in pueros à partu ad trimatum ſæviit, & interdum ultra eum. At *Septentrionalis Britanniæ pars* interea fere immunis ab ea perſtitit. Denique rarus admodum abſolvitur annus in quo non alicubi ex aeris intemperie excitatur aliqua ægritudo, quæ novi morbi appellationem meretur: ut Pleuritis in Italia epidemica, quam *Fracaſtorius* habet, & febris Hungarica. *Sudor Anglicus.* *Rhachitis.*

At omnia omnium ſeculorum præter lepram mala ſuperavit diritate, & ſui propagatione lues iſta Venerea, maxima vagæ libidinis peſtis; quæ circa annum ſalutis 1494. in Obſidione *Neapolis* inter oppugnatores Gallos, quaſi furia ab inferis exorta in ultimas terras propagata eſt; & niſi *Hydrargyroſeos*, & aliorum remediorum uſus tempeſtivè innotuiſſet, omnium fœdiſſimum detrimentum intuliſſet. Sed hæc ſcortatorum ca- *Lues venerea.* *Emerſit Neapoli. An.* 1494.

lamitas ab *Americâ* in *Europam* afferri videtur, ubi endemia eſt, & ubi maximè præſentanea ejus remedia paſſim inveniuntur. In reliquo orbe ſolùm venereo contactu communicatur.

Sed America oriunda erat.

CAP.

CAP. XI.

De Aporrhœis à ſpiraculis, & locis & rebus ſingularibus exorientibus.

1. VT latior aeris infectio, quæ amplos terræ tractus, & univerſas regiones occupat, hominum mores, & diverſas formas effingere valet, & morbos endemios inferre: ita ſunt terræ quædam ſpiracula, & aliæ res, plantæ, & animalia; quæ *Mephitim* adeò pernicioſam perpetim amittunt; ut quotquot intra activitatis ejus ſphæram deprehendantur, in ſummo vitæ diſcrimine verſentur.

Spiritus exhalationibus nonnunquam inviſcantur.

Nam aut ſpiritus animales maligno effluviorum afflatu, ceu glutine quodam volatili inviſcati protinus ab opere motuque vitali ceſſant, & ſeſe amplius nequeunt expandere: aut materiâ efferâ & nimis elaſticâ in cerebrum per proceſſus mamillares admiſſâ motus quidam eorum irrationales concientur; hâc ratione fiunt aliquando *fanatici*, illâ *attoniti*.

Interdum fiunt nimis elaſtici.

Eſt ſpecus in agro *Puteolano*, quam *Charonti* olim dicârunt, & etiamnum ejuſdem ſpelunca vulgo dicitur in quam quiſquis deſcendit, *alterum habet pedem in cymbâ Charontis*: qui verò in illâ ultra horæ momentum moratur, conſcendens *Acheronta* irremeabilem transfretat. Itaque ejus accolæ advenis naturam loci peſtilentem indagantibus officium præſtantes in cane, aliove vili animante periculum faciunt, qui in ſpecum dimiſſus repentè

Specus Charontis admodum peſtilens.

ἀφωνος

ἄφωνος quaſi cerebro telis trajecto expirat: eundem tamen utut emortuus videatur, ſi inde retractum ſine morâ in vicinum lacum injicias; denuò ad ſe redeuntem protinus exilire videbis: memoremque injuriæ, quam primum per debilitatem poterit, aufugere: nam ſpiritibus Sulphure narcotico prius impeditis, aquæ nitroſæ beneficio, novus conciliatur motus, & inde vitæ *redingratio*.

Avernus in Campania.

Nec crypta iſta *Charontis* ſola ob auram mortiferam infamis eſt. *Avernum* enim vicinum inferorum limen credidit antiquitas, & peſtilentes *Amſancti* valles apud *Hirpinos* in eâdem Italiâ, ob eandem rem olim non meliùs audierunt.

Os Plutonium.

Straboque meminit *oris Plutonii*: Puteus eſt in collis *Hierapoli* imminentis faſtigio, ſemijugeri magnitudine, qui nebulas tam peſtilentes exhalat; ut omnia animalia ſeptum ejus ingreſſa protinus extinguat, cum vicinus ae ſit innoxius.

Exhalationes fodinarum lethales.

In mineralium etiam fodinis tetra aliquando exhalatio exoritur; quæ operas, niſi in liberum aerem maturè ſe foràs proripiant, citò jugulat. Qui attonitus eoque malo penè confectus extrahitur; ſi ſub dio facie, naribuſque in lacunam terræ recens effoſſam demiſſis pronus collocetur, plerumque in vitam revocatur, eâdem ratione quâ canes modò dictos revixiſſe diximus.

Exhalationes è terræ Chaſmatis.

Nec ſpiritus mitiores iſtis, quos *Charoneia, aut Plutonia* emittunt, ex hiatibus terræ motu apertis interdum exeunt: effectuſque mortalibus terribiles ab iſtiuſmodi primordiis ſubinde oriuntur, & mala quædam; quæ mantiſſæ vice poſt terræ motum epidemicè graſſantur.

Hiſtor. peſtilentis vaporis.

Poſſe etiam lethales aporrhœas ſine tellutis hiatu, aut concuſſione ſubitò oriri teſtatur annalium

lium noſtrorum autoritas, nec memoria rei penitus intercidit *Oxoniæ* urbe alioquin ſaluberrimâ, anno *Chriſtianæ Epochæ* 1572. in Conventu juridico è populo, qui in Prætorio aderant oborto peſtilenti vapore, pluſquam trecenti homines, & uterque judex cum aſſeſſoribus, & multis nobilibus ſubitò correpti inter triduum extincti ſunt.

Graves item ſcriptores prodiderunt Conſimilem vaporem beſtiolas terrâ latentes talpas, & ſerpentes è cubilibus in lucem exegiſſe; ubi acervatim perierunt nec aliis animantibus contagii limites ingreſſis parcitum eſt. Quin peſtilens vapor volucres in aere, piſceſque in aquâ ſuâ ſuſtulit. Et forſan non aliuſmodi materiæ morbi novi qui nonnunquam tanquam furiæ ab inferis improviſo emergunt, ortum ſuum debent.

De Coretæ Capris & Delphici oraculi initio. De fanaticis.

2. Infectionibus, quarum modò memini, mitior erat illa, quæ *Coretan*, & capràs ejus exercuit; Delphicique oraculi præſtigiis dedit originem. Hiſtoria, niſi mavis fabulam dici, extat *Diodori Bibliotheces. lib.* 16.

Coretas quidam caprarius, animadverſo capras, quas prope locum, ubi poſtea *Phœbi Delphici adytum* conſtructum fuit, paſcebat, in hiatum quendam deſpectantes protinus laſciviùs ſolito exultare; & ipſe deſpexit, quo facto ἐνθουσιᾷ δαιμονίῳ correptus ſtatim vaticinari cœpit. Hujus rei fama percrebeſcens complures novitate rei motos ad experimentum ejus adduxit. Inde celebritatis iſtius oraculi prima occaſio.

Oraculi occaſio.

Ex illo credidit ſuperſtitioſa antiquitas; *Phœbadas* ſpiritûs ex *Apollinis tripode* emiſſi afflatu tactas futura certiſſimè prædicere. Veriſimile eſt

Dæmona

Dæmona arreptà ab his initiis fallendi occaſione, poſteà pleroſque mortalium, quotquot ſaniore *Theologiâ* nondum erant imbuti, in oraculi ſui admirationem pellexiſſe, & theoros *Amphibologiâ*, aut aliâ ratione quâ potuit, donec fraus detecta eſſet, ſemper luſiſſe. Credimus tamen *Pythias* ſpiritu plenas furere, aut convelli potuiſſe; at futura non magis inde ſcire; quam ſi vino eſſent inebriatæ.

Pœbades furebant, at futura non ſciebant.

Cicero quidem lib. 2°. de Divinatione, cenſet evanuiſſe vetuſtate vim loci; unde halitus iſte ſurgeret. at reverà àpud homines toties deceptos defecit authoritas quod jampridem obſervaverat *Demoſthenes*, qui dixerat πρόμαντιν φιλιππίζειν.

Antri Trophonii.

Diverſâ ab his ratione afficiebantur, qui in antro *Trophonii* olim vaticinati erant, illi enim non furere, ſed melancholiâ, & mœrore perpetuò poſt numinis afflatum affligi ferebantur talitèr affectis aura maligna ſpiritus animales indelebili labe offuſcare viſa eſt; at non multum commovere.

Ab aere infecto poſſe fieri Enthcos.

Quidni etiam credamus *Entheorum* ſectas cujuſmodi erant *flagellantes Germaniæ*, *Illuminati Hiſpaniæ, & de batchantes, trepidanteſque in Angliâ*, quoad ortum ab aeris diatheſi aliquatenus pendere: alios enim *morbos cephalicos*, ut plurimum ad anni tropas exacerbari, aut remitti cernimus. Utcunque oriuntur, magiſtratûs meliùs, quàm medici operâ curantur.

Chorea Sti Viti.

Ex eodem fonte manare poteſt *Chorea illa Sancti Viti*: quæ eſt σπασμώδης quædam, & ineluctabilis ſaltandi libido: quæ quoſdam homines in *Germaniâ* invadit, & perinde afficit, ac morſus

ſus *Phalangii*, quod *Tarantulam vulgò* vocant, *Appulos* ſolet, & *Calabros* afficere.

De aurâ petrificante.

De alio prodigioſo exhalationum effectu meminerunt Hiſtorici; quarum vi plantæ, & animalia non modò humoribus, & ſpiritibus irretitis extincta ſunt, ſed tota eorum corpora à ſpiritûs cujuſdam occurſu obrigeſcentia lapideſcere produntur.

Hiſtoria lithiaſeos prodigioſa.

Aventinus in Hiſt. Bavariæ lib. 7°. ſcribit: Pluſquam 50 ruſticos, cum pecude à ſpiritu ſalino in terræ motu exorto ſuffocatos, & in ſtatuas ſalinas at durabilis materiæ tranſmutatos: ſeque cum *Cancellario Auſtriæ* hominum pecoriſque ſimulacra vidiſſe. Legi etiam quoſdam eandem metamorphoſin in *Chyle*, *Americæ antarcticæ* regione ſubiiſſe. Imo *Helmontius* in libri de lithiaſi cap. 1°. ſcripſit totum exercitum cum jumentis, & impedimentis conſimili aurâ in ſaxeas imagines transformatum. Hocque accidiſſe circa An. 1320. in *Ruſſiæ*, *& Tartariæ* confiniis, non procul à palude *Kytaya* in altitudine graduum 64.

Alia ejuſmodi.

Lapidiſcentiæ Ætiologia.

In lapidiſcentiæ ætiologiâ (rejectis eorum placitis, qui frigus, & calorem *Lithiaſios* cauſas ſtatuerunt) Chymici omnem ſoliditatem ſtrictæ ſalium cum terrâ unioni attribuunt; ſive ea arte fiat, ut in vitrificatione, ſive naturâ, ubi ſeminis alicujus aura plaſtica fructuum, aut animantium oſſa, vel teſtas lapideas: imo ipſos lapides, & metalla pro ideâ ſibi à conditore ab origine impreſſa effingit. Tales mutationes, ſi quando factæ ſunt, à ſalinis corpuſculis ſummè penetrantibus, prout in congelatione à frigore vulgò fit, factæ fuiſſe videntur.

Quidam

Quidam id ſeminalis ſaxorum auræ afflatu fieri autumant, aut ſine adjuvantium cauſarum mentione *miraculum pronunciant* cum reverà *Coralii*, aut quævis alia petrificatio, vel maxime naturalis miraculo eſſet; niſi rei familiaritas admirationem elevaret.

De aurâ corroſiva.

4. Quamquam ſal corpuſculorum validiſſimum ſit ferrumen & ſoliditatis, ut volunt, πρῶτον δικτικὸν, idem tamen ut minima, vi ignis, aut ſponte naturæ redactus ſit notum rerum ſolvens & formâ liquoris coacervatus metallorum corpora promptè ſubiens compages reſerat, & in minutias diſtrahit. In aere etiam diſſeminatus idem facere non deſiſtit; licèt lentiùs, & ſenſim peragat. In *Tercerâ* itaque ubi Geographi ultimum occidentis limitem jam ponunt & nonnullis *Americæ* inſulis, ea eſt aeris corroſiva temperies propter corpuſcula ſalina, quæ ei copioſè inſunt, ut ferramenta quæcunque ei ſunt expoſita citò corrumpat. Hoc inſtrumento maximè efficaci in deſtruendis veterum monumentis tempus ſolet uti.

Fumi ſunt periculoſi qui à mineralibus fiunt.

5. Animantium vitæ ſæpè non minùs noxii, quàm memoratæ exhalationes ſunt, fumi aliæve Aporrhœæ, quæ a mineralibus, & aliis concretis igni fuſis, vel crematis cieri poſſunt. Ab *arſenico*, *ſandarachâ*, *cobalto*, & aliis id genus mineralibus malignis igni tortis aura venenata, vitæque inimica expectanda eſt, vis eorum in farinâ quâdam volatili conſtat, quâ privata pro deleteriis remedia fiunt.

Halitus à metallis mali præcipuè à plumbo.

A Metallis item igni fuſis excitantur halitus non admodum benigni; præcipuè à plumbo; qui cerebro, & nervoſo generi infeſti artuum tremo-

res,

res, & paralyſin, & interdum alios morbos fuſoribus inducunt. Imo ea eſt *Saturninæ anathymiaſeos* vis, ut agiles Mercurii partes hi me valeat ligare. Hydrargyros enim ſupra plumbum fuſum aliquandiu ſuſpenſus in ſubſtantiam ſolidam argenti ſimilem ejus vi cogitur.

Mercurius verò aurifabris, & aliis metallurgis qui eo multùm utuntur, vaporem adeò exitialem exhalat; ut *Johanni Fernelio* ejus uſum in luis Veneriæ curatione improbandi inde præcipuam dederit anſam. *Aut Mercurio.*

Nec à metallis tantum fuſis, ſed ab eiſdem in principiis ſolutis, & in terrâ adhuc latentibus oriuntur aporrhœæ, quæ aerem vitalem graviter inquinant.

6. In rerum deflagratione partes materiæ combuſtæ conſtituentes præter ſal fixum & terram ſublimatæ latè in aere ſpatiantur, niſi quæ uſtrinæ parietibus, aut alibi impingentes in fuliginem concreſcant. Fumi nonnunquam malignitate corpuſculorum, quæ unà oriuntur, nocent. Sed, qui à materia quantumvis benignâ fiunt, animalia in eis diu detenta ſuffocare valent: eo mortis genere ab *Alexandro Severo* multatus eſt *Thurinus* inſignis inter aulicos fumi venditor. Fumus plerumque concreti naturam ſequitur non tamen eundem malignitatis gtadum ſemper obtinet quod particulæ ſolutæ non eandem vim habent, quam unitæ habuerunt. *Quomodo fit fuligo.*

Carbones factitii in conclavi arctè clauſo accenſi aſſidentes ſtupore quodam improviſò correptos ſæpe halitu extinxerunt. *Fumus carbonum in clauſo loco lethalis.*

Quippe iſti carbones primùm igniti & ſubitò ſuffocatione extincti multum ſulphuris narcotici in

in ſe retinent: quod ab igni denuò liberatum locum opplens auram vitalem adeò inficit, ut nec cerebrum, nec pulmones ſua munia exequantur idem ferè à foſſilibus metuendum: quod *Batavi* in *Novâ Zemblâ* experti ſunt, qui ibi in hybernaculo ad ignem è carbonibus foſſilibus accenſum ſedentes ſuffocati periiſſent, niſi aerem ſubitò admiſiſſent. Ellychnii fumantis graveolentia gravidis quibuſdam immaturum partum valuit excutere.

De fumis artificialibus perniciosis.

Fioravantus oleum deſcripſit, quod (inquit) empyreumate fætido homines interimit. Sed non auſim credere, quòd rerum, quas dixit compoſitionem ingredi, innocentiam ex ſingularum anatome, nôram.

Poſſe tamen excitari fumum, qui homines perinde, ac ſulphur accenſum inſecta lædat, æquum eſt credere, ſed prodere nefas nè improbi abutantur.

Oſtendâ Flandriæ ab *Alberto Auſtriaco* obſeſſâ inventa eſt ratio pulverem pyrium, quo inſtrumenta bellica pyrobola dicta *Granata* inferciuntur, ità medicandi, ut eo aſſlati ſcotomiam aut epilepſiam paterentur.

Platonici Dæmonas fumis affici aſſerunt.

Certè egregiè deliravit *Porphyrius*, aliique *Platonici*, quotquot prodiderunt; Dæmonas aereos ſuffumigationibus quibuſdam allici, & tonitrua, aut procellas eiſdem concieri. *Magici* cor chamæleontis in ſummis tegulis uſtum hoc præſtare affirmant: ſit fides penes authores.

Fumus ceſpitum phthiſicis prodeſt.

Obſervatione dignius eſt, & ſcitu magis utile, quod fumus ceſpitis bituminoſi ſulphureus phthiſi laborantibus plurimum conducit. Regiones igitur quibus frequenter comburitur à ta-

be pulmonari ferè immunes esse observantur.

Fumi fœtidi hystericis & Arsenici fumus tabidis ex ulceroso pulmone confert.

Fœtidus quoque plumarum, aut ungularum fumus suffocationi Hystericæ, aliisq; morbis spasmodesi prodest. Sed magis mirum est at verum: quod suffumigium ex *auripigmento* ritè præparatum pulmonum ulcere laborantibus & penè deploratis sæpe mira præstat. Hoc Sulphuri cuius copia in eo magna hospitatur ascribas. Sulphur enim vulgò, at non ineptè Balsamum pulmonum dicitur.

De odoribus infesti, qui à rebus putrescentibus & fermentescentibus oriuntur. Unde odores oriuntur. Quàm latè ambientem afficiant. Quantum nonnunquam nocent.

6. In rerum solutione à putredine factâ, & fermentatione accidit magna partium decessio: & inde oriuntur varii odores, qui pro corpusculorum figuris, & motu, animantium nares & spiritus diversimode afficiunt.

Quàm latè effluvia à corpore putrescente decedentia ambientem inficiant, animalium carnivororum sagacitas docet, quæ è longinquo in prædas odore solo indice rectà feruntur. Quidam asseruerunt Vultures cadaverum, quibus tantùm victitant, strages quingentis millibus passuum distantes odorari. Historici etiam narrant; Aquilas ex *Italiâ in Africam* ad strages transvolasse cadaverum odore invitatas. Quantum hominibus nocumenti istiusmodi inquinamenta intulerunt abundè testantur historiæ.

Scribit *Augustinus in lib.* 3°. *dè civitate Dei. ca.* 31. & *Orosius lib.* 5°. *cap.* 11°. Quòd in *Numidiâ* à Locustis mari demersis, & inde à fluctibus in litus rejectis pestilentia orta est, quæ octingenta hominum millia perdidit, & *Uticæ, & Carthagine* exercitum 30 millium tyronum ad internecionem delevit.

Literis etiam mandatur à *Rondeletio* Putridum Physeteris cadaver ad litus appulsum vicinas Provincias dirâ peste infeciſſe. Et ab hominum bello interemptorum ſtrage peſtilentiales morbos imo veram peſtem ſubinde excitatam accepimus.

Materiâ Sulphureâ, & fœtidâ, è carne putri in cerebrum per nares, & ſanguinem per pulmones, illapſâ, in utroque humore, ſanguine, & ſucco nervoſo graves concitantur tumultus.

Fatores Bruta minus afficiunt.

Fœdi tamen iſtiuſmodi odores bruta animalia minùs afficiunt, imo canibus grati ſunt: putridam enim carnem libentiùs, quàm integram, & recentem vorant. Hoc fit; quod effluvia aculeata, quæ fibras, nervoſque olfactorios in homine, animali ſpirituoſo, teneros graviùs lancinant, & moleſtas ſpirituum ἀταξίας cient: organa odoratûs in brutis duriora leviter tantùm titillant. Lævia verò corpuſcula, quæ à ſuaveolentibus affluunt, humana ſenſoria blandè ſolicitant, robuſtas brutorum fibras nil movent, licèt iſta, eorum, quæ ipſorum organis analoga ſunt, odoratu præpollent.

Ratio ejuſ.

Innumeræ ſunt res, quæ putrefactæ, aut fermentatæ, corpuſcula Sulphurea, adeò aculeata exhalant: ut ſemper cum periculo, & nunquam ſine moleſtiâ in ſenſoria admitti queant ſed utcunque gravis ſit cadaverum putredo, ei plurima mineralium empyreumata & fermentationes malitiâ non cedunt.

E corporib. viventibus effluvia omnimoda emanant.

7. In rerum putreſcentium ſolutione ferè emanant effluvia fœtida. At à corporibus animalium, & plantarum viventibus, & integris ma-

materia volatilis omnimodæ indolis abundè & perpetim in ambientem exit.

Ex utrâque claſſe quædam ſuavem, & fragrantem odorem exhalant, alia tetrum & ingratum: nonnulla ſine ullâ ſenſûs affectione ad ſpiritus & humores pervadunt: in quibus ſæpe malitiam ſuam exercent. Ejuſmodi ſunt venena quædam ſubtilia, & ſemina morborum contagioſa.

8. Nobiliſſima odoramenta, *Balſama*, & *Aromata Arabia*, *India*, aliæque calidæ regiones proferunt. Proximè poſt illa odore ſunt Herbarum, arborumque quarundam floſculi. Qui in temperatis plagis ferè odoratiores naſcuntur; quorum effluvia quantum ſpatium occupant, inde intelligitur: quòd ubi *Roſmarimus*, flores aurantiorum, aliæve odoratæ plantæ copioſè proveniunt, earum odores à navigantibus longiùs ſentiuntur, quàm litus poteſt conſpici: & tales, quia ſuavi halitu ſenſoria noſtra afficiunt, ideo ſpiritus oblectant, aut eoſdem languescentes reſuſcitant. *Aromata Balſama.* *Floſculi.*

9. E plantis ſunt non paucæ, quæ odores, nec gratos nec ſalubres emittunt. Inter quas *Anagyris* in proverbium ob graveolentiam abiit: licèt odoris moleſtiâ potiùs peccat, quàm periculo. Nec *Othone*, etſi florum pulchritudine oculos delectet, naribus jucundior eſt. *Plantæ fœtidæ.*

Taxus verò omnium ferè calculis inſalubritatis damnatur: quam *Plinius* prodit tam præſentis mortis in *Arcadiâ* eſſe: ut ſiquis ſub eâ dormiat, aut cibum capiat, brevi moriatur. Quod tamen non niſi arbore florere incipiente, accidere *Plantæ umbræ exitiales. Taxus.*

dere *Plutarchus* àffirmat. Nos quoque ejus, quod *Lobelius* tradit, oculati teſtes fuimus: nempe homines in *Angliâ* ſub taxi umbrâ impunè dormiviſſe, pueroſque ſine incommodo baccas eſitâſſe. Mulierem quidem novimus, quæ foliis taxi mortem ſibi conſcivit: quòd *Cæſar* etiam lib. 6. de bello Gal: de *Catavulco Eburonum rege* narrat.

Juglans. *Juglans* arbor aliàs ſalubris ob umbram noxiam malè audit. *Grevinus* lib. 2. de venenis narrat: quod ſibi in æſtivis caloribus ſub juglandis umbrâ dormienti, membra univerſa refrigerata ſunt & cephalæam inde ortam ſex totos dies durâſſe. Mulier etiam ruſtica, (ut refert *Marcellus Donatus*) ſub nuce quieſcens à dæmone opprimi & flagris cædi ſibi viſa eſt: inde experrecta & terrore perculſa domum rediit febricitans; at tandem decidentibus capillis convaluit.

In multis *Indiæ*, & *Americæ* regionibus naſcuntur arbores umbrâ, aut reverâ halitu peſtilenti exitiales: ex harum ſuccis incolæ toxicon, quo ſagittæ venenatæ illinuntur, parant. *Hiſpanis* dicuntur *Manchionellæ*.

Nerium. *Nerium* ut omnibus modis adhibitum intus deleterium eſt; ita umbrâ animalibus cunctis exitiale. *Fraxini* autem umbra ſerpentibus ſolis inviſa putatur, *Juniperi* hominibus.

Fraxini Juniperi umbræ.

In his caſibus umbras vulgò cauſamur, & qualitates accidentales, quæ quidem proximæ nihilo ſunt, ut umbra tantum privatio eſt. Cauſa igitur mali effluviis ab arbore perpetuò emanantibus aſcribenda. Aliæ igitur plantæ ſine umbrâ nocent. *Cardanus* ſcripſit, aerem à fabis florentibus vitiari

ari. Levinus Lemnius hiſtoriam narrat de viatoribus, qui in Belgio fabis florentibus per agros iter facientes omnes inſanivere. *Lev. de nat. Miracul.* Idem herbæ meminit in *Hiſpaniolâ* creſcentis, quæ halitu ſolo homines inebriat, aut reddit fanaticos. *Fabæ aerē vitiant.*

Idem Levinus Lemnius narrat ſe Mandragoræ pomis in muſeo jacentibus ſomnolentum factum. Et aliæ plantæ, pro ſingularum naturâ aerem diverſimodè afficiunt. *Colocynthis* ſolo odore aliquando purgat. *Mandragora.*

Sed illud mirum eſt; odores jucundos, qui pleroſque recreant, nonnullis exitio fuiſſe. Novi aliquos, qui *Idioſyncraſiâ* ad id diſpoſiti flores fragrantiſſimos ferre non potuerunt; graveolentes non item. Sunt quos aſſâ fætida magis omnibus odoramentis delectat. *Suaves odores nonnullos lædunt.*

Idem accidit pleriſque hyſtericis, *Scaliger* exercit. 153. ſect. 10. de Cardinale meminit; qui mero roſarum odore extinctus eſt. Attamen qui fœtoribus teterrimis aſſueti ſunt conſuetudine diuturnâ callum ſenſoriis obducente eos facilè ferunt, aut non ſentiunt.

Faſcinationes malevolorum viſione tantùm fieri vulgò putantur. De *Baſiliſco* etiam, & *catoblepâ* ferebatur, utroſque viſu interimere. Imo *Baſiliſcum* etiam ſibilo, & ſono omnia alia animalia ſummovere, aut extinguere, & inde vacuâ arenâ regnare. Sed hujuſmodi effectus, ſiqui ſunt, halitibus, quos reſpiratione emittunt, aut materiæ tenuis per cutis ſpiramenta exeuntis potiùs effluviis aſcribendi ſunt: cujus materiæ copiam longè majorem, quàm vulgò creditur, à viventium corporibus effluere probat *Sanctorius Medicina* *De effluviis quæ ab animantibus? Faſcinatio viſione tantum non fit. Baſiliſcus Catoblepæ halitu non aſpectu tantum nocent.*

dicina Statica. Imo liquidò conſtat, *Denſam* effluviorum *halo quædam* animalia perpetuò circundare. Unde inter beſtias *mus ponticus*, Zibeta, Panthera & fera, quæ moſchum profert, ſemper ſuaviſſimè olent. Hoc *Ariſtot.* non ſatis intellexit: quærit enim problem. Sect. 13. Cur animantium nullum præter pantheram ſuaviter olet. Alia è contra nunquam non fœtent: cujuſmodi ſunt *Hircus*, *Ictis Sylveſtris*, & aliæ: è quibus *Birataca*, quæ *martes eſt Braſilienſis*, odorem adeo tetrum emittit: ut eo venatores, & etiam canes ſubinde periclitentur, & nonnunquam pereant.

Quædam feræ ſemper benè olent.

Aliæ ſemper malè

In volucrum claſſe *anates Aſiæ* moſchum olent: & è piſcibus *Thymallus* thymum, & piſciculus, quſi *Gallis* à colore Margaritæ *Perlane* dicitur, Anglis ab odore, *a ſmelt*, violas redolent. Torpedo, licet ferè inodora ſit, vim narcoticam ultra nares jaculata piſcatorum ſpiritus irretit.

Volucres item & piſces.

Inter inſecta ſunt muſcæ odoratæ, & *cimices* & Græcè σίλφαι βδέουσαι *Gal. lib.* 5. κατὰ τόπους *Blattæ* teterrimè olentes. Et reverà cunctis animalibus ſuus odor eſt: unde canes feras, quæ dudum præterierant, ſagaciter inveſtigant, & Heros abſentes inveniunt.

Inſecta etiam.

Effluvia humani corporis ſecundum naturam conſtituti, homini inſenſilia ſunt, & quod de *Alexandri magni* corpore ſemper ſuaviter olente à *Plutarcho* narratur, ab aſſentatoribus fictum, & inde credulis obtruſum ſuſpicamur. Hominibus verò malè olere plus nimio frequens eſt: nam hircus, pedor, & animæ fætor multos divexant.

Humanum corpus ſ. naturam conſtitutũ nil olet.

Sed

Sed monſtri ſimile eſt, quod extat in *Epiſt. Hiſto.*
Med. Gregor. Horſtii. lib. 2. de *moniali*, quæ ſemper cadaver putreſcens oluit.

CAP. XII.

De Contagio.

Contagiũ non niſi in ſuâ ſpecie radices agit.

1. TAndem omnium, quæ à viventium corporibus eſſluunt; illud graviſſimum, quod ſui ſimilis productionum, morbos, quorum continet ſemina, in alia corpora vicina diſpergit, quæ tamen non alibi, quàm in ſuâ ſolius ſpecie radices agunt, fructus adeò funeſtos producunt, perinde ac ſurculi, oculive niſi arbori ſui generis, aut cognatæ inſerantur, minimè proficiunt. Hinc hominum peſtis bruta non afficit. Equorum verò lues equos, boum boves, & ſuum ſuillum genus tantùm inficit in alienum non tranſit.

Ætiologia.

Nam corpuſcula λοιμώδη ab animæ corporeæ partibus diſcrepantia, quòd ejus meatibus non ritè quadrant, ſtatim rejiciuntur: ſin homogenea ſint, ob ὁμοιομερῆιαν, & neceſſitudinem quandam in intimum ſpirituum penetrale admittuntur ubi hoſpites ſuos adorta ſicariorum inſtar aut jugulant aut ægrè expelluntur: & fortaſſe Inde eſt, quod contagia hominum conſanguineos citiùs, quàm alienos ferè corripiunt.

Contagia ſanguine propinquos facilè afficiunt.

Circumfertur, & vulgò creditur: ſanguine propinquos, quantumvis loco diſtantes eiſdem morbis contagioſis ſæpe ob naturæ cognationem ſimul affici. Factum aliquando accidiſſe concedimus: ſed de cauſâ hærebimus; donec ratio ſympathiæ planiùs conſtiterit.

De Hoplochriſmatis & pulv: ſympathetici efficaciâ ambigitur.

Per effluentias, inter longo intervallo diſſitos, communicari non poteſt. Siquis ab efficaciâ *hoplochriſmatis* aut *pulveris ſympathetici Vitrioli Romani Sole calcinati* hoc confirmari contendit, precario id facit: nam prædicatam ab *Hermeticis* efficaciam eis ineſſe non facile probatur: quòd experimenta pleroſque fefellerunt; & cauſas phyſicas, quæ menti veritatem indaganti ſatisfaciant, adhuc nemo protulit.

Contagii ortus.

2. Primarium peſtis, variolarum, aut enthymatum ortum quòd attinet; Videntur, ubi per aeris conſtitutionem licet, ab immani corruptione humorum in corpore aliquo natâ primum oriri quæ in alio congeneri ſimilem putredinem excitare valet, eo ritu, quo è minimâ ſcintillâ ingens incendium ſæpe erumpit, lateque vagatur. Cauſa igitur contagii naſcentis conjuncta eſt venenum ſanguini, aut humori qui ſpiritibus, vehiculo eſt, à procatarxi aliquâ, putà aere infecto, aut victu pravo innatum. Quippe materia vitioſa in iſtis copioſè congeſta putredinem peſtilentialem ciet; ut fænum non ritè ſiccatum, niſi tempeſtivè ventiletur, ignem concipit. Sunt, qui vehementia animi pathemata inter morbi contagioſi cauſas procatarcticas numerant, à quibus corruptio peſtilentialis poteſt excitari; non ſecus ac calor ſeu ignis à lignorum attritu, corporum duorum colliſiõne, aut aquæ ſtygiæ

in

in metalla actione oritur.

3. Quoad natales peſtis hominum, auſtri, aut orientis plerumque ſoboles eſt, unde, inquit *Plinius* in occaſum procedit. In ſeptentrione rariùs naſcitur. Semina verò contagii commercio diſſeminata non mitiùs illic, quàm alibi graſſantur: ſunt tamen loci ad auſtrum ſiti, qui hunc morbum non nôrunt, quòd de *Indiâ Bonzius* affirmat. Variolarum fuit apud medicos veteres adeò altum ſilentium, ut meritò ambigatur an multo ante *Arabum* tempora ſint ortæ, quorum ſcriptores earum primùm meminerunt. Hic morbus in *Græciâ*, aut *Aſiâ* raro ſponte oritur, aut contagione latè ſpargitur, & ſiquos corripit benigniùs, quam apud nos tractat. Et peſtis licèt his plagis rariùs oriatur, tamen huc delata in aere alioqui ſaluberrimo, & loco ab aliis morbis immuniſſimo non minùs quam alibi ſævit; at in eos tantùm qui μιασμάτων peſtilentialium limites ingrediuntur.

Natales peſtis.

De variolis apud veteres nulla mentio.

Arabes primum earum meminerunt.

Variolæ ad auſtrum mitiores.

Anno *Æræ Chriſtianæ* 1665 è municipio quo degebam, pluſquàm mille homines, tertia pars incolarum peſte ingruenti territi in ruſtica prædia, & caſas ſeceſſerunt. Qui, peſte ſedatâ, omnes præter virum apoplecticum, anum nonagenariam, & puerperam domum ſunt ſani reverſi: manifeſto, certoque indicio morbum illum à ſingulorum contagio, non à communi aeris vitalis labe pependiſſe: nam intra oppidum pluſquam ſexcenti homines periverunt.

Hiſtor.

Prudentes igitur *Itali*, *Siculique* quorum legibus, venientibus à loco infecto peſte aut ſuſpecto ante *quadraginta dierum probationem* commercio omni cum civibus interdici ſolet. E contra *Mahumedis*

Itali & Siculi peſtis ſuſpectis commercium negant.

Turcæ non item. *Mahumedis* aſſeclæ nulla ſuâ actione fatum poſſe mutari *Stoicè* aſſerentes, & contagium ideo non vitantes ferè obſtinatè, miſereque pereunt.

His ſimiles ſunt nonnulli popularium noſtrorum. 4. Ab hoc *Turciſmo* non diverſa eſt veſana aliquorum inter nos opinio, qui contagii peſtilentiales vires negant, ſinguloſque, quotquot peſte correpti ſunt cœlitus immeditatè feriri contendunt. Divina ſapientia ordinem naturæ inſtituit, ſecundùm quem ferè procedit. Et cùm ratio, quâ operatur planiſſimè patet, aliam ei affingere, numenque ἀπὸ μηχανῆς adhibere, abſurdum eſt. Liquido enim conſtat, morbos hominum, pecorumve peſtilentiales rarò niſi per ſemina νοσερὰ propagari. At non ſine peculiari quadam aeris diatheſi, (quæ tamen eos ſola non generat) intenduntur. Eáque cœli diatheſi in melius mutatâ, peſtis aut remittitur, aut evaneſcit. Sic ſicca Cœli conſtitutio incendium promovet: in humidâ verò tempeſtate, linteum ſemiuſtulatum, pulviſve pyrius non facilè ignem concipit, & exinde peſtis *Cairi* utcunque priùs ſæviat, ſub incrementum *Nili* ſubitò diſparet; at Autumno ferè recrudeſcit.

Cœli conditio contagium promovet aut impedit.

An aer vitalis à ſiderum influentiis inficiatur. 5. Poſt diſquiſitionem de aere à rebus terreſtribus inquinato, conſideremus, quo modo ab aſtrorum influxu idem afficiatur. Fatidici *Aſtrologi*, ex quotidiano planetarum motu, variſque ad ſe invicem aſpectu à cometis, parheliis aliiſve id genus apparentiis peſtes, & alios morbos, imo bella, incendia, principum, & magnatum interitus portendi & prædici poſſe gloriantur. Et hæc placita tanquam è tripode dicta præter imperitum vulgus, credunt nonnulli, qui ſibi

&

& aliis ſapere videntur. Alii verò non minoris ſagacitatis hujuſmodi prædictiones, quæ non alio fundamento, quàm *Albumanſoris*, aut aliorum *Arabum* placitis nituntur, omnino rejiciunt. Nullum enim cauſarum, quas obtendunt cum effectis nexum neceſſarium vident; nec intelligi poteſt, quo pacto cauſa adeo communis in res, & perſonas particulares determinatè, & *electivè* agat.

Aer à ſtellis fixis non afficitur.

Corpora ſublunaria, à ſolis, (qui motûs vitalis primarium inſtrumentum eſt) illuminatione affici, Æſtumque maris luminis lunaris diſpenſationem ſequi cernimus. Alias verò planetarum, aut fixarum ſtellarum extra *ſuos* vortices, influentias debiles, occultas, reverà nullas arbitramur. *Platonici* quidem influentias admittunt, ſed cum in Cœlis nihil ſit noſtræ naturæ adverſum, omnino benignas eſſe putant. Sed verendum eſt nè, ſi quid agant, ex accidente etiam noceant. Calore ſolari nihil eſt benignius: ab eodem tamen, ſi modum exceſſerit, arbores ſideratas, & animalia extincta videas.

An aer vitalis poſſit à dæmonibus aeris vitiari, & inde peſtes aliive morbi ci ri.

6. Morbos & alias clades ab angelis bonis Dei juſſu, & ab improbis ejuſdem permiſſu præter naturam excitatos ſacræ literæ teſtantur: ſed cum boni tutelares ſint, & neminem injuſti lædant, iniquum eſt opinari, arbitrium aerem vitalem inficiendi, & tanta mala mortalibus inferendi eſſe penes malos. Hiſtoria igitur, quam *Cœlius* narrat *lib.* 2. *cap.* 8. *de peſte Conſtantinopoli* occurſu dæmonum factâ apud me fidem non habet. Spectra, inquit, humanâ ſpecie ſe miſeris ingeſſerunt, qui exinde plagas ſibi incuſſas opinabantur, & febri correpti protinus deliràrunt; at morbus non fuit contagioſus.

Dæmones aerii nequeunt aerem contaminare.

Hoc

Nec morbos cicre.

Hoc credi poteſt; ſed illud non item; nempe ægros à ſpectris cæſos: non enim à *Phantaſmatis*, ſed ſinguli à propriâ phantaſiâ læſi *erant*, quam facultatem vis veneni primùm invaſit, unde poſtea in ſpiritus, & humores diffuſa eſt, ſic qui *Hyoſcyami* radices edernnt, loris, aut virgis cæſi ſibi videntur: & ſupra narratum, eſt mulierem, quæ ſub juglande quieverat, à dæmone flagris cæſam ſibi viſam. Idem ab aliis venenis nonnunquam contingit. Poteſtque viſioni aliâ de causâ debilitatæ aliquod ſimile accidere. *Ariſtoteles meteorologicon. lib. 3. cap. 4.* meminit cujuſdam cui dum ambulabat, ſimulacrum adverſa fronte procedere videbatur quod accidebat (inquit) quod viſio ipſo reflectebatur.

De aere præ ventilationis defectu putreſcente & Elatere læſo.

Aer à ventilatione prohibitus peſtilens evadere poteſt.

Hiſtoria de peſte ab arca diu clauſâ ſubito emerſâ. Varro.

Mephite extincti.

7. Supereſt adhuc nocentiſſima aeris affectio quam ſine ullâ materiæ adventitiæ acceſſione, ſolo motûs defectu ſponte contrahit. Arctè enim concluſus, & ab omni ventilatione diu prohibitus tandem adeò peſtilens evadit, ut incautè adeuntes momento jugulet. Multi igitur puteos, ſpecuſve diu occluſos aperiendo protinus expirant, aurâ venenatâ prorumpente ſuffocati. Narrat *Julius Capitolinus* Auram ex arcâ quâdam vetuſtâ temere reclusâ tam peſtiferam erupiſſe; ut non ſolùm viciniam, ſed regiones procul diſtantes latè peſte inficeret. Potuerunt peſtilentiæ ſemina in veſtibus, aut alio fomite diu latere: ſed unde Granariis, quæ ſiros dicunt, tanta malitia? In iſtis quædam gentes frumenta loco ſicco deffoſſa diu aſſervant: ſed quamprimum recludantur, aura admodum periculoſa temerè appropinquantes invadit. Duos item viros, qui in navis bellicæ ſentinam deſcenderant, mephite peſti-

peſtilenti ſuffocatos accepi.

8. Unde liquet, aerem inerti ſtagnatione, ſine alieno miaſmate, poſſe fieri vitæ inutilem; imo exitialem. Sive quod humoris particulæ, aut aliæ, quæ in eo hoſpitantur, ob motum prohibitum neceſſariò putreſcentes novas figuras pulmonum poris Improportionatas acquirant: aut forſan quod vigorem elaſticum, ut lamina chalybea poſitu ſyntatico diu detenta, inertiâ diutinâ amittat, & inſpiratus pro vividâ agitatione humores & ſpiritus invilcando ſiſtat. Ita in magnis concionibus in ædibus minùs laxis feminæ,& viri nonnunquam imbecillioris conſtitutionis ob nitrum aereum, quod elateri eſſet, crebra reſpiratione deminutum, deficiunt, aut cœtu exeuntes recentis auræ refocillationem ſub dio quærere coguntur. In convallibus depreſſis & locis umbroſis, aer ſæpe noxius eſt, quod venti ſalubres montium, aut ſylvarum objectu arcentur: ſylvis tamen ſucciſis & aliis obſtaculis remotis corrigi poſſunt. *Ratio.* *Aer in convallibus noxius.*

Tandem tempeſtates maximè tranquillæ (quas *Malacias* & *γαλήνας* dicimus) lenocinio quodam meretricio ſunt amabiles; at blandimentis venenum immiſcent, nam in eis Atmoſphæra ſolitâ ventilatione deſtituta ſæpe putreſcit, & exinde quos, ut mater communis debuit alere, novercali more peſſimè tractat, morbiſque gravibus paſſim affligit.

Quamobrem in multis locis propè litora *Africæ* occidua ab iſtiuſmodi tranquillitatibus, quàm à procellis impendentibus magis terrâ marique timetur. In inſulâ S^ti *Thomæ* ſtatim à ſolſtitio brumali menſes duos, aut ampliùs venti quidem ſilent, at *Tranquillitates periculoſæ.*

at incolarum plerique languent; & pereunt, niſi gratus ventus obortus, oppreſſos eorum ſpiritus tempeſtivè reficiat. in navibus maris tranquillitate diu immotis tot perierunt nautæ, ut vix ſuperfuerint, qui navem in portum agerent.

An aer verminet.

Quid ſi illis aſſentiamur, quibus perſuaſum eſt aerem à ventilatione diu prohibitum non tantùm putreſcere, ſed nonnunquam verminare & ab iſtiuſmodi verminatione morbos exitiales, & interdum ſubitam mortem oriri? Itidem à nonnullis creditur; aerem, in peſtilentiali ejus conſtitutione *açarôn*, oculo inſenſibilium niſi dioptrices ope adjuto, examinibus ſcatere & ab iſtis morbos contagioſos propagari. Certe cujuſcunque generis ſunt particulæ aeris noxiæ, ventilatione optimè purgantur. Τὸ ἐν κινήσει ὂν (inquit *Ariſtot.* in Sect. 14. problematon) ἧττον τοῦτο πάσχει.

CAP.

CAP. XIII.

De motu aeris. i. e. Ventis & tonitru &c.

1. VEntus *Helmontio in lib. cui titulus Vacuum Naturæ*, definitur; Aer fluens à *Blas ſtellarum* motus. *Hippocrati* eſt Aeris fluentis unda. Nobis ventus eſt aeris, corporumve, quæcunque in eo incouſpicua fluitant, ſenſibilis agitatio: quare qui æſtuant, ventulum flabellis facientes, quoties libet ſe refrigerant: refrigerat autem ità motus non qd à tranquillo ambienti ſit diverſus, ſed quia in corpus animatum impingens altiùs in cutem penetret: & fuliginoſis ejus effluviis, quibus eſt frigidior, diſſipatis magis afficit. *Venti definitio.*

Res, quæ præcipuè maximis aeris motibus dant initium, vapores ſunt, aut exhalationes, quæ ex aquâ, aut terrâ calore ſolis, aut ignibus ſubterraneis incitatæ, in eo tumultuantur. *Cauſa materialis.*

Quamobrem in altiſſimis montium faſtigiis, quo iſtæ vix aſcendunt; tanta invenitur tranquillitas, ut notæ, quas in *Athо* vertice ſacrificantes in cinere exaratas reliquerunt, à redeuntibus proximo anno integræ invenirentur. Quantum autem vapores calore dilatati valent, docet *æolipylarum* uſus: in eis enim à *Paululo* aquæ vi ignis ſuſcitati, magno cum impetu, quà data porta erumpere cernimus.

2. Cum vaporibus undecunque ortis ſurſum, & ſublimis fertur multimoda materia, cujus diſſonæ particulæ ſicubi congrediantur; quantos tumultus *De tonitru & aliis aeris concuſſionibus.*

tumultus excitare valeant, multa Chymicorum monſtrant experimenta notum eſt quanto fragore & vi ſalia, quæ auri particulis adhærent poſt ejus in aquâ chryſulcâ ſolutionem, ſi calore urgeantur, diſſiliant. Notior adhuc nitrofulphureorum furor, & quali vi omnia dejiciunt. Tale quid in regione aeris exhalationibus fætâ accidere, & maximas Atmoſphæræ emotiones inde cieri credendum.

Exhalationum corpuſcula terreſtria & minùs volatilia ſuâ gravitate in obliquum agitata proximè terram moventur.

Tonitrus ratio formalis.

3. Materia verò ſpiritalis, & Sulphurea, more ſuo ſublimiùs tendens in nubium vaporibus hoſpitatur; ubi ſubinde vi frigoris in moles ſui generis congregatur ut in intenſis frigoribus, ſi vinum congelet, ſpiritus ejus in valis meditullium relicto phlegmate ſe recipiunt, ubi illæſi & puri perſtant. Sed hæc materia ita coacta ſæpe nubium ſuperiorum ruinâ, cum aere intercepto, eliſa, eoque motu ignita, *fulgetrum* format, & *fulmina.* Aer è Cœlo ita deturbatus fit *ecnephiarum*, ſin nubium, aut montium objectu repercutiatur, fit *typhonum*, aut vorticum aeriorum materia: qui, ſi collucentibus nitri particulis ſaturentur, *Preſteres* fiunt, & igniti videntur. ita in nitri deſtillatione fumi ejus in vaſe recipiente, antequam in ſtalagma coeunt, inſtar ignis rutilant, & affinis materiæ ſunt lucidæ iſtæ ſphærulæ, quæ *flammam* mentiuntur & in procellis funibus nauticis inſidentes apparent; & iſti etiam, qui Cœlo volare videntur, ut terrâ aliquando errant.

Ecnephiæ.

Typhones.

Preſteres.

Porro nautis ,promontorium bonæ ſpei præter vehen-

vehentibus nonnunquam apparet nubecula, ſublimis, obſcura, medio ſubrutila, at tantilla viſu; ut inde à *Luſitanis*, *Olho de Buey*, noſtris, *the Buls eye* i. e. oculus Bovis dicitur. Quâ viſâ vela protinus contrahunt. Quippe ni faciant, graviſſimè periclitantur. Momento enim temporis, qua patet ſenſibilis horizon, Cœlum nubibus obſcuratur, aut fulgetris tantùm lucet, & ventus brevi ſpatio in omnem horizontis partem variatur. *Exhalatio nautis dicta Bs oculus bovis.*

Iſta enim nubecula ingens exhalationum & vaporum coacervatio eſt; propter *ſublimitatem* tam exigua viſa: quæ aut ob diverſas ſalium naturas, diſploſa, aut cum impetu, & ruinâ deſcendens commotiones iſtiuſmodi violentas in aere excitat.

Inter pericula, & terrores, quos habent tonitru & fulgur; aliqua utilitas nonnunquam latet nempe vehementi, & latâ aeris concuſſione, noxæ peſtilentes, ſiquæ inſunt, ex ejuſdem ſinu poſſunt excuti, aut igni fulguris perpurgari. *Tonitrûs commoda.*

4. Ex his, quæ modo dicta ſunt, videtur Atmoſphæræ agitatio ad vitam ſuſtinendam non minùs neceſſaria quàm ipſa materia: quòd ſuut venti tanquam ſcopæ, quæ aerem inquinatum à purgamentis, quæ aliunde, contraxit, everrendo liberant, malignamque illius diatheſin pigritiâ accerſitam, ventilando corrigunt. Ergo, Inquit *Seneca* ventos dedit ſummus ille rerum artifex ad cuſtodiendam Cœli, terrarumque temperiem. *Ventorum cauſa finalis.*

Non autem ſunt venti, à quâvis horizontis parte venientes hâc purgandi virtute ex æquo prædiți. Septentrionali enim præ omnibus in noſtro *Septentrionalis ventus.*

ſtro Hemiſphærio ſalubritatis debetur palma: quamquam ſatius eſt quemlibet eorum, quam nullum habere. Is ventus à plagis nivoſis, gelidoque polo ſubjectis impetuoſè ſæpe deſcendens nitroſis corpuſculis, quorum copiam ſecum defert, aeris labes noxias eluit, nubeſque fugans cum ſerenitate ſanitatem deſideratam ferè inducit.

In *Lesbo* igitur, flante Auſtro, incolæ ægrotare; Coro, tuſſire feruntur: at ſuperveniente Aquilone protinus convaleſcunt. *Cæl. Rodigin. lib.* 20. *cap.* 18°.

Eteſiæ. Certiſſimè hoc præſtant *Eteſiæ* venti; qui biduo ab exortu caniculæ emergentes, in tractibus quibus ſpirant, ardores æſtivos gratiſſimo flamine moderantur, morboſque peſtilentiales ferocientes magicis quaſi cantibus conſopiunt in autumnum, aut penitus tollunt. Itaque *Cairi* peſtis utcunque antè ſæviat, illis exortis protinus, donec ceſſaverint, diſparet; quod quidem alii *Nilo* inundanti acceptum referunt. *Plinius. lib.* 2. aquilones vocat; & à nivibus calore æſtivo ſolutis cieri creduntur. Horum aſſines & ſalutares ſunt eorum prodromi, qui octo dies ante Sirii ortum ſpirant & *ornithiæ*, qui ſub hirundinum adventum Cœlum gratè ſerenant, omniaque blandè demulcent.

Ornithiæ.

Sin *Aquilo* multum invaluerit, ὀκόταν δυνατέων, inquit Hippocrates, tuſſes movet, fauces exaſperat, alvos indurat, urinas ſupprimit, lateri & pectori moleſtus eſt.

Eurus. 5. Eurus ab ortu æquinoctiali ſpirans occiduis *Europæ* tractibus ſiccus eſt, & frigidus, animantibus, & frugibus, præſertim vere ineunte minus ſalutaris.

salutaris. Vasta enim terrarum spatia transeundo aspera plurima corpuscula salina, & terrestria colligit, secumque defert, quibus aer infectus fit subobscurus, & teneris plantarum gemmis valdè noxius; nec animantibus multò magis propitius.

Idem occidentalibus *Africæ* incolis, & aliis quibusdam gentibus ob calores, ab arenis, quas permeat, retorridis gravissimus est, & siquando diutiùs perseveret interitum minatur. His potiùs convenire videntur qualitates modò dictæ quas *Hippocrates* aphorism. lib. 3°. aquiloni imputat. *Aristoteles* quidem omnes ventos in austrinos, & septentrionales dividit.

6. *Austri* sunt ferè calidi, & vaporibus tepidis à meridie delatis Atmosphæram opplentes omnia humectant: hominumque capita gravant, & sensibus torporem inducunt, ideoque apud *Hippocratem* νωθροὶ, καὶ καρηβαρικοὶ audiunt: poros cutis laxantes corpuscula Sulphurea, quibus scatent, in humores spiritusque intromittunt: & ea ratione febres subinde & capitis dolores cient in locis nonnullis lapidum & metallorum compages reserare dicuntur. *Austri natura.*

7. *Favonius* Græcis *Zephyrus* in utrâque linguâ nomen à beneficiis invenit. Hic è regione subsolani spirans in verno tempore auspicatò nobis Europæis ferè adest, & seminalem rerum virtutem blandè fovendo ver promovet: sunt enim tepidæ quædam auræ ob Oceani vaporibus vi solari dilatatis excitatæ, & inde ad nostra litora delatæ; quæ quia exhalationum terrestrium sunt expertes; animalibus, plantisque fiunt propitiæ. *Favonii dotes.*

Interdum tamen hic ventus ob immodicam vaporum copiam, qui in ingenti oceano naſcentes in immenſum dilatantur, fratribus ſuis impetu non cedit; nonnunquam ſuperat. His quatuor contenta erat antiquitas.

De intermediis.

8. Sed quatuor intermedios à punctis, quibus tropici horizontem tangunt, ſpirantes primum adjecit poſteritas: deinde alios quatuor. Poſtquam autem magnetis uſus nauticus innotuit, viginti alios navigantium ſolertia adinvenit. Hi quotquot ſunt, poſſunt autem revera tot eſſe, quot horizontis ſunt puncta, pro ratione viciniæ cardinalium ventorum quibus interjecti ſunt, qualitates participant. Quæ regula licet pleriſque locis ejuſdem hemiſphærii fere convenit; univerſis tamen minimè quadrat.

Ventorum varietas proloci ſitu diverſitate

Aquilo enim, qui cis æquinoctionalem gelidus eſt, & ſiccior, populis *antœcis* morbidus ſit & pluvius; Auſtrinus vero illis eſt frigidus, & aerem ſerenat.

Euri etiam occidentalis Americæ plagas incolentibus, (quibus inter tropicos ſtati ſunt) ſole quotidie ad eos vaporum flumina dilatatorum ex oceano deducente, non minùs benigni ſunt, quam nobis Favonii.

Venti peculiares.

9. Porrò multis regionibus peculiares ſunt venti qui pro origine, unde dependent, qualitates ſortiuntur. Quorum qui deſcendunt à montium jugis nive perenni obrigentibus, etſi ad meridiem ſitis, aquilonios æmulantur. Et à ſeptentrionalibus plagis, ſiquæ Sulphureæ, & uliginoſæ ſint, ſpirantes auſtrinorum naturam induunt.

10. Sunt etiam ſpiracula materiam terreſtrem

&

& ſalinam exhalantia, quæ aeri immiſſa, undecunque venit, Euri uſitatam ſiccitatem imitatur.

Gallia Narbonenſis ſuum *Circium* habet, qui (inquit *Lucanus*) ſolus ſua litora turbat. Ventus eſt vix ulli in Europâ violentiâ ſecundus. *Circius.*

Eum verò longè ſuperant *Typhones*, *aut Preſteres*, quos barbaro vocabulo *Hurracanas* nominant, qui in *Caribeis* inſulis omnia vaſtant: & inenarrabili, quicquid obſtat, furore dejiciunt. *Hurracanas.*

Procellam iſtis vehementiâ parem, forſan majorem in noſtrâ inſulâ graſſatam, ſed non latè, nec diu duraviſſe memini, & ruinas, quas fecit, vidi. Iſti tamen vehementiâ motûs, quam materiæ malitiâ potiùs nocent.

11. *Guineenſes* duplex à ventis patiuntur malum nam ſole in *Capricorni tropico* ſubſiſtente, ſiccisſimis illis (qui iſtis *Harmetani* dicuntur) ventis ſex dies continuos miſerrimè torrentur eodem etiam in Zenith imminente *ecnephiis* infeſtis quotidie vexantur in quibus imbres putres, fætidique & flatus peſtilentes præter fulgetra horrenda è nubibus ſulphureâ exhalatione fætis ſubinde cum impetu ruunt. *Ventorũ pericula.*

Sunt in *Peru*, quâ in *Chilem* conterminam iturâ ſolitudines, quas venti interdum perflant, qui dirâ ſuâ malitiâ homines illàc iter facientes improviſò conficiunt, aut ſine dolore mutilant: quod *Hieronymo Coſtillæ* militum imperatori accidiſſe teſtatur *Acoſta lib.* 3. *cap.* 9. Credendum eſt hos ventos terreſtribus, & acuminatis ſalium particulis ſaturatos, à vicinis montium, qui ibi editiſſimi ſunt, jugis in planitiem præcipi- *De vento exiſtente in Chile.*

tari, & inde vim exitialem acquirere.

Memini virum fide dignum mihi quondam retuliſſe ſe in *Ciliciâ*, ni fallor, Turcam ſenem, & Chriſtianum valetudinarium ſocios itineris, quod tum faciebat, procellâ vehementi à *Tauri* jugis ſubitò devolutâ extinctos vidiſſe.

De vent. corroſivis. In inſulis *Aſoribus*, & nonnullis *Americæ* adjacentibus venti præcipuè Auſtri ſale quodam corroſivo abundantes lapidum, & metallorum reſerant compages: idcirco ferramenta, quotquot eis ſunt expoſita, quaſi ab aquâ ſtygiâ citò corrumpuntur.

Apogæi & tropæi. 12. Terræ radiis ſolis directè ſubditæ, aut ab ejus orbitâ non admodum remotæ ventis *Apogæis, & tropæis* ſtatâ horâ quotidiè redeuntibus recreantur. Illi enim interdiu à mari, noctu autem à terris exorti & leniter ſpirantes æſtivos calores multùm mitigant: & ſanè ſine iſtis in plurimis locis non omnino aut certè incommodè viveretur.

13. Ut feminæ *Europeæ* æſtuantes flabellis levibus ſeſe ventilant: ità in *Indiâ*, & aliis *Aſiæ* calidis regionibus ſervuli dominis quieſcentibus ventilabro è pavonum caudis concinnato ventulum faciunt, & eâdem operâ muſcas infeſtas arcent.

Ventiductus. Orientalia autem ingenia ad voluptatem ſolertia res multas & inter alia *Ventiductuum* in refrigerationem uſum excogitarunt ad quos deſidentes æſtivos fallunt calores. Ex aquis in vapores ſolutis, aut ſalium diverſæ indolis conflictu auras moveri, jam dictum eſt. At mirum eſt, quod *Martinius* narrat de monte quodam in *Sinarum* regno, in cujus vertice abyſſus eſt, in quam

ſi

ſi lapis, aut aliud grave corpus dejiciatur, aer in cavernoſo monte ſonitu & crebro repercuſſu commotus in regione vicinâ impetuoſas concitat tempeſtates: & ob cauſam, hanc in anguſtis *Alpium* convallibus, quibus imminent minaces nivis cumuli, qui illâc iter faciunt, alto cum ſilentio procedunt, non tuſſire, nec loqui audentes: ne aer ſonitu commotus nivem rupibus excutiat & illi obruantur; quod turmis aliquot *Helvetiorum* aliquando acciderat.

An à magis tempeſtates cieri poſſint.

A *Magis*, & incantatoribus tempeſtates ſæpe cieri vulgò creditum eſt, & reverâ è ſacris literis patet; malitioſum humani generis hoſtem Dei permiſſu multa hujuſmodi gravia molitum fuiſſe. Abſit tamen, ut credamus eſſe penes delirum quemlibet necromantia, quoties libitum eſt, terram Cœlo miſcere.

Narrationes item quæ de *Lappia*, & *Norwegiæ ſagis quæ* ventos utribus incluſos hoſpitibus navigaturis dicuntur vendere, ad formam fabulæ *Homericæ* videntur effictæ, quâ *Ulyſſes*, ventos pellibus ligatos ab *Æolo* accepiſſe fingitur: quantum igitur fidei hæc meretur, tantundem illis habendum arbitror.

An ullo artificio ſedari poſſint.

Nec venti jam concitati magiâ, aut humano artificio ſedari queunt. *Empedocles* quidem κωλυσανεμος nomen meruit, at non quod ventos jam ortos ſedare valuit; ſed, quia paludes *Agrigento* vicinas derivando, aut obſtruendo exiccaverat; & eo pacto cauſam, unde fierent penitus abſtulerat.

Vires *Hippopotami*, *Phocæ*, & *Hyanæ*, quas in tempeſtatibus pacandis mirata eſt antiquitas, noſtra ætas deriſit.

quorund. superstitio.

Vanior tamen est *Italarum* superstitio, quæ in *Appennino* inter *Pisas*, & *Bononiam* exortâ tempestate aerem caseo, qui die *Ascensionis Domini* pressus fuit, decussatim signantes se ideo illæsas fore sperant.

Aut eorum, qui ob ovum eodem *Ascensionis* festo excluſum, quod tecto propè impluvium alligant, incolumes esse non dubitant.

Noſtrates à tonitru metuentes, nè cervisiæ acorem incutiat, ei incommodo conantur frustum ferri rubiginosi singulis vasis imponendo occurrere: nec successum despetant: sed quâ ratione expectant, ipsos latet.

CAP. XIV.

De artificiali aeris infesti correctione & crassiciteriis aeris.

Machinæ murales displosæ aerem corrigere putantur.

1. QUòd tonitrus, & fulgur aerem miasmatis pestilentibus inquinatum emendare creditur ideo rationes ejusdem corrigendi eis analogas meditata est humana prudentia.

Et campanæ pulsatæ.

Unde in tempestate pestilente in quibusdam urbibus populosis machinæ murales crebrò disploduntur, & pulsantur campanæ, quòd inde pari ratione, quâ à tonitru speratur, aeris mutationem expectant.

Ignes etiâ frequentes.

Quantùm autem, & quàm latè aer inde movetur, fragor machinarum ad centesimum usque lapidem à prælio navali exanditus satis probat.

Ob

Ob eandem cauſam pyras paſſim, & frequenter accendunt; quo artificio Argon quidam medicus Athenienſis urbem à gravi peſte liberare dicitur. Cælius. *Et ſuffitus aliquando poſſunt prodeſſe.*

Sunt etiam, qui ſuffitibus odoratis, è gummi reſinoſis, aut aliis ejuſmodi ſulphureis idem moliuntur: poteſtque hoc prodeſſe, ubi vis peſtilentiæ à malignâ auræ vitalis diatheſi pendet. Corpuſcula enim Sulphurea pulmonum eutoniam conſervant, aut labefactam inſtaurant. Et ſubtiles purioreſque ejuſdem particulæ per proceſſus mamillares in cerebrum illapſæ, illud & nervoſum ſyſtema multùm corroborant, & forſan materiam contagioſam excludunt. *Ratio.*

Sunt etiam quædam ingenioſa recentiorum artificia, quibus aerem juſto tenuiorem, aut denſiorem in conditionem cuilibet idoneam mutari poſſe aſſerunt. *Quod ſunt alia de aere emendando commenta.*

Quod ſi perinde efficiunt; non poteſt ad humanam ſanitatem non inſigniter conducere.

PRE-

PRELOGOMENA

De cibis.

Aer nitrosus sive anima brutorum pabulum.

ANimæ corporeæ aer nitrosus videtur esse pabulum, cujus ope & jugi appulsu motus vitalis perennat, eodemque denegato anima, instar Automati pondere aut elatere detracto, horæ momento suo ab opere cessat.

Cur animatis corporibus cibo opus sit.

Corporibus autem animatis alio alimento, particulis crassioribus constanti opus est; cujus identidem appositi accessione, animal ad justam molem speciei à naturâ concessam perveniat: quodque motu animali, quasi igneo perpetim deperditum debitè resarciatur.

Unde desumi solet.

Ea materia undecunque desumpta (ex animalium autem & vegetabilium classe depromatur, ambigitur, an mineralia eam præstent) est cibus, sine quo animal non augetur nec diu vivit: est igitur

tur proximè poſt aerem ad vitam maximè neceſſarius. At certè minorem ejus quantitatem, quàm vulgò ingeritur, natura expetit; & ad vitam Cœleſtem proximè videtur accidere, cui minimo opus eſt.

Appetitus & fames ad vitam neceſſaria.

Omni animantium generi proprii victûs ſcientiam & ejuſdem appetentiam natura indidit: quæ affectio niſi tempeſtive cibus ſuppetat, fit fames, primò quidem moleſta, mox intolerabilis, & tandem etiam lethalis, ne quis ſui conſervationis neglectum impunè ferat, ſed ea, quæ ad vitam ſunt neceſſaria, etiam ingratiis quærere cogatur.

Inedia ante ſeptimum diem non lethalis.

Inedia ante diem ſeptimum vix eſt mortifera; nonnullos refert *Plinius* ad undecimum perdurâſſe; conſtat immo longè diuturniorem quorundam à cibis fuiſſe abſtinentiam, ut infra dicetur; ſed nulli animantium omnino ſine cibo vivere datur. Huic autem ſententiæ anomala quorundam animalium natura refragari videtur.

Anomala quorundã animaliũ natura.

Manucodiatas aves apodas pluma perquam eleganti *Molucca* inſulæ mittunt; quas eſſe proprias *Paradiſi* volucres prædicant incolæ, & inde (ſi Diis placet) emiſſas, ideo Divinas vocant; & quia terris nunquam inſiſtunt, ſine omni cibo vivere aſſerunt.

Chamæleon.

Chamæleonta aere nutritum eſſe vulgo putatur: idem nonnulli de *ave pluviali* aſſerunt.

Glires.

Glires etiam totam hyemem edormire videmus, & de *Glire* ait *Martialis* ——Pinguior illo Tempore ſum, quo me nil niſi ſomnus alit.

Serpentes.

Serpentes quoque poſt hyemalem inediam verno tempore excitatos ſenectâ depoſitâ juveneſcere cernimus.

Sed

Sed reverà *Moluccanæ* illæ aves non naturà apodes ſunt (vafri enim incolæ eas pedibus privant, ut admirantibus facilius imponant, pluriſque vendant) inſectis, quibus ille aer eſt plenus, more hirundinum poſſunt victitare. Immo *Bontius* affirmat rapaces eſſe & aviculis veſci. *lib.* 5. *cap.* 12. *Hiſt. Nat. Ind.* *Moluccanæ aves non ſunt apodes naturâ.*

Chamæleon prælongâ linguâ inſtructus eſt, cujus apicem mucoſâ oblitum materiâ promptiſſimè exercens inſecta inviſcata arripit. Itaque par eſt exiſtimare eum iſtiuſmodi animalculis, non ſolo aere veſci. *Chamæleon inſectis vivit.*

Glires ſine magno ſpirituum diſpendio diu quidem dormiunt, & habitiores experrecti dicuntur: quod non niſi à paſtu ſatiati ſopore obruuntur, in quo ſpiritus animales, niſi qui in motus involuntarios impenduntur, omnes otiantur: Serpentes vero & animalia penè exanguia, quorum humoribus minus ineſt Sulphuris, ſpiritus habent non facilè diſſipabiles: itaque dum frigore hyberno torpent intermortui, cibi non indigent: tanta autem iſtiuſmodi quorundam æſtivo calore à torpore ſolutorum voracitas eſt, ut in proximam hyemem obſonari videantur. *Cur glires diu ſine cibo ſubſiſtant.* *Cur ſerpentes.*

Inediæ tolerantiam in animantibus, quorum corpora ad eam à naturâ ita ſunt diſpoſita, non eſt quod multo magis mireris, quam ſomnum aliaſque affectiones quæ toti ſpeciei conveniunt. *Inedia quorundã hominum prodigioſa.*

At planè prodigioſum eſt, quod de hominibus nonnullis obſervatum fuit, qui appetitu præter

naturam

naturam extincto, menſes, imo annos aliquot, ſine magno virium diſpendio aut functionum læſione, alimentum præter aquæ potionem non guſtârunt.

Hiſtoria. Narrationi, quam Sigiſmundus Baro in Herbeſtein, de Lucomoriis gente ſeptentrionali ultra Obi fluvium recenſet, fidem habere non auſim. Illos narrat ab initio hyemis omnes intermortuos ritu inſectorum jacere, & ſexto calendas Maii denuo reviviſcere.

Veriſimile quidem videtur Troglodytas iſtos ſeptentrionales commeatum (more formicarum) copioſe congerentes, ingruentibus tenebris & frigore hyemali in ſpecus defoſſos ſe conferre, ibidemque otioſe latentes, niſi hyeme ſolutâ nuſquam prorepere. Idem etiam urſis uſu venit.

Diu dormire ſine inediæ incommodo multis contigit. Dormiri aliquot dies impunè ſine ἀσσίας incommodo poſſe mihi perſuaſum eſt: exempla enim quorumdam qui iſtiuſmodi ſoporem paſſi ſunt recentia habemus; ſed Epimenidem, illoſque quos Nicephorus memorat, aliquot ſecula ſopitos jacuiſſe, & tandem illæſos fuiſſe excitatos, pauci credunt.

Hiſtoria alia. Immane quidem eſt quantum valeat diuturna conſuetudo.

Leonartus civis Piſtorienſis (referente Cardano) ſenſim eo ſe traduxerat, ut ſemel tantum hebdomade cibum ſumeret. Et juvenis quidam natione Scotus viginti dierum jejunium ferre ſponte aſſuetus, longè diuturniorem inediam poſtea in cuſtodiâ pertulit.

Jejunia diuturna religionis cauſâ. Plurimi Mahumedicæ, aliarumque ſuperſtitionum cultores, & quidam etiam Chriſtiani religionis ergo, miræ cibi abſtinentiæ ſe aſſuêverunt: inter

ter quos Helvetius ille Nicolaus De Saxo à Boccatio, & Jacobo Zuingero memoratus, quindecim perpetuos annos in eremo jejunaſſe dicitur: ſed à viris emunctiorum narium non æquè creditur.

Multos autem nec ſponte nec voto obſtrictos, ſed infelici corporis dyſcraſiâ ex morbo in inediam incidiſſe, eamque diutiſſimè aut ſemper perpeti eſſe coactos, plurimæ recentes hiſtoriæ fidem faciunt. *Hiſtoria inediæ ob dyſcraſiam.*

Anno 1663 puella quædam (inquit Sennertus) annos quatuordecim nata, in agro Lucenſi, ſolo aquæ ſimplicis potu ſine cibo, ſedecim menſes perſtitit, & tandem non ſine omnium, qui eam noverant, admiratione convaluit. *Hiſtoria variæ ejuſmodi inediæ.*

Quoſdam biennium abſtemios & ſine alimento vixiſſe teſtatur Cœlius Rodiginus. Et Franciſcus Citeſius narrat puellam à 14° vitæ anno totum triennium ἄσιτον manſiſſe; eamque primis abſtinentiæ menſibus invalidam, at poſtea firmiorem, omnia munia domeſtica (motu ſenſuve in nullâ parte deficiente) obiiſſe. Hoc accidit Confolenti, urbe in Lemovicum & Pictonum confinio anno Æræ Chriſtianæ 1599. *Quidam totum biennium ſine ſibo aut potu vixerunt. Puella quædam triennium.*

Talis etiam Coloniæ viſa eſt, qnæ tamen luſit cum æqualibus, & ſaltavit (referente Gulielmo Fabricio) tanquam ſana. Et Spiræ anno 1552. à Ferdinando Romanorum rege, & aliis imperii proceribus quæ quadriennium jejunaverat, conſpecta eſt puella; ut narrat Joh: Langius. lib. 2. Epiſt. 27. & Evam Flagenam Mætſienſem viginti novem annorum inediam perpetuam toleraſſe narrat dictus Fabricius. *Alia quadriennii. Eva Flagena 29. annos.*

Ipſe etiam virum noveram, qui in carcerem conjectus,

conjectus, diu à cibo abſtinuit, ſolà allà i. e. Zytho ſubdulci nutritus. Sed quid illum memoro, cum iſtum liquorem noſtrates inſtar omnium alimentorum eſſe prædicant.

Sed quo pergo? Si omnes, quæ occurrunt hujuſmodi hiſtorias recenſerem (ſunt enim quamplurimæ) Lector facilè jejuniis poſſet obſaturari.

Ætiologia iſtiuſmodi inediæ.

Cauſas quod attinet, ſunt abſtruſæ & intellectu difficiles: multi igitur earum obſcuritate à quærendo deterriti ad miracula aut qualitates latentes ignorantiæ aſylum Philoſophis indignum confugiunt.

Sed ſine cauſâ Divina ſapientia miracula non ſolet edere: itaq; inquit Sennertus non eſſe credibile eos qui non vitæ ſanctimoniâ excelluerunt, nec aliud quid Divini præ ſe tulerunt, in quibus nulla miraculi caſſa ſubſuit, Divinâ virtute ſine cibo conſervatos fuiſſe.

Quercetanus ab aere ſolo more Chamæleontòn tales nutritos putavit: ſed nec Chamæleontas ab aere tantum ali ſupra aſtruximus.

Sennerti ſententia.

Multas medicorum & Philoſophorum de hâc re ſententias adduxit & refutavit Sennertus, tandemque ſuam meliorem ſubjunxit, ſcilicet in taliter affectis, eam eſſe humoris qui corpus noſtrum conſervat, diſpoſitionem, ut à calore noſtro abſumi non poſſit. Si calor ſit validus qui in humores ita diſpoſitos agit, ſic affecti ſenſibus integris vegete moventur; ſin debilis ſit, ſomnolenti, taciturni, & ad motum pigri ſunt. Ita inediæ diuturnæ cauſa eſt humidi ad calorem ea proportio, ut illud ab hoc non niſi longo tempore abſumi poſſit.

Hanc ſententiam lucernæ antiquorum ſepulchra-

lis

lis ſimilitudine ingenioſè illuſtrat, quæ ultra mille annos accenſa materiam iuflammabilè non penitus abſumit; & carbonum è ligno juniperino, qui vel totum annum igniti durant. *A ſimili illuſtratur.*

Mihi quidem taliter effectorum conſtitutio in eorum animantium craſin degenerare videtur, quibus humores ſunt ita diſpoſiti, ut ſpiritus animales non facilè diſſipari & emigrare ſinant. Ut rana execto corde aliquandiu vegete ſaltat; & teſtudo abſciſſo capite totum diem obſervatur vivere, & hæc animalia fere exanguia diutinam quotannis inediam patiuntur; quæ autem ſanguine abundant, eoque valdè Sulphureo ſpiritibus facilè avolantibus cito extinguuntur, & licet actionibus nobiliora, abſtinentiam longam niſi naturali craſi mutatâ non ferunt. *Noſtra ſententia de mirâ inediâ. Animalia penè exanguia inediam diu patiuntur. Plena ſanguine ſulphureo non item.*

Famis cibis ſæpe inexpugnabilis vires ſponte nonnunquam concidere modò oſtendimus. Jam conſideremus an arte aliquâ ſine cibis ſedari poſſit, & quid pharmaca ἄλιμα & ἄδιψα præſtare valeant. *De iis quæ præter cibos famem ſedant. De alimis & adipſis.*

Nicotiana fumans à multis præſens & certiſſimum famis ſævientis levamen prædicatur. *Tabacum.*

Scythæ, quorum in patriâ regnum poſſidet fames, eam radice ſuâ Scythicâ per ſolitudines ſine viatico ituri diu protelare dicuntur. *Scythica radix.*

Et narrat *Monardes Indos* è calce concharum fluviatilium & Tabaci foliis trochiſcos efformare, quos iter per deſerta, quibus cibaria non ſuppetunt, facturi ſub linguis ſervant, liquoremque quem in os eliciunt deglutientes, tridui aut quatridui (ſi opus ſit) famem ſine magno virium diſpendio tolerant. *Xyris. i. e. ſpatula fœtida.*

A puero ſane expertus ſum famis aciem poſſe à

Xyride aliisque rebus δυσωδεσι retundi, sed non vires inde servari, nedum fatiscentes refici. Vinum generosum aliique liquores generosi modicè sumpti, optimè id præstant.

De ciborum certorum odio.

Ut subinde inventi sunt qui cibos omnimodos aversantur, ita ubique ferè occurrunt, qui unius pluriumve rerum tanto odio tenentur, ut eas vix aspicere multo minus gustare sine animi deliquio aut gravi nausea sustineant. Hinc alii caseum aut butyrum, nonnulli carnem, multi hanc vel illam carnis speciem aut partem exosi sunt.

Unde istud ciborum odium.

Hoc vitium in nonnullis levi aliquâ occasione oritur, quòd cibos quos abominantur, fœde tractatos aliquando viderunt. Alii consuetudine eò adducuntur: sic *Mahumedani* & *Judæi* suillam patrio instituto oderunt. Plerique horum si rem fastiditam insciì edunt, nihil mali inde sentiunt: verùm de eâ licet longo post tempore admoniti in vitæ discrimen præ nausea & aliis gravibus symptomatis conjiciuntur.

Quidam rem invisa insciì edentes non turbantur sed admoniti periclitantur.

Ætiologia.

Nam spiritus animales in cerebro rei exosæ imaginatione perterriti & perturbati, eos, qui ventriculi fibris sunt insiti, ad materiæ fœdæ quasi jam sumptæ expulsionem proritant; qui jam commoti non facile sedantur. Alii adhuc ita afficiuntur ob peculiarem ventriculi diathesin & ἰδιοσυγκρασιαν; & hi, si quid ita fastiditi ipsis clam cibo immistum insciis ingeratur, in animi deliquia aliasque perturbationes incidunt, & sæpe graviter periclitantur.

Ventriculi sensus peculiaris.

Ventriculo enim inest peculiaris quidam sensus, quo partium rei infestæ constituentium incongruentiam percipit, & in ejus expulsionem insurgit; at interdum dum de mali fugâ sollicite satagit, spiritus dissipantur, aut

oppressi

oppreſſi ſuccumbunt, unde ſequitur aut mors aut Lipothymia.

Miſeri quidem illi, qui inediam diuturnam cum anorexiâ pati coguntur: at longè deterior eorum eſt conditio quibus fames inſatiabilis, inſtar Promethei vulturis, perpetuò viſcera exedit, ſi quibus cibus videtur quaſi cauſa famis, quo enim plus vorant, eo majori edendi aviditate teneri videntur. Non hîc dico voracitatem hominum quorundam athletice valentium, quæ licet ſæpe magna ſit, tamen naturalis eſt, & cibo quamvis multo tandem ſedatur: ſed eſuritionem graviſſimam quæ nunquam expletur, quâ ſi laborantes ingeſta ſtatim vomitu rejiciant, κυνόδης ὄρεξις Græcis dicitur: ſin cibi copiam quantumvis magnam prompte concoquunt, bulimus eſt. Hâc miſeriâ infamem olim fuiſſe quendam in agro *Cantiano* memini, qui omnia devorabat, tandemque totum cenſum, nec dum ſatiatus, in alvum demiſit. *Hiſtoria eſuritorũ.*

Cauſidicum etiam *Londini* vidi hoc malo laborantem, qui miſer & pannoſus incedebat, famelicâ gulâ ſcapulas defraudante, nec per immenſam ingluviem arte ſuâ ſe potuit alere. Jecinora bovina à Laniis, ciborum analecta à coquis vili emebat, nec illis oſſis latrantem ſtomachum valuit compeſcere. *Hiſt. alter.*

Caninæ appetentiæ exemplum non ita pridem habuimus, eſuritorem quendam circumforaneum, qui fædiſſima quæque & vilia eſculenta ingurgitabat, evomere quicquid erat ingeſtum ſtatim paratus, quo facto, novam illico, ſi ſuppeteret, cibi ſaburram ingeſſit, nec ullas omnino à fame indutias impetrare valuit. *Hiſtoria caninæ appetentiæ.*

Ætiologia bulimi & canini appetitûs.

Senſatio illa ventriculi quæ fames eſt, & à vaſorum ſuctione, aut fibris, defectu cibi ſpaſmodicè contractis, eſſe ſtatuitur. Mihi potius à ſpiritûs ſolventis inſiti à quo alimentum diſtrahitur in fibras actione, quas materiâ alimentari deficiente moleſtè convellit oriri, videtur. Iſti verò ſpiritus ſi abundent, aut ſolito ſint acriores, ventriculi partes impendio magis irritant, & ingeſta promptiùs quam par eſt ſolvendo appetitum immanem excitant. At ſi aurâ ſolventi nec qualitatibus nec copiâ modum excedente, fibræ iſtæ propter ſui ἀτονίαν nimium ſentiunt, appetitus ſit Caninus, in quo ſolventi ineſt major famem excitandi quam ingeſta concoquendi potentia.

Fames nimis diu tolerata periculoſa.

Famem, ubi appetitus eſt ritè moratus, aliquandiu pati ſanitati confert; ſed nimia vires dejicit, & bilioſos in febrem conjicit, ventriculo bilem immittit, corpus exiccat, ut *Hippocrates* aſſerit. 4°. Aphoriſma. *Sect.* 2.

Οὐ πλησμονὴ, ὃ λιμὸς ὑδὲ ἄλλο ὑδὲν ἀγαθὸν
ὅ τι ἂν μᾶλλον τῆς φύσιος ᾖ.

Neque ſatietas, neque fames, neque aliud quippiam bonum quod naturæ modum exceſſerit.

De abſurdorum eſu.

Appetentia abſurdorum.

Appetitus ut aliquando dejicitur, in aliis ſupra modum augetur, ita in nonnullis adeo depravatur, ut cibis abſurdis & nutritioni inidoneis impenſè delectentur.

Quibus familiaris.

Quæ potiſſimum appetunt.

Hæc affectio dicta κίττα & pica mulieribus gravidis & puellis cacochymicis adeo familiaris; ut nuſquam non viſa ſit, quâ affectæ terram aut carbones & alia inepta perverſo appetitu lautiſſimis

mis cibis præferunt. Hoc incommodum muliebrem ſexum frequentius infeſtat, ſed nec virili omnino hujus immuni eſſe datur.

Militem gregarium olim vidi ſtrenuum & toroſum juvenem, qui lutum, calculos, & teſtas, ſine magno incommodo, quod novi, vorabat. *Hiſt. abſurda edentium.*

Lanium etiam nôram ſæpe pocula vitreata & alia æquè dura edentem, ſed ille conſtanti ætate cachecticus in hydropem inſanabilem lapſus eſt.

Semertus etiam in Epiſtolâ medici cujuſdam docti, Hiſtoriam *Claudii Lotharingi* refert, cui ilia adeo ferrea fuerunt, ut nil tam durum fœdumve eſſet, quin ſponte, aut vili mercede conductus, ingurgitaret.

Semina δυσπεψίας iſtius ſunt vitioſi humores in ventriculum aut alibi congeſti, quibus fermentum ejus ſpecificum depravatur: etſi plerumque in gravidis & chloroſi ob catameniorum defectum laborantibus phantaſiam vehementer movent; magna enim cerebri cum ventriculo per nervos, qui orificio ejus implantantur, eſt neceſſitudo. *Ætiologia iſtius vitii.*

Nec mirum proptios humores imaginationem excitare, ſi verum ſit quod narrat *Helmontius*, lib. de magnet. vulnerum curatione, eos qui ſtragulis è pelle Gulonis confectis contecti dormiunt, de epulis, voracitate, & inſidioſâ venatione pro animalis viventis indole ſomniare, idiopathiâ animantis quondam vivi in pellibus hoſpitatâ, & inde in hominis ſuperdormientis phantaſiam traductâ. *Simile à Gulonis naturâ.*

Gulo iſte eſt animal Sueciæ & Livoniæ frequens *Gulo & quid ſit.*

& voracissimum, quod prædam nactum donec absumpta sit perpetuò ingerendo & egerendo occupatur.

Hist. Agyrtæ qui lapillos pro cibis ingessit.

Viri autem isti quos modo memoravi, vanitate aliquâ gloriosâ eo victûs absurditatis adducti mihi videntur, certè alimentum inde non sperârunt. Etsi in mentem mihi venit agyrtæ cujusdam, qui calculis quos copiosè indies ingessit se nutriri populo persuasit, eoque pacto incautos pecuniâ, quam ut miraculum viderent dedere, emunxit: sed *ad populum phaleras*: obtrusit magistratui sagaci non item, cui sallacia suboluit, & nebulo, ut accepi, ergastulo quas commeruit imposturæ dedit pœnas.

Digressio de auro & aliis mineralibus. An alunt.

Si minus supplicii, certè non plus fidei meruit mendicus astrologus à *Sennerto* citatus, qui asseruit carnes gallinæ sole in Cancrum ingresso saginatæ, cujus saginæ folia argentea affatim immista fuerant; intra mensis spatium candidas instar argenti factas, volucremque intus totam viridem concolorem isti pigmento quod Chymici ex argento conficiunt, glomeremque ovorum in ventre inventum totum fuisse quasi arte factum argenteum. Aliamque sole in Leonem subeunte eodem modo auri foliis pastam, in pectore tres lineas quasi ab aurifice inductas aureas habuisse.

Aurum omnium fixissimũ. In partes non nisi integrales diducitur.

Mihi puerulo, quod ἀτροφεῖν crederet à medicastro auri decoctum præscriptum est, sed adultus id risi, & eorum omnium sententiam qui aurum omnium fixissimum in animalis substantiam vertendam sperârunt, cujus in minutias à liquore Chrysulco diducti partes sunt solum integrales, & quanquam volatile salium volatilium accessione

ne reddatur, retinet tamen ſuam eſſentiam, & facili negotio in formam priſtinam reducitur. Sed fac metalla poſſe in chylum ſubigi, certè carnes ſpeciei proprias & concolores facerent.

Gallinis Mozambiquæ carnes & oſſa nigreſcunt, eædem in Europam delatæ, uti nec homines Æthiopes, nullo victu colorem mutant. *Color à natura datus victu non mutatur.*

Piſcis aci ſpina ſine argenti eſu viridis eſt; aliud animal, ſi mille argenti pondo voraret, ſpinam ejus ſimilem non obtineret.

At chalybs refragari videtur, qui intus aſſumptus facies chloroſi pallentes rubore grato & florido cito exornat. Chalybs à ventriculo ſolvente in partes elementares redactus, fit idoneum ſanguinis fermentum, non chylus laudabilis. Ideo nil nutrit ſed in ſanguinem delatus ſulphureis ſui particulis eundem languentem vegete exuſcitat, & ſalinis utpote ſtypticis vaſa majora nimis laxa aſtringens ſanguinis circuitum per vaſa capillaria prius pene derelicta promovet. *Chalybs chloroſi medetur. Non nutrit.*

Nec ſtruthiocamelis qui ſolida ferramenta vorant & concoquere creduntur; nec gallinis quæ lapillos præduros deglutiunt, talia cibo ſunt. Neque ſi ſtomachi menſtruo poſſint ſolvi carnibus, quibus ſunt alieniſſima vi plaſticâ poſſint aſſimilari, illudque tandem cibus eſt quod vi chylificâ in ſuccum corpori alendo analogum, ſit mutabile: & in hoc à condimentis & medicamentis cibi diſcrepant, hæc enim aſſumpta corporis ſubſtantiæ, quatenus talia, minimè accedunt, ſed qualitates mutant. Illa autem aliorum eſculentorum ſapores emendant. *Struthio camelus ferrum non concoquit. Nec gallina lapides. Quomodo cibi à medicamentis & condimentis diſcrepant.*

De cibi laudabilis requiſitis qualitatibus.

Cibus, ut omnes bonitatis numeros poſſit explere, debet ori eſſe & ſtomacho gratus; quippe quod male ſapit, aut grave olet, chylum laudabilem vix præſtat, ut infra dicetur. Sit item facilis concoctionis, boni ſucci, idonei nutrimenti.

Cibi eupepti.

Facilè concoquuntur eſculenta, quibus ſubſtantia non nimis ſolida, aut dura, ſed quæ humida ſunt mollia, & liquida. Cujuſmodi ſunt juſcula, ptiſanæ gelatinæ, carnes animalium juvenum, quales ſunt Hœdina, vitulina, agnina, & pullorum volucrum perdicum & phaſianorum, Gallinæ villaticæ, & Afræ.

Euchymi.

Euchymi ſunt cibi. i. e. boni ſucci; quotquot ſanguinem eximium, & perfectum generant: tales ſunt animalia cornigeri generis ad ſenium nondum vergentia.

Volucres item nonnullæ juvenes, quales phaſianus, perdix, gallina, urogallus. &c. eorum etiam ova ſorbilia, piſces ſaxatiles, item lac recens animalium. Porrò panis triticeus ritè paratus, Amygdalæ, piſtacia, uvæ. Poma redolentia, rapæ, ſiſera, Battatæ. &c.

Polytrophi.

Edulia affatim nutriunt, quæ ſuperioribus dotibus ſunt prædita, & alia quotquot ſatis boni ſanguinis efficiunt; unde corpus alendum incrementum capiat, cujus generis ſunt carnes ferinæ animalium, quæ montana incolunt, præſertim muſculoſæ, ſucci quoque carnium aſſatarum expreſſi, caro etiam glandulo-ſa animalium, ut thymus, teſticuli & ubera. ova recentia, lac vaccinum: è piſcibus Salmones, Salmerini, truttæ, Sturio recens. &c.

Partes animalium exangues, membranæ, car-

cartilagmes & tendines minùs nutriunt, quam muſculi, aut glandes.

Cibus optimus, & præ aliis laudabilis eſt temperatus: ſed vix datur eſculentum, in quo aliqua primarum activarum qualitas ſeperatim, aut cum alterutrâ paſſivarum conjugatim non dominatur: & quo longius à mediocritate recedit; eo propiùs ad medicamenti naturam accedit. Quinetiam pro diverſis partium conſtituentium figuris & contexturâ cibaria facultates varias, & medicinales obtinent. *Medicin. ciborū qualitates.*

Nonnulli igitur cibi aſtringunt, alii aperiunt, quidam urinam, alii menſes cient: Attenuant, incraſſant; alvum emolliunt, aut ſiſtunt, adeò ut diæta rectè inſtituta pharmaceutices vicem commodè ſuppleat, & pleriſque medendi ſcopis reſpondeat. *Qualitates medicinales.*

Omni materiæ è vegetabilium, aut animalium familiis deſumptæ aliquem ſaporem natura indidit: cujus cauſa appetitur, aut repudiatur, & dignoſcitur. *De ſaporibus ciborū.*

Specificæ ſaporum differentiæ ſunt innumeræ: genericas autem octo inſtituerunt plerique medici. Videlicet acre, acidum, ſalſum, pingue, dulce, auſterum, amarum, acerbum. *Ariſtoteles* ſaporum cauſas, & rationem affectionis à qualitatibus immaterialibus petens, animis veritatis appetentibus vix ſatisfacit. *Saporum genera.* *De cauſis eorum Ariſtotelis ſententia.*

Chymici autem aſſerunt longè probabiliùs: ſal primum eſſe ſapidum, & ſolùm Guſtabile, nec poſſe ſapores ab aliâ re oriri. *Chymicorum.*

Sed veriſſimè *Democritus*, qui, teſtante *Ariſtotele* lib. περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν cap. 4. ἐκ τῶν σχημάτων ἀπάγει τὰς χυμούς. Sapores figuris tribuit, minutiſſimarum partium, quæ in linguâ ſolutæ ſenſorium *Democriti diverſitas ſaporum à figuris Atomorum.*

rium diversimodè afficiunt.

A cujusmodi atomorum schematis singuli sapores fiunt.

Rotundas, & mole congruas, censuit, saporem dulcem efficere, magnâ figurâ moleculas, acerbum; multangulâ & minimè orbiculari, acrem; angulatâ esse distorta, quæ salsum; rotunda, & parvâ, quæ pinguem producunt.

Platonis sententia.

Plato omnimodos sapores ad jucundum, & ingratum reducit, quod postremum in notas species omnes dulci adversas excurrit: omnesque sapidi differentias partium rei gustabilis asperitati, aut lævitati idem imputat.

A quibus saporibus nutrimentum.

Non ab aliâ re gustabili, præterquam dulci, aut unctuosa, vel ex utroque sapore compositâ posse alimentum confici à quibusdam persuasum est. Hanc sententiam comprobat *Galenus lib.* 4. *simpl. cap.* 15. affirmans: omnes cibos, quanto plus aliorum saporum suæ dulcedini admistum habent, tanto minùs nutrire: nam moleculæ asperæ & meatibus Chyli incongruæ, aut hærent, aut in sanguinem illapsæ carnis substantiæ non assimilantur. Proinde pontica, summè acerba, aut amara assumentes emaciant; cujusmodi sunt Absinthium, acetum, & succus fructuum immaturorum. Talibus nonnulli eno mem corporis pinguedinem detrahere conantur: certè sanitati nimis ingrata obsunt.

Qui minus licet non omnino nutriunt.

De Chylosi.

Cibi in Chylum mutatio.

Cibum, qualiscunque sit, modò non Exosus, per œsophagum demissum ventriculus statim arctè complectitur donec vi spiritûs solventis in cremorem alibilem sit redactus.

Vis spiritus solventis in ventriculo.

Ea autem est istius solventis indoles: ut res duras, & nulli coctioni, immo vix igni cessuras, quasi prædicatum Alchaehest, in subtilem liquorem brevi tempore transmutet, & illud;

ſine ſenſili, aut ſaltem moleſta aciditate.

Tale quoddam Aſſio Lapidi à *Plinio* ineſſe dicitur in quo corpora defunctorum condita intra 40 dies, exceptis dentibus, abſumuntur. *Vis Aſſii lapidis.*

Aliquod etiam ejuſmodi, de S^ti Innocentii cæmeterio Lutetiæ prædicatur. Aer item alioquin innoxius quibuſdam in locis lapides, ferrumve brevi ſpacio exedit. *De Sancti Innocentii cœmiterio Lutetiæ.*

Demenſum illius chyli perfectè elaborati à venis lacteis intromiſſum, (præterlabente quicquid earum porulis improportionatum eſt) ad commune receptaculum defertur ubi à latice è lymphæductibus illuc commeantibus extillanti dilutus per ductus thoracios in venâ ſubclaviâ ſanguini committitur, & exinde crebrâ circulatione, & cordis ſyſtoleſubactus, & ipſe tandem perfectus ſanguis evadit. *Chyli tranſitus in ſanguinem.* *Hæmatoſis.*

Cibos pro figuris partium inſenſilium, & texturâ diverſimodè ad chyloſin, & hæmatoſin diſponi ſupra innuimus. ab illis igitur, ut pendet vita, ita ab eiſdem oriuntur morbi, & nonnunquam accidit mors. Νοσῦμεν, ἢ ζῶμεν, ſæpe in ipſo, ventriculo incipiunt tragœdiæ, cibis illic corruptis ut in celoſtratis pueris, aut ob ſtrictam partium cohærentiam ſaculeati ſolventi non cedentibus, & non nunquam ob viſcoſitatem, non concoctis, ut in pane male fermentato ob principia activa inviſcata cernitur, interdùm particulæ chyli indomitæ, nec ſanguini miſcibiles (ſicèt in ejus ſinum receptæ) tumultuantur, & niſi tempeſtivè eliminentur, graves morbos cient: aliàs ſpiritus vitales, aut animales irretiunt, & crebrò ſanguinis, aut liquoris nervoſi craſin ita pervertunt: *Chyloſeos Vitia.* *A chyloſeos vitiis morbi.*

tunt: ut inde aliàs membrorum oriatur.

Sin Alimentum ſit euchymum; id eſt, particulis conſtet nutritioni accomodis, poſt chyloſin & hæmatoſin aliquandiu peractam, in corporis alendi ſubſtantiam mutatur. De modo verò nutritionis veriſimiliter ſupponitur, quòd pars nutrimenti purior, & ſpiritalis per arterias carotidas in cerebrum, velut Alembicum aſcendens nervoſo ſyſtemati inſtilletur: quod irrigat, & ſpiritibus ejus incolis vehiculo eſt: partium etiam exanguium nutritioni inſervit, & forſan aliarum.

Modus nutritionis.

Pars reſidua craſſior, & minus volatilis ſanguinis fluvio circumacta ſenſim carni muſculoſæ & parenchymatis apponitur & fit ros, cambium, & gluten (ut nonnulli Loquuntur.)

Aſſimilatio.

Sed ſine nervoſi laticis affluxu vix aſſimilatur. Unde in membris paralyticis ob nervos obſtructos, conſtrictos aut præcisos, nutritione partium intercluſâ muſculi extenuantur.

Aſſimilatio non fit ſine latitio nervoſi affluxu.

Modico cibo, & ſimplici contenta eſſet natura, niſi miſera hominum amentia vim ei turpiter inferret: qui dum ſuaviter, quàm ſalubriter malunt vivere; gulæ, cui inſerviunt, rationem ſubjiciunt: & exinde nequeunt intelligere ὅτι πλέον ἥμισυ παντὸς. Quantumque victus facilè parabilis operoſæ luxuriæ ſit anteponendus. Certè omni ætate verè ſapientes Spartanorum jus nigrum, & Phiditia menſis Siculorum aut Sybaritarum luxurioſis prætulerunt. Nec quiſquam niſi amens *Apicium*, aut *Æſopum*, *Curio*, aut *Fabricio* ſapientiores affirmabit. Imo nec *Epicurus* ipſe qui ſummum bonum in voluptate poſuit, illud in cupediis, aut ciborum varietate, & abundantiâ inveſtigandum cenſuit, nec in

Laus & utilitas temperantiæ.

dubiis

dubiis cœnis, ſed Platonicis à quibus craſtina ſalus potiùs; quàm hodierna voluptas petitur. Ipſi etiam intemperantes heſternâ crapulâ gravati plerumque fatentur; quanto præſtitiſſet, ſatietatis voluptate caruiſſe, & ſobriorum animi ſerenitate perfrui.

Certè ubique gentium qui ad naturam proximè vivunt, maximè ſunt longævi: & eâ ratione veteres *Britanni* centeſſimum, & vigeſſimum ætatis annum plerumque adimplerunt: & hodiè *Americanorum* nonnulli ſecundam tertiamve aliorum hominum ætatem vivere feruntur. Quare qui longævitati & firmæ valetudini ſtudet, imprimis curet ut cibo ſalubri & ritè parato utatur, ſit etiam ſimplex, modicus, mundus, tempeſtive ſumptus.

Simplici victu, utcunque ſalutaris ſit, luxurioſa gula haud erit contenta. Ideoque in cibis aſſumendis quo ordine potiſſimum utaris, neceſſariò quæritur. *Qui ordo in cibo capiendo obſervandus.*

Sunt quidem qui omnem ordinem in cibi aſſumptione negligunt, credentes parum prodeſſe: & cibos non eum ordinem, quo aſſumpti ſunt, in ventriculo tenere. Itaque quidvis temere, & promiſcuè ingerunt; ſed non ſine manifeſto incommodo. Alii ſtatuunt cibaria craſſa & ſolida priùs ſumenda: ſed perperam, ni fallor.

Meliùs *Galenus* aliique proceres medicinæ præcipiunt viz: Concoctu facilia dyſpeptis, liquida ſolidis, laxantia aſtringentibus, quæ facilè deſcendunt, tardè permanentibus; & quæ citò corrumpuntur, iſtis qnæ non in ventriculo facilè putreſcunt, ſemper præmittenda. *Galeni de ordine capiendi cibos ſententia.*

Multis

De temporibus cibos sumendi.

Multis olim gentibus, quibus politior elegantia minùs placuit, etiamnum pleriſque *Americanis* nulla præſtituta edendi hora obſervata eſt; ſed ventre monente, quod in promptu eſt, voratum.

Nonnullis gent. nullum edendi præſtitutum tempus.

Immo apud *Græcos*, Ἄριστον prandium ἀπὸ τοῦ ἄρασθαι à grammaticis deducitur, quaſi illis etiam ſtata cibi tempora deeſſent. Sed reverà habuerunt ἀκρατισμὸν, ἄριστον, δεῖπνον quibus tot *Romana* reſpondent, jentaculum, prandium, & cœna. *Plutarchus* ariſton idem & acratiſmon fuiſſe arbitratus eſt. Et, *Feſto* authore, cœna antiquitus erat, quod nunc prandium eſt: & pro noſtrâ cœnâ erat veſperna. Horis autem eiſdem cibos ſumere non omnibus perinde convenit.

Et Græcis & Romanis tria erant.

Crudis jentaculū minùs convenit.

Crudis enim & infirmis novus multo mane perperam ingeritur, priuſquam, cibus qui in ventriculo hærebat, ſit excuſſus. Validis verò & iſtis, qui multo labore, & exercitio famem obſonârunt, quidvis cibi, & quâvis horâ licet ſumere. Plurimum etiam conſuetudini concedendum eſt. Notum eſt pueris crebriori cibatu opus eſſe; quia amplum nutrimenti demenſum in eorum incrementum perpetim impenditur. Senectuti quoque lampas vitæ, niſi alimentum crebrò ſubminiſtretur, cito deficit: itaque ſenibus refectione ſæpiùs, quam adultis eſt opus. At illis qui integrâ & conſtanti ætate ſunt μετριότητα potius ſuadeo; niſi craſis aliud poſtulet.

Exercitati quâvis horâ poſſunt edere. Pueris, & ſenibus opus eſt crebrioti cibatu.

Bilioſi non perinde ac pituitoſi famem tolerant. Rhaſis ſententia de cibatione.

Bilioſi enim, quibus ob ſanguinem Sulphureum ſpiritus ſunt magis diſſipabiles, non perinde ac pituitoſi inediam ferunt. De adultiorum victu ſuccinctè præcepit *Rhaſis* quarto *Almanſoris*. Bilioſis, inquit, bis in die cibo reſici permittamus: pi-

tuitòſis ſemel, temperatis ſanguineiſve ter duobus diebus.

Horæ cibos ſumendi certæ ſint, & intervalla non inæqualia, niſi deſit appetitus. Quoties illud accidit, præſtat abſtinere, & cavere —— Neſit Ante ſitim potus, nec cibus ante famem.

Nemini prodeſt repletio, expedit igitur appetitu cibis modicis refecto, non cœnâ dubiâ obruto à menſis ſurgere, quod fiet, ſi cibo ſimplici delectaris. Fœda erat veterum conſuetudo convivia in multas horas producendi, imo in Lucem cœnandi inde enim pro ſalubri refectione, cruditates tantùm moleſtas habuerunt, iſtiuſmodi tamen morem *Roxolani*, & alii Septentrionales adhuc retinent. *Repletio mala.* *Diu menſis accumbere malũ.*

Demenſum pro ſingulorum conditione variandum; aliud ſenum, aliud puerorum eſſe diximus. Qui multo labore exercitati ſpiritus plurimum inſumunt, ampliorem refectionem requirunt, quàm ſtudioſi, aut artifices, qui totos dies in muſeis aut tabernis deſident. Validi Septentrionalium ventriculi fere plus cibi flagitant quam Auſtralium. *Demenſũ cibi ſingulis neceſſario tribuend.*

Temperantes citrà appetitum vorant, aliique phagones, ob eundem vitiatum, modum non ſciunt. Sed ventri valentiſſimo, modò benè moratus ſit, unciæ 16. in diem ſufficiant: aliis eo minus, nonnullis ejus dimidium.

COM.

COMMENTARII
De eſculentis.

CAP. I.

De pane.

Panis etymon.

1. PAnis etymon nonnulli Grammaticorum à πάν quod ſit inſtar omnis alimenti deduxerunt: & *Cornelius Celſus. lib. 2. cap. 18.* tradit Legumina, & panem è frumento cibos eſſe valentiſſimos: quam vocem epexegeſi ſubnexâ ſtatim explicat. Valentiſſimum, inquit, dico in quo plurimum eſt alimentum.

Panis uſus.

Panis profectò certiſſimè alit, rarò modò rite ſit paratus, ſanis, aut ægris ingratus, omni ætati convenit, & aliis cibis ferè ſamulatur. Quorum nonnullis, alioquin injucundis gratiam conciliat. Carnibus etiam, & aliuſmodi eduliis faſtidium, nauſeamve, quam affatim ingeſta facerent, detergit.

Tartari panem non habent.

Apud omnes pénè nationes præter Scythas Hamaxobios, quos jam Tartarorum Hordas dicimus, dudum receptus eſt. Et illos arbitror non aliam ob cauſam, panem contemnere, quàm quòd non habent. Gens enim ἀνίστορ nuſquam diutiùs commorans, quàm paſcua quibus inſident, gregibus, quos ſecum trahunt, ſufficiant, agriculturæ non poteſt vacare.

Alii, quibus ex aliâ materiâ ſit frumentũ.

Alii quibus non eſt frumentum, ex aliâ aliquâ materiâ ejus vicariâ panem, aut aliquod analogum conficiunt.

De materiâ panis minùs uſitatâ.

2. Fertur antiquitus glandes quercûs, aut æſculi, aliaſve, id genus fructus hominibus pro fru-

Veteribus glandes pro pane erant.

mento

mento fuiſſe, & fortaſſe etiamnum alicubi eidem uſui inſerviant.

Iſlandii, *Lappæ*, aliique Oceani Septentrionalis maritima incolentes piſcibus frigore induratis pro pane utuntur. Neptuno Cereris vicem explente. Mediterranei etiam earum regionum ſuam cervinam, Tarandorum carnem itidem induratam cum cortice pini in panes ſubigere feruntur.

Septentrionalibus è piſcibus frigore ſiccatis ſit panis. E carne Tarandorum & cortice pini.

Quin & nonnulli *Sinûs Arabici* incolæ ſub alio Cœli cardine pane ejuſdem farinæ veſcuntur, è piſcibus enim ſole torrefactis eum formant; ni facerent, minimè illic viveretur. Terram enim ibi colere eſt verè ſeminа arenis mandare. Ex *locuſtis* ſiccatis *Afri* ſibi panem conficiunt. *Americæ* incolæ tam adveнæ, quam indigenæ pro ſegete, radicum meſſe gaudent; ſiquidem è *Jucca* ſuæ radicibus panes guſtui non ingratos nec inſalubres ſibi coquunt; ſed non niſi humore priùs expreſſo, qui in inſulis, & maritimis venenatus eſt: in mediterraneis vero ſalubris.

Sinûs Arabici incolis è piſcibus calore ſolis ſiccatis. Afris fit è locuſtis. Americanis è manjuccæ radice.

De *Maizâ*, frumento jam nobis noto, & illis familiari panem habent: ſed vilioris notæ: nec non è *Battatis*, non injucundi ſaporis.

De Maizâ etiam, & Battatis.

Fuerunt olim, quibus caſtaneæ molitæ panis imaginem præbuerunt: & idem adhuc fieri apud *Cenomannos* à montium incolis teſtatur *Bruyerinus.*

Aliis è caſtaneis.

Porrò in nonnullis regionibus incolæ tenuioris ſortis ex *Algarobarum* ſiliquis i. e. *Xyloceratiis* panem ſibi parant: eò minùs igitur ineptè à *Germanis* S^t. *Johans Brot.* i. e. panis *Sancti Johannis* dicuntur; licet forſan *Divus Johannes* nunquam

E Xyloceratiis.

eis veſcebatur.

E Loto Ægyptiâ.

Lotus planta eſt *Ægyptiaca*, è paluſtrium genere (alia ab arbore illâ *Homericâ* nimis hoſpitali) quæ recedentibus *Nili* riguis aquis abundè provenit: è cujus ſemine fluvii accolæ panis genus olim *Lotometram* dictum, conficere ſolebant. Herbam deſcribit *Theophraſtus li. 4. cap. 10.*

Ægypſo.

Ad *Vogeſi* montis tractum prope *Burcken* oppidum, farinam candidam effodi, & ex eâ ab incolis panes, & placentulas confici author eſt *Claudius Diodatus in lib. 2. Panthei Hygiaſtici. cap. 4.* ſed iſta materia gypſi genus eſt, quod in pollinem farinaceum abit: quod in uſum cibarium adhiberi, minùs mireris, ſi memineris *Plinium lib. 18°. cap. 11.* ſcripſiſſe *Romanos* in *Alicæ* confectione gypſum, cretamve admiſcuiſſe.

Moluccânus è medulla arboris.

In *Moluccis*, aliiſque ultimi orientis inſulis medulla cujuſdam arboris panis præbet materiam, quæ incolis *Sagdu* dicitur.

Congi incolis è nucum putamine. &c.

Et in regno *Congi* nucis cortæ putamen eandem præſtat. Denique vix credendum qualem panis materiam hominum obſeſſorum, aut annonæ caritate oppreſſorum improba neceſſitas excogitavit. Sic Fame immaniter ſæviente in inſula *Guadelupa* (Inſula eſt ex *Antillis*) multi vitam pane è fructibus arboris dictæ indigenis *Courbaria* confecto ſuſtentarunt. *Textrax Hiſt. nat. Antillarum.*

De frumentaceâ panis materiâ Triticum. Siligo quid ſit.

3. Inter cibos Cereales primas obtinet panis triticeus: Et apud veteres reliquis frugibus palmam præripuit *Siligo*: quam *Plinius. lib. 18. cap. 8.* tritici delicias dixit & eam nonnulli exiſtimant, idem eſſe frumentum, quod noſtris populâribus indigitatur *White Lammas wheat. Gallis*

tis Bled Blanch. i. e. far candidum ſpicâ mutica. Magna ſane ubique pro regionum varietate eſt tritici diverſitas. Sed ſemper id excellit, quod purum, & ſicciſſimum reliquis in ſuo genere præponderat, id enim ab exiguâ mole plurimum largitur alimenti, & laudatiſſimum.

Frumenta verò quæcunque in panificio, aut aliis cibariis conficiendis adhibeas aliquandiu ferè reponuntur: ut humoris ſuperflui quicquid inſit exudet: & ſpiritus inſiti nonnihil liberiores, ad opera, quibus deſtinantur eo pacto meliùs diſponantur.

Triticum moderatè calefacit, panisque inde factus quo purior ſit, & furfure magis exutus eò meliùs nutrit: ſed tardiùs deſcendit. Qui minùs purus eſt, pro ratione furfuris relicti magis, minuſve alit. Qui valdè furfuraceus eſt particulis furfurum aſperis inteſtina ad expulſionem ſui ſtimulantibus citiſſimè dejicitur. *Tritici facultates.*

4. *Secale* frumentum eſt montanis & Septentrionalibus populis in panificio uſitatum; minùs quàm triticum, & alit, & calfacit; quam hordeum autem magis. Concoctu difficile eſt: ruſticis verò exercitatis, qui eo ferè veſcuntur, ſatis convenit. *Secalè quibus uſui eſt. Ejus dotes.*

5. *Hordeum* refrigerat, & quia particulis ſatis aſperis conſtat, abſterget, aperit, & diureticum eſt: ſed modicè nutrit. Idcirco panis hordeaceus triticeis, aut ſecalinis minùs alit, & eſt frigidior. Sunt, qui negant eos, qui hordeaceo pane ſolo utuntur, morbo pedum tentari. *Hordeum. Ejus vires.*

6. *Avena* etiam, quam *Galenus in lib. 1. de Alimentis*, Jumentorum, non hominum cibum pronunciavit, pultes, & juſcula ſanorum & ægro- *Avena. Ejus uſus in cibis.*

rum ingreditur; panes etiam non ſpernendos, nec inſalubres præſtat. In locis nonnullis præſertim Septentrionalibus ubi aliæ fruges non ſatis fæliciter proveniunt, pane tantùm avenaceo veſcuntur ruſtici, & alii. Panis iſte aliquantò calidior eſt, quàm hordeaceus.

Tragopyrũ quid ſit.

7. Frumenti genus, quod noſtris *Buckwheat*, *i. e. tragopyrum*, aut forſan rectiùs *fagopyrum*. *Bucken* enim fagos ſignificat quarum ſemen, ad amuſſim refert, *Mathiolo Saracenicum* dicitur. Credo quòd ab *Afris* ad *Italos* delatum ſit, quorum nonnullis & *Germanorum* multis panis materiam præbet. Facilè digeritur, parvi alimenti, at boni. *Dodonæus* aſſerit minùs nutrire, quam ſecalen; tamen, qui eo tantùm veſcuntur, vegeti ſunt, & robuſti perinde ac qui aliis frumentis utuntur, hoc fuiſſe *Eryſimum Theophraſti*, *Lobelius* putavit: *Ocymum* verò *cerealle* credidit *Cluſius*.

Unde ad nos delatũ.

Ejus vires.

E lomento, leguminũ farinis fit panis.

8. *Ex lomento* etiam, & leguminum farinis, imo viciarum, tenaciori aliquo frumento, ut coquendo conſiſteret, admiſto in magnâ annonæ caritate panem confectum vidimus. At cui non ſuus ſapor, ſed famis condimentum gratiam conciliavit.

Milium & panicũ qualem panem præbet.

9. *Milium & panicum* his regionibus rariora, aliis frumento familiari ſunt, & in panes, ſed friabiles, & exigui alimenti coquuntur. Alvum humentem deſiccant. Eſt autem milium panico gratius, & magis nutrit.

Qualem Sorgum.

Melica Italorum, quæ *Plinii Milium Indicum* eſt, aliis *Saracenicum & Sorghum* dicitur. Hoc ruſtici *Ferrarienſes* in panificiũ ſerunt. Et panes inde confecti, eos, qui ex panico ſunt, temperamento referunt, & ſapore.

10. *Seſa-*

10. *Seſamum* ſemen eſt *Alexandriâ*, *Cretâ* aut *Peloponeſo* ad nos allatum: quod olim (Teſtante *Galeno*) panibus fuit immiſtum. *Theophraſtus* etiam inter fruges recenſet, & *Plinius* frumentis annumerat; *Columella* leguminibus. Comeſtum tardè concoquitur, ſed concoctum multùm alit. Pingue eſt, & proinde ventriculi eutoniæ ferè obeſt. Ex eo cum melle, aut Saccharo elegantes placentæ ſunt factæ, olim *Seſamides ſeſamonia* & *Itria* dictæ. *Seſamum unde ad nos delatum.* *Ejuſdem uſus & vires.*

11. In multis *Africæ*, *Aſiæ*, & pleriſque *Americæ* tractibus fructus plantæ arundinaceæ dictus *Maiz* eſt uſitatum illis populis frumentum: duplex ejus ſpecies eſt magnitudine, non facultatibus diverſa. *Turcicum* minus, *Indicum* majus, & procerum eſt. Utriuſque farina, furfuribus cribro pollinario exemptis, candida eſt. In pulmentis nautas, & ruſticos paſcit, & in *Inſulis Caribæis* ergaſtula, quos modicè nutrit. At panes inde concinnati ſiccant, ægrè concoquuntur, inflant ventriculum, alvum ſiſtunt, & non niſi robuſtis, & duro labore exercitatis conveniunt. *Maiz ubi naſcitur.* *Ejus ſpecies.* *Uſus.*

12. Papaver album ſativum olim alicubi *Italiæ* & etiamnum, ni fallor, in agro *Tridentino* pani admiſcetur; ſed parcè id faciendum, niſi coctio vim narcoticam adimat, aut obtundat. *Pap. album Pani admiſcetur.*

Seminibus *Aniſi*, *Carui*, *fœniculi*, ciborum flatulentorum moleſtia tollitur. Itaque in panibus à multis unà coquuntur. Sunt ſtomachica, & pneumonica; lac abundè augent, & urinam movent. *Et alia ſemina viz. Aniſi Carui, &c.*

13. In panificio imprimis neceſſaria eſt fermentatio: ſine quâ non fit panis; ſed materia digeri difficillima, gravis, & victui penè inutilis: *In pânificio neceſſaria fermentatio.*

Ejus effectus. fermentatio verò adhibita particulas maſſæ activas viſcido lentore priùs obrutas exuſcitat, quæ exinde maſſam liberè permeantes eam extavant & majorem in molem attollunt, eoque pacto panis fit levior, gratus & *Stomachi ſolventi* facilè pervius.

A diverſo fermento in pane ejuſdem farinæ qualitatū diverſitas. Diverſa ſunt fermenta, & pro eâ diverſitate in pane ejuſdem farinæ magna qualitatum differentia. Nam qui portione paſtæ fermentatæ, & ad acorem cum ſale ſervatæ fermentatur, fit auſterus, & nonnihil aceſcit. Quod particulæ fermenti acido ſalinæ ſubtiliatæ, & per totam maſſam diffuſæ alias quibus occurrunt, ſui conſimiles exacuant, & ſummè exaltent. Eaſdem qualitates cerviſiæ fæces in eundem uſum adhibitæ in pane relinquunt.

Quales è portione paſtæ ad acorem ſervatæ.

E cerviſiæ fæcibus.

Ex flore cerviſiæ. Sed ſpuma cerviſiæ fermenteſcentis concreta maſſam frumentaceam potentiùs attollit, & ſaporem dulciorem producit: iſta igitur piſtores panes ſiligineos potiſſimum fermentant.

Ex ovis conquaſſatis. Ova conquaſſata in fermentum adhibita quia animalium illa primordia ſale volatili & ſpiritu abundant, panem faciunt leviſſimum, & guſtui pergratum reddunt. Itaque hoc panis genus præ aliis in pretio eſt; ut illud primo modo fermentatum agricolis, aliiſque duro labori mancipatis convenit.

Subactio. Quomodo fit. 14. Panis utcunque fermentatus, niſi valida accedat ſubactio, laxus, inæqualiter miſtus, & aridus evadit. Eam mulieres manibus panificæ; at piſtores inſtrumentis quibuſdam melius perficiunt.

Coctio. qualitates a modis coquendi. 15. Non exiguum in panis ſapore & ſalubritate diſcrimen efficiunt inſtrumenta, & coquendi modus. Primas

Primas quidem furnaceo, si ritè tractetur, deferendas censemus. Et proximas clibanitæ isti, qui furnis ex ære mobilibus excoquitur. *Furnaceus. Clibanites.*

Quibusdam in locis mos est panes in usum domesticum *Speusticos* artoptâ ferreâ, aut lapideâ candenti coquere. Hoc edulium suo idlomate *Scoti* dicunt. *Clapra prad of the Stone.* Apud illos ferè ex avenâ paratur; estque panis stomacho utilis, salubris, & gratus. *Speustici.*

Panes verò foci pavimento coctos, & subcinericeos *Galenus* improbavit: nec injuriâ, multos enim eorum usu in graves morbos, & nonnunquam lethales conjectos vidit omnis ætas. *Subcinericei.*

Cibi cereales dulciarii, & adipati cujusmodi sunt *Artolagani, Itria, & teganitæ* gulæ oblectamento potiùs, quàm corporis sanitati inserviunt, de quibus vix memineram, nisi ut monerem tales, nec copiose, nec sæpe assumendos. & tam panes, quàm alios cibos maximè simplices esse saluberrimos. *Panes dulciarii & adipati.* *Panis simplex saluberrimus.*

Compositos vero ob partium discrepantium luctam in ventriculo ferè tumultuari, idem *Aristoteles problemat.* Τμημα. notat. Ποικίλη τροφὴ (inquit) νοσώδης· ταραχώδης γὰρ, καὶ οὐ μία πέψις.

CAP. II.

De frugibus Cerealibus coctivis.

De fabis.

Sem: Cerealium. utilitas.

Fabæ.

1. SEmina *Cerealia* præter usum in panificio, aliis modis parata cibos perquam utiles, & gratos exhibent. E quorum ordine *Symbolica Pythagoræ* doctrina fabas nondum potuit eximere. Gravis quidem *Dioscoridis* authoritas earum existimationem potuit labefactare. Scripsit enim, fabas inflationes excitare, ægrè concoqui, & somnia tumultuosa facere, & ob has qualitates quidam illud à *Pythagorâ* simpliciter præceptum arbitrantur. Inter quos *Cicero lib. de divinatione* hæc habet. *Plato*, (inquit) jubet, sic ad somnum proficisci, corporibus affectis, ut nihil sit, quod errorem animis, perturbationemque afferat, ex quo Pythagoricis interdictum putatur, ne fabis vescerentur. E contrâ *Aristoxenus Musicus* apud *Gellium* affirmat, *Pythagoram* nullo legumine, quam illo sæpiùs usum. Quod si verum sit certum est, illud dictum, aut ænigmaticum, aut *Pythagoræ* non fuisse. Utcunque nobis experientiâ constat (quicquid veteres censuerunt) fabas nostras virides, & adhuc teneras edulium præstare salubre, jucundum, nec admodum φυσῶδες.

Fabæ nostræ teneræ in cibis quales.

Nobis

Nobis duplex eſt fabarum genus, quarum majori *Hortenſi* frequentiùs in cibum utimur, minus agreſte eſt, quod, uti & alterum, cùm maturuerit, jumentis relinquimus. Tamen Ruſticum novi pauperem, qui in gravi annonæ difficultate eis ſolis elixis, nec aliâ re liberos aluit. Pueris tamen ita paſtis meliùs coloratos, aut habiliores vix alios vide es. Unde conſtat copioſè nutrire fabas aridas, poſtquam ventriculus eas ferre aſſueverit. *Duplex earum genus Hortenſe & agreſte.*

Fabæ autem noſtræ nobis dictæ *Beanes* aliæ ſunt ab iſtis veterum *Græcorum*, quibus ſolis medici illius ſeculi uſi ſunt. *A noſtris fabæ Græcorum differunt; Fabæ Græc. deſcriptio.*

2. Fabæ veterum Græcorum flores purpuraſcunt: quibus ſiliquæ anguloſæ, & curvæ ſuccedunt: quæ maturitate nigreſcentes ſemina quatuor, aut quinque ſubrotunda, piſis, quàm noſtris fabis ſimiliora continent. Hæc faba fuit *Dioſcoridis*, & *Galeni*; & ejus ſunt facultates, quas illi fabis tribuerunt, pro eâ tamen noſtræ fabæ jure ſubſtitui queunt.

Faba Ægyptia colocaſia fructus eſt, quæ planta eſt nymphææ inſtar, fluviis & locis uliginoſis innaſcens: Et infra inter fructus exoticos deſcribetur. *Faba Ægyptia.*

3. Piſa, & alia legumina eorum affinia tam matura quàm tenera eſitantur. Viridia primâ æſtate priuſquam præ copiâ ſunt vulgaria, & ideò contemptui, lautioribus pro deliciis, & in magno pretio ſunt. Matura verò nautis, Agricolis, aliiſque quibus valenti cibo opus eſt frequenti in uſu ſunt: aliquantò minùs quam fabæ flatulenta ſunt, & multum alimenti præbent à *Diocle* & *Varrone* fabis (græcis) poſtponuntur. *Piſa.* *Viridia cujuſmodi cibus ſunt.* *Matura.*

4. *Lupini*

Lupini quales cibus ſunt.

4. *Lupini* aquâ, donec dulceſcant, macerati cibi ſunt non injucundi, qui faſtidium tollit, & orexin auget: à *Galeno* autem craſſi ſucci, & difficilis concoctionis accuſantur.

Lens.

5. Lens cocta ſtomacho, & inteſtinis malè convenit: alvum ſiſtit. Præſtat in cibis, quæ facile coquitur. Eſt (inquit *Celſus. lib.* 2. *cap.* 18.) è leguminibus valentior faba, vel lenticula, quàm piſum. Frequentiùs cibo uſurpata venerem nimis laſcivientem cohibet: ſed & oculorum aciem obtundit, & ſomnia tumultuoſa excitat. Medicinalis lentium uſus in variolis & morbillis vulgaris eſt; & ab *Avicennâ* (ni fallor) primùm probatus. Ad id forſan adductus *Galeni* authoritate qui *lib.* 1. *de Aliment. fac. cap.* 18. ſcribit καχοχυμίαν eis rectè convenire, qui aqueâ in carnibus κακοχυμίᾳ laborant.

Dolichi & phaſcoli.

6. *Dolichi, & Smilacis Hortenſis* fructus Phaſeoli, cum ſiliquis teneris cocti: & interdum ſale conditi eduntur: hæc minùs quàm piſa flatulenta ſunt, affluentius nutriunt, celeriùs deſcendunt, alvum, & urinam movent, pectoris anguſtiis conducunt.

Eorum uſus.

Cicer.

7. *Cicer ſativum*, tam album, quam rubrum plurimum nutrit, & veneri amicum eſt ſed non minùs inflat, quàm faba. Abſterget, diureticum eſt & leniens, unde nephriticis decoctum ejus confert.

Vicia, Lathyri, Orobi.

Vicia, Lathyri, Orobi, &c. id genus alia propter amaritudinem niſi fame miſere urgente negliguntur: ſi quando eduntur ſuccum craſſum, & viſcoſum præbent.

Quales in cibis ſunt.

Oryza unde oriunda.

8. *Oryza Theophraſti* ætate peregrinum erat ſemen, ad Græcos paulò ante ex *India* allatum.

Plinii

Plinii verò tempore copioſus ejus in *Italiâ* erat proventus: ad nos aliunde illata materiam cibariam abundè præbet. Calida eſt, & ſicca; plurimùm nutrit, alvum ſiſtit. Apud nos, & vicinas gentes cupedia elegantia non pauca ingreditur, ſed in populis orientalibus tota ferè res cibaria, ei, tanquam baſi, innititur. Ex illâ enim cum ovillæ, aut carnis aliuſmodi portione & aromatis quibuſdam fit pulmentarium celebratum, quod illis *Pilaw* appellatur, quod multiplici conditurâ in miram ſaporum diverſitatem variatur, crebrò veſcentes impinguat: unde tabidis & hæmoptoicis conferre poſſunt ex oryzâ pulticulæ, & aliis, quibus cibo incraſſanti opus eſt. Oryza cocta & adhuc calens comeſta caput edentium tentat.

In Italiâ copioſè creſcit.

Ejus dotes.

Orientalium præcipuum cibus.

Caput tentat ſi calida edatur.

9. Oryzam ſpecie, hordeum decorticatum Græcis πτισάνη quodammodo refert: illud enim glumâ ſuâ exutum in pultem laudatiſſimam reſolvitur quæ ægris et ſanis, ut plurimùm grata, refrigerat, nonnihil deterget, urinamque blandè movet et tanti uſûs eſt, in virium collapſarum inſtauratione, et in febricitantium diæta: ut præter frequentem ejus mentionem *Galenus* de eâ integrum conſcripſerit librum.

Hordeum & triticũ decorticata.

Ptiſana. Ægris grata.

Facultates ejus & uſus.

10. Triticum quoque eodem modo pinſitur, ſed ptiſana illa elixa ob viſciditatem hordeaceâ multò minùs eſt laudabilis; ex eâ tamen ſolet pulmentum quadrageſimali tempore uſitatum, à noſtris confici. Alias fruges, frumenta, et legumenta quibuſdam gentibus impertivit natura, nobis, quibus alias affatim indulſit, negatas: quas lubens prætereo, aut in alium locum rejicio.

Tritici decorticati qualitates & uſus.

Fænigreci

Sem. fœni græci.

usus ejus inter Ægyptos.

Et alios.

11. *Fœnigræci* ſemen, græcè Τήλις quod ſtomacho minùs convenit, apud noſtates rarò internè adhibetur. Narrat tamen *Proſper Alpinus*, Mulieres Ægyptias pingueſcere & habitiores fieri affectate quærentes eodem, ſed ad regerminationem defoſſo, frequenter veſci. Et inde ſacci plurimi ſemine ita parato in *Cairi* foro quotidie venales ſunt. Hoc Mauræ item nunc faciunt: et idem *Galeni* tempore factitatum conſtat.

Lini ſem. veteribus comeſtum.

12. *Lini ſemen* ſuà tempeſtate in uſu cibario fuiſſe oſtendit *Galenus. lib. 1. de fac. Al. cap. 32.* frixum vero, et garo conditum apponebant. Sed utcunque paratum parùm nutrit, inflat et ſtomacho nocet. Quod *Dodonæus in Hiſtor: ſtirpium* exemplo Zelandiorum probat: quibus in magnâ annonæ caritate *linoſpermo* paſtis, fauces, aliæque partes tumefactæ ſunt, Hypochondria diſtenta; et non pauci eo malo extincti. Oleum tamen recens expreſſum phthiſicis, pleuriticis, et colicis à Medicis cum ſucceſſu propinatur.

Ejus vitia.

Olei ejus virtutes.

Cannabis ſem.

Cibo quibuſdam eſt.

Ejus vitia.

Cannabis quoque ſemen frixum Galeni ætate inter tragemata erat; et etiamnum in quibuſdam *Germaniæ* locis elixum cibo eſt. *Melchior Sebiz. de aliment. fac.* verum crebro, inquit, uſu ventriculum debilitat, generationi officit, & caput tentat, unde atociis admiſcetur & baſis eſt narcotici Ægyptiorum pharmaci, quod *Boſam* appellant, et quo feſtivam inſaniam accerſunt.

CAP.

CAP. III.

De eſu fructuum horæorum, & olerum in genere.

1. PRiſci homines ſimplici victu, & facilè parabili contenti, fructibus ſylveſtribus, victitaſſe perhibentur. Unde poeta ſub *Pythagoræ* perſonâ *lib.* 15. *metamorphoſeon* idem aſſerit. *Priſci oleribus erant contenti.*

--- Ætas cui fecimus Aurea nomen
Fœtibus arbuteis, &, humus quas educat, herbis
Fortunata fuit. ---

Et ita reverâ fuit ſiquidem morbis, vitiiſque caruit, quæ noſtræ poſtiori ætati luxuria in cibis intulit. Parum ſanè eſſet, id genus victûs, niſi quòd aliud adhuc non noverant: ſed non erat inſalubre, & veſcentibus alimentum benignè ſuppeditabat. Et homines eo ſolo uti coacti, non minùs, quàm alii lautè viventes vegeti eſſe, & toroſi obſervantur. Sunt item Hiberni, qui ſuo *Chambroch*, (quod eſt *trifolium pratenſe purpureum*) aluntur, celeres, & promptiſſimi roboris. *Oleribus paſti vegeti & ſtrenui.*

Sic animalia, quibus maxima vires, & moles, equi, boves, elephanti herbaceo tantùm pabulo nutriuntur, nec aliâ ſaginâ pingueſcunt. Unde nonnulli colligunt, Herbaceos cibos jumentis tantùm relinquendos: ſed errant; comprobavit enim experientia, eſſe magis ſecundum naturam humanam boum more, quàm luporum, vivere: oleribus ſubinde,

subinde, quam carnibus semper vesci. Pomis & aliis fructibus si nostrâ ætate viveretur, faciliùs, quàm olim, fieret, quòd mitioribus eorum generibus nunc abundamus.

Magna pomorum diversitas unde orta.

Hesperidum ad nos hortos translatos dicas. Arborum enim frugiferarum genera in dissitas regiones à naturâ disseminata ita in pomaria congessit industria, ibique diligenti culturâ meliorescere coegit, ut Cœli nostri injurias pati assuescant. Exinde nobis *Persica*, *Armeniaca*, *Punica*, (quorum nomina singulorum natale solum denotant) & alia, quæ viridaria nostra læto virore exornant; aut edentes dulcedine suâ delectant. Et ut fructus generosi ferè ab oriente ad *Europæ* fines pervenerunt; ita inde transeuntes *Americæ* deliciis accesserunt; quæ antea nonnullis fructibus *Homerica loti* æmulis affluebat, & nunc novâ accessione luxurians reliquo orbi eâ gloriâ antecellit.

Infinita profectò est fructuum ὠρείων diversitas, quæ indies augetur adeò ut *mali* solius species vix numerari queant novis à naturâ, aut culturâ subindè emergentibus, veteribus ferè intercidentibus. Est autem differentia, inter nonnullas, tantilla, ut discrepantiam formæ sentiens, non statim, unde oriatur, discernas. Commodissimè autem eorum naturas indicant singulorum sapores.

Pomorum sapores.

Poma ferè omnia, tam sativa, quàm sylvestria ante maturitatem acerba sunt.

Cum autem calore solari cocta sint, terrenis fructus particulis subactis, & activis exaltatis, pro exaltationis ratione novum habent saporem. Exinde subacida, vinosa, mustea fiunt aut prædulcia:

pauca

pauca verò sylvestria, quæ partibus adeò asperis, & indomitis constant; ut nullâ maturitate mitescant, nec congenitam acerbitatem possint deponere.

Alia quidem tandem matureſcunt: sed ægrè, nec nisi longo asservationis tempore, mitigata: talia verò diutissimè incorrupta manent. Cùm ea, quæ ad maturitatem citò perveniunt ob laxam partium cohæsionem spiritu & Sulphure avolantibus ad corruptionem statim vergunt.

2. Gloriata est antiquitas, suos proceres, & Imperatores non erubuisse *Pomonæ* culturæ nonnunquam vacare: unde constat, maximam fuisse istiusmodi fructuum utilitatem: sine quâ magnates & sapientes tantum operæ non impendissent. Ab eis etiam antiqua malorum nomina originem ferè habuerunt qualia sunt *Manliana Appiana*, *Claudiana &c.* quibus species nostra ætate celebres adaptare opus perquam difficile videtur: eis tamen nomina in suâ vernaculâ invenit *Dalechampius*.

De fructuum horarum qualitatibus & usu in cibis singulatim considerandis.

Mala. Nomina antiqua.

Mala à plerisque non alimenti, sed oblectamenti gratiâ cruda esitantur: ex illis tamen, massa pomis autopyri inclusis et coctis fiunt cibaria: quibus rustici, et pauperes famem depellunt. Imò etiam divitum mensis artomela, sed siliginea et lautiùs cocta usitata sunt epidorpismata. Hæc poma ventriculum cruda nonnihil inflant. Sed cocta sunt salubriora: ideò sub cineribus calidis assa cibum ægrotis gratum præbent, et utilem: quod si subacida sunt gulæ et ventriculi ardores restinguunt, et modicâ astrictione nonnihil corroborant.

Eorum usus in cibo.

Et medicinâ.

Pyrorum

De Pyris.

Pyris unde nomen.

3. *Pyrorum* generi sua forma nomen fecit: species verò aliqua occasio singulas discrevit quæ multæ sunt, & plurimùm inter se differunt. Nobilitata veterum pyra an interciderint, an adhuc supersint, incertum est. *Pancirollius* existimavit; ea quæ hodie ab Italis, *Bonos Christianos*, à Gallis *bons Chretiens* appellantur, veterum fuisse *Crustumina*; potiùs *Pompeiana*, censet *Dalechampius*. Qui aliis veterum celebratis pyris nomina Gallica vulgaria aptavit, ut *Falernum* idem putat ac quod nunc *Burgomet* dicimus quod etiam mihi videtur. Nam hæc eundem bonitatis ordinem apud nos obtinent, quem ista apud Romanos veteres tenebant. De quibus *Plin. lib.* 15. *cap.* 15. Cunctis sunt *Crustumina* gratissima, proxima *Falerna*: quoniam tanta vis succi eis abundat. Sed cujuscunque sunt nominis pro sapore, qualitatibus differunt pyra. Nam laxant dulcia: acida, & acerba astringunt. Cocta placent ægrotis, & prosunt: id autem imprimis præstat *Volemum*. De pyris *Schola Salernitana* sententiam hoc versiculo expressam habes.

Crustumina.

Falerna.

Eorum sapores & usus.

Cruda gravant stomachum: relevant pyra cocta gravatum. Arefacta stomacho & alvi fluxui auxiliantur. *Pyrastra* nimia astrictione edentes suffocare nonnunquam valent.

Uvæ escariæ succosæ.

4. Celebres in veterum mensis uvæ erant, *Bumasti, duracina, Venucula* quæ à ratione servandi *ollaris* dicebatur: & in locis vitium feracibus, multæ adhuc species, sunt uvarum ad escam, (ut *Columella* loquitur) sed nostra penuria quaslibet maturas in eum usum admittit.

Uvæ succosæ & generoso humore turgentes gu-

stu

ſtui ſunt gratiſſimæ ſed ventriculum nimis inflant; at valde nutriunt: quare vulpeculæ, quibus vineta patent autumno uvarum eſu pingueſcunt, & à venatoribus eo tempore captæ nonnullis in locis cibo ſunt, & vindemiæ quæ adſunt operæ, eà tempeſtate pingueſcere obſervantur: eadem vero peracta ad priſtinum habitum protinùs redeunt.

Caro *acinorum*, modò dulces ſint, alvum laxant, ſed multo magis ſuccus muſteus: ſin auſterarum, aut acidarum ſit, ructus ferunt & frigidum ſuccum generant; aut in ventre corrupta diarrhœas & dyſenterias excitat.

Pelliculæ inteſtina vix mutatæ pervadunt; uti nec ſemina quæ ſicca ſunt, & aſtringentia, & ferè in ſingulis acinis bina.

Et paſſis.

Paſſæ aut ſole ſiccantur, aut furno. Quæ ſolis calore fiunt, pediculo uvæ ita ſecto vel contorto ut humor intercludatur, in vite pendere ſinuntur, donec ſolis radiis ritè coquantur, tales dictæ erant σταφυλαὶ πλινθίαι quaſi conculcatæ. Aut (ſi locis ſatis apricis non creſcant) in lixivia è ſarmentorum cineribus facta priùs immerſæ, in areâ apricatione idoneâ græcè ἡλιοπέδῳ ſolibus exponuntur: undè apud *Dioſcoridem* σταφυλαὶ ἡλιοπεδιαῖαι leguntur: ad nos aliquando advehuntur ἀγίγαρτοι, i. e. ſine ſeminibus.

Paſſæ coctæ vel crudæ plurimùm alunt, ſi dulces ſint & pingues alvum nonnihil ſubducunt, Faucium, pulmonum, renum & veſicæ morbis medentur.

5. Adferuntur è *Zacyntho*, *Cephalleniâ* & litoribus *Peloponeſi* paſſulæ dictæ *Corinthiacæ*; quæ in cupediis noſtratium frequentis uſûs ſunt, & co-

Cum Corinthiacis.

mestæ refrigerant, humectant, febrium ardorem contemperant.

De ficubus. 6. *Ficus* quam alibiles sint, *ficata animalium jecinora* argumento sunt: è quibus ea anserum ficubus pastorum in molem penè incredibilem nonnunqam augentur. Unde illud *Martialis.*

Aspice quàm tumeat jecur anseris ansere majus.

Et ab earum esu *Ficedulæ*, Italis hodie *Beccafigos*, veterum & recentium epulares deliciæ & nomen & saporis præstantiam invenerunt.

Caricæ. *Caricæ* propriè erant ficus è *Cariâ* delatæ; sed hodie pro quibusvis siccis sumuntur: idem sunt recentibus, quod uvis turgentibus passæ. sunt totæ præter κεγχρεμίδας nutritiæ: at ob phthiriasin, quam sæpiùs comestæ parere creduntur, (nescio quàm justè) malè audiunt: forsan à signaturâ hoc petitur, quòd granula sub ungue modo lendium crepant: sed signatura parùm concludit. Utcunque *Mithridatis* regis nobilitatum Antidotum ingrediebantur. Et in morbis malignis sunt utiles. Vires reficiunt, alvum subducunt, frigidis pectoris & pulmonum vitiis opitulantur. Palathas è caricis in formas pressis nonnulli vice casei edunt.

De Prunis. 7. Magna est prunorum diversitas, & aliquorum ea pravitas, ut porcis, potiùs quàm hominibus conveniant. Ideoque nostrates annum hujusce fructûs admodum feracem fore funestum pronunciant.

Sativorum magna, ratione figuræ, coloris, & saporis, differentia: sylvestrium multo minor. Omnia sunt frigida; sed dulcia non perinde, atque acida, aut vinosa.

Dulcia recens decerpta primis mensis assumpta alvum

alvum emolliunt, siccata nutritioni sunt accommodatiora, eademque cocta ventrem moderatè solvunt.

Eis, qui debili sunt ventriculo, à dulcium esu omnino temperandum, nè ἐυτονίαν amplius labefactent: nec pituitosis, aut senibus prosunt: acida, acerba, & austera stomacho magis sunt amica, cujusmodi sunt parva illa, nigra, agrestia quæ passim in incultis crescunt; quorum succum pro *Acaciâ* subsitituimus, eique nomen *Acaciæ Germanicæ* nonnulli adaptant. Esiccatis optimæ notæ erant olim *Damascena*: secundas tulerunt *Hispana*: nostris *Gallica* in usu sunt; *Germanis Hungarica, aut Moravica.*

8. *Persica & Armeniaca* regiones unde erant oriunda, designant, ut plerique fructus solent: aliis quibusvis pomis, quibus insunt πυρῆνες, i. e. ossa, sapore præstant. Utrumque, ut aliis fructus fugaces, oblectamenti potius, quàm alimenti causâ eduntur, quod parcius præbent: frigida sunt & humida calidis juvenum ventriculis & πικροχόλοις, magis conveninnt, quàm senibus, aut pituitosis. Humidiora sunt Persica itaque *Galenus. lib. 2. de aliment. fac. cap.* 19. præcipit, ordinate sumenda: nam facilè in ventre corrumpuntur. Viderint igitur, quorum interest, quam rectè Locupletum mensis secundis adhibentur, & hæc, & alia humida, malî succi, quæ facilè putrescunt. Nam inde nascuntur choleræ, dysenteriæ, lumbricorum & aliorum morborum semina. *De pomis Persicis, & Armeniacis.*

9. *Palma* arbor nobilis regionibus tantum calidis innascitur; ejusque multa genera inveniuntur. Fructum in Italiâ profert nullum, in His- *De Palmulis.*

paniâ immitem: at Afros præſertim Numidas eâ copiâ dactylorum dulcium nutrit: ut inde veterem regionis appellationem mutârit. *Numidia* enim olim dicta, nunc *Biledulgerid.* i. e. dactylorum regio nominatur. Multis orientis populis hic fructus cibum, panemque præbet, aliis vinum. *Palmulæ* aliæ ſiccæ ſunt, & aſtringunt, aliæ molliores, humidæ & prædulces. *Ægyptia* dum viridis, acida eſt, & ſitim commodè reſtinguit. At præ maturitate nigreſcens *Phœnicobalanos* dicta inebriat; omnes prædulces caput gravant. Unde κάρυωτὰι videntur appellatæ: tales *Galenus lib. de alimen: fac.* cenſet hepatis & lienis obſtructiones parere. Omnes ſunt concoctu difficiles, & craſſum ſuccum præbent, unde Numidæ, qui eis fere victitant, ſcorbutici ſunt, & præmaturè edentuli. Virides magis nocent. Milites quidam ex *Alexandri* exercitu in *Gedroſiâ* eis ſtrangulati ſunt. *Plin. lib.* 13. *cap.* 4. Omnium præſtantiſſimæ olim *Palæſtinæ Hierichunte* natæ ſunt habitæ.

De ſiliquis dulcibus id eſt Ceratiis.

10. In plagis etiam tepidis naſcuntur ſiliquæ dulces, Italis & Hiſpanis *Carobæ* aut *Algarobæ*, Græcis κεράτια. Harum eſum *Galenus lib. de aliment. fac.* improbat: quod ſint difficilis coctionis. Ad orientem tamen ſunt pauperum dapes, ſed & porcorum. Et iſtis juvenis prodigus in *Evangelii Lucæ cap.* 15. exaturari voluit. Recentia ceratia ventrem ſubducunt, ſiccata verò ſiſtunt.

Malum Punicum.

11. *Mala punica*, *Medica*, *Limonia* etiam, & *Aurantia*, menſis quidem ancillantur; vix tamen ullâ ſui parte cibi ſunt; ſed languentis gulæ irritamina, & condimenta.

Malum

Malum, quod Græcis est μῆλα, latinè Punicum à regione ubi optima proveniunt; aut à materiâ, quam continet, *Granatum* appellatur. Triplex Punicorum genus est. Acidum, vinosum, & dulce. *Punicum unde ita dictum.* *Eorum genera.*

Acida, & vinosa appetitum prostratum excitant, & refrigerant; nullum eorum genus non astringit sed dulcia cæteris debiliùs id præstant. *Virtutes.*

Cortex etiam hujus pomi, qui *Sidion, & malicorium* dicitur, & flores, *balaustica*, aut *cytini* in officinis dicti vim astrictoriam habent, granulorum quoque pulvis insperſus omnimodum profluvium sæpe sistit.

12. *Malum citreum* patrio nomine dicitur *Medicum.* Nam Media sola olim istius pomi arbori fuit natale. At hàc ætate. In *Italiâ*, *Hispaniâ* aliisque occidentis plagis non admodum frigidis, invenitur. Hæc malus olim cedrus appellata est; licet ab alterâ, quæ *Cedrelate* est; fructu, & folio sit diversissima. Nam foliis laurum refert; Et inquit *Virgilius* de eadem locutus: *Si non alium jactaret odorem, Laurus erat.* Sed *unedonis* folium habere putat *Plinius*: partes hujus pomi qualitatibus differunt. Semen enim & Corticis flavedo calida, & sicca sunt. Candidâ substantiâ, quæ ei subest, frigida, & crassa. *Malum Medicum Citreum, Ejus arbor dicta cedrus.* *Ejus vires.*

Pulpa verò & succus ejus vinosus refrigerat, & exinde sanguinis effervescentias sedat, sitimque restinguit: cortex siccus commandagatus oris hælitum commendat. *Olentia Medi Ora fovent illo. Inquit Poeta Georgicon* 2. Denique totum pomum quavis sui parte cardiacum & alexe-

terion eſt. Quare in Ægypto quidam capite damnatus & ad ſupplicium ductus, quòd malum citreum in viâ guſtaviſſet, ſerpentum morſus impune tuliſſe perhibetur.

Limonia & Aurantia. Ubi naſcuntur.

Arboribus, quæ *Limonia*, & *Aurantia*, fructus mali citrei affines, pariunt, oriens fuit patria unde in ultimum occidentem paulatim migrârunt. Septentrionis frigus non ferunt. Quare licèt apud noſtros a curioſis animi gratiâ ſervantur, ad bonam frugem nequeunt produci. Pro Cœli, ſolique, quibus creſcunt ratione multùm variantur. Nam in *Chinâ* & quibuſdam *Indiæ* locis aurantia ſunt ingentia, cortice tecta eſculento, & ſucco mitiſſimo repleta. In occidente ſunt multo magis immitia.

Limonia.

Limonia ut citreorum colorem & figuram, ita eorum virtutem cardiacam aliquatenùs æmulantur, non omnino æquant. At in pharmacopoliis pro eis ſubſtitui ſolent.

Aurantia.

Aurantia ab aureo colore habere nomen videntur; quaſi *Chryſomela*. Aurea autem mala *Virgilii* alia erant. Nam *Plinii* ætate Italia poma vix habuit. A *Nicandri* interprete citrea *Nerantzia*, voce ab hac noſtrâ haud multum abludente dudum dicta ſunt.

Eorum uſus & virtutes.

Hæc poma, quotquot acida, aut vinoſa ſunt ad citreorum naturam prope accedunt: non omninò aſſequuntur.

In menſis appetentiam cient; in medicina febriles æſtus ſedant, ſudorem promovent, ſcorbuticis proſunt, venenis reſiſtunt.

Myxa i. e. Sebeſten.

14. *Myxa* vulgò *Sebeſten* prunis Damaſcenis minora ſunt, in pharmacopoliis, quàm menſis notiora. Hæc poma Syriâ oriunda Italiæ

Horti

Horti nunc paſſim habent.

Myxaria comeſta multùm nutriunt, ſitim reſtinguunt, linguæ ariditatem & ſcabritiem tollunt, alvum laxant, pectoris vitiis auxiliantur. *Virtutes.*

16. Arborem, cujus fructus recentioribus *Zizypha*, Arabibus, & officinis *jujubæ* dicuntur, ante noviſſima Auguſti tempora Italia non habuit: tùm demum *Sextus Papinius* eam è Syriâ primùm intulit. *Plin. lib.* 15. *cap.* 14. Calidæ regiones eis jam abundant, ſed plagas Septentrioni vicinas minimè ferunt. *Zizypha.* *Unde orta.*

Jujubæ recentes, maturæ, & integræ, humidæ & calidæ ſunt. Vinoſi ſucci grato ſapore guſtui placent. Tracheæ aſperitatem leniunt; tuſſientibus, & hæmoptoicis proſunt: ad urinæ ardores, & difficultatem utiles ſunt: renum & veſicæ dolores mitigant. *Eorum facultates & in medicina uſus.*

16. *Olivæ* maturæ & ſiccatæ ad nos raro vehuntur uti nec recentes ſervantur. *Olivæ.*

Sed *Halmades*, id eſt, ſalſugine conditæ inter noſtra appetentiæ irritamenta præcipua habentur. Triplicis generis meminit Virgilius, *Orchitii, Radii, & Pauſiæ.* optimè condi orchites, & pauſias cenſet *Plinius*, ad nos vehuntur Majores carnoſi *Plinio Sergianæ*, & minores, macræ è Liguriâ. *Conditæ quales.*

Halmades ventriculum roborant, aſtringunt, nauſeam reprimunt ſed parum alimenti præbent. *Earum dotes.*

17. *Capparis* fructus, aut potiùs floſculi nondum explicati gulam fatigatam, & quaſi invitam ad appetentiam excitant. Hepatis & ſplenis oppilationes reſerant. Hos olim *Alexandria* *Capparis: quibus utiles.*

dria, nunc in primis *Genua* mittit.

Flores Geniſtæ. Virentes *Geniſtæ Flores* muriâ conditi cappa-
rum uſum & virtutes æmulantur.

De ceraſis. Ceraſa. 18. *Ceraſos* ante victoriam *Mithridaticam Luculli* Italia non viderat: ſpatio verò 120. annorum in Britanniam uſque pervenerunt. *Plin.* ubi nunc diligenti culturâ ceraſa proveniunt eximia. *Plinii* tempore principatus erat *duracinis*; quæ conjicio noſtra eſſe dicta *Hart Cherries*. Et præter iſta in precio erant, *Aproniana Juliana*, & alia. Nobis item multa ſativorum ſunt genera: & duo ſylveſtrium, quorum frequentiora ſunt nigra. Ceraſa pro ſapore facultatibus differunt. Acida ſunt, aut dulciora: hæc minùs refrigerant; ſed citiùs deſcendunt. Illa ſitim reſtinguunt, & apperitum excitant; nec, ſi hæreant, ità facile in ventriculo corrumpuntur. *Lauroceraſum Trapezunticam* nonnulli ad ceraſorum claſſem ob fructuum ſimilitudinem referunt: ſed lauroceraſi fructus eſt calidior, nec ſtomacho perinde placet.

Eorum ſapores & uſus.

Cornus. 19. *Corni maris fructus* & ruber, & pallidior ubi copioſe creſcit, frequens eſtur, & jucunda auſteritate multùm placet. Alvum laxam modicè aſtringit.

Cydoniorum. Quot ſpecies. 20. *Cydoniorum* noſtra ætas quatuor, aut quinque ſpecies numerat: *Dioſcorides*, & *Galenus* duarum tantùm meminerunt, *Columella* trium. Mitiſſima eorum ſunt, quæ vulgò dicuntur *Luſitanica*; ſed nec iſta auſteritate multâ vacant: reliqua non maturitate ſed coctione ſolâ miteſcunt. Ita autem parata refrigerant, aſtringunt, & nutriunt. Ante cibum ſumpta alvum conſtipare, poſt menſas laxare dicuntur.

Uſus & virtutes.

Addamus

Addamus aliam Cydoniorum virtutem ex *Athenæi lib.* 3°. *dipnoſophiſt.* Nimirum quòd contra toxica imprimis valeant. Itaque fertur; Milites *Hiſpanos*, contra *Aſros*, pugnaturos Cydonia poma ſecum in aciem tuliſſe, ut ſicubi à telis pharmacò illitis læderentur, præſtò eſſent efficacia remedia. Multi nominis, & uſus apud nos eſt cydonites è Cydoniis cum melle aut ſaccharo decoctis, quem dulciarii noſtri voce Luſitanicâ *Mermillade*, vulgò vocant: Luſitanis malum cotoneum *Mermillo* appellatur. *Contra toxica valent.*

21. *Ribes*, *& groſſulæ* fructus ſunt nobis notiſſimi cùm de utriſque apud veteres altum ſit ſilentium niſi groſſulæ ſint fructus κιανόβοτρυς à *Theophraſto lib.* 4. *cap.* 11. memorati, & frutex quæ ribeſia fert, ſit ejuſdem *Iſos. lib.* 3. *cap.* 17. *hiſt.* facultates, quas *Serapio* ribeſiis Arabum attribuit, noſtris ad amuſſim quadrant: ſed plantæ deſcriptio prorſus diſcrepat: forſan hæ plantæ in Græcia, & *Aſia* vix inveniuntur. Certè Siculi non ita pridem D° *Rajo* groſſulariam pro rarâ, & exoticâ plantâ in horto, multâ curâ, *Meſſanæ* aſſervatam oſtenderunt. *Ribes & groſſulæ.* *An veteribus innotuerint ambigitur.*

Uterque fructus refrigerat, ſubaſtringit, bilem efferam mitigat, & ſitim reſtinguit. *Utriuſque virtutes.*

22. *Fraga* refrigerant, & humectant, bilis æſtum ſedant, & ſunt antinephritica: at facilè putreſcunt. Idem de moris, & fructu rubi Idæi dicatur, niſi mora συκαμινέας plane matura alvum nonnihil ſolvunt. *Chamamora* ſunt ſtomacho grata, & utilia; quibus ad ſatietatem comeſtis ſcorbutici in *Norwegiâ* penè deplorati feliciter ſanantur. *Catius* apud *Horatium* mora ante ſolis ortum legenda his verſibus innuit. *De fragis, fructibus rubi Idæi & moris. Fragorum facultates. Mororum, &c. Qualitates.*

Ille

Ille salubres
Æstates peraget, qui nigris prandia moris
Finiet; ante gravem, quæ legerit arbore, solem.

Certè de ordine sumendi erravit: malè enim (docente *Galeno*) talia prandium claudunt.

De vacciniis montanis, & Palustribus.

23. *Vaccinia, fructus vitis Idææ*, apud nos copiosè nascuntur, & comesta refrigerant, & astringunt ardori ventriculi auxiliantur: nauseam sedant. *Palustria* uliginosis tantum locis provenientia, ab istis montanis specie quidem differunt, at facultatibus consentiunt. Porrò *Dodonæus* tradit: vaccinia palustria morbis pestilentibus resistere: certè utraque bilis ferocientis impetum compescunt.

Vacciniorũ sylvestriũ vires.

Palustriũ usus.

Mespilorũ species.

24. *Mespilus major Theophrasto, & Plinio Setanica* natura melior, aut insitione proficiens, poma, quàm vulgare genus longè majora profert quæ aliquando albescunt. *Mespila Aronia, sive Neapolitana* reliquis sunt mitiora omnia eorum genera asservatione emollita commodè eduntur; at vehementèr astringunt: itaque diarrhœæ, & Dysenteriæ nonnunquam medentur.

Virtutes.

De sorbis.

Sorbi rum species.

25. *Sorborum* duæ, aut plures sunt species; quarum præstantior poma fert juglandium paria. Quorum nonnullis, inquit *Plinius*, mali est rotunditas, aliis pyri turbinatio, aliis ovata species. Fructus sorbi sylvestris minor est, & quoddam ejus genus torminale dicitur.

Fructus Ariæ Theophrasti.

Ariæ Theophrasti, (Nostris the white beam) fructus sorba specie, sed pyrastra sapore, & aliis qualitatibus referre videtur: horum poma in suâ arbore miteſcunt, omnia mespilorum vim astrictivam habent.

Usus eorũ.

Arbutus

26. *Arbutus* in orientalibus plagis frequenter invenitur, vix in Britanniâ, sed in Hiberniæ provinciis occidentalibus sponte nascitur, fructus ejus *unedo*, dicitur, pomum inhonorum, cui nomen argumento sit unum tantum edendum. Specie fragum refert; magnitudine longè superat. Austerus est, & plurimum astringit. *Galenus* capiti, & stomacho nocere tradit: tamen rusticorum famelicis gulis sæpe placet.

Unedo ubi nascitur.

Unde nom.

Vitia ejus & usus.

27. In sepibus, & culinis nostris noti sunt *Oxyacanthæ fructus, vulgò Berberes*, qui refrigerant, astringunt, atque incidunt, ventriculoque tineas necant; cœliacis, dysentericis, & eis qui cibum rejiciunt, auxiliantur; illis item, quibus bilis ab hepate in ventriculum regurgitat in sanguinis excreatione, nimioque mensium profluvio prosunt.

Fructus Oxyacanthæ officin. Berberes. Earum usus.

28. *Cynosbatus* à cane nomen habet; homini non inutilis: fructus enim, ossiculis hirtis priùs exemptis, coctione emollitur & pulpa indè facta cum saccharo, aut melle condita in mensis secundis non ineptè ponitur: refrigerat, siccat, & potentiùs, quàm rubi fructus, astringit. *Gal. li.* 2. *De al. fac. cap.* 14. Hæmoptoicis, et calculosis prodesse putatur. Diarrhœis, et dysenteriis medetur. *Dioscorid.*

Fructus Cynosbati. Ejus usus.

CAP.

CAP. IV.

Nuces & Glandes.

Amygdalæ dulces. Earum usus & Virtutes.

1. NUces usitata puerorum pægnia à re cibariâ non excluduntur. Ex *Amygdalis enim dulcibus* tragemata fiunt elegantissima, & exprimitur succus Lacteus tabidis, hecticis, pleuriticis & nephriticis utilis. Optimæ sunt, quæ recentissimæ. Temperatè calidæ sunt, & humidæ; alimentum optimi succi, & copiosum præbent: humorum acrimoniam tollunt.

Amararũ. fac.

Amygdalæ amaræ medicinæ potissimùm inserviunt. Calidæ sunt, et siccæ; aperiunt, tenuant, incidunt: ante compotandum sumptæ ebrietatem protelant: urinam movent.

Strobilorũ fac.

2. *Strobili, seu nuces pineæ* recentes, sunt moderatè calidæ et humidæ: succum laudabilem faciunt, lac et semen augent: tabidis et phthisicis prosunt. Vetustis gratia perit, nam fædè raucescunt oleosæ factæ.

Pistacia.

3. *Pistacia* calfaciunt, et humectant; stomacho et gustui arridenti, nauseam sedant, et bonum alimentum exhibent; emaciatis igitur hecticis et tabidis, conferunt: nephriticis etiam prosunt.

Quibus prosunt.

Nux vesicaria.

4. *Nucis vesicariæ, sive staphylodendri* fructus in quibusdam *Angliæ* et *Germaniæ* locis nascitur. Germanis suum Pistacium dicitur.

Cujus

Cujus ſpecies à *Scaligero* habetur: credo ob formæ ſimilitudinem, ſed utcunque formâ conveniant, aliis qualitatibus δὶς διὰ παντῶν diſcrepant. Piſtacia enim ſtomacho grata & utiliſſima ſunt: nuces verò veſicariæ eundem graviter turbant. Eduntur tamen à ruſticis, quorum ilia exurdata quidvis ferunt. *Non piſtacii ſpecies.*

5. *Juglandes* etſi regiæ nuces, & Διὸς βάλανοι audiant, nihil tamen continent: quod eas magnificè commendet. Sunt enim concoctu difficiles, capitis dolorem, tuſſimque cient, adeò ut nux à nocendo ſit veriloquium. At cum rutâ, ficubus, & modico ſalis *Mithridati, Ponti regi*, inſigni Alexipharmaco erant: cujus ope ab omnibus veneni inſidiis diu immunis perſtitiſſe perhibetur. Veteres harum nucum pinguescunt, recentes ſunt ori gratæ. Virides integræ ſaccharo ritè conditæ maturarum vitia corrigunt: ſtomachum enim corroborant, & digeſtioni conferunt. *Juglandes.* *Facultates.*

6. *Avellanæ nuces, Macrobio Prænestinæ, Plinio Ponticæ* ſi veteres, puerili Luſui, quàm eſui magis accommodatæ ſunt: recentes autem guſtui placent. Juglandibus magis frigidæ ſunt, humidæ & flatulentæ. *Avellanarum nomina.*

Concoctioni non facilè cedunt: ventriculum gravant, parcè alunt, at copioſiùs quam juglandes. *Dioſcorides* ſcribit ſtomacho adverſari. *Plinius* verò, Capitis dolorem facere, inflationem ſtomachi, & corporis pinguedini conferre, id eſt, ἰσχναντικὴν vim habere. *Qualitates.*

7. *Caſtaneæ à Caſtano Magneſiæ* oppido, *Sardianæ à Sardibus* dicuntur, notæ nuces ſive glandes mavis dici: appellantur etiam κάρυα ἐυβοϊκὰ *nuces Euboicæ*. Caſtaneas etiam *Theophraſtus*, & *Dioſcorides* *Caſtaneārum.*

ſcorides Διὸς βαλάνους *Jovis glandes* nominarunt. Et omnium glandium optimas pronunciat *Galenus. lib. 2. de Aliment. fac.*

Qualitates. Siccæ ſunt, & aliquantulum calidæ, flatulentæ, ægrè concoquuntur, craſſum ſuccum faciunt, at multum nutriunt.

Antiqui homines glandibus victitarunt, & *Plinii* ætate menſis ſecundis glandes per Hiſpaniam inferebantur, ſed veriſimile eſt, iſtas glandes caſtaneas fuiſſe.

Glandes Fagea. 8. *Glans fagina* omnium dulciſſima *Plinio*. Et hic antiquorum cibus erat: unde nomina fagus, & φηγὸς ἀπὸ τὸ φάγεσθαι ab edendo. Calidæ ſunt, & humidæ, jam potiùs porcorum ſagina, quam hominum cibus: at comeſtæ lithiaſi prodeſſe putantur.

CAP.

CAP. V.

De fructibus cucumerinis. De Melone & aliis quibuſdam.

1. GRandes iſtos fructus *Melonas*, *pepones*, *angurias*, & *Citrullos*; qui è ſemine plantæ annuæ ad tantam molem, brevi ſpacio augentur, crudo, aqueoque ſucco ferè conſtare neceſſe eſt: è quibus Melo quem nonnulli *Galeni peponem* fuiſſe volunt, etſi jucundè ſapiat, & aromaticum quid oleat, tamen facilè in ventriculo, niſi citò deſcendat, corrumpitur. Ab hiſtoricis memoriæ traditur plurimos magnates ab imprudenti eorum eſu interiiſſe. Ventriculo enim putreſcentes virulentam naturam induunt. Unde choleram, colicam, alioſque morbos periculoſos excitant, quare primis tantùm menſis tutò eſtur & cum pane, ſin à melone comeſto metus ſit alicujus incommodi; hauſtus vini generoſi, quod malitiam inchoatam retundat, ſatis amplus, optimum remedium eſt. *Fructus cucumerini. Melonum natura.* *Sunt periculoſi.*

2. *Pepones*, quos nos habemus ingentes, pravi ſunt ſucci, minimique: à ruſticis tamen fere & pauperibus cocti cum malis ſylveſtribus, & cepis, ut aliquod ſapiant, eduntur: urinam comeſti cient. *Peponis qualitates.*

3. *Cucumeres ſativi*, *anguriæ* ſunt aliquanto melioris, ſed non admodum laudabilis ſucci: refrigerant, & humectant, ſed cæteris affinibus minùs. Immaturi in acetariis ſale, pipere, alioque conditi commodiſſimè ſumuntur: & ita parati valido, & ferventi ventriculo meliùs conveniunt: at *Cucumeris ſativi facultates.* *Quibus prodeſt.*

at illis, qui infirmo ſunt ſtomacho, ab eis utcunque paratis, abſtinendum eſt. Hic fructus, quòd Nitroſus, & vi ſmecticâ ſit præditus, lichene ſeu impetigine laborantibus comeſtus prodeſt.

Citrulli ubi naſcuntur.

4. *Citrullis*, à citreo colore ſic dictis, noſtri Cœli, ſolive vix patientibus, Græcia, & Italia abundant. Unde ad nos aliquando feruntur & hos nonnulli *Dioſcoridis*, & *Galeni*, *pepones* fuiſſe contendunt. Certè ad pepones noſtros formâ proximè accedunt, nonnunquam mole ſuperant. Intus materiam continent, per quam humidam, ferè dulcem, ſed interdum ſubacidam. Variæ ſunt eorum ſpecies; ſed omnibus vis refrigeratrix, & humectans. Lac è ſemine expreſſum febrientibus, & cuivis calidæ intemperiei inſigni remedio eſt.

Variæ eorum ſpecies.

Temperies.

Uſus.

Citrullorũ Ægyptiorum moles.

Ægyptus hujuſmodi fructus habet Europæis longè grandiores; imo tantos; ut, teſtatur ita *Bellonius*, quatuor, aut ſex juſto oneri eſſent camelo, qui laticem continent potu jucundiſſimum, quem aquâ roſacea & ſaccharo temperantes hoſpitibus, ut rem gratiſſimam exhibent, quos grato refrigerio & ſalubri delectat.

Uſus.

Cucurbitæ.

5. *Cucurbitæ* Cœli temperie, quam noſtra, mitiori delectantur: itaque, quæ locis frigidiuſculis naſcuntur, ſpecie, quàm ſapore magis placent. *Plinius* duplicem earum ſpeciem, *Camerariam* & *plebeiam* exhibet; alii plures. Quæ omnes idoneam Cœli cocturam nactæ cibi ſunt expetendi. Facultates fructuum affinium omnino æmulantur, refrigerant & humectant ordine ſecundo.

Earum ſpecies.

Earum facultates.

De Agno Scythico Zoophyto. Agnus Scythicus.

6. Ad melonum claſſem redigi poteſt *Agnus Scythicus*, inſigne Tartarorum Zoophyton Caſ-

pii Accolis dictum *Boromets*. Est enim non aliud, quàm Hirsutum peponis genus, Tartariæ peculiare. Nugæ sunt, quæ de ejus sanguine, esu graminis, & sensu prædicantur: materiam perhibetur tenerrimam & esculentam continere, ideo forsan lupis gratam, ut narratur.

7. Plantæ, non magis quàm cucumer, durabilis, sunt *poma cucumerina aurea*, nonnullis *poma amoris*; quæ aliquantò minùs quam mandragoras refrigerant. Et hæc cum cucumerum condimento cocta eduntur, sed corpori alimentum exiguum comesta præbent. *Poma amoris.* *Usus.*

8. Nec *mali insani* epitheton luxuriosas aut famelicas gulas ab ejus esu deterret. *Bellonius* testatur hunc fructum in Ægypto sponte, & triplo majorem, quàm in Galliâ provenire. Existimat etiam esse *Theophrasti malinathlam*, sed errat. Herba enim cum *Theophrasti* descriptione non convenit. Hæc poma cum pipere, oleoque quibusdam placent, præstat autem parcè aut non omnino sumere. Sunt enim pessimi succi & minimi alimenti. Sed, proh gulæ vanitatem! à *Mandragoræ*, & *Stramoneæ* fructibus maleficis non abstinetur: quorum hujus semen nux *Methel* Arabum esse *Matthiolo* videtur: cui sententiæ *Serapionis* descriptio non refragatur. Alter odore solo nocet quod in se ipso expertus est *Levinus Lemnius* in *explicat herb. cap.* 4. *Mala insana.* *Eorum facultas.* *Mandragoræ & stramoneæ.*

Et malum insanum, & poma Amoris fructibus solani pomiferi à Botanicis annumerantur.

8. *Cinara, seu scolymus*; cardui hortensis fructus, linguis vulgaribus penè cunctis *Artichoca*, aut nomine inde deducto dicitur, ab ἀρτυτικὰ. *Cinara.*

quo nomine *Trallianus* istos fructus denotat. *Galeno* Κύναρα. *lib. 2. de aliment. fac. cap. 51.* nominatur.

Qualitibus. Pars alba, quæ pappo subjacet, cruda cum sale, & pipere comesta flatulenta, & difficilis concoctionis est. Diuresin verò ciet & venerem stimulat. Nisi isti effectus piperi, quicum estur, potius tribuantur. Jure decocta, aut pastâ incluſa & furnò emollita meliùs sapit, faciliùs digeritur & venerem similiter irritat.

Fungi. 10. Audax omnia experiri humana gula *fungos* ferè insipidos, & alieno tantum sapore placere doctos inter delicias insanas habet: quos tamen multi palatis non indoctis rejiciunt. Eosque gentes, quæ Teutonissant, suis idiomatis, *Bufonum sedilia* aut *Lemurum panes* nominant?

Nero. Σφῶμα θεῶν. *Nero* quidem, ut refert *Dion*, fungos βρῶμα θεῶν fuisse dixit, quòd eorum usu *Claudius* in divos relatus sit; cui ipse nefariè succesſit, terris gravius, quàm quod *Claudius* ederat, venenum.

Periculosi. Hoc cibi genus tota convivia, & familias interemit. Unde *Plinius* exclamat. Quæ tanta cibi ancipitis voluptas, ut Epulones fungos, cum periculo, avidè vorent, & raptim condimento mersatos penè fumantes demittant.

Boleti & amanitæ. *Boletos, & amanitas* eorum optimos esse salgamarii statuunt: sed nullis temerè fidendum.

Usus & Vitia. Fungi autem rite collecti & conditi gulæ blandiuntur, sed largiùs assumpti, utcunque tractati, sanitati obsunt. Ægrè enim concoquuntur, & interdum strangulant, aut choleram excitant. Pyrastra unà cocta eorum malitiam emendare dicuntur. Vinumque generosum eisdem comestis præsenti remedio esse fertur.

Malitiæ fungorum remedia.

Nonnullis

Nonnullis mel hujus voluptuarii veneni proprium antidotum habetur.

Sed ſunt fungi quidam adeò venenati; ut vel olfactu interimant. *Quidam ſunt olfactu venenati.*

11. Terræ tubera in locis ſabuloſis, & ſiccis Italiæ & Galliæ, ubertim naſcuntur, & verno tempore potiſſimum effodiuntur. Calloſa eſt ſubſtantia, ſine radice, aut fibris; ſed in volvâ, ceu ovi luteum includitur, poſt imbres autumnales, & tonitrua uberiùs generantur, terrâ genetrice non extuberante, nec rimas agente. Idcirco Inſubres ſuum operâ in eis exquirendis utuntur, ſues enim in agros, quibus creſcunt, immiſſi latentia tubera olfactu venantur à quibus inventa ſtatim præripiuntur. *Tubera. Quid ſint.*

Cocta, & cruda edi poſſunt, & ſunt quibuſlibet fungis magis innocua. Alimentum præbent craſſum & ſubfrigidum, & reverâ perpaucum. *Uſus in cibis.*

At bonum ſuccum eadem *Diphilus apud Athenæum* cenſuit præſtare. *Dotes.*

Alii autem aſſerunt immodicum eorum eſum ventris tormina parere: *Avicenna* paralyſin, aut apoplexiam. *Vitia.*

CAP. VI.

De olere.

Olera. 1. QUod in plantis tenerum eſt, nec guſtui ingratum inter olera numeres. Quæ *Theophraſtus* innuit aliqando arboreſcere; nam *Dendrolachanis.* *dendrolachanis* meminit. In multis *Americæ* tractibus inveniuntur arbores, quibus in vertice frondium & cymarum glomeramen braſſicæ capitatæ ſpeciem præbet, & ſi coquas ejuſdem uſum.

Braſſica. 2. In cibis oleraceis *caules* utramque faciunt paginam. Sed *braſſicæ capitatæ* maxima utilitas, & in criſpâ ſaporis excellentia, quarum laudibus *Chryſippus* medicus olim volumen dicavit, & Jones per cramben vulgò jurabant: ut Ægyptii ob beneficia cepam vel porrum adoraverunt. Sed braſſica eorum numen non fuit; quòd illic propter amaritudinem non eſtur. Ante potum comeſta ebrietatem protelare dicitur, à Potatione ſumpta crapulam diſcutere. *Eraſiſtrati* ſchola eandem ſtomacho & nervis utilem aſſeruit; ideoque tremulis & paralyticis convenire. *Hippocrates* Cœliacis, & dyſentericis bis coctam exhibuit: ſanguinem excreantibus prodeſt.

De braſſicâ hæc eſt ſcholæ Salernitanæ ſententia.

Jus caulis ſolvit, cujus ſubſtantia ſtringit.

Noſtuttii. 3. Perſarum juventus *initio imperii* priuſquam luxus

luxus fatalis emerſerat, venationibus bene exercitata, *naſturtio* non temere veſcebatur. Nam ſenſus acuit, vigoremque animi, & corporis conciliat. Unde torpentibus, & ſomnolentis *proverbio* naſturtium edere jubemus. Noſtratibus etiam, ineunte vere, multo eſt in uſu: quòd ſanguinem emundet, & *ſcorbuti* ſpecificum ſit remedium. Multa ejus ſunt genera, & affinia, *aquaticum*, *hortenſe*, *iberis*, *ſeu pratenſe*, *barbarea ſeu hyemale*, quæ omnia, quod ſale volatili abundent, in hoc conveniunt, ſalinas, terreſtreſque in ſanguine particulas nimis fixas confringunt, & labes ejuſdem eliminant: itaque ſcorbuticis penè deploratis nonnunquam ſubveniunt. *Facult.*

4. *Urtica*, *aparina*, *& lupuli ſalictarii*, *turiones* & aliæ in *vere* tenellæ herbæ, ad ſanguinis mundificationem, inter cibos non ſine ratione & ſucceſſu vulgò adhibentur. *De urticâ, aliiſque quæ ſanguin. purificant.*

5. A lactis ſoporiferi copiâ *lactuca* nomen adepta videtur: & ab *Auguſti* convaleſcentiâ olim celebritatem: ejus enim uſu Antonius Muſa illum ægrotantem conſervaſſe dicitur. Varia ejus ſunt genera; ſed natura omnibus refrigeratrix. Somnum conciliat, bilis æſtum compeſcit, lac & ſanguinem auget; copioſum & laudatum ſuppeditans alimentum: veneri tamen refragatur ſæpiùs & copioſè comeſta. *Lactuca.*

6. *Aſparagos* teneroſque *corruda* cauliculos verno tempore, elixos edi notum eſt; & ſunt ſtomacho utiles, facilè deſcendunt, & diureſi conferunt, ſed parcè alunt, ut terebinthina, & nux myriſtica cum maci urinæ fragrantiam violaceam conciliat, ita è contrâ aſparagi comeſti lotium fœtidum deturbant. *Aſparagi.* *Ejus facultates.*

Cichor. Intubum &c.

7. Varia *intubi* genera, & *cichoreum* cibi sunt oleracei, non minùs utiles, quàm facile parabiles; quibus accedunt *malvæ*, & *Lapathum*. Imò *Blitum* ipsum insipidum, *Betæque fatuæ* sunt fabrorum prandia; *Italorum*, quidem & *Hispanorum*, rariùs *Anglorum*, aut *Belgarum*, qui carnibus & lactariis abundant, eisque potiùs delectantur. Utraque *beta nigra*, & *candida* mali succi est διὰ τὸ ἐν ἀυλοῖς νιτρῶδες, inquit *Dioscorides*. Intubus, & cichoreum sanguinem refrigerant, stomacho sunt grata, nonnihil astringunt: Malvæ ventrem durum emolliendo corpori gravi sunt salubres.

Lapsana, Sonchus, Crithmū.

8. *Lampsana*, *Sonchus*, & *Crithmum* apud multos præsertim tenuioris sortis λαχανευσιμα. *Lampsana* stomacho utilis est: sonchorum vis est refrigeratrix: Crithmum crudum, aut pro olere coctum, & muriâ etiam conditum estur. Utcunque sit sumptum, dysuriæ medetur. *Ononis* etiam à nonnullis eodem modo tenera adhuc, necdum spinosa muriâ conditur, & in cibis eundem obtinet effectum, quem habet Crithmum.

Hipposelinum, seu Smyrnium.

9. *Hipposelini* (quod Romanorum fuit *olus atrum*) radix cruda, & cocta estur, eis qui stranguria laborant utilis, Italis jam *Seleri* dicitur.

Eleoselinū paludapū Eleoselini facultates.

10. *Eleoselinum*, & crudum, & coctum cibo est: radicis ramenta cum oleo, & aceto comesta ventriculi cruditates, & inflationes tollunt et semen vino decoctum à phalangio morsis specificum remedium esse dicitur.

Myrrhidos usus.

11. *Myrrhidos* adhuc teneræ omnes partes res cibaria æquè, atque medica vendicat, nec injuriâ, tota enim planta optimè sapit, aliisque herbis, qui-

quibuſcum commiſta eſt ſaporis gratiam conciliat: ventriculum calfacit, & flatus diſcutit: cruda eſtur, & cocta: ſed coctionem, ob partium tenuitatem, non fert: urinam, menſes, & veneris appetentiam ciet, cardiaca eſt pleuriticis, & contuſis prodeſt.

CAP. VII.

De Radicibus eſculentis.

1. POſt cibos oleraceos à foliis, & herbarum ſcapis deſumptos, veſcæ radices conſiderandæ veniunt. *Mneſitheum*, qui omnes radices utcunque coctas, & paratas, affirmarat dyſpeptas eſſe, nec utiles, non audiendum cenſuit *Galenus*.

2. *Rapa*, vigente Romanorum frugalitate, *Curii* ſenatorium fuit olus: quod, eâdem inclinatâ, à foſſoribus faſtiditum eſt. Cruda jumentorum eſt pabulum, concoctu difficilis & ſtomacho humano inutilis: at cocta Cibus eſt hominibus commodiſſimus. *M. Rapæ, & napi.* *Rapinam.*

Napi rapis forma, et temperamento ſunt ſimiles, quos (referente *Plinio*) in menſam paratos ſex coloribus, præter ſuum, noverat ejus temporis luxuria pingere. Utraque radix cocta nutrimentum præbet laudabile, et copioſum: phthiſicis prodeſt. Succus earundem expreſſus aſperi-

tatem tracheæ & bronchiorum, bilis etiam acrimoniam lenit: *Avenzoar* ſcribit viſum roborare.

Paſtinacæ utraque. 3. Radix *Paſtinacæ* utriuſque, ſativæ, *Latifoliæ*, *& tenuifoliæ*, *ſeu ſtaphylini*, (quam vulgò Italicâ voce carotam dicimus) uſitatiſſimè in cibis ponitur; utraque radix cruda ventriculum nimis inflat; ſed percoctæ fiunt ſuaviores, & probè nutriunt: libidinem nonnihil excitantes: ſunt, qui aſſerunt paſtinacæ latifoliæ radices vetuſtiores torporem & delirium inducere, unde eas, *Madneps*, *i. e. radices inſanas* vocant.

Cari rad. 4. *Cari* radix cocta paſtinacis utilitate & ſaporis bonitate antecellit, ſtomacho grata eſt, & coctionem promovet.

Rapunculus. 5. *Rapunculi* radix & cruda, & cocta eſtur, eſtque ſapore perquam jucundo, appetentiam ciet et nutricibus lactis ubertatem facit.

Raphanus. 6. Tanti in cibis olim æſtimata fuit radix, *Raphani*, ut in *Apollinis Delphici* templo ex auro dicaretur beta ex argento, at è Plumbo rapum. Scires (inquit *Plinius*) non ibi genitum *Curium* imperatorem. Certè licèt ori grata ſit, ſtomacho ferè non perinde convenit: nam cruda ructus ciet, flatuſque gignit, alvo aptior, urinam movet. *Galenus* miratur eos medicos, et idiotas, qui non ſine multorum incommodo eas, poſt cibum, crudas eſitandas tradunt. Cocta in tuſſim veterem, craſſamque pectoris pituitam eſt valde efficax. *Raphanus ruſticanus Armoraciæ* vix cibus; ſed cibi condimentum eſt. Validis ventriculis quibus vice ſinapeos intriti uſurpantur.

Raphani crudi & vitia. Quorundã error.

Raph. ruſticanus.

7. Inter

Inter olera vix aliud eſt delicatius, quàm *lutei Tragopogonis* cocta radix: ſtomacho tam grata, quàm utilis phthiſicis, & hecticis ſæpiùs cometa multùm prodeſt. Lac auget. *Myrrhidos* etiam radix eàdem præparatione phthiſicis, & Crudis conducit. *Tragopogō.*

8 *Siſeris* radices inter delicatiores jure numerantur. Sunt etiam ſalubres, minùs quam paſtinaceæ nutriunt, nec ſunt perinde flatulentæ: ſed venerem potentiùs movent: itaque multis grātiores. Diureticæ ſunt & appetentiam cient. *Siſer.*

9. *Battatæ* non ita pridem peregrinæ tantùm erant, at nunc noſtri ſoli patientes paſſim in hortis ſeruntur, & licèt in *Americâ* Ergaſtulorum prandia ſint, apud nos ſcitè coctæ delicatis palatis placent. Siſerum vires, uſumque æmulantur, & affatim alunt. *Battata radices, & Iniami.*

Iniami iſtarum affines in *Africâ*, & *Americâ* ſponte naſcuntur, & Battatas mole ſuperant, ſapore verò eiſdem cedunt, nonnullis quia diu aſſervantur, in victum nauticum recipiuntur. Guinienſium menſis, non aliùs gratior cibus, quam hæc radix ſaccharo, aut, ſuis *Bonanis* condita adhiberi ſolet. *Iniamum.*

Nota.

Eis, qui hyeme radices eſculentas colligunt, à noxiis cavendum eſt. Cicuta enim & cicutaria paſtinacas, aut ſiſera mentitæ multis nocuerunt. Quibus nec diſſimilis, nec mitior eſt *Hyoſcyami radix. Jo. Bauhinus* narrat: ſe *Montebelgard* vidiſſe, Duas familias, quæ iſtiuſmodi radices pro paſtinacis latifoliis edendo penè extinctæ erant. Sed eas vomitu, theriacâ, & pul: Saxonico ſanavit. *Tom. 3. lib. 27.*

Nu-

Bolbocaſtanon. 10. Nucula terreſtris, recentioribus Botanicis *Bulbocaſtanum* ferè dicitur, eam veteribus innotuiſſe non liquet: etſi ſunt, qui *Banium Dioſcoridis* eſſe contendunt: ſed deſcriptiones plantarum comparatæ aliud ſuadent: duplex earum genus eſt: majus *Italis*, & *Germanis* familiare, *Vires.* minus *Anglis*, utrumque calfacit, & modicè aſtringit: comeſta, caſtaneam aliquatenus ſapore imitatur, & veſcentes haud minùs nutrit. Cruda eſtur, ſæpiùs & ſuaviùs cocta ſanguinis ſputo, & mictioni opitulatur, etſi ſemen diureticum eſt.

11. In agro *Veronenſi*, *& Valentia* Hiſpaniæ, *Traſi.* naſcitur radix veſca magnitudine fabæ hortenſis, Italis *Traſi*, Hiſpanis *Ciafa* dicta & Siculis, apud quos etiam creſcit *Caſtanatos*, quòd Caſtaneas ſapore imitatur: à Botanicis antiquis, ſi eis innotuit, videtur inter *Cyperi* radices deſcribi. Hæ nuculæ ob ſaporis dulcedinem non inhonoræ ſunt, *Facultates Traſorum.* ſed inter menſæ ſecundæ delicias locum obtinent. Comeſtæ pectoris vitiis auxiliantur, & ſuccus lacteſcens ex eiſdem elicitus venerem frigentem laſcivire cogit; humorum acrimoniam leniendo urinæ ardori, & dyſenteriæ confert. Harum ſimiles ſunt *Indicæ Cacerè* à *Fragoſo* deſcriptæ & habet Guiana ſuum *Bulbocaſtanum* ab *Cacerè.* iſtis formâ diverſum; adhuc aliud genus in *Malabarâ* creſcens deſcribit *Garcias*, nonnullis *Quiviquilengo* dictum: quod interpretatur idem *Pavonum Indicum*. *Cluſius* verò hoc non aliud ab Italorum *Traſis* fuiſſe arbitratur, et idem cum *Serapionis* radice *Habuculcoul* dictâ, quam comeſtam ſemen augere tradit. *Arachidna* cujus *Theophraſtus lib.* 1. meminit, non alia atque hæc quibuſdam putatur.

12. *Allium*

12. *Allium* olim Ægyptiorum portentoſum fuit numen forſan quòd illic perinde, atque alibi ruſticorum fuit theriaca, ejus enim uſu à pleriſque morbis ſe immunes arbitrantur: & hodie Hiſpani quotquot animam allii fœtorem, quàm ventriculi cruditatem olere malunt ſtomachi imbecillitati ejus uſu ſubveniunt. *Galenus lib.* 12. *διαγνωσ.* Cenſet eis commodiſſimum, qui frigidas regiones incolunt. Sed reverâ in calidis, quàm frigidis tractibus frequentior eſt ſtomachi debilitas, & ab eâdem laborantibus utrobique ſatis commodè eſtur. *Ophioſcorodon*, ſeu *allium anguinum ſylveſtre* genus eſt. Utriuſque vis acris eſt; nimiuſque eorum uſus alvum turbat, aciemque oculorum hebetat. Sed cibis aſſumptum lumbricos extinguit & aſthmaticis prodeſt: urinam & alvum ciet, menſes ducit. *De Allio, cæpa, & porris.* *Allii uſus.* *Ophioſcorodon.*

13. *Cæpæ* calidæ ſunt, & acres, earum tamen acrimoniam etiam crudarum, quorundam palata & dura ilia facilè ferunt. *Cepa longa* eſt acrior quàm *rotunda*; item *flava*, quàm *candida*; ſicca, quàm viridis; cruda quàm cocta. Innata earum acrimonia & ipſis, et aliis cibis condimento eſt: quo appetentiam invitant: nimiâ tamen copiâ ingeſtæ, etiam coctæ nocent: flatus enim gignunt, capitiſque cient dolores. *Cæpæ natura.*

14. *Porrum* vix ſine incommodo eſitatur. Noxium enim ſuccum parit, ſomnumque facit tumultuoſum, viſum hebetat, venerem ſtimulat, at cum ptiſanâ coctum pectoris vitia ſæpè emendat: mitiora iſtis ſunt *ampelopraſſum*, et *ſchœnopraſſum*: quod ad cæpæ naturam, quàm porri propiùs accedit. Allium et cepa cuti applicata exulcerant: utcunque intus tutò ſumantur. *Porrum* *Ejus uſus.* *Ampelopraſſu & ſchœnopraſſu.*

15. Radix

Radix ari.

15. *Radix Ari*, eſculenta dicitur à *Galeno* aliiſque authoribus, ſed Syra, vel Ægyptia. Quæ his regionibus naſcitur, præ ſale piperino, quo maxime abundat, guſtari nequit, niſi aceto maceretur. Comeſta humores lentos incidit, ſtomachicis conducit, & excreationem è pectore promovet.

Radix arundinis Indicæ dictæ Bambu.

16. *Arundinis dictæ Bambu* radices apud Indos pipere, ſale, & aceto palmeo conditæ *Atchur Mambu* appellantur. Appetentiam cibi cient, ventriculum corroborant.

Rad. Mandyuccæ.

17. Non licet radicem omittere, quâ magna humani generis pars vice frumenti alitur. Europa miratur, poſſe magnis gentibus vitam ſine frumento ſuſtineri. *America* verò poſſe ſine *Mandyucca*. Quæ frutex eſt pumilus, & nodoſus, folio Agni Caſti, cujus radicibus conſit panis *Caſſava* dictus, ſed ſucco, qui venenatus eſt, priùs expreſſo.

Ejus 7 ſpecies quidam numerant, feruntque unam earum proferre radicem, quæ integra cum ſuo ſucco cocta tuto eſtur: ſed rara admodum occurrit. *Hiſt. nat. Antill.*

CAP.

CAP. VIII.

De fructibus quibuſdam peregrinis.

1. SUnt fructus, qui Europæ Cœlum, ſolumve vix ferant: neq; unquam, aut perrarò præ longinquâ navigatione, & teneritudine integri huc queunt perferri quos tamen ex *Chriſtoph. Acoſtâ, Morcarde, Oviedo, Garcia, Jo: Fragoſo, & Baptiſt: Tetreo* paucis deſcribam.

Anana quoad originem Americana fuit: ſed inde jampridem in regiones longè diſſitas migravit. Inventa eſt primùm ab Hiſpanis in provinciâ Sanctæ Crucis & inde in Braſiliam tranſlata. Unde etiam in Indiam & vicina loca propagata multum profecit. Luſitanis & Hiſpanis dicitur Pina; quia nucem piueam figura quodammodo refert. Eâdem de cauſâ nonnulli veterum carduum ſativum, ſeu ſcolymum nominarunt ſtrobilum. Hic fructus à quibuſdam ejus dulcedinis eſſe dictus eſt: ut nihil adhuc excogitarit Pomona, quod ei comparetur. *Anana.* *Unde oriunda.*

Magnitudine melonem æquat, ſapore malum Armeniacum putares; niſi quod eſſet delicatior. Comeſtus calfacit, humectat, & facilè concoquitur; ſuccus expreſſus vinoſus eſt, & Muſtum Rhenanum imitatur. Nauſeam quoque potus ſedat, & urinam movet. Eſt etiam antidotus ſucci mandiuccæ venenati: ab ejus potu gravidis timendum. *Tetreus. in hiſt. Antillar. & Guil. Piſo.* *Earum facultate*

2. *Jaaqua*

Jaaca.

2. *Jaaqua* pomum eſt arboris prægrandis in Indiæ maritimis naſcentis. Figurâ & magnitudine melonis, foris viride, intus flaveſcens, ſpinulis inſtar Erinacei ſed mollioribus munitum, non è ramis ſed more fructus ſycomori è caudice erumpit. Matureſcens complures nuces caſtaneis pares, & duriuſculo putamine tectas continet. Caro fructus melonem, & aliquando malum Perſicum ſapore æmulatur: ſed haud facilè concoquitur. Nuces igni toſtæ jucundius ſapiunt & libidinem validè incitant, & eam ob cauſam ab Indis expetuntur. Alvi profluvium totus fructus ſiſtit.

Jaaquæ Sinenſes quantæ.

Hic fructus in Chinâ eò magnitudinis creſcit, ut omnes alios facilè ſuperet, nempe tanta ſunt ſingula poma, quanta Bajulus ferre ſuſtineat, & ab incolis appellantur Polomi. *Martinius* & *Michael Boemus.*

Nux Indica dicta. Coco.

3. Creſcunt uberrimè in Indiæ maritimis, et quibuſdam *Africæ* locis arbores *Theophraſto* cuciophoræ dictæ; quas ille et *Plinius* poſt eum luculenter deſcripſerunt. Erravit igitur *Jo. Fragoſus* qui cenſuit has arbores antiquis ſcriptoribus non innotuiſſe.

Deſcriptio arboris.

Arbor ſpeciem palmæ decoram refert, unde fructus prægrandes inſtar melonum dependent, quibus cortex extimus in atrum rufeſcit, intus villoſâ materiâ compactus. Cui ſubeſt putamen triquetrum, & prædurum, quod nucleum continet, album, ſapore jucundum, intus concavum, in quo ſuccus lacteſcens & perquam dulcis includitur. Medulla excalfacit receſſu primo, humectat ſecundo; & licet ſuccum non malum gignat, tamen ventriculo aliquantum moleſtiæ exhibet,

Vires.

exhibet, ſemen auget, veneremque promovet: pinguedini corporis confert: unde *Indæ* ſtrigoſæ eâ ſaginâ craſſitiem optatam acquirunt. Oleum ex iſtis nucleis expreſſum elæomeli Dioſcoridis quibuſdam putatur, quàm rectè neſcio.

Cocus Maldivienſis.

4. Eſt aliud Coci genus Maldivienſe dictum cujus virtutes in medicinâ egregias *Indi* prædicant. Grana pauca nuclei in vino aquâve exhibita ratione ægri habitâ vim inſigniter cardiacam præbere, & proinde in morbis malignis plurimum dicuntur præſtare. Non alibi quàm in litore maris Indici inveniuntur: itaque fiſci regii ſunt & magno æſtimantur. E ramis arboris Cuciophoræ deciſis liquor potulentus magni uſûs in iſtis regionibus elicitur, de quo infra dicetur.

Mangæ Arboris deſcriptio.

5. *Manga Indorum Perſis, & Turcis* appellatur *Ambaw*. Naſcitur in omnibus prope locis Indiæ & vicinarum regionum: arbores, quibus creſcit, ſunt juglandium pares; quarum ſingulis poma diverſicolora ſimul pendent. Nam nonnulla rubent, alia flavent, ſed pleraque ſunt viridia. Horum laudatiſſima propè Ormuſium inveniuntur.

Fructus uſus.

Manga recentes plerumque vino maceratæ eduntur. Conditæ ſaccharo, oleo, aceto, & ſale, additis etiam allio, ſinapi, & gingiberi viridi in uſum, modo olearum Cordubenſium, ſervantur, & earum vicem ſupplent.

Facultas.

Recentes frigidæ ſunt, & humidæ. Etſi ab *Indis* medicis calidæ habentur. Quòd eryſipelata, anthraces & cauſi eas edentibus ſæpe accidunt. Sed iſtos morbos potiùs Cœli intemperiei ac-

acceptos referas. Qui enim à mangis abſtinent, ob graviſſimos regionis ardores in iſtiuſmodi morbos perinde, atque edentes incidere obſervantur. Mangæ pleræque nuces oſſeas, quibus inſunt nuclei candidi, continent.

Mangæ ſine oſſibus.

Sed invenitur etiam genus earum ἀπύρηνον optimi ſaporis. Eſt etiam earum genus ſylveſtre, quas Luſitani bravas vocant, præſtantiſſimum venenum, & inſanabile. Quid ſi *Perſea Galeni*, quam acceperat in *Perſide* veneni præſentis eſſe: ſed in *Ægypto* tranſlatione mitigatam, ſit manga brava?

Mangæ bravæ, i. e. ſylveſtres venenatæ.

Cajones.

6. *Cajones* ſunt poma viridia aut aurea ſucci plena velut Limones, ſed ſeminum expertia. Naſcuntur arbore malo noſtræ non abſimili, ſingulis pomis vice pediculi nux Caſtaneæ ſimilis adhæret: cujus nuclei piſtacia ſapore æquant. In eâdem verò nuce folliculus eſt, quo oleum acerrimum & guſtatu ingratum continetur, at non inutile. Eo enim barbari eryſipelata & guttam roſaceam norunt tollere. Fructus poma & nuces in menſis divitum pro bellariis ſunt. Ventriculum debilem corroborant, et nauſeam tollunt.

Jamki.

7. Pomum, quod Luſitani dicunt *Jambo. Turcæ* et *Perſæ* vocant Tuphat, cujus natale ſolum fuit olim *Malacca*; at nunc in aliis Indiæ tractibus ubique provenit. Et à pleriſque expetitur, quòd ſapore, odore et medicâ virtute polleat. Duplex eſt *Jambi* genus, alterum ſaturatò purpuraſcens oſſe caret: Rubet pallidè et oſſiculum duriuſculum continet alterum. Utrumque roſas fragrantes redolent: ſuntque ejus elegantiæ, ut incautis primo intuitu è cera formata et picta videantur.

videantur. Fructus pyrum majuſculum, arbor prunum mediocrem magnitudine æquat, & pomis nunquam vacat; poſtquam cæperit producere. Flores fructuſque ſaccharo conditi guſtui ſunt gratiſſimi; ſitim ſedant, febrium arbores tuto mitigant.

8. *Duriones* vix alibi, quam *Malaccæ* nati inter celeberrimos *Indiæ* fructus recenſentur. Naſci dicuntur arbore grandi & excelsâ, mole melonem ſuperant, echinato corpore leguntur & continent aliquot loculos, in quibus ſingulis inſunt nuclei candidiſſimi, ovi Gallinacei magnitudine, terni, quaterni, aut plures, ſed quo pauciores eò meliores. Qui quinas habent nihili habentur. Ea eſt hujus fructûs dulcedo: ut eo expletos multos: ſed ſatiatos nullos videas: comedentibus primo tentamine cœpam putridam olere videntur; ſed voluptas, quam eſu præbet, in tantum creſcit, ut tandem ſit inexplebilis. Eſt calidus, humidus. Cum *Betele*, (ea eſt herba, quam Indi perpetim ferè commanducant) adeo diſſidet ut in eodem loco contineri nequeant. Nam pauca hujus folia cum mille *durionibus* ſimul repoſita omnes brevi ſpacio corrumpent. Et *Indi* neſcio an ab hâc antipathiâ edocti ventriculi à nimio eorum eſu intumeſcentis regioni *Betele* cum ſucceſſu imponunt. *Duriones.*

9. Tribus arborum generibus nomen ficus *Indicæ* ab authoribus adaptatur. *Plinius & Car. Cluſius* eum ſecutus arborem *Indicam* πολύῤῥιζον à *Theophraſto, & Strabone* deſcriptam ita nominarunt. Quæ arbor eſt miratione digna. Nam primum naſcens aliarum arborum ritu erigitur, *Ficus Indica Plin.* *Deſcriptio arboris.*

ſed poſtea adulta à ramorum extremitatibus flagella quædam demittit, quæ humum nacta radices agunt, & propagine circa parentem latè auctâ pro arbore ſylvam amplam conſtituunt quæ magnam equitum turmam umbra ſuâ facilè tegat. Imo alii affirmant; mille homines ſub unâ earum poſſe latere. Frondibus hujus arboris *Plinius* figuram *Amazoniæ* peltæ, *Theophraſtus* magnitudinem aſſimilat: ſed neutrius ſententiam probant, qui viderunt.

Fructus. Inter frondes latet fructus exiguus, fabæ magnitudinem non excedens, foris intuſque rubens κεχεγμένον ut ficus plenus, guſtu non inſuavis ſed ficui *Europeæ* multo inferior.

Muſa vel morùs Arabum. 10. Fructus alius priori diverſus à Luſitanis in *Indiâ* figo i. e. ficus dicitur: qui tamen apud alias gentes diverſa ſortitur nomina, quorum nullum ficum ſignificat. Arabibus ſcriptoribus *Moris*, vel *muſa*, *Braſilienſibus* *Pacóna*, *Guinienſibus* *Banana*, Indorum multis *Quello*; ſed Malavarenſibus *Palan* dicitur unde nonnulli putant, arborem, quæ fructum hunc producit, eſſe *Palam Plinii* cujus pomo ait ſapientiores Indorum vixiſſe. Quaſi vox Latina à *Malavaricâ* profluxiſſet.

Nomina diverſa.

Deſcriptio arboris. Arbor, (ſi arborem dicas, quæ ligno caret) humilem ſcapum habet glomeramine frondium refertum, quæ in ſcapi ſummitate erumpunt, & unà cum frondibus flos colore ferrugineo, magnitudine ovi ſtruthiocameli è cujus caule ducenta aut ampliùs poma magnitudine cucumerum racematim more vuæ cohærentia enaſcuntur.

Fructûs.

Hæc planta non modò in *Indiâ* & *Americâ* ſed

ſed in *Arabiâ*, *Ægypto*, & *Syriâ* prope Hieroſolyma invenitur: quod Fratri *Brocardo* anſam dedit credendi; fructum ejus *poma Paradiſi fuiſſe*; quibus parentes protoplaſti decepti erant.

Planta una ſemel tantùm parit, & unicum racemum, ſed ſuccisa, menſis ſpacio renata, novum fructum profert, nec toto anno idem facere recuſat.

Fructus crudus rariùs eſtur: ſed ſiccatus totâ *Indiâ* divenditur: toſtus ampliorem ſaporis gratiam obtinet. *Avicenna lib. 2. tract. 2. cap.* 495 de proprietatibus *Muſæ* ſcribens aſſerit: quod velociter nutriat, ſed parcè edendus, nam copia ejus ſtomachum offendit. Cui *Rhaſis lib.* 3. *cap.* 20. ſubſcribit. *Serapio* verò ait, *cap.* 28. Muſam ventriculi, & pulmonum ardoribus mederi: ſed nimiâ quantitate aſſumptam eoſdem lædere; renibus prodeſt, urinam movet, & libidinem ſtimulat. Indi medici eum febrientibus exhibere ſeruntur. *Fructus uſus.*

11. Alia ſupereſt ficus dicta *Indica*, at ex *Americâ* allata, & planè mirabilis. Unicum enim folium terræ inſitum protinus radices agit, & è ſe ſurſum folia producit, quæ & alia eo ordine ita pariunt, ut tota arbuſcula è foliis tantùm ſit compoſita, non ſine naturæ miraculo. Folia perquam craſſa ſunt & aliquantum ſpinoſa. Hæc planta veteribus fuit planè incognita: niſi admittas fuiſſe *Plinii Opuntiam*. Qui ſcribit: Herbam circa *Opuntem* naſci etiam homini dulcem, mirumque è folio ejus radicem fieri & ſic plantam naſci. Certè ratio inſerendi convenit: ſed ſcrupulus manet. Unde in *Europam* veniret, *Ficus Americana. Mirabilis.*

& quò evanescceret, non nisi ex *Americâ* postliminio reditura, fructum profert nostris ficubus crassiorem, sed cætera similem.

Ficus Sinenses. 12. Scriptores de rebus Sinensibus duarum arborum meminerunt, à ficu nostra diversarum: quarum tamen fructus figura & sapore ad nostras ficus proximè accedunt.

Sycomora. 13. *Sycomora* sunt fructus arboris in *Rhodo*, *Caria* & *Ægypto* circa Nili aggeres nascentis: de qua ambigitur utrum ad mori, an ficus figuram propiùs accedat. Nomen ab utrisque sortita est. Fructus est ficui similis, nisi quòd granulis caret, & non tam a ramis, quàm ab arboris caudice erumpit; prædulcis est, & comestus alvum movet. Ventriculo obest, & maligne alit.

Jangoma & alii fructus vilioris notæ. 14. *Jangoma* sunt exilia poma arboris spinosæ, dicas sorba *Indica*; sorba enim specie & usu imitantur: validè astringunt. Alvi & alia quævis profluvia sistunt. Cópiosè apud *Indos* proveniunt & vili veneunt.

Brindones. 15. In regione *Indicâ* Lusitaniæ parente nascuntur *Brindones* extrinsecus pallidè intrinsecus saturatò rubentes. Paucis hic fructus arridet, sed pluribus displicet: itaque parvi sunt pretii.

Carambolæ. 16. Pluris æstimantur Carambolæ prope Goam crescentes Lusitanis & Malavarensibus ita dictæ, sed *Malaiis* bolambæ, aliis *Camarizæ* nominantur. Sunt poma flaventia mole ovo *Gallinaceo* paria. è quibus conserva in cibis & medicinâ gratissima & utilis conficitur: febrium enim ardores restinguit, & sitim sedat.

Jambolina. 17. Arbores quæ jambolina ferunt sylvestres sunt

ſunt. Cortice lentiſcum, ſpecie Myrtum (niſi quod frondes ſunt arbuti frondibus ſimiliores) imitantur, fructus olearum *Cordubenſium* imaginam repræſentat. Comeſtus gulam, nimiâ auſteritate ſtringit: at cibi appetentiam excitat. Conditur igitur, & cum oryzâ coquitur, ut cibis ſaporem gratum conciliet, quem ipſe ſolus non habet.

18. *Papajum* fructus eſt meloni ſimillimus, olim tanti habitus; ut à *Philippinis* uſque in *Indiam* accerſeretur. Sed jam ſive quod degeneravit, ſive quod ob copiam ſordet, viliſſimus eſt & paſſim negligitur: ferunt tamen hunc fructum Sinenſibus dictum *Famiacon* etiamnum magno æſtimari; dicitur refrigerare, humectare & libidinem reſtinguere. Unde forſan *Indis* vileſcit, quibus ſtimulus veneris, quàm remora fere optabilior eſt. *Papaja.*

19. Deſcriptum fuit à nonnullis fructiferum *Nymphæa* genus in *Javâ* & *Indiæ* paludibus naſcentis; quæ ſingulis capitis loculamentis fructum fabæ hortenſis parem continet. Hæc planta non alia eſt, quàm veterum *Colocaſia*; cujus fructus faba *Ægyptia Dioſcoridi* dicitur, & in calyce, *Cibotio* propriè dicto creſcit. Hæc planta in *Ægypto* olim copioſe ſed non ſponte provenerat: ſemina verò lino incluſa in flumen, lacumve mittebant, eâ tantum ratione frugem expectantes, planta in multis *Aſiæ* regionibus olim crevit, & in *Italiâ* ob florum elegantiam, ſed ſine fructûs maturitate erat celebris. *India* ſola ei natale ſolum videtur fuiſſe. Ubi nunc ſponte naſcitur, fructus in cibo eſt ſtomachorutilis & aſtringendi facultatem obtinere creditur. *Fructus colocaſiæ.* *Fructûs vires.*

Cacaou è cujus fructu Chocolata.

20. Fructuum in insulis *Caribais* celebrium descriptiones ex *Hist. nat. Antill.* potissimum deprompsimus. Arborum in *Americâ* crescentium *Cacaou* jure regina audiat, cum præter cibum & potûs insignis materiam nummos etiam ferat: nucleis enim, quibus insercitur fructus, amygdalarum similibus, merces emunt indigenæ, & quoties libet aliquid pauperibus erogare aliquot eorundem conferunt.

Arboris descripti.

Arbor est magnitudine cerasi, foliis Castaneæ, nisi quod sint ampliora; fructus est instar melonis, & in eo sicut in siliqua continentur multi nuclei, ferè 32. saporis subamari, qui valdè nutriunt, ventriculo frigido prosunt, & veneris monent frigidos: ex his fit potus dictus *Chocolata*, admistis quibusdam aromatis, saccharo. Nihilominus mihi videtur, quo simplicior eo melior.

Fructûs utilitas.

Acajoü Arbor.

21. *Acajou Arbor* est parva folio ampliore, quàm nucis, sed eâ ferè formâ. Fructum producit ovi Gallinacei magnitudine pyri formâ, colore flavo & rubro qui maturus succum præbet perquam jucundum. Fini hujus fructûs adnascitur nux, cujus nuclei amygdalis similes, sed meliores à jejunis comesti ventriculum corroborant.

Fructûs descriptio & usus.

Qui hâc arbore abundant, vinum gratum & splenetici utile inde conficiunt.

Pomadill. mombina.

22. *Mommina* sunt pruna flava rubris notis interpuncta succi plena, boni odoris. Continent autem nucleum venenatum, ut aliqui ferunt. Arbor quâ crescunt folia habet fraxini, & molem quercûs *Europæ*. E succo hujus fructûs fit oüicou potus, qui non secus atque optimum vi-

num

num inebriat. Et è gemmis arboris fiunt acetaria.

23. Arbor, quæ hunc fructum profert, foliis & magnitudine laurum refert. Fructus eſt magnitudine meloni, & ſub viridi cortice materiam candidiſſimam continet, quæ ſapore malum Perſicum imitatur, & ori ingeſta in aquam ſtatim reſolvitur. *Caraſol.*

24. Hic fructus à decidio florum feſtinanter unâ nocte matureſcit: & ſtatim legendus eſt nam poſtridiè quàm maturuit, decidit: aliquanto minor eſt ovo anſerino colore foris laureo, intus roſeo (Inveniuntur autem quibus caro eſt candida, & tales aliis ſapore præſtant) immaturus aſtringit, maturus alvum leniter laxat. *Goüjaves. Fructûs natura.*

25. In quibuſdam *Caribæis* Inſulis *Cachima* dicitur pomum parte ſoli obversâ rubrum, cætera leucophæum, intus ſubſtantiâ candidâ & adeò dulci repletum; ut menſis impoſitam inſcius florem lactis cum ſaccharo admiſto jurares. Fructus eſt calidus, & ſiccus; urinam & ſudores ciet; dicitur tamen valdè nutrire, ſin nimiâ copiâ ingeratur, guttam roſaceam & pſoram inducere. *Cachima pomum in Antillis. Ejus deſcriptio temperies & uſus.*

26. Naſcitur in inſulâ *Guadalupâ* arbor, quæ quia modo coryli plurimos à radice ſtolones emittit, ab incoſis Gallis *Condier*. i. e. *Corylus* ſatis abuſivè dicitur. Nam folia gerit lauri, fructus autem rubros & nigros groſſularum inſtar, & earum ferè ſapore. *Fructus Coryli Guadalupanæ.*

27. In eâdem inſulâ creſcit arbor excelſa, quam nominant *Cowbarib*: cujus fructus eſt oblongus tres aut quatuor pollices latus, unum ſpiſſus, Cor- *Coubarila. Ejus uſus.*

tice ligneo obductus. Qui farinâ quadam fibrosâ repletus in magnâ insularium penuriâ panem præstitit.

Geniba. 28. Genibæ poma ova Gallinacea æquant, boni odoris sunt; subacida: sed quia edentium ora contumaci nigritiâ deturpant, rarò comeduntur.

Guiabarana fructus. 29. In *Antillis* etiam ad fluviorum ripas passim crescunt Arbusculæ tortæ, nodosæ, folio rotundo, amplo, quàm carta firmiori, primùm viridi, postea rufescente. Earum fructus sunt roseæ uvæ, paucæ carnis ob ossa magna quæ mediis acinis insunt saporem prunorum habent.

Mamoira seu papaja Americana. 30. Poma sunt pugillaria, colore aurantii, quibus caro est digito uno vix crassior. Intus cava sunt, & in eâ cavitate continentur grana piperi similia, & ejusdem fere saporis.

31. *Maugabiæ* fructus in *Brasilia* notus tantâ suavitate gulæ lenocinatur, tantâ saporis præstantiâ: ut haud sciam an venustiorem & gratiorem *America* producat.

Lusitani hunc fructum condiunt & nullis sic epulis cedunt. Facilis est digestionis; ardores viscerum domat, & febricitantibus auxiliatur, *Guil Piso.*

Qui plura vult de fructibus *Brasilianis* hunc *Pisonem* & *Georgium Margravium* consulat.

Arbores sceuophoræ. 32. Barbaris pauco contentis plurima indulsit natura, quæ in *Europâ* operosâ arte tantùm acquiruntur. Nam præter fructuum varietatem apud eos omnimoda fere vasa sponte crescunt, quæ in *Europâ* Cœlum, & tornus formant.

mant. Talia cujusvis magnitudinis interpyrum & maximum peponem, & diversissimæ figuræ profert arbor pomi similis foliis oblongis, quæ passim in *Caribais* nascitur. Hujusmodi vasa *Calabacas*, i. e. Cucurbitas voce Hispanicâ dicta Indigenæ variis coloribus pingunt. Abunde etiam supellectilis præbet arbor cuciophora: sed alia quædam ferè omnia; mode vera sint, quæ de arbore *Mexicanâ* appellatâ *Metle* prædicantur.

33. De manconelis hic in calce memini, non quasi de cibis; sed ut incautos moneam ne venenificâ pulcritudine allecti miserè pereant. Manconella est pypri similis, sed cortice denso, quo inciso abunde succi lactei causticí, & periculosii effluit. Hoc pharico barbari sagittas inficiunt. Passim in litoribus Antillarum occurrit: cave sub eâ dormias, aut imbre urgente maneas: nam guttæ à foliis decidentes venenatæ sunt. Cibus, qui ejus ligno coquitur, nocet. Poma ejus sunt pulchra, suavis odoris: tamen non aliud est præsentius venenum. Imo carnes piscium & volucrum, qui eis vescuntur venenatæ sunt. Remedium hujus deleterii sumpti est quamprimum vomitu rejicere, & Ananas copiosè edere.

Manchionella.

Quam periculosa.

Pomi ejus forma.

CAP.

CAP. IX.

De Aromatis.

1. AROMATUM naturam conſiderare à re propoſitâ non eſt alienum. Sunt & illa aut fructus, aut plantarum partes & cum aliis eſculentis, quibus condiendis inſerviunt, manduntur.

Piper. *Arboris deſcriptio.*

Piper fructus eſt plantæ in *Indiâ* naſcentis *Bryoniæ* ſere ſimilis, arboribus juxta quas ſeritur adhæreſcentis. Seritur autem (inquit Garcias) ferme ad palmæ, aut arboris *Fauſel* radices. Fructus ipſe racematim cohæret, ſemperque, donec plenam conſequatur maturitatem, viret. Racemi adhuc virentes aceto, & ſale conditi uſui aſſervantur. In piperis deſcriptione multum Hallucinatus eſt *Dioſcorides* & cum eo *Plinius* & *Galenus*.

Dioſcoridis & aliorum error

Genuerunt enim piper longum Plantæ piperificæ quaſi ſiliquam, & piper album ejuſdem granum immaturum. Nigrum autem illud, quod tempeſtivâ maturitate collectum fuit. Cum revera plantæ, quæ rotundum proferunt, ab iſtâ quæ longũ producit ſunt formâ diverſiſſimæ & loco diſſitæ.

Pip. nigri & album.

Nec eâdem planta utrumque rotundi genus parit. Licèt adeo exiguum earum ſit diſcrimen ut ante maturitatem non ſit cujuſvis dignoſcere cùm minùs inter ſe diſcrepent, quàm vitis quæ rubras, ab eâ quæ albas fert uvas. Ut autoptæ teſtantur. Maxima horum copia naſcitur in *Malabar*,

labar, & totâ maritimâ regione quæ à *Comorin* ad *Crananor* pertingit. Porrò in Javâ & prope *Malaccam* aliisque quibusdam *Indiæ* locis, unde in reliquum orbem divenditur.

Piper verò longum à Bengalâ, ubi crescit, asfertur. Nascitur etiam in quibusdam *Americanis* insulis. Ut *Baptistæ Tertreo* visum est, hoc piper præcipuè colicis auxiliatur. E rotundis album est melius; utrumque calfacit, siccat & attenuat. Crudo frigidoque ventriculo imprimis necessarium. *Pip. longum.*

Sunt aliæ plantæ quarum fructus piperis vicem præstant, & apud quasdam gentes ejusdem nomen usurpant.

21 *Capsicon Lusitanis* pimentone fructus est, quo in condiendis vice piperis *Indici* utuntur. 20. ejus species enumerat *Perkinsonus* omnes *Americâ* oriundas, nec facultatibus diversas. Nonnulli contendunt Siliquastrum *Plinii* idem atque hoc esse. Calore fere igneo præditum est tamen cum farinâ triticeâ subactum, & furno diu coctum piperis usum præbet: at hepati & viscenibus nocet. *Capsicon.*

3. *Hydropiperis* folia, postquam inaruerint, tusa pro pipere à nonnullis in obsoniis admista fuerunt. Est autem *Hydropiper* herba sale piperino abundans & in aquosis passim nascens. Non me præterit quod *Helmontius* negat: hydropiper, si exaruerit, essentiam suam retinere. *Hydropiper.*

4. *Bacca myrti* antequam piper reperiretur ejus vicem obtinebant, quodam generosi obsonii nomine inde tracto. *Plin. lib.* 15. *cap.* 29. *Bacca Myrti & viticis.*

Semen viticis quibusdam piper Monachorum audivit; quod figuram piperis habet.

5. Non

Piper Jamaicanum seu Mamoxochile.

5. Non ita pridem à *Jamaicâ* à noſtris occupata afferri cœpit fructus quidam aromaticus, qui piper rotundum magnitudine, non gravitate ſuperans *Caryophyllos* & macin olet, & in uſu culinari eorum vices ſupplere videtur. Sponte naſcitur in *Montanis* ejus inſulæ & ab Hiſpanis pimente dicitur, & inde nobis pepper. i. e. piper. Sed quia omnium aromatum ſapores refert, nonnullis noſtratium appellatur Al ſpice. i. e. *Panaroma*. Aliis *Americanâ* voce dicitur *Mamaxochile*.

Cubebæ.

6. *Cubebæ* in *Javâ* naſcuntur piperi ſimiles, dicuntur ab inſolanis tanti æſtimari, ut non niſi decoctas, ne alibi ſatæ enaſcantur, exportari ſinant. Multis videtur piperis ſpecies; aliis, (quod minime veriſimile) fructus viticis, aliis *Ruſci*: *Cæſalpino Amomi* legitimi ſemen, & ſunt quibus *Galeni* carpeſium putantur: quibus *Mathiolus* refragatur, & negat noſtras eſſe *Arabum* cubebas, aut *Galeni* carpeſium. *Cubebæ Javenſes* calfaciunt, ſiccant, & ventriculum pituita languentem aut flatu roborant, frigidis uteri affectibus auxiliantur, craſſos pectoris humores attenuant, venerem cient. Vice carpobalſami in formulis medicorum ſubſtituuntur.

Gingiber.

7. *Zingiber* eſt radix plantæ in *Troglodytici* olim, jam copioſe in *Antillis* Inſulis provenientis, cujus in cibis condiendis frequens eſt uſus. Excalfactoriam vim habet, ſtomacho eſt utilis, & alvum leniter emollit: eligendum eſt integrum, & album. Mercatores ſæpe bolo quâdam rubrâ oblinunt, ut à carie muniant, eamve tegant.

Nuxmyriſtica & macis.

8. *Nux moſcata* fructus eſt arboris perſicæ non abſimilis quæ vix alibi quàm in Moluccis, aut *Bandis* inſulis naſci poteſt. Fructus macis in volucro

ucro & duriuſculo putamine legitur. Recens, gravis, & ſucci oleoſi plena eligenda eſt. Maris probatiſſima eſt flavo colore, ſubacri ſapore, & odore grato. Nulli ſcriptorum de materia medicâ ante *Arabum* tempora innotuit hæc *nux myriſtica*, niſi ſit *Galeni* chryſobalanus, cujus meminit. *lib.* 3. *medicament. ſec. loc.* Nux moſcata, calfacit, ſiccat & ſubaſtringit: halitum fætentem emendat, coctionem juvat, urinam ciet. Cephalica, ſtomachica, & uterina eſt. Macis facultatibus cum ſuâ nuce congruit, ſed cum partium ſit tenuiorum penetrantior eſt, & efficacius operatur.

9. *Caryophylli* ſunt fructus, aut potiùs flores aromatici ad nos ex *Indiâ* advecti, *Arabibus* dicti calafur. *Caryophylli.*

Arbor, quâ naſcuntur, in *Ceilan* aliiſque locis à mari non procul diſſitis creſcit: ſed *Garcias* aſſirmat, illam non alibi, quàm in *Moluccis* inſulis eſſe fructiferam. Duplices ſunt *Caryophylli*, minores, qui à Cultoribus uſitato colligendi tempore arundine decutiuntur & majores, qui *anthophylli* nominantur. Hi in arbore diutiùs hærentes craſſeſcunt, nec à cæteris aliter quàm maturitate & mole differunt uterque igitur calfaciunt, ſiccant, cardiaci ſunt, ventriculi cruditati & vertigini auxiliantur.

10. *Cinnamomum* Cortex eſt perquam odoratus arboris in Seilan præcipuè creſcentis. Naſcitur etiam in *Java*, & *Malabar*, ſed parciùs & vilioris notæ. *Cinnamomum.*

Cinamomum dictum nonnulli exiſtimant, quòd Sinenſes homines in *Indiâ* negotiantes iſtud frequentiſſimè ad emporia maris *Erythræi* detulere, &

& exinde lignum Sinense sit dictum. *Darchini* enim idem *Persice* sonat, quâ voce *Avicenna*, *Rhasis* aliique *Arabes* Cinamonum denotant. Hæc mercis inde *Alexandriam* translata, ut Græcis consuetibus divenderetur, à deferentibus alia usis dialecto Cinamonum. i. e. Sinarum lignum odoratum dicebatur.

Cassia lignea cinam. Species.

Cassia lignea huic virtute cedit, non genere differt (ut quibusdam videtur.)

Cinamomum præstat, quod fragrantissimum est, saporis acris, colore subrubrum.

Calfacit, aperit, discutit, astringit concoctionem adjuvat, menses movet, spiritus fatiscentes exuscitat.

Cardamomum.

11. Semen est Aromaticum, quod in *Indiâ* annuatim satum ubertim provenit, unde in alias terras ejus indigas devehitur. Magnus est istus usus apud *Indos* & alias quasdam gentes: nam sine ejus admistione nullas carnes mensis inferunt.

Ejus virtutes.

Coctionem adjuvat, in capitis & uteri affectibus conducit, flatus discutit, calfacit & viscera corroborat.

Hoc autem non est Græcorum Cardamomum nam ad *Dioscoridis*, & aliorum descriptionem minimè quadrat. Est reverâ Avicennæ Sacolaa; quod duplex fuit, *Quebir* & *cequir*. i. e. majus & minus. Et eisdem nominibus etiamnum *Arabum* medicis, & mercatoribus cognita sunt. Cardumeni *Arabum* fuisse Græcorum cardamomum verisimile est: sed quid illud sit, non satis constat. Quibusdam videtur semen cujusdam siliquæ albæ, rotundæ; dictum nonnullis Malegetta ad nos rariùs delatum: officinarum nostrarum cardomona sunt illa *Indica*, *Arabum Sacolaa*.

12. In

12. In veterum culinis *Rhûs* obſoniorum, ῥοῦς ὀψοδοσία erat frequentis uſus. Qui non aliud erat, quam fruticis coriarii fructus, quo *Hiſpani*, aliique populi in coriis ſpiſſandis hodie utuntur. *Arabicè* & nunc vulgò Sumach dicitur. *Rhûs obſoniorum.*

Antiquitus in condimentis pro ſale & aromatis erat: nec uſus ejus apud *Syros* & *Ægyptios* adhuc exolevit. *Rhus* aſtringit, & refrigerat: inde cibis cœliacorum & dyſentericorum commodè poteſt inſpergi.

Vice rhois malicoria, aut mora immatura ſiccata, & tuſa obſoniis miſcentur.

13. Plurimi in veterum condituris uſûs erat *Laſer*, hoc eſt *Silphii* ſuccus ὀπὸς χυρναϊκὸς, cujus uſûs meminit *Apicius*. Qui mos, ſi Laſer idem erat atque Aſa fætida, nondum evanuit. Nam in totâ *Indiâ* (Teſtante *Fragoſo*) ſolent coqui *Aſam* juſculis & oleribus commiſcere, aut *Lebetem*, vel Cochleare culinarium eâdem confricare, uti noſtri patinas allio aut *Schœnopraſſo*, quoties ſaporem acutè odoratum, *Gallicè Hault Gouſt*, id eſt, altum guſtum inducere cibis quærunt. Hoc condimentum ſtomachum corroborat, flatus diſcutit, &, quod Indigenæ palmarium ducunt, ad venerem potenter excitat. *Laſer aut Aſa fatida.*

CAP.

CAP. X.

De oleo Saccharo & melle &c.

1. SUnt quædam ſecundaria è plantis, ſed obſtetricante induſtria producta, qualia oleum, ſaccharum & alia: mel etiam apum, & ae ium, quorum naturam & in cibis uſum conſideratione dignamur.

Oleum. Antiquitas fabulata eſt *Atticam* à *Cecrope Minervæ* adjudicatum: quod in contentione, quam cum *Neptuno* de iſtâ terra habuiſſe fingitur, oleam produxerat; qua nihil mortalibus gratius, & utilius concedi potuit. Viti non cedit. Vinum enim cum virtutibus magna affert incommoda. Unde à *Mahumede* ſuæ ſectæ; *Romanis* legibus *Matronis*; principibus in ſacris literis interdicitur. Cùm oleum, quòd omnibus prodeſt, univerſis conceditur. Nobilis eſt arbuſcula *Arabica*, quia dominum oleorum בעל שמן *baal Schemen* profert: ſed balſami eſt tantillum ut pancis ſufficiat; cum olei tantus ſit proventus; ut omnibus omnium uſibus abunde ſuppetat. Oleum aut à drupis, aut è minùs maturis confit: hoc minùs caſidum aſtringit, & *Omphacinum* dicitur. Illud verò calidius & penetrantius eſt.

Ol. omphacinum.

Internè ſumptum, præter uſus medicinales qui innumeri ſunt, in acetariis herbarum fructuumque cruditates corrigit: corroſivæ alicujus materiæ, ſicubi in ventriculum ſit recepta, acrimoniam mitigat, inteſtina ab ejus injuriis defendit, alvum ſubducit.

Externè

Externè illitum laſſitudines tollit, & à Cœli injuriis corpus munit, tam caloris, quàm frigoris. In locis igitur calidis, ubi nudi incolæ incedunt, nè cuticula ſolis æſtuantis vehementià corrugetur, oleo aliàve pinguedine cavetur: & in Septentrione nè frigore urantur, eodem remedio proſpiciunt: utriſque igitur veſtitûs vicem præbet.

In *Belgio* & alibi oleo à raporum ſemine expreſſo in cibis quidam utuntur.

Septentrionalis Oceani accolis mare pro agro eſt: nam è piſcibus panem habent, & ex eiſdem oleum exprimunt; quod illis perinde convenit, atque optimum olivæ oleum delicatioribus Europæorum palatis.

2. *Saccharum* veteribus notum & quibuſdam *ſal* & *mel Indicum* dictum, non modò *Arabiæ* & *Indiæ* ut olim, ſed *Africæ* & *Americæ* multi tractus abunde proferunt. Succus eſt arundinis cujuſdam, qui ſi è lateribus plantæ inciſis extillat ſaccharum fit puriſſimum. Sed vulgo conficitur arundines molà penſili aut alio inſtrumento confractas aquà coquendo, donec ſaccharum in fundo cortinæ concreſcat. Candidum fit, & purius cochione in lixivio è Calce, & aquà pura facto, & deſpumatione multâ. Ita tractatum in formas coni inverſi ſimiles effunditur cacumine perforatas, ut quod fæculentum eſt defluat; & eo pacto in metas, quas videmus, elegantes formatur. Cryſtallizatur etiam more aliorum ſalium & Candum dicitur, quod magis candidum aut rubrum, pro ratione ſacchari unde conficitur. *Saccharum*

Saccharum calfacit, & abſterget, ſed tantò minùs quanto ſit purius. Frequens eſt ejus in *Sacch. vires.*

re cibariâ uſus, at in re medicâ frequentior, cui uſitatiſſimum aſſervationis medium; ſed quàm rectè ambigitur. Itaque ſunt qui ob acerrimos ſpiritus, qui in eo & melle continentur, omnes ſyrupos & conſervas rejiciunt. Et *Williſius* noſter in ſacchari eſum, ſed enormem ſcorbuti graſſantis cauſam rejicit, quod liquor ex eâ, aquâ ſtygiâ non mitior poteſt elici. Ex utroque liquores acerrimos aut igni elici aut aliter fieri concedo, ſed ſuſpicor aculeos particulis liquorum corroſivis ab igni addi, aut in eo, aliâve corruptione novam aciem eis trahi: in concreto tales ab initio non fuiſſe. Si eſſent, probabile eſt, quod diſſeminatæ, aut benignioribus implicitæ malitiam ſuam nequeant exerere. Porro ſalia quæ ob cognationem metallorum corpora ſubire & peredere valeant, in cibis modicè aſſumpta innocua ſunt, imo ſalubria.

Sic fructus *Anana* dictus ori & ſtomacho gratiſſimus eſt & adeo ſalubris, ut neminem ab ejus eſu unquam lædi ſit obſervatum: in ejus tamen carne, ſi cultellum ferreum ſemihoræ ſpatio hærentem relinquas, ſubtilis cujuſdam ſalis acredine ſemieſum invenies. *Dioſcorides* ſaccharum ἁλυκόλιθον ϗ ἐυστόμαχον pronunciat. Sed modus in ejus uſu ſervandus

Mellatiū. ſeu Melazum i.e. ſpuma & fæces ſacchari.

Hic opportunum eſt vulgi noſtri imperitiam convellere qui Mellatium impuram ſacchari ſpumam & fæces theriacam nominant, & proinde novi vetulas quaſdam Clinicas quæ ex eo cum oleo, aut lacte cerviſiato omnium morborum remedia ceu à panaceâ promittunt, & ægrotis in quibuſvis febribus obtrudunt, quo cum ſucceſſu facilè conjicias.

Suc-

Succus arboris *cuciophoræ* aliquandiu inſolatur & ad Sacchari conſiſtentiam decoctus dicitur *Indis Jagra*, & ſacchari arundinacei vicem præſtat. *Jagra.*

In aliis orientis tractibus melleum ceratiorum ſuccum exprimunt, eoque ad Zinziberis & multorum fructuum condituram utuntur. Alii *Sapa* fructus condiunt. *Sapa & defrutum* (inquit *Plinius*) *in mellis adulterium excogitata ſunt.* *Succus ceratiorũ.* *Sapæ uſus.*

3. Sed præ aliis rebus dulcibus *mel* apum primas arrogat. Fit autem è ſubtilibus plantarum, præcipuè florum effluviis ſponte naturæ, aut apum artificio coactis. *Mel.*

Eſt igitur duplex; unum genus eſt aereum illud δροσόμελι quod calore ſolis in aërem elevatum, ibi nocturno frigore condenſatur, & mane decidens arborum frondibus & ramis adhæreſcit: hoc quoties in grana concretum colligitur, *Manna* dicitur. Multis in regionibus hoc invenitur; at nuſquam quam in *Syriâ* laudatius: licèt in formulis medicis Calabrum pro optimo præſcribatur. Creduntur quibuſdam *Arabes Mannæ* uſum in medicinam induxiſſe: at veriſimilius eſt *Romanis* innotuiſſe & idem eſſe, ac ros *Syriacus* cujus *Cor: Celſus* & *Columella* meminerunt. *Mel aereum.* Δροσόμελι. *Manna.*

Alterum ab apibus elaboratum è ſuperiore partim colligitur; cujus partem puriorem illa inſecta in officinas ſuas delatum denuo recoquunt. Partim quoque ab arborum herbarumque floribus, quos apes vere ſtrenuè circumvolitant, elicitur. Bonitas igitur mellis herbarum, unde hauritur, naturam ſequitur. Idcirco pretioſiſſimum circa *Hyblam* & *Hymettum* montes, herbis fragrantiſſimis refertos, olim celebratum eſt. *Mel apum.*

In *Sardinia* præ abſinthii & taxi copiâ amareſcit. *Heracleæ* in Ponto, ut *Dioſcorides* ſcribit, ob rhododendri alioſque noxios flores naſcitur *mel* mænomenon, quo homines in inſaniam aguntur. Et apud nos vilioris notæ eſt, quidquid ericetis conſit. *Mel* virgineum purè apyrum in ſuo genere eſt optimum. Quodque nec herbarum neque florum odores refert.

Calidum eſt, ſed eo minùs, quo magis albicat; ſiccum quoque eſt abſtergens: pulmoni magis quàm hepati amicum, bilioſis eſt noxium. Sed frigidis naturâ & ſenibus eſt imprimis commodum. Unde *Vedius Pollio* ab *Auguſto* interrogatus: quo pacto vegetus vigorem animi & corporis ultra centeſſimum annum cuſtodiviſſet reſpondet: *intus melle, foras oleo* quod *Democrito* quoque aſcribitur.

CAP. XI.

De Sale.

1. POſt Aromata à plantis deſumpta ſalem condimentum unicum minerale ſubnectam. Qui ob inſignes uſus à *Baſilio Monacho* Aroma nobiliſſimum, à *Lucretio Panacea* dictus eſt; & *Plin. lib.* 31. *cap.* 9. aſſerit: *Sole & ſale nihil in mundo magis proficuum.* Res eſt facilè parabilis, & in victu adeò neceſſaria, ut perpauci ſint, qui ejus uſu omnino vacent, quin in cibis nonnunquam utantur. Ei aut innato, aut adventitio debetur rerum

rerum firmitas, & duratio; ejuſque ſolius beneficio plerique cibi ſapiunt. Unde data fuit occaſio transferendi vocem: facetias enim, & ſermonis leporem, *Sales*; & ſtupidos, qui his carent, *inſulſos*, *nec micam Salis habere* dicimus. Neſcio etiam annon ſal conferat ingenium. Teſtantur enim eorum hiſtoriæ *Lappas*, aliaſque gentes, qui ſalem non guſtant, *Bardos* eſſe & prope ſtolidos. Et *Homerus* Ὀδυσ. 11. imperitiam populi alicujus deſcribens hæc habet.

Οἳ οὐκ ἴσασι θάλασσαν
Ἀνέρες οὐδ' ἄλεσι μεμιγμένον εἴδαρ ἔδουσι.
Illi non æquora norunt.
Nec ſale conditis noverunt carnibus uti.

Idem poeta ſalem divinum vocat.

His *Euſtathius* arbitratur: ἄκεσαν δηλοῦσθαι ἀγροικίαν mores ſummè agreſtes ſignificari. Multiplex eſt ſalis ortus; & variæ ſingulorum ſpecies. Ex quibus *marinus* cæteris uſitatior eſt, & in cibis maximè expetitus: è maris ſalſugine aliquando arte, nonnunquam caſu conficitur. *Sal Marinus.*

Calore enim æſtivo, ex aquis marinis in brevi palude ſtagnantibus, humorem tenuem hauriente, rigidæ ſalis particulæ in granula κυβοειδῆ concreſcunt: aut aliàs ex iſtis aquis evaporatione ejuſdem humoris igni factâ excoquitur: & conſimili ratione ſal fontanus ex aqueâ ſalſugine puteis hauſta paratur: qui pro naturâ ſoli, per quod ſalinæ derivantur, plurimùm variatur. *Quomodo fit ſal marinus.*

2. Et nè ullis locis de ſale non ſit proſpectum natura in mediterraneis paſſim ſalem nativum factitio non minùs purum in terræ viſceribus condidit, unde effoditur in uſum. Salem hujuſ- *Sal foſſile.*

modi foſſilem *Dioſcorides* τῶν ἁλῶν ἀνεγλίπτον dixit, Officinis quòd penè tranſluceat, *Gemmeus* dicitur.

Sal lixivialc. Non novum eſt *Sal* artificiale è cinere elixivjato elicere, & hoc genus ad naturam Salis communis prope accedit.

Salis filtratio. *Sali* minùs, ſyncero depuratione opus eſt. Quæ fit potiſſimùm: ſi aquâ fontanâ ſolutum ritè filtretur, & coquatur donec humore exhauſto concreſcat, aut aliquanto humidi relicto cryſtallizet.

Salis vires. *Salis* cibarii officium eſt calfacere, exiccare, abſtergere. Leniter aſtringit (in Marino latet aliquantum vitrioli) ventriculi cruditatibus, & appetitui dejecto conducit, in colicis etiam doloribus, & alvi, aut urinæ ſuppreſſione prodeſſe poteſt. At immodicus ciborum ſalitorum uſus non vàcat culpa; ſcorbutum enim, & Cachexiam ſæpè parit. *Arnoldus de villa nova* ſal foſſile, quod Elixir minerale nominat, ritè uſurpatum ad juventutis prolongationem plurimùm conferre ſcribit. Sed rationem utendi non docet. Vice coronidos ſit verſus Salernitanus claudicans:

Omnis menſa malè ponitur abſque ſale.

CAP. XII.

De Aceto.

1. ACetum notiſſimum intinctùs genus è vino, aliiſve generoſis liquoribus conficitur

tur cujuſmodi ſunt pomaceum, pyraceum & latices ex arborum ramis, vel truncis deprompti; nimirum betulæ, aceris, utriuſque *Palmæ cuciophoræ*, ſuccus, qui *Indis* dicitur *Tady*. E cerviſiâ etiam, & hydromelite, vel rore Majali. Imo *Helmontius* in libello de ſextupſici digeſtione humani alimenti teſtatur: ſe *Acetum* è merâ *Rhodani* aquâ factum vidiſſe: quam cado, unde Acetum depleverat, ardoribus ſolis artifex exponebat, & ſic (inquit) aquam in ſe inſipidam in verum Acetum tranſmutabat, concepto è cado fermento.

E quibus liquoribus fit acetum.

Acetum è merâ aquâ.

Conſtat in vinoſis liquoribus ſalia inſolatione, aut aliâ ratione exaltata ſulphure depreſſo acorem gratum inducere, quamdiu ſpiritus eorum integri manent, duraturum: iſtis vero avolantibus fit vappa. Et à calce plumbi injectâ dulceſcit. Particulæ enim ſalis Saturnini acetoſo ſali accreſſcunt, & figuras corpuſculorum mutando aciem eorum retundunt.

Acetum à quocunque liquore, modò ſit integrum, appetentiam jucundo morſu excitat: guſtui gratum eſt, & ſtomacho utile; refrigerat, aſtringit. Cum *ſinapeos* ſemine intrito fit condimentum hybernum cum carnibus craſſis, & ſalitis utiliſſimè eſitatum, ſenſus enim purgat, ſtomachi vitiis, & pulmonum medetur, appetitum ciet & concoctionem promovet.

Veteres habuerunt ὀξος γλυκίζον. Cujus præparationē docet Conſtant. li. 1. γεωπονικῶν.

2. In regionibus vitiferis *omphacium*, ex vuis immaturis intinctum non injucundum præbet, & apud nos malorum ſylveſtrium ſuccus ejuſdem vicem præſtat. Nonnulli cerviſiam, aut aquam in quâ vinacea macerata ſunt, Acetum verum mentiri cogunt.

Sinapiū. Omphaciū. & alia quæ pro aceto uſurpantur.

3. Lusitani etiam acidis *Brindonum* corticibus aquâ infusis acetum conficiunt: *Brindones* fructus *Indicus* est inter exoticos supra descriptus.

4. Ex hujusmodi gulæ irritamentis inter se compositis omnimoda ferè fiunt embammata ingeniosa ciborum lenocinia: quæ orexin etiam invitam ad luxum pelliciant. Sed omnibus condimentis anteferenda sunt *Socratica*; Fames, & Exercitium, utpote saluberrima; quibus, quisquis ritè utitur, ei aliis non opus erit. *Spartanus*, qui piscículos emptos cauponi coquendos tradiderat, cum condimenta caseum & oleum postularetur, respondet, Si hæc haberem pisces emissem? sic qui satis esurit, præter famem ne aliud condimentum quærat.

Fames optimum ciborum condimentum.

Commentarii de Victu Humano ab Animalibus petito.

PROLEGOMENA DE ZOOPHAGIA.

Zoophagia

1. POtiſſimam humani victûs partem ubique à carnibus animalum deſumi conſtat: ſed quàm rectè, inter omnes non convenit. Fuerunt enim olim, & etiamnum inveniuntur qui deliberant; an liceat; alii item, an expediat carnibus omnino veſci.

An liceat.

Omnium è literatis primus pereuntium animalium patrocinium *Pythagoras* ſuſcepiſſe dicitur: cui ſuffragari perhibetur, *Empedocles Agrigentinus*: & in oriente multæ ejus ſectæ familiæ Pythagoricam ſententiam in hodiernum diem præfractè tuentur. In animam Philoſopho veniat, & ita diſcipulos docuerat; animas defunctorum

Pythagoræ & Empedoclis ſententia.

ctorum in nova corpora tam alienigena, quàm ſui generis tranſmigrare, & proinde, infandum eſſe ſcelus, generali illâ cognatione violatâ, animalium lanienam exercere, nec vitam niſi alterius exitio velle producere.

Gymnoſophiſtarũ.

Incertum eſt an *Pythagoras* ſuam metempſychoſin apud *Gymnoſophiſtas* in *India* peregrinatus didicerat, an eos illam docuerat. Certe conſtat iſtam ſuperſtitionem in illis regionibus maximè vigere: illic enim *Brachmanes & Manichæi* mercatores, vulgò *Banianes*, aliique *Guſuratæ* & *Cambaiæ* incolæ in eâ perſiſtunt; nec audent à viliſſimo animalium vitam eripere imò eadem capta, & peritura, à Chriſtianis, aut *Mahamedanis* nautis pretio redimunt, & redempta manumittunt: ſed non ſine manifeſtâ injuria, ſi verum id eſſet, quod ſomniant animæ enim miſeræ in nobiliorem ſedem migraturæ prodeſſet è vili extrudi.

Banianes Zoophagiam reſpuunt.

Et Eßæi.

Porrò à carnium omnium eſu *Eſſæi*, celebris *Judæorum* ſecta, abſtinuerunt: & in eam ſententiam Chriſtiani quidam ſeminudis pedibus ire videntur. Et apud nos, durante anarchiâ, ſub regis poſtliminium, in agro *Buckinghamienſi* nebulo quidam vitam triſtem & ſeveram præ ſe ferebat, impexus veſte craſſâ & intonſa induebatur: omnes carnes deteſtatus, oluſculo tantùm agreſti & aquâ profluenti vitam ſuſtentavit, in gurguſtio, aut antro cynicè cubans. Invenit tamen, qui ſectarentur, præſertim mulierculas: quibuſcum & cæteris ſociis omnia erant communia. Tandem vero dux ipſe gregis ordinem deſeruit: viduam enim fatuam, at opulentam nactus eam duxit, & exinde genio, quem diu defraudaverat, lautè indulſit. Ex illo partim victûs tædio

Et religioſi quidã.

Hiſtoria ſeculonis qui à carnibus abſtinuit.

dio, & partim, ducis exemplo secta evanuit, sectatoribus ad carnium, & vini usum priùs interdictum cum eo conversis.

De eis qui religionis causa à quibusdã carnibus abhorrent.

Ut isti, de quibus modo memini, ab omnimoda sarcophagia pariter abhorrent; ita alii passim occurrunt, qui quædam animalium genera satis obstinatè aversantur, aliis verò libenter vescuntur. Hinc accolis *Gangis*, & aliis quibusdam *Indis Bovem*, (quod genus animalis adorant) mactare perinde est, atque hominem jugulare.

Incolæ *Regni Congi* in *Africâ* ab esu capreolorum abhorrent, nec audent ollam, in quâ cocta fuit eorum caro, digitis tangere; quippe si id facerent, credunt se morbo protinus tentatum iri pyafetta.

Nonnulli etiam *Ægyptiorum* oves, caprasque superstitiose sunt abominati. De quibus *Juvenalis*, qui inter eos, cum imperio aliquandiu egisset, hæc habet.

----Nefas illic fœtum jugulare capellæ.
Carnibus humanis vesci licet.----

Ægyptiorum vanitas.

Certè vanissima eo tempore fuit *Ægyptus*; & cùm ferè singuli homines sua habuerunt numina, & unusquisque aliena oderat, non mirum est, si multa carnium genera illic nonnullis odio fuerunt. *Chæremon* apud *Porphyrium* de sacerdotibus *Ægyptiis* tradit, quod Ιχθύων ἀπείχοντο πάντων· καὶ τετραπόδων, ὅσα μώνυχα, καὶ πολυχιδῆ, ἢ μὴ κεραφόρα· πτηνῶν τε, ὅσα σαρκοφάγα. *A piscibus abstinuerunt omnibus, & à quadrupedibus, quotquot solidas habent ungulas, aut multifidos pedes, nec cornua gerunt: ab alitibus etiam, quæ sunt carnivoræ.*

Muhame-

Muhamedani à suillâ abhorrent. Et Judæi.

Muhamedani, cujuscunque sunt gentis, religioso instituto suillam perosi sunt: & *Judæis* à lege *Mosaica* præter suillam multis carnibus interdictum fuit. Quotquot igitur ei legi abrogatum fuisse negant, ab animalium istorum esu tactuque religiosè abhorrent. E bestiis nullæ permissæ erant, nisi quæ pariter & ruminantes erant, & bisulcæ. *Munsterus* scribit, decem mundorum quadrupedum numerari species.

Quæ bestiæ.

Qui pisces.

Pisces, qui squammas, aut pinnas non habuerunt, erant vetiti.

Quæ volucres erant vetitæ.

Numeravit *Moses* avium, quibus in cibos uti, haud erat licitum, viginti quatuor species, sed ferè *Judæis* ipsis nunc incognitas. Certissimum immunditiei indicium statuunt rapacitatem.

Omne reptile.

Porrò omne reptile volatile erat impurum, nec eo vesci licuit.

Quibus carnibus &c.

3. Ut populi modò dicti, legibus, & religionis instituto, à quibusdam carnium generibus arcentur; ita aliæ gentes singulæ aliquas carnes esitant, quas aliæ exosas aut inusitatas respuunt solâ patria consuetudine ad id inductæ: pro ratione autem regionum, quas incolunt, homines victu differunt. Qui enim in frigidioribus locis versantur, crassiori cibo ferè contenti sunt.

Septentrionalium cibi.

Maritimi Septentrionis populi *Lappæ*, *Samoiedei*, aliique Oceani glacialis accolæ piscibus plerunque victitant: mediterranei vero eorum *Tarandos* dictos, vulgò *Rangiferos*, frequentes habent: quorum operâ pro jumentis utuntur; lacte etiam & carnibus eorum se suosque alunt. Iidem autem, quoties opiparè, & apparatè libet edere, ursinâ, lupinâ, aut vulpinâ carne

mensas

menſas inſtruunt. *Angli*, *Germani*, & *Poloni*, qui lætis paſcuis abundant, pecoris cujuſvis carne veſcuntur; at frequentiùs *Bovillâ*, & *ſuilla*. *Itali* & *Siculi* minori pecore potiùs in cibis utuntur. *Hiſpani* antiquam frugalitatem imitantur; rarò ſaturantur; carnes parciùs edunt, quas regio ſterilis maligne ſuppeditat. *Anglorum Germ: & Polon.*

Galli ex omnimodâ carne, ſed multis condimentis pro ſuo more ſcitè præparatâ, guſtui varietate ſaporum placere, quam ventres ſaturare potiùs ſtudent. *Turcæ* ovillâ & caprinâ cum oryzâ elixis, & cardomono conditis plurimùm delectantur. *Gallorum.* *Turcarum.*

Tartarorum Nomadum, qui latiſſimam orbis partem occupant, feritati, & ventriculis, equina cum hippace ſua convenit, eáque ſemicruda, aut tergore ſuo cocta; dum ei ſubſtratæ equites inſident quibus item ſanguis cum lacte equino pro potu eſt. *Tartarorũ cibi.*

Arabibus camelina placet, quorum, & *Afrorum* uſui illud animal natum videtur.

Ægyptiis bajulis, ut teſtatur *Galenus*, et Camelina et aſinina in cibos olim *Alexandriæ* venerunt: neſcio an patientiam eorum animalium, et robur inde ſperarent. Fuerunt enim, qui generoſis animantibus præ aliis libentius velcerentur, quod nobiles eorum indoles eo eſu in ſuos animos transferendas expectarent.

Sinenſes aſinos edunt, et in eorum urbibus canes in macello, more pecudum ſaginati, venum proſtant. *Sinenſium & aliorũ.*

In provinciâ *Bengalæ* ad ſinum *Gangeticum* naſcitur *Rhinoceros*, Beſtia ea eſt ſecundum elephantum omnium maxima; quam natura cornu in naſo, & firmâ loricâ ex omni parte munivit:

ſed

ſed neque moles, aut munimentum eum ab hominum gulâ tueri valent.

In iiſdem locis veſpertiliones eduntur quos in illâ regione, aliiſque quibuſdam habent Gallinis Domeſticis penè pares.

Afrorum victus.

Sed *Africa* alias terras multis paraſangis ἀγεωφαγίᾳ præcedit. Monſtrorum ea eſt feraciſſima, & multas animalium ſpecies alit reliquo orbi ignotas; quarum ferè omnes aliqui ejus incolæ in cibos recipiunt.

Serpentum igitur quædam genera, Lacertas, & voraces crocodilos illi avidè vorant. Elephantes magnitudine inſignes, & leones, pantheræque ferocià famelicos hominum ventriculos non effugiunt. *Herodotus* ſcribit *Zygantes* mediterraneam *Libyæ* gentem ſimiarum, quarum varia ſunt genera, carne victitâſſe. Sed utinam ab iſtis hominum ſimulacris ad ipſos homines ferus eorum appetitus non tranſiiſſet. Multi *Afrorum* immanes, ſunt anthropophagi, cujuſmodi in *Angolâ* inveniuntur, qui nomina dant militiæ non alio ſtipendio, quàm occiſorum, aut captorum carnibus conducti. Et *Giacchi* immaniſſimum hominum genus, (niſi eo nomine ſint indigni, qui omnem humanitatem exuerunt) generi humano bellum indicunt; non ut imperent, ſed vorent. Porrò mihi, de immani horum ingluvie locuto, in mentem venit Locuſtarum, generis voracis & terribilis, ſed iſtis longe mitioris: harum immenſa examina quibuſdam *Africæ* provinciis nonnunquam inſident; ubi quicquid viride eſt, rodendo, momento ferè ſpem agricolæ omnem deploratam reddunt; ſed prædones fiunt prædæ: nam populi ἀχειδοφάγοι, amiſſis frugibus, illas colle-

Giacchi gens immanis.

collectas in cibos coquunt.

Jam verò In *Americam* trajiciamus, ejus victum conſideraturi.

America jam *Europæo* pecore abundat, olim tantum ſuis feris contenta. Septentrionales illius partes cervinâ ferè victitant: ſuppetit etiam piſcium, & volucrum, quas edunt, copia: in paludoſis quibuſdam tractibus bufones naſcuntur ingentes ſed innocui; hos coquunt, & victum putant ſaluberrimum. Hoc fit in *Duriene*.

Hi populi etiam *Alegartos*, (genus eſt *Crocodili*) ſcincos quoque, & ſerpentes diverſas venantur, quorum carnibus ſuaviter vivunt. *Americanorum.*

Guanæ incolæ, & *Braſilienſes* feras habent innumeras *Europæis* ignotas, volucres item & ſerpentes è quibus cibos parant.

Multi horum fuerunt Anthropophagi & adhuc ſunt: quos ad tantam immanitatem ſuavitas turpis vindictæ excitavit: deteſtabile hoc malum; ſed fædius *Caribum* inſtitutum, qui quotannis longinquas navigationes in monoxylis ſuſcipiebant, homines, quos vorarent, venaturi; idque nullâ injuriâ laceſſiti; ſed fædæ gulæ libidini mancipati: quaſi humana eſſet ferina, nihilque inter hominis & bruti vitam intereſſet. Hujuſmodi autem inhumanitatem in *Americæ* maritimis Europæorum autoritas, & exempla penè deleverunt.

4. Ex iis, quæ dicta ſunt, liquet, vix inveniri ulla animalia, quorum carnibus aliqui mortalium non veſcantur: ſunt tamen, qui de omnimodæ ſarcophagiæ utilitate ambigunt; & argumento à corporis humani conſtitutione deſumpto, negant illiuſ- *An expediat &c.*

illiuſmodi cibos homini conceſſos, ſed invitâ natura uſurpari. Quippe illa cætera animantia inſtrumentis cibo ſibi proprio capiendo idoneis armavit: homini verò nec celeritatem, nec uncas manus conceſſit, quibus prædam aſſequatur, & prehendat: neque rictûs habet firmitatem qua confringat; nec ventriculi, quâ crudam concoquat: hæc autem quoties fiunt, arte, non naturæ operâ perficimus. Oluſculis autem & fructibus legendis homine nihil aptius creatur.

Incommoda creophagiæ.

Porrò iidem aſtruunt, naturam noluiſſe morborum fomites, pro cibis ſuggerere, quales ſunt cadavera, quæ ore ſumpta ſanguinem particulis ſulphureis imbuendo, ſpiritulque perturbando ſæpe immanes morbos cient. Et qui carnes multas ad ſatietatem eſitant, ſtuporem brutorum, quæ vorant, aliaſque qualitates tandem exprimunt. Idem *Theopompus Comprobator* cœnæ *Platonicæ* ſcite ſcribit. Πολλὰ κρέα φαγεῖν τὰς μὲν λογισμὰς ἐξαιρεῖ, καὶ τὰς ψυχὰς ποιεῖται σφαδυτέρας, ὀργῆς δὲ καὶ σκληρότητος καὶ πολλῆς σκαιότητος ἐμπίμπλησι. i. e. carnibus multis veſci rationem adimit, animoſque efficit tardiores, eoſque irâ, immani duritie, & ſtultitiâ complet.

Cur Moſis inſtituto quædam immunda.

Ob conſimilia incommoda nonnulli Hebræorum putárunt ciborum delectum in lege *Moſaicâ* inſtitutum; quod immundæ carnes homines in cultu Dei remorentur: dum vim digeſtivam debilitant, & toti corpori *Dyſcraſiam* ejuſmodi inducunt, ut anima nihil præclari agere valeat. Et eandem ob cauſam adipis bovini eſus prohiberi videtur: *Levitici. Cap.* 7°. *Maimonides* diſertè ait; quia ſtomacho nocet. Sanguis quoque eodem loco vetatur tam avium, quàm pecudum.

Vox

Vox *Hebræa* ſignificat; quod ſuper terram incedit: & inde *Hebræi* intellexerunt piſcium ſanguinem non vetitum; quod aliorum animantium ſit temperatior.

Nonnullis itidem viſum eſt: quod eſus carnium non niſi à *Diluvio Noachi* fuit permiſſus & conſiderant, quod ab illo tempore ſpatium vitæ fuit contractum, & ex eo eſu tarda priùs Leti neceſſitas corripuit gradum, nec mirum, ſi tanta ei appendeant incommoda quot diximus.

5 Sed qui iſti opinioni refragantur, docent rationem homini pro armis, & inſtrumentis quibuſcunque conceſſam, quà quicquid vitæ humanæ ſit neceſſarium fabricat; nam omnia, quæ multiplici vitæ noſtræ actioni opus eſſent, innata perpetuò geſtare ſi non impoſſibile certe eſſet operoſum, nec decorum. Homo autem ratione fretus non minùs feris aſſequendis quàm frugibus percipiendis ſit idoneus. Errare quoque eos arbitrantur, qui aſſerunt plures & graviores morbos à carnium, quàm fructuum eſu oriri. Conſule *Veſpillonum ephemeridas*; & plurimos quovis autumno invenies, cholerâ, dyſenteriâ, aliiſque morbis à fructuum fugacium eſu excitatis extinctos; at læſos à carnibus ingeſtis raros. Porrò è plantis, & fructibus, ſunt quædam venenata: cùm nulla quadrupedum, aut volucrum integra caro qualitate ſuâ necat. Nec audiendi ſunt, qui carnes injuriæ cerebro illatæ reas agunt: ſatietas enim & repletio, quæ id mali ferunt, ſunt perſonæ aſſumentis, non cibi vitia: fructuum, imò panis repletio idem faciet. Et vinum generoſum, quod ingenium maximè acuit, immoderatè ſumptum ejuſdem aciem retundit.

Commoda à carnium eſu.

Tandem ſi concedas carnium eſum ante *Noachi* diluvium non permiſſum; non tamen inde concluditur; ab earum uſu vitam contractiorem fieri: conſtat enim, id Dei juſſu factum, cujus nutu, anima fuit primò creata. *Pythogorici Manichæi*, ut ſupra diximus, in *Cambaia* & *Guſurate*, frugibus tantùm victitant, à carne abhorrent, at non ſunt *Muhamedanis* ſuis popularibus, qui carnes libenter edunt, vivaciores.

Hinc credimus & licitum eſſe & utile carnibus veſci; ſed immodicum & intempeſtivum earum uſum aliquando nocere.

De crudarum carnium eſu.

6. Homines, quibus ampliſſimam ciborum varietatem indulſit natura, ratio carnes igni coquere docuit. Unde inter maximè barbaros vix uſpiam inveniuntur omnino crudivori. *Æthiopes* & *Americani* anthropophagi carnes non crudas vorant. *Braſilienſes*, quicquid bello, aut venatu capiunt, ſuper cratem ligneam, illis dictam *Boucan*, torrent. Tartari quidem, ut olim *Scythæ* carnes ephippiis ſubjiciunt, ut multâ agitatione calfactas edant. Sed non niſi bello, aut longo itinere, ubi per alia negotia non vacat igni coquere, id faciunt.

Crudarum carnium incommoda.

Crudæ carnes ori & ſtomacho, niſi canino, vix congruunt: nam inſuaves, & ferè inſipidæ ſunt, & nauſeam cient: ægrè concoquuntur: & plerunque putreſcentes, febres, aut infeſtas choleras diarrhœas, & dyſenterias inferunt.

Varii carnium coquendi modi.

Varios carnes coquendi modos habet culina; teneris & humidis animalium juvenum carnibus aſſatio ad ignem luculentum competit. Aliæ frixæ, aut craticulâ, vel prunis toſtæ menſas ornant, & guſtui placent. Sicciores elixantur in

in aquâ purâ aliove idoneo liquore.

Duriuſculæ adultiorum partes non aliâ opſopæiâ tàm commodè parantur quàm coctione in furno, aut clibano. Quæ ſine humore ita coquuntur, aſſis ſunt ſimilia: ſin accedat liquor aliquis, elixa referunt. Aſſatæ carnes ſunt ſapidæ ſucco intus detento. Elixæ verò alieno humore ſunt humidæ; ſuo, elixatione aliquatenus evocato.

Utra ſit ſalubrior aſſa, an elixa, non eſt ſimpliciter dicendum.

Aſſæ iis potiſſimùm competunt, qui temperamento ſunt pituitoſo, aut morbis frigidis & humidis laborant, hydrope, catarrhis, lue venereâ, aut pertinaci diarrhœâ. &c.

Elixæ autem ſicco temperamento præditis, bilioſis, eiſque qui calidis & ſiccis morbis afficiuntur, quibus alvus nimis aſtricta eſt, in regionibus æſtuantibus & calidâ anni tempeſtate maximè proſunt.

Ex *Corn. Celſi* ſententia. *lib.* 4. *cap.* 10. res eadem jurulenta magis alit, quàm aſſa; aſſa, quàm frixa.

Certè aſſa, & alia ſicco calore cocta, tardiùs & ægriùs, quàm elixa, quia ſunt humida, digeruntur: at ſecundum alios minoris ſunt nutrimenti elixa: quòd aſſâ plus humidi genuini continent.

CAP. I.

De carnium proprietatibus in genere.

1. CArnes ejuſdem generis quibuſdam de cauſis plurimùm inter ſe differunt, & ætate à ſeipſis: nam animalia lactentia, aliáque recenter nata humiditate ſuperfluâ abundant, & carnes præbent eſu teneriimas; adultiora autem firmiores habent, & laudatius faciunt alimentum: ſed quæ ultra ætatis ſuæ acmen provecta ſunt, quò propiùs ad ſenium vergunt, omnia præter piſces aliquot magis arida fiunt & exucca, quorum nonnulli & alia forſan aquatilia ſenio ad bonitatem proficiunt, & pro mole corporis in ſuo genere eorum æſtimantur carnes.

2. Sexus item in carnibus non exiguum efficit diſcrimen: gravior enim earum in maſculis ſapor & nonnunquam odor, quam fœminis, at id vitii caſtratione ferè emendatur, quâ temperamentum maſculinum in aliud mitius, & penè fœmineum tranſit.

3. Alia inſignis carnium differentia à victûs diverſitate oriri videtur. Quæ in Inſula *Sumatrâ* & aliis quibuſdam locis *Indiæ* vicinis tanta eſt, ut non modò earum ſapor cum odore, ſed & calor mutetur, bubalina enim, & boum gallinarumque caro cum ipſis oſſibus illic nigreſcunt, at guſtu ſunt ſuaviſſimæ: porrò apud iſtos ſuilla, utpote concoctu facillima à medicis ægris commendatur, rejectâ ovilla, quæ illis eſt δύσπεπτος nobis non item

item: ideo apud nos contraria præcipiuntur.

4. Sic ſingularum ferè regionum animantia peculiares habent qualitates, quibus ab aliis diſtinguuntur. Sed quæ maximè ſecundum naturam vivunt liberéque vagantur, reliquis in ſuo genere ferè præcellunt, unde ferinæ præ pecude domeſtica tanta ſaporis gratia, & apud pleroſque æſtimatio. Porrò & in feris, & pecore manſueto quicquid montana incolit, & in eis paſcitur carnes præſtat ferè ſuaviores, & ſanas, quod ſicciores ſint, & excrementicii humoris magis expertes, quàm paluſtrium.

5. Et quantum valeat pabulum in ſapores mutando aperte monſtrat ſuilla, quam quà materiâ ſaginata fuit, nonnulli guſtu ſciunt dijudicare & omnes propemodum norunt quantum intereſt inter eam, quam lanii alunt, & carnem ſuum agreſtrium, qui glandibus veſcuntur.

Fertur accolas maris glacialis boves inopiâ pabuli commodioris piſcibus ſuo more paratis hyeme paſcere, & carnes eorum, & lac exinde piſcem olere. Animos etiam alimentis mutari innuit *Galenus*; dum in *lib.* 3. *de alimentorum fac.* ſcribit *Aſininos* homines *Aſinina*, & *camelina* veſci.

Arte quoque, & ingenioſâ conditurâ mille modis variantur carnes, ut eaſdem eſſe non cognoſcas. Venatu, & aucupio fiunt conditiores, & ſi aliquandiu ante coctionem ſuſpenſæ aſſerventur, inteſtino partium à ſe invicem diſcedere parantium motu evadunt teneræ, & guſtui gratiores.

CAP. II.

De partibus Animalium.

1. COnsideratione item digna est diversitas, quam in cibis partes ejusdem animalis exhibent: quæ quidem tanta est, ut nepotibus luxuriosis, aliisque gulæ proceribus totum animal unius particulæ gratia sæpe expeteretur: *Phœnicopterus* totus olim placuit: at linguam ejus præcipui esse saporis docuit *Apicius*. Unde *Martialis*. *Dat mihi penna rubens nomen: sed lingua gulosis Nostra placet.*

Imo eò crevit luxuria, vulgaria fastidiens; ut quidam non erubescerent affirmare, nullam avem præter ficedulam totam comesse oportere: cæterarum avium, atque altilium nisi tantum apponatur, ut à cuniculis inferiori parte saturi fiant, convivium putarunt inopiâ sordere. *Phavorinus* apud *Gellium*.

Infamis fuit *Æsopi* histrionis patina, quâ avium humano sermone vocalium linguas singulas IIS. VI. emptas cœnabat. Quam dementiam superavit *Heliogabalus*, ut facilè potuit Imperator. Qui, ut *Spartianus* testatur, mensæ Luscıniarum linguas, gallorum cristas & camelorum calcanea convivis apposuit: nescio utrùm sapore, an pretio magis delectatus, quòd talibus, quæ pluris constant, magis placent, raritate mirabili gulam irritante.

Romanis

Romanis helluonibus *Sumen*, quod erat abdomen ſuillum uno die poſt partum exciſum, præſertim primiparæ in ſummis habitum fuit deliciis.

Publii Mimi, qui nomen ſuminis ei impoſuit, nulla cœna, poſtquam ſervitutem exuerat, ſine abdomine memoratur. Sed maximo in pretio fuit vulva ſuis ejectitia.

Et ſuum & anſerum altilium à chenoboſcis materiâ aliquâ dulci ſaginatorum jecinora celebratæ erant decoctorum dapes, cenſoriis legibus cum ſumine, glandiis, teſticulis, ſincipitibus verrinis fruſtra cœnis interdictæ: invaluit enim contra leges luxuriæ conſuetudo & luxuriæ vulgaria faſtidientis.

2. *Capita, & pedes* animalium, quia ferè conſtant è partibus exanguibus, vulgò ſpermaticis, & minus meræ carnis, quam reliqua membra habent, frigidum præbent ſuccum, & glutinoſum; jus igitur in quo coquuntur, congelat. *Capita.*

3. *Cerebrum* cum appendice ſpinali medullâ ferè inſipidum, craſſum ſuppeditat ſuccum, & pituitoſum, nec facilè coquitur. *Cerebrum.*

4. *Lingua* & ſaporis ſuavitate, & alimenti bonitate reliquas præcedit partes. *Lingua.*

5. *Cornua*, quis crederet, in cibos venire? ſunt autem cervorum recens enata, & adhuc mollia magnatum epulæ. Sunt verò ſive frixa, ſive elixa, craſſa, viſcida, terrena, fungoſque & ſapiunt & olent *Cornua.*

6. *Hepatis* caro, quæ ſimpliciſſima, ſeu parenchyma, eſt ſanguinis affuſio, ut *Eraſiſtrato* placuit, non facilè coquitur, craſſum præbet alimentum; at firmum: magnáque in hàc parte eſt *Hepar.*

cibi varietas non modò ſecundum ætatem, & ſpeciem, ſed etiam ob pabulum, & pleniorem animalis nutritionem: animalia enim minùs adulta delicatius & mollius jecur habent; & pleniori quoque & dulciori pabulo fit hepar grandius, delicatius, & magis ſucculentum.

Cor. 7. *Cor*, quod reverà eſt muſculus carnem habet reliquæ carni muſculoſæ proximam, ſuccum ferè dat bonum, firmum & ſtabilem. *Pythagoras* *Pulmo.* præcipit μὴ ἐσθίειν καρδίαν ſed allegorice.

8. *Pulmonis* ſubſtantia rara eſt, & levis, at non malum præbet alimentum.

Lien. 9. *Lien* etiam dicitur parce alere, nec facilè diſtribui, ſed quibuſdam digeſtivum putatur.

Renes. 10. *Renes* animalium adultiorum, & quæ cocunt, in cibis non commodè adhibentur; hircoſum enim olent, craſſumque præbent ſuccum: at in teneris animalibus, putà agnis, aut vitulis melioris ſunt ſucci, & facilè coquuntur.

Teſtes & proſtata. 11. Item *teſtes* adultiorum & proſtatæ perinde ac renes, viroſi ſunt, & inſuaves; in junioribus laudatiores, & grati ſaporis. Ante omnes teſticulos *Gallinaceorum* probat *Galenus*, aſſeritque eſſe ſuaviſſimos, & corpori maximè laudabile præbere alimentum.

12. Sed præ omnibus glandulis, quæ ferè ſuaves ſunt, jucundiſſimi ſaporis ſunt *thymi*, & *pancreatis* parenchymata: nec mirum, ſi illæ glandulæ, ut veriſimiliter cenſet D. *Whartonus* qui de eis accuratè ſcripſit, ſuccum nerveum, qui dulcis eſt, aliquibus de cauſis excipiunt: hæc igitur prompte nutriunt.

Ventriculus. Et inteſtina. 13. *Ventriculus* animalium *& inteſtina* durioris quàm viſcera ſunt ſubſtantiæ, frigidæ etiam & ſiccæ

ficcæ naturæ nec à quovis ventriculo facile queunt concoqui. *Omaſum* tamen inter veterum delicias non infimum locum tenuit: & *Souldapiæ* incolis ad *Promontorium bonæ ſpei* tanti ſunt bubula inteſtina, ut bovem adnavigantibus *Europæis* venditurі inteſtina recipiant quæ collis appendentes immunda, necdum ſtercore purgata, fædè vorant.

14. Freqnentiſſimi autem uſûs in re cibariâ eſt *Caro muſculoſa*, quæ multis modis, ut ſuprà innuimus bonitate differt: at præcipuè ſecundum ſpeciem. *Caro muſculoſa.*

CAP. III.

De carnis muſculoſæ qualitatibus ſpeciatim conſideratis.

1. SUS animal eſt maximè brutum &, niſi eſui carnes valde commodas præſtaret, homini eſſet inutile. Quare anima ei pecudi tantùm pro ſale data vulgò dicitur. *Suillæ*, & ſi totæ gentes & ſectæ eam rejiciant; *Galenus* & multi medici eum ſecuti primas in cibis tribuunt: nec ullas carnes ei conferendas cenſent. Sed quicquid iſti ſenſerunt, conſtat experientiâ porcinam è ſuibus domeſticis ob animalis inertiam et pabulum immundum, excrementicia humiditate et pinguedine ſtomachi firmitati adverſâ abundare; *De Suilla.*

ali-

alimentum verò craſſum & lentum ſuppeditare. ideoque *Judæis* interdicta putatur & etiamnum Arabibus inviſa eſt. Robuſtis & multo labore exercitatis potiſſimum conducit. Imbecillis verò, vulneratis, ulcere, aut ſcabie laborantibus, multum nocet. Quapropter *Jul. Scaliger in lib. de plant.* eos omnes vecordiæ meritò arguit, qui eam etiam perdicibus præferunt. *Varro* de hoc animali videtur plura tranſcripſiſſe, quàm credidit. Dum ſcribit ſuem in *Luſitaniâ* fuiſſe occiſum, cujus lardum à cute ad os fuit pedem & tres digitos: & tales à muribus arroſos, morſus non ſenſiſſe.

Aprugna. *Aper* dicitur propter convivia natus, et reverâ carnes aprugnæ, quòd ſues ſylveſtres liberiori aere, et puriori fruuntur victu, domeſticis ſuaviores et ſicciores ſunt, et ferè *Galeni* encomio dignæ.

Callus. *Callus* etiam, quem è domeſticis apris paramus, ſiccus et frigidus, et licet non promptè in ore aut ventriculo ſolvatur, tamen concoctus copioſe nutrit: ſed *porculi lactentis* Caro nimis humida eſt et excrementicia, apoplecticis et paralyticis noxia, pellis retorrida palato arridet: ſed ægrè concoquitur.

Ovina. 2. *Ovis* animal eſt homini utiliſſimum, veſtimentum et cibum præbens. Duplex ejus eſt ſpecies. Altera lanigera et nobis notiſſima; *Aſiæ* notior eſt altera pilo craſſo et caudâ adipoſâ, et tantæ magnitudinis, ponderiſque, ut paſtores eis rotulas, quo tantum molis commodiùs ferant, ſubjicere cogantur. Nonnulli tertiam addunt, ſcilicet quo in quibuſdam *Americæ* et *Africæ* (ni fallor) locis, oneribus ferendis vice jumenti utuntur.

tuntur. Et ovium harum (modo oves ſint, *Camelos* potiùs referunt) duplex item genus eſt: Alterum *Peruvianis Paco*: Aliud *Maromoro* dictum.

Agnina ob teneritudinem & novitatem primo vere expetitur. At nondum annicula, humida & viſcida alimentum parit excrementoſum. Ovina autem quæ annum exceſſerit, præſertim vervecina ſiccior, & ſalubrior eſt, et omni hominum ætati convenit. *Arietina*, quia *Hircoſum* ſapit, minùs placet. Carnes laticaudæ ovis priori ſaporis bonitate cedunt. Tertii generis caro à nonnullis ſaluberrima & optimi ſaporis eſſe perhibetur. Ovium affines ſunt *Muſimon & Nabis Plinii*: quam dixit ovem feram. *Agnina.*

3. *Hædi lactentis* caro humida eſt, guſtu ſuavis et tenera: idem verò lacte depulſus ſtatim olere incipit, et carnes minùs gratas habere, niſi juvenis caſtretur: caper autem tempeſtivè factus meliùs ſapit. Hircina concoctu difficilis eſt et ob graveolentiam et duritiem ventriculo niſi valdè robuſto, aut famelico ægrè ferenda. *Caprina.*

Rhaſis ad Almanſor ſcribit: Caprinam magis quam ovillam refrigerare, at parùm nutrire. Alii cenſent plurimum alere. Fertur *Thebanus* quidam pugil caprinâ ſolâ veſci ſolitus, omnes ſuæ ætatis *Athletas* viribus ſuperaſſe.

Animal in cujus viſceribus naſcitur *Lapis Bezoar*, *Garcias*, qui *Goa* viderat, Hircum vocat, alii *Capricervum*: uſus horum Lapidum in medicina *Arabibus* 600. ab hinc annis primum innotuit. Vereor autem, ut ſinceri ſint, qui noſtris officinis væneunt: copia ſuſpectos reddit, ſiquidem decuplo plures habemus quam *Perſia* et *India* *Pazar capra Perſica.*

dia queunt mittere aut *Hircos* iſtiuſmodi mactant. *Cl. Zuelferus* ab *Hebræis Luſitanis* adulterari credit. *Schroderus* aſſerit, è lapidum ramentis & pice (puto potius è *Lacca Bezoar*) orientali fingi.

Bubula.

4. *Bubula* noſtris cibus eſt maximè familiaris, & in menſis pleriſque caput cœnæ. Quamdiu *Vitulina* eſt, ſaporis dulcedine aliiſque dotibus agninam; & hædinam ferè ſuperat. At in conſiſtente animalis ætate durior fit, & craſſa, lentoris tamen expers. Alimentum corpori ubertim ſuggerit: idque firmum, nec facilè diſſipabile. Attamen à *Galeno libro* 3°. *de aliment. fac.* vitii gravis notatur quaſi ſanguinem craſſiorem reddendo melancholicos affectus, ſæpe, & copioſè comeſta cieret. Sed quicquid *Galenus* in regionibus, quibus verſatus eſt, obſervavit, in noſtris nil iſtiuſmodi apparet, Videas enim è noſtratibus, ubique quam plurimos, qui ſolà *Bubulâ*, eáque ferè ſalitâ victitant, ab iſtis affectibus, aliiſve morbis immuniſſimos, ſtrenuos, & ad omnia munia obeunda promptiſſimos. Magna eſt in hoc pecore pro natali ſolo ſtaturæ, & qualitatum differentia.

Plin. ſcribit boves Indicos altitudine camelos æquare ſunt igitur duplicis generis. lib. 7. cap. 45.

In *India* boves ſunt exigui, vix aſinis noſtris pares, at perniciſſimi. In montanis quibuſdam locis ad Boream vergentibus, frigidis, & ſterilibus *Boves* vix iſtos ſtaturâ ſuperant, cornibus etiam carent. At *Anglia*, & *Belgium* multos proferunt, qui aſinos magnitudine tantum ſuperant, quantum *Elephantis* maximis mole cedunt.

Hi paſcuis fragrantibus, lætiſque paſti aut fæno, alioque pabulo idoneo ſaginati carnes præbent

bent egregias, ſucculentas & ſaporis præſtantiâ nulli ſecundas. Sed ſiquis forſàn ſeniles bovis emaciati artus depaſci cogeretur, eas vix hoc encomio dignas inveniret: ſed rariùs id fit, ubi meliores abunde ſuppetunt.

Ægyptus olim, & aliæ ſuperſtitioſæ gentes huic animali divinos honores tribuerant, & quædam *Indorum* ſectæ idem impiè facere etiamnum non deſtiterunt: ſed non ob carnis præſtantiam, quam *Linſcotenus* teſtatur, in *Indiâ* viliſſimam eſſe. In *Sumatra* aliiſque *Indiæ* tractibus boum carnes nigreſcunt. *Ægyptiorum veterum ſuperſtitio.*

5. *Bubali* ſunt boum affines, *Italiæ* hoc tempore familiares, ſed calidioribus terris oriundi. *Plinius* eas non viderat: ut ex ejus deſcriptione videtur. Operà eorum in agricultura utuntur, & in cibis lacte, & carnibus. Caro *Bubalina* eſt concoctu nimis difficilis, craſſa, & ob iſta vitia noſtrà bovillà longe deterior: imo in *India* vix eſculenta ut narrat *Huginus*. *Bubalina.*

Urus, *Biſons*, & *Taurus Mexicanus* aut iidem, aut affines eſſe videntur, omnes, boves feri ſunt; qui certè carnes præſtant ſicciores & aliis minùs excrementicias. *Urus. Taurus Mexicanus.*

6. Præter animalia domeſtica pleræque feræ in uſum cibarium veniunt imo præ aliis in delicis ſunt. Ferina autem optima è cornigero ſylveſtrium genere deſumitur. *Ferina.*

Et in eo caprearum caro excellere videtur. Membra enim pernicis animalis ut nonnullis viſum eſt perpetuò ferè *ſaltu* agitata carnes tenerrimas, ſapore jucundas, concoctu faciles, & nutrimenti eximii habent. *Capreæ caro.*

Gazela

Gazel: Ibycum & Strepſicerotum.

Gazelæ item, *Ibices*, & *Strepſicerotæ* earum cognati carnes iſtis non abſimiles exhibent. *Rupicaprae caro* diarrhœæ & dyſenteriæ convenit. Hujus claſſis ſunt *Damæ Plinii* noſtri *damæ ſunt platyceroles*.

Cervina.

7. *Cervina* apud nos, præcipuæ procerum dapes, ſudore & fame venatu partis commendatur. Valentior eſt, & craſſior cervorum, quam damarum caro. Sed utraque ſicca, difficiliſque coctionis eſt: apud medicos nonnullos propter ſuccum melancholicum, quem generare creditur, non optimè audit. At divites ferè multis vini generoſi cyathis inter edendum hauſtis huic incommodo occurrunt. Certè rectè tractatus, cibus ſalubris eſt, & validum præbet nutrimentum. *America*, quæ, cùm primùm inventa eſt, animalibus pleriſque aliis *Europæis* caruit, cervis, & *Damis* ſemper abundabat: eis igitur nunc potiſſimùm aluntur indigenæ. Cervinæ æmulæ ſunt *rangiferi*, & *Alces* carnes, & omnibus qualitatibus inter ſe ferè conveniunt.

Plinius lib. 8. *cap.* 32. ſcribit ſe principes quaſdam mulieres noviſſe: quæ cervinam omnibus diebus matutinis guſtare ſolitæ, longo ævo, caruiſſent febribus: forſan, quod animal putatur aliquot eſſe ſeculorum, longævitatem inde ſperârunt. *Avicenna* autem tradit cervinam annoſam quartanas inducere.

Leporina.

8. *Leporina* magnatibus tanti habita eſt: ut in nonnullis provinciis, plebeiis menſis ſit interdicta: non tamen culpâ omnino vacare creditur. *Galenus* ſanguinem craſſiorem gignere contendit, eique multi alii medici ſubſcribunt. Sicca quidem eſt, et dura: ſed diuturna venatione fatigata optimus,

optimus', & laudabilis cibus ſit. Eſus frequens leporinæ floridum faciei colorem conciliare putatur. Itaque boni ſucci eſt; in quâvis parte: at *Epicureus Horatianus* armos tantùm commendat inquiens.

Sapiens leporis ſectabitur armos.

9. Mollior Leporinâ eſt *cuniculorum caro*; ſed & humida, & excrementitia: in latebris ſubterraneis deſident, aut non procul pabuli causâ prorepunt: itaque minùs quàm lepores exercentur, nec venatione eorum carnes emendantur, fætus ventre exectos, vel uberibus ablatos gratiſſimo in cibatu habent. Animalia ſunt fæcunda, & ſuperfætantia. Talia benigna natura eſculenta innocua generavit. *Cuniculi caro.*

CAP. IV.

De quadrupedum carnibus in cibo rarò uſurpatis, & peregrinis animalibus.

1. IN naturæ carnium diſquiſitione, quæ in cibatum raro apud nos adhibentur, ferè aliorum authoritate, ſæpiùs experientia uti cogimur. *Galenus* plerarumque vires non explicuit, quòd barbaræ tantum gentes eis pro cibis utuntur.

Equinam, præſertim cum ſenuerit, Medici ſtomacho *Equina.*

macho gravem, vitioſi ſucci, & concoctu pervicacem eſſe ſtatuunt Sed *Crimenſes* qui ea fermè victitant, poſthabitâ bovinâ & aliis pleriſque carnibus, valentem, & ſaluberrimum cibum eſſe contendunt. Accepi à nonnullis, qui in obſidione urbis eâ veſci fuerant coacti, cibos fuiſſe non ingratos, ſed credendum famem eis gratiam conciliaſſe. Certè ſylveſtres, ubi ſuppetunt, domeſticis ſunt longe præferendi, cujus generis multi in *Poloniæ* conſiniis viſuntur.

Aſinina & Camelina.

2. *Aſinina, & Camelina* guſtui dicuntur inſuaves, ſucci pravi & coctionis adeò difficilis; ut *Galenus* homines tantum animi compotes aſininos & *Camelinos* eis veſci affirmet. *Bajuli Alexandrini aſinina* victitant, eâdemque *Sinenſes* delectantur; ut *Arabes*, multique *Afri camelina*. meliùs his ſapiunt *Onagri*. *Dum tener eſt onager, ſolâque Laliſio matre Paſcitur*, (inquit poeta) ſapore præſtat. Pullos etiam aſinarum epulari olim *Mæcenas* inſtituit, multùm eo tempore prælatos onagris. Sed poſt eum interiit ſaporis autoritas. *Plin. lib.* 28. *cap.* 17. ait; Carnes aſininas ex jure ſumptas phthiſicis mederi; ſed iſti ſententiæ nequeo ſubſcribere; niſi ratio clariùs eluceſceret. Animal eſt regno *Congi* familiare (neſcio an peculiare) & niſi quòd fœcundum, et pelle eleganter ſtriata ſit, omnia mulo ſimile: quod credo *Aſinini* generis eſſe.

Elephantina.

3. *Afros* in multis regionibus carnes *Elephantorum* agreſtium delectant, quæ tamen craſſæ, frigidæ et ſiccæ ſunt, mali ſucci et difficilis concoctionis. *Ælianus* affirmat Ex tantâ *Elephanti* mole nihil eſſe eſculentum præter promuſcidem labra, et cornuum medullam. Alii ſcribunt

Æthio-

Æthiopas posteriores etiam partes comedere. Carnes Elephanti comestæ, ex *Rhasis* sententiâ, tussi utcunque veteri auxiliantur.

4. *Accolæ* sinûs *Gangetici Rhinocerote*, quoties queunt, vescuntur: cujus carnes perhibentur esse suavissimæ: imo eis, & omnibus aliis belluæ partibus, inest vis *Theriacalis*, (inquit *Huginus*) prædicatum *Alexeterium* est *Monocerotis cornu*, quod contra venena, *Epilepsiam*, aliosque affectus mira præstare *Græci* recentiores, de *Onagro* quodam *Indico* intelligentes, produnt. Sed ambigitur, an alius sit *Monoceros*, terrestris, quàm *Rhinoceros*. Accepimus à nautis; navem in cursu à piscis valido cornu instructi arietatione perforatam. & certè talia cornua in litore Oceani inventa sunt, & incautis, pro *Alexipharmaco* obtrusa. *Gesnerus* sanè medicos, qui à *Rhinocerote* potius, quàm ab unicorne incerto petunt remedia, non reprehendit: nisi alterius existentia potuerit probari. *Rhinocerotis carn.*

5. Ubi frequens *Ursorum* venatio est, ab eorum carnibus venatores non abhorrent: imo ejsdem admodum delectantur: In *Helvetiâ* igitur & *Rhatiâ* delicata palata eas non spernunt: Sed diversum à montanis *ursorum* genus est, quod glacialis Oceani litoribus piscibus victitat; illorum tamen carnes nautæ, qui *Grœnlandiam* adeunt, satis laudant: alii vero, utcunque nauticis ventriculis conveniant, crassas esse, et virosas asserunt: *Rasis* scribit: *ursinam* frigidam esse, mucosam, concoctu difficilem, & nullo modo laudabilem. traditur autem, pedes anteriores in cibis insigni suavitate delectare, quod forsan verum est: sed minimè ob *Plutarchi* ratio- *Ursinæ*

ones, nimirùm quod multùm moventur, & exercentur. *Urſarum* catulos quidam in cibis probant: ſed certè quamquam ſapore poſſunt placere, humidæ ſunt, & excrementiciæ, nec ſtomacho utiles.

Leonina. 6. *Leonum* & *Pardorum* carnes ſæpius elixas, *Agriophagi* quidam in *Africa*, & alibi edunt, Quas inſuaves eſſe arbitror, ut ſunt pleræque rapacium feræ. *Leonina*, inquit *Albertus*, craſſa calida, & ſicca eſt, ventris tormina ciet, ſed *Paralyticis* comeſta prodeſt.

Lupina. 7. Fames ſi *Lupinam* ad menſas accerſeret ferendum eſſet: ſed petulantia ſine neceſſitate id fecit; at non ſemper impunè. Narrat enim quidam, (ni fallor) *Fernelius* quoſdam, qui lupi venatione capti carnes comedebant, omnes inſanos periiſſe: mihi videntur inſaniviſſe, cum primum eas guſtabant: & ſuſpicor lupum fuiſſe rabioſum.

Lupina, inquit *Raſis*, frigida, fætida, ſicca eſt & craſſa, melancholiam gignit, & phantaſiam turbat. Unde *Lycanthropia* poteſt ortum habere.

Canina & vulpina. 8. *Canes*, *& vulpes*, ſunt ſicco temperamento, earumque carnes à *Lupinâ* non admodum diſcrepare cenſeo. Licèt *vulpina* à venatoribus ſubinde, & canina ab *Afris* quibuſdam, & Sinenſibus uſitatè edantur apud quos ſaginati *canes* in macello ſunt venales. Vulpina Sarmatis etiam Vandalis, & *Gallorum* nonnullis olim eſui fuit. Catuli inter noſtros quibuſdam cibo ſunt; at vitioſi ſucci. Eoſdem lactentes adeò puros ad cibum priſci exiſtimabant ut Hoſtiarum vice uterentur. *Plin. lib.* 29. *cap.* 4.

9. *Taxi*

9. *Taxi & Lutræ* carnes venatores etiam nonnunquam edunt: Imo ipſe guſtavi: ſed neutra admodum placuit, quòd altera piſcem oluit; ſapuit altera hircoſum: lutræ jecur comeſtum contra colicam valere dicitur. *Taxorum* duplex genus *caninum & porcinum*. hujus caro humidior: illius ſiccior eſt. *Taxi & Lutræ caro.*

9. Ad carnium *Lutræ* qualitates *fiber* in cibis prope accedere videtur. Ejus verò cauda, & pedes poſteriores ſcitè conditi, teneri, & ſuaves, anguillas ſapore eleganti referunt. Unde oxymoron illud *Plutarchi* Ἡδίστα κρεῶν τὰ μὴ κρέα. i.e. ſuaviſſimæ ſunt carnes, quæ non ſunt carnes. Certè hæ partes ita piſcem ſapiunt: ut jejunia ſervantibus pro piſcibus concedantur. *Geſner. Bellonius* ſcribit caudam præparatam myrænam guſtu referre. *Fibri caro.*

10. *Hyſtricis* etiam, & *Ericii* carnes venatoriæ dapes ſunt non inſalubres: ſiccâ ſunt temperie, & facile diſtribuuntur: itaque ventriculo gratæ. Renibus, veſicæ, & pulmonibus facultate diuretica proſunt: jecur ejus comeſtum aut cum aceto mulſo potum renum vitiis auxilio eſt: Item hydropi, convulſionibus, *Elephantiæ* & malè habitis: fluxiones exiccat. *Hyſtricis & Ericii.*

11. *Feles* ab agyrtis, errones *Ægyptios* mentitis, & interdum ab aliis eduntur. Carnes ſiccas & frigidas habent; at ſapore, (ut, qui guſtârunt, ajunt) non injucundo. A cerebro autem abſtinendum; eſt enim venenoſum: cum è contra cuniculi cerebrum venenis reſiſtat. *Felium carnes.*

Eadem ferè eſt ratio *Ictidos, viverræ* & aliarum prædatricium.

Muſtellina Mexicanis dicitur cibo eſſe. Ea (inquit *Muſtellina.*

quit *Galenus*) inveterata & ſiccata leporinæ ſimilis eſt. Sed quorſùm, niſi in rem medicam hujuſmodi carnes exiccarentur, non video. Muſtelinam in cibo ſumptam capite & pedibus abjectis contra ſtrumas, & morbum comitialem prodeſſe tradunt *Avicenna*, aliique medici.

Simiarum Car.

12. Inter alios *agriophagos*, quos habet *Africa*, ſunt, qui *Simiis* victitant; quarum multa ſunt genera. Caro earum frigida eſt, & humorem malum procreat. *Raſis.*

Cor tamen *Simiæ*, (inquit idem) aſſum audaciam auget, intellectum acuit, & contra *Epilepſiam* valet.

Sciuri.

13. Nonnulli *Sciurorum* carnes edunt: ſed animi gratiâ, non cibi elegantiâ inducti. *Brueri-nus* eos alimentum aridum & atribiliarium præſtare exiſtimat. Credo equidem cibum aridum excremento vacare, & ſalubrem eſſe.

Glirium. & muris Avellan.

14. *Glires* olim *Italis* in ganeam aſſervatos innuit *Varro*, qui *Glirarium* deſcripſit. Et in eis tandem eò exuberavit luxus, ut lege cenſoriâ cœnis interdicerentur. Hyeme ſomno diuturno pingueſcunt; aliàs doliis ſaginantur. Carnes eorum in cibis humidæ & ſuaves guſtui placent, pneumonicis & empyicis comeſtæ auxiliantur, in cibo ſumpti contra *Boulimon* proſunt. *Mathiolus in Dioſcoridem.* Non planè iidem atque iſti, ſed affines ſunt *mures avellani.*

Marmotæ car.

15. Excelſa *Alpium* juga habitat animal ad gliris ſpeciem & naturam quàm proximè accedens, (nam hyemem totam edormit) ſed magnitudine cuniculos æquans, *Plinio* dictum *Mus Alpinus*, Græcis quibuſdam μυοξὸς ſed indigenis hoc tempore *Marmota*: hoc animal ceu porcum jugulant ſanguinem in vaſis excipientes, dein a-

quâ

quâ ferventi depilant, depilem aut aſſant, aut inveteratum fumo indurant, inſtar lardi cum olere coquendum. Carnes ejus recentes ſunt concoctu difficiles, ſtomachum gravant & Corpus calfaciunt. *Mathiolus.* Puerperis tamen contra ventris torſiones commendantur.

16. *Porculus Guinienſis, aut Indicus* carnes habet carne cuniculi minùs candidas, & humidiores, in cibo ſuaves, & pingues, ſubflavo adipe, lardo ſuum ferè ſimili: is comeſtus marmotæ carnium qualitates imitatur. *Porcelli Indici car.*

17. *Cricetus* eſt animal quibuſdam *Germaniæ* & *Sarmatiæ* locis ſatis notum. *Thuringia* eis abundat. *Germanis* dicitur *ein Hamſter*, nonnullis Græcè Ἀγκόμυς, *Anglice* dicas *à bearmouſe*. Eſt muri *Alpino* magnitudine & figurâ ferè ſimilis: quem etiam ſopore hyemali, & domicilio ſubterraneo imitatur. Animal eſt iracundum & audax. Carnes ejus *Geſnerus* negat in cibis placere. Sed ille eos, ut ipſe fatetur, non viderat. Alii qui meliùs norunt, dicunt, à multis pro deliciis haberi, ſed ſuccum minime bonum præſtare. *Sebiz.* *Cricetus car.*

18. *Mures Judæis* lege divinâ *Levit.* 11. 25. erant prohibiti: ſed ab apoſtatis & Idololatris in cibum denuò recepti: unde comminatio iſta in *cap. ult. Prophetæ Iſaiæ.* *Murium car. Soricis & Mygales.*

Rhaſis ſcribit quòd muris caro ſit calida, mollis & nonnihil pinguis, & quòd bilem atram expellat: ſed (inquit *Geſner.*) ejus rationem non video. Muribus minoribus elixis & in cibo datis involuntaria puerorum mictio cohibetur, *Schroder.*

Sorex & Mygale his affines ſunt: ſed adeò

pleriſque peroſæ; ut nemini in cibum admittantur, cui aliud quod edi poteſt, ſuppetit.

Veſpertilionum carnes. 19. *Veſpertiliones* inter quadrupedes & aves ambigunt, ſed beſtiis propiores, ut, vivipari: & qui pennis careant. Hi etiam *Judæis* erant vetiti; ſed ab aliis gentibus in cibum recepti. Inſulis enim *Americanis*, et in quibuſdam *Africæ* locis ubi columbis, imo *Gallinis* pares viſuntur, ab indigenis eduntur ſapore Gallinæ.

Armadilla. 20. Quaſdam *Americæ* regiones natura beavit animali parvo quidem, ſed inſtar *Rhinocerotis* firmiter loricato; à quâ armaturâ *Hiſpani Armadillam* dixerunt: ſed Indigenæ *Tatou*. Hoc animal terram ſubit, et more *Marmotæ* aut *Criceti* aliquot menſes latet, aliâ de cauſa, quàm frigoris, quod illic nullum eſt.

Caro ejus candida eſt, pinguis, tenera, et perjucunda. Itaque aſſa, elixa, aut furno, aliaſve cocta placet. *Hiſt. nat. Antill.* Laminæ loricæ in pulverem redactæ ad Drachmæ pondus ſumptum ſudorem commodè movet, et idem ſæpiùs exhibitum contra luem veneream egregium eſt remedium. *Ximenes.*

Acontii. 21. Eſt aliud animal, *Baptiſtæ Terrreo*, *Acontii* aliis *cuniculus Indicus*. Sed mihi, ad Cricetorum genus, propiùs videtur accedere moribus, et formâ; dicitur enim cicur pedibus poſterioribus erectus incedere, prioribus vice manuum cibum ori admovere: animal item eſſe iracundum et vehemens; quæ omnia *Criceto* conveniunt.

Carne eſt durâ nec bene olente: itaque ferè negligitur.

22. Meminit Author modo laudatus Animalis,

lis Insulæ *Grenadæ* indigenis nominati *Manitoü*, aliis *Cariguea*, *Maritacaca* aut *Opoſſon*, pro linguarum diverſitate: quod mihi aliquando videre contigit: eſt capite ferè vulpino, colore & magnitudine melis, (ſi rectè memini) caudâ corpore multò longiore, adeoque forti, ut ab eâ ramo circumductâ dependeat. Carnes ejus fætidè olent; itaque in cibos vix admittuntur. *Opoſſon.*

Plurima animalia *Americæ* regiones, præſertim *Braſilia*, noſtro orbi incognita ſuppeditant: quorum in cibis uſum petas è *Georgio Margravio aut Ximene.*

CAP. V.

De ſanguine & pinguedine.

De ſanguinis crudi eſu.

1. VT Caro muſculoſa pleriſque; ita *Sanguis* animalium nonnullis, cibo eſt: Lex Divina ei parci juſſit; quod ſit animæ vehiculum. Sed *Barbaries* quoſdam eò vecordiæ perduxit: ut animam ipſam, ſi poſſent, ingererent: fuerunt enim, & forſan adhuc ſunt è *Barbaris Americanis* quibus nil perinde dulce eſt, ac ſanguinis hoſtilis adhuc calentis hauſtu vindictæ ſitim explere. Proximè ad hos Barbaros accedebant *Romani*; qui gladiatorum in arenâ expi- *Sanguis crudus.*

rantium crudum sanguinem hauserunt, remedium adversus epilepsiam inde sperantes: qui cum medicis, qui id præscripserunt, omnem humanitatem exuisse videntur. Nec revera remedium est, sed sæpenumerò deleterium: in ventriculo enim facilè corrumpitur, & corruptus periculosa inducit Symptomata.

Avicen: & Marsil. Ficinum &c.

Nequeo igitur satis mirari medicos * *Arabas*; & *Christianos* tale remedium comprobasse.

Bisaltæ, & Scythæ *Sanguine jumentorum* venis deprompto, & lacti equino misto sitim & famem in bello sedasse feruntur: potuitque id edulium ventriculis eorum, carni semicrudæ diu assuetis, convenire.

Sanguis taurinus

At *sanguis taurinus* lethalis est, *Themistoclis* morte infamis: tamen parùm lædit nisi recens bibatur; & nè tum quidem, si fibras eximas in quibus solis causa condensationis est.

E contra *sanguis Anatum*, *anserum*, *Hœdi*, *testudinis marinæ* antidotis miscetur: unde quædam formulæ veteres *Dihæmaton* inscriptæ. Et in hoc usu *Anatum Ponticarum* primas olim tulit, eratque *Mithridatis* regis inventum.

Anseris sanguis calens contra leporis marini venenum bibitur. *Dioscorides.*

Anatis Sang:

Anatis sanguis ex oleo potus, à potu deleterii servat, et à viperæ morsu liberat. *Galen Euporist.* 2. 182. Calidus, si bibatur, vel siccus in vino generoso ab omni veneno liberat. *Kiranides.*

Sang: Hircinus.

Sanguis Hircinus in carbone decoctus alvum sistit. *Plin.* A testiculis exectis exceptus, et assumptus drachmæ pondere sopit pleuritidem, & sanat. *Helmontius: de sexta digestione alimenti Humani.*

Sangui-

2. Sanguinem in cibos coctione formare non novum eſt. *Jus nigrum Spartanorum* adeò celebratum αἱματίαν fuiſſe teſtatur *Jul. Pollux lib. 6. Onomaſtic.* & conſtat, *Hypoſphagma* celebre eduliùm è ſanguine, melle, Caleo, Aceto, pipere &c. olim confectum fuiſſe. *Caryce* cibus erat è ſanguine paratus apud Lydos celebris: noſtris *ſuillus* in re cibaria ſanguis alio quovis frequentiùs adhibetur: *Hœdinus* etiam, *Ovinus* & *Leporinus*, *olorum quoque & Anſerum*, quibuſdam in farciminum, & apexabonum confectione & embammatis uſurpatur. Omnimodus ſanguis aliquatenùs calidus eſt, coctionis difficilis, & craſſi ſucci, & utcunque paratus, valido opus eſt ventriculo, ut ritè conficiatur. *Sanguis animalum coctus qualis cibus.*

3. Animalibus ſanguine calido, & ſulphureo præditis, tantum modo ſana ſint, & copia dulcis alimenti iis ſuppetat, quædam corporis partes multo *adipe* veſtiuntur. In genere cornigero *ſevum* dicitur, & conſtat partibus magis terrenis; in utrinque dentatis *pinguedo* eſt, ſeu *axungia*, quæ in pennatis humidior eſt, & in quibuſdam animalibus marinis planè oleoſa. Omnis pinguedo calidæ & humidæ naturæ eſt, & pro ratione animalis, unde ſumitur, differt. At *Celſus lib. 2. cap.* 18. ait: eadem omnia pinguia, quam macra plus alimenti habere. Adeps pauci nutrimenti eſt, & potiùs carnium eſculentarum condimentum, quam alimentum, inquit *Gal. lib. 3. de aliment. fac. cap.* 11. Omnia merè pinguia frequentiùs aut majori copiâ, quàm, par eſt, aſſumpta ventriculi eutoniæ adverſantur, nauſeam faciunt, & appetitum evertunt. *Galen. eodem lib. c.* 27. Calidis & ſiccis temperamentis non conveniunt, nam in bilem *Pinguedo, ſevum & medulla.* *Sevum.* *Pinguedo.*

bilem facilè vertuntur, & nidores ingratos excitant.

Medulla. *Medulla* eſt oſſium pinguedo, ut adeps eſt muſculorum. Conſtat materiâ Sulphureâ, & terreſtri (ſed puriori quàm quæ adipem conſtituit) per arterias vix conſpicuas in oſſa delata guſtu ſuavior eſt, quàm aliud pingue, & ventriculi tonum non perinde lædit: in animalium juventa rubet, in ſenectute albeſcit. *Vituli aut Bovis medulla* cum farinâ & cerâ cocta, & exiguo oleo, ut ſorberi poſſit, cœliacis, & dyſentericis prodeſt.

Medullæ animalium vim habent dura & ſcirrhoſa molliendi. Et in hoc genere, præſtat *cervina, dein vitulina, exin Hircina, caprina, & ovilla.*

CAP.

CAP. VI.

De Lacte, & Lactariis.

1. BOvinum genus præ aliis animalibus hominis beneficio natum videtur, nam præter carnes, et operam in agriculturâ, tantâ *lactis* ubertate affluit, ut non modò parvuli ferè omnes eo alantur, ſed etiam lactariis inde confectis magna pars adultiorum victitent. De proximâ lactis materiâ inter phyſicos non ſatis convenit: alii ſanguinem, à trunco venæ axillaris per venas mammarias ad mammarum glandulas delatum, eam conſtituunt: ſed huic ſententiæ ſanguinis circulatio repugnat. Quare id munus rectiùs arteriis tribuitur, quarum eſt foras è meditullio convehere ſanguinem, et chylum ad partes. *Proſper Martianus ex Hippocrate*. Alii chylum ſolam lactis materiam ſtatuunt, eumque à lacteis rectà ad mammarias deferri exiſtimant: ſed nullum ductûs lactiferi ad mammarias pertendentis veſtigium anatomicis adhuc apparuit, quod ſciam; itaque veriſimilius eſt, eum nullo compendio, ſed regiâ viâ à ductu chylifero in ſubclavias infuſum cum ſanguine per cordis ventriculos, et inde per arterias thoracias in glandulas mammarias deferri; item in illis ſecerni, et elaborari. *Lactis materia.*

Porrò ſunt, quibus non ſine ratione videtur demenſum quoddam liquoris nervei lactantium mammis, per nervos thoracicos, quorum ſurculi aliquot illic deſinunt, perpetim affundi; cujus ſolius

lius ope lac adeò dulceſcit, & fit verè nutricium in corpo. ibus autem cacochymicis & morboſis, quibus iſti humores vitiantur, lac fit inutile, & vitioſum.

Partes. Lactis *partes* ſunt tres, ſulphurea ſeu *butyrum*, terreſtris i. e. *caſeoſa*, & *ſeroſa*, quæ aquea eſt cum ſalis aliquanto admiſto. Sed non in omnium animalium lacte eadem eſt harum partium ratio: illud verò ſecundùm animalium ſpecies multum differt.

Bubulum. *Bubulum lac* maximè nobis eſt in uſu cibario, craſſum eſt, & pingue, eique plus materiæ *butyraceæ* ineſt quàm aliorum animalium lacti; quocirca etiam magis nutrit, & corporibus humanis optime convenit: ei non abſimile eſt *Lac bubalinum.*

Bubalinũ.

Ovillum. *Ovillum* terreſtrium, ſeu *caſeoſæ* ſubſtantiæ plus continet.

Caprinũ. *Lac caprinum* mediò modo ſe habet, & corporibus noſtris medium præſtat effectum.

Lac animalium utrinque dentatorũ. Caſeoſi parum ineſt animalium utrinque dentatorum lacti; vix igitur coit. *Plinius lib.* 8. *cap.* 41. ſcripſit tenuiſſimum & maximè ſeroſum eſſe *Camelinum*, ſuave tamen; proximè ad illud accedere *equinum*. Quo ſanguini congeneri admiſto in potum utuntur Scythæ; ut teſtatur *Hippocrates lib. de aere, aquis, & locis.* Craſſiſſimum eſſe *Aſininum*, Sed huic *Plinii* ſententiæ medici penè omnes refragantur; qui id, poſt humanum, omnium tenuiſſimum ſtatuunt.

Camelinũ. *Equinum.* *Aſininum.*

Lactis uſus. 2. Lac alimentum optimum præſertim nondùm adultis ſuæ ſpeciei, ſi in ventriculo recte coquatur, præſtat: eſt enim temperatæ, & humidæ naturæ, aut ſanguine noſtro paulò frigidius;

us; Inde *Hecticis*, & phthiſicis à medicis commendatur, ſed imprimis *Aſininum* & recens emulctum, quod melius fore *Helmontius* putat ſi *aſina*, quotidie ſit pexa; credo, quòd poris ſtrigili patefactis fuligines, quæ lac poſſunt inficere, liberiùs exeant: quas *Sanctorii* experimentis plures eſſe conſtat quàm aliàs credas. Os lacte colluere anginoſis prodeſt, & bibitum lithiaſi laborantibus auxiliari putatur. Item ſi *bubulum* ſit, eis qui corroſiva pharmaca vorarunt convenit: ſi ferrum in eo ſit extinctum, diarrhœæ et dyſenteriæ nonnunquam medetur. *Arthritidis* paroxyſmos lenit.

Lac autem non omnibus perinde convenit, in calidis enim & *bilioſis* temperamentis fit nidoroſum, ideoque febrientibus & capite dolentibus malum eſt: ventriculis verò frigidis, & eis quibus aliquid acidi liquoris priùs inſit, aut lacte recens hauſto incautè ingeratur, ſæpe aceſcens coagulatur; unde mortis periculum, aut ipſa mors aliquando ſequitur. Inde tutius eſt quod maximè ſeroſum, & caſei ferè expers, quale eſt *Aſininum*: ſed huic incommodo occurritur, ſaccharo, melle aquâ vel ſale lacti admiſto, quæ *caſeoſæ* materiæ coitionem impediunt: ſpleneticis & hepaticis non convenit. Porrò *lac* & *lactaria* pabuli qualitates participando ſubinde nocent. Sic caprillum, ſi capræ herbis veſcuntur catharticis, putà gratiolâ, tithymalo, aut ſcammonea, in Syria alvum vehementer purgat.

De Lactariorum proprietatibus.

3. Lactaria edulia ſunt imprimis partes lactis arte ità ſeparatæ ut ſeorſim, edi poſſint, aut bibi.

Pinguior lactis portio priùs diſſeminata, quiete, quia leviſſima, in ejus ſuperficie colligitur, & *Butyrum.*

flos

flos lactis dicitur: multâ hujus agitatione, dum partes Sulphureæ relictis ſeroſis ſe invicem prehendunt, fit *butyrum* quod noſtratibus, præſertim junioribus, uſitato cibo eſt: & alimentum præſtat optimum, præcipuè ſi cum pane edatur: olei naturam refert, ejuſque vicem in condimentis præſtat; fauces, aſperamque arteriam magis leniit quàm oleum; quod, niſi planè recens ſit & optimum, eas aſperat. *Butyrum* inteſtina contra corroſivorum malitiam munit: at nimius ejus uſus bilem ciet; & ventriculi tonum laxat. Saccharo, aut ſale injecto in cremorem nullâ arte aut labore confit *butyrum*.

Lac ebutyratum à *butyri* confectione relictum multum *caſeoſæ* materiæ continet, & eſt frigidum: æſtuantibus igitur ſtomachis moderatè ſumptum aliquando prodeſt.

Flos lactis. 4. *Flos lactis*, ſeu cremor recens palatis delicatulis, æſtate fervente, ferculum licèt ruſticum, et facile parabile, maximè arridet; ritè concoctum valde alit. Sed ob pinguedinem, ventriculo nimia quantitas aut frequentior uſus vix convenit: nam tonum ejus, etſi minùs *butyro*, nimiùm relaxat. Minùs lædit, qui à lacte decocto deſumitur. Morem *Belgarum*, aliorumve, qui eum, aut *Butyrum* à ſecundis menſis copioſè ingerunt, probare nequeo: nam cibis innatat, et ſtomachi conſtrictionem impedit.

Lac ſchiſton. 5. *Lac ſchiſton*, aut ſciſſile eſt, à quo ſeroſa portio ſecernitur: quod variis modis perficitur, ſed uſitatius coagulo injecto, aut acido liquore. *Dioſcorides lib. 2. cap. 62.* ut lac ramo ficulno agitetur, inſperſis, poſtquam bis aut ter efferbuerit, tot oxymelitis cyathis, quot ſunt lactis heminæ.

minæ: lac coagulatur facilè, quod ſtatim à partu emulctum ad ignem parumper calefit: *Coloſtra*, apud veteres in deliciis fuiſſe innuit *Martialis* diſtichon.

Surripuit paſtor, quæ nondum ſtantibus hœdis,
De primo matrum lacte coloſtra damus.

Comeſta tardè concoquuntur, non facilè deſcendunt, ſuccum craſſum pariunt. *Avicen. lib. 2. cant. tract. 2. cap. 442.* pueri quibus lac in ventre coagulatur *Coloſtrati* dicuntur, & morbus *Coloſtratio*. *Lac coagulatum*, inquit *Galenus*, *copioſè nutrit*: ex eo *Caſeus*.

6. Lacti cum integro, tum pinguedine ſuâ privato ſi aliquantum coaguli injicias, præcipitantur illico *caſeoſæ* partes, quæ formis preſſæ fiunt caſeus: qui adhuc recens frigidus eſt, & humidus; ſed ætate calidus & ſiccus evadit: non facilè coquitur: alimentum craſſum præbet, quod tanto eſt deterius, quanto caſeus ſit vetuſtior. *De caſeo.*

Peſſimæ notæ, minimique nutrimenti is eſt, qui fit è lacte, cui omnis *butyracea* materia prius ſubſtracta fuit. Nam *caſeoſa* ſubſtantia molem; ſed *butyracea* ſola bonitatem iſti cibo conciliat. Pro ratione animalium differt caſeus. Nonnulli *Ovillum* facilitate, & ſubſtantiæ tenuitate præſtare arbitrantur; *bovillum* nutritione; caprinum verò infra omnes putant. *Plinius Hippaces*, id eſt, equini meminit, ſed certè id lactis caſeum parciùs præbet; eſt enim valde tenue. Multi hunc cibum averſantur cujus idioſyncraſiæ rationem reddere non eſt facilius, quàm cur Gallinæ malunt fame perire, quàm phaſeolos edere. Primas inter *Britanniæ* caſeos *Ceſtrienſis*, inter peregrinos *Parmenſis* tenet.

7. *Serum* poſt caſei coagulationem relictum nonnihil ſalis continet: vix cibum dicas non enim alit, niſi *Serum lactis.*

niſi diu ei aſſueſcas: feroſos & aduſtos humores purgat, præſertim magnâ copia quotidie ſumptum, ad tres, quatuorve libras, cum herbis idoneis incoctis ſi libet; multæ apud veteres lactis acidi præparandi rationes fuerunt: alii enim alia incoxerunt: hi lac acidum in recens addiderunt; nonnulli in vaſis acore aliquo imbutis quieſcere, donec aceſceret, ſinebant, & melcen vocabant: cujus σκευασιαν habet *Conſtantinus Cæſar in Geoponicon lib.* 18. *Paul. Ægineta* ejus meminit *li.* 3°. *c.* 37. Et *Galenus* qui vocem Latinam eſſe credidit; ſed totâ viâ erravit: vox enim *Germana* erat: unde uſum ejus didicerant *Romani*, ut nomen indicat.

Oxygala. Nonnullis gentibus *oxygala* multo in uſu eſt, & imprimis noſtris *Hybernis*, qui lactariis abundant; eorum idiomate *Bony claper* dicitur: calidioribus ventriculis, & *bilioſis* in æſtate prodeſt, & talibus *Galenus li.* 7°. *methodi medendi* concedit: & *Æginetа* cibum faſtidientibus loco citato commendat. Laudatiſſimum *oxygala Nomades Scytharum hippomolgi* dicuntur conficere.

Quibus prodeſt.

Zythogala. 8. Non prætermittendum *Zythogala*, quod *Angli* jamdudum uſu ceperunt, quibus dicitur *poſſetum*.

Quomodo fit. Et fit, cerviſiam, vinum, aliudve acidum lacti efferventi affundendo: Inde enim partes lactis terreſtres & ſulphureæ ſe mutuò prehendunt, & coagulantur; aquoſæ verò cum ſalinis funduntur. Serum ita factum febrientibus exhibent: quem uſum *Foreſtus li.* 16. *obſer.* non rectè improbat. Non enim ori, aut ſtomacho eſt ingratum & vaſis intromiſſum ſale ſuo meatus reſerans, ſanguinis æſtuantis impuritates blandè foras educit: diureticum eſt, et lene diaphoreticum.

Ejus facultates.

Huic etiam liquori pro diverſis medendi ſcopis varia incoquunt, quæ feliciter ægris propinant.

COM-

COMMENTARII
De volucrum carnibus eſculentis.

CAP. I.

1. CIbatum valentiorem ferè præbent quadrupedes, lautiorem verò & delicatulis palatis potiùs expetitum exhibet volucre genus. Nonnulla igitur Alituum genera domeſtica alimus, menſarum tantùm uſui dicata, dapes inemptas et facile paratas: alia aucupio tantùm ad manus veniunt.

Gallinæ cicures ſaporis elegantiâ paucis volucribus cederent, imo forſan phaſianis et perdicibus palmam præriperent; niſi copia, quâ optima quæque ſordent, obſtaret. Pluris fuiſſe, quam nunc videntur; cùm contra Luxuriam improbam lege ſumptuariâ defendi meruerant. *Fannia* enim unica gallina Senatoriæ cœnæ permiſſa eſt. *Gallinæ.*

Carnes earum temperatæ ſunt, et facillimè concoquuntur; non excrementoſæ, ſed eximii ſucci. *Earum carnes.*

Unde ſanguinem adeo laudabilem procreant: ut ſint, qui frequenti earum eſu præſertim pullorum & caponum ingenii acumen, ampliorem ſpirituum copiam, & ſeminis ubertatem ſperent. In hoc genere *Caponum* carnes maxime temperatæ ſunt: *Gallinæ* ſicciores, & *Galli* ſiccæ & duriores. Jus *Galli decrepiti* abſterget, aperit, alvumque movet.

Robuſti, & quotidiano labore exercitati alimentum carne gallinaceâ firmius poſtulant. A morbis verò convaleſcentibus, & emaciatis, ea præſertim, quæ è pullis eſt, optimè convenit.

Gallinacei generis diverſitas.

Magna eſt domeſticarum diverſitas, quæ à regionibus, unde oriundæ ſunt, ferè naſcitur.

Sunt pugnaces.

Præter vulgares, genus eſt pugnax, generoſæ indolis, è quibus gallos ad pugnæ ſpectaculum tollimus, eoſque adeò magnanimos, ut antagoniſtæ victori nunquam vivi cedant. *Nanæ* quoque apud nos inveniuntur.

Patavinæ. Turcicæ. Criſpæ. Perſicæ.

Patavinæ alias ſtatura & mole excellunt, & *Turcicæ* plumarum varietate & elegantiâ. *Friſiæ* dictæ *criſpæ* ſunt; & *Perſicis* cauda & uropygium deſunt.

Quæ oſſa nigra habent.

In quibuſdam *Indiæ* tractibus carnes & oſſa gallinarum nigreſcunt, tamen ſuaviſſimæ ſunt.

Lanigeræ.

China fertur lanigeras habere, quibus lana eſt *Ovillæ* ſimilis. *Athanaſ. Kircherus in China illuſtrata.*

Virtutes medicinales.

Caro gallinacea vocis claritatem efficit. *Avicenna.* Medici nonnulli tradunt: gallorum juvenum teſtes *Hecticis*, & maraſmo emaciatis prodeſſe. Si Mulier ſtatim à conceptu eos edat, mares in utero fient. *Plinius.*

Mirum eſt, quibuſdam perſuaſum fuiſſe carnis galli-

gallinaceæ esu contrahi podagram: forsan ita somniatum est, quòd locupletes cives, quos ob liberaliorem ejus usum, noſtrum vulgus *caporum gurgites* joco nominant; eâ sæpe tentantur: quod non ob *Ornithophagiam* accidit: sed arthritidem ditiorum ignaviâ, aut intemperantia accersit, quam pauperies, labor & temperantia, cum cibo euchymo (cujusmodi sunt gallinarum carnes) arcent; aut si sit hæreditaria, protelant. *Cur à quibusdam podagram dicuntur parere.*

2. *Aves Africanæ*, nonnullis *Indicæ*, Græcorum *Meleagrides*, aut eis congeneres carnium suavitate sunt caponum æmulæ. Plurimum & laudabile alimentum præstant: itaque vires promptè reficiunt. Alites hujus generis, eximiæ magnitudinis & præstantissimi saporis producunt provinciæ *Americanæ*, *Nova Anglia & Virginia*. *Aves Africanæ.*

3. *Pavonum* pulchritudo, eos aliquandiu contra gulam defenderat, aut forsan aliqua religio. *Hortensius* orator primus cibi gratiâ occidit. *Ausidius Lurco* primus saginavit. *Pavones.*

Carnes habent fibrosas, duriusculas, & non admodum faciles concoctu. Ab eorum esu nonnulli epilepsiæ remedium sperârunt: sed quo successu nondum comperi. Jus eorum pleuriticis specificè prodesse dicitur. *Carnes eorum.*

CAP. II.

De gallinaceo genere agreſti & montano.

Phaſiani.

1. OB eximiam carnium ſuavitatem, & ſalubritatem cum aucupii voluptate, magnates *phaſianos perdices & attagenas* ſuis menſis vendicárunt. Vires egregiè reficiunt: itaque à morbis convaleſcentibus, & ventriculi imbecillitate laborantibus cibi ſunt utiliſſimi.

Carnium uſus.

Urogallus major Geſneri.

2. Montes ſylvoſos, & ericeta vaſtiora colunt duæ avium agreſtium ſpecies, quæ phaſiani naturam participant, ſed colore differunt. Nam mares præter palpebras rubentes & cinereas quaſdam maculas interſperſas nigricant. Feminas hujus ſpeciei natura elegantiori plumarum varietate veſtivit. quod, quia in aliis avibus non uſu venit, *Geſnero* anſam dedit putandi, aliam eſſe ſpeciem non ſexûs diſcrimen. Hoc genus *Hiberniæ* familiare eſt ubi nominantur, *Cocks of the Wood.* i. e. *Galli Sylveſtres*; ut mole phaſianos ſuperant, ita carnium ſuavitate eiſdem non cedunt.

Urogalli minores Geſneri & Aldrovandi.

3. Altera ſpecies minor phaſianâ ericeta tantùm frequentat, eaque fere montana: in his, maribus ſupercilia late rubent, ſed totum corpus nigricat, at ſplendore plumarum variabili, ut in collo columbino aliquando cernitur. Feminas plumæ cinereæ ruſeſcentibus interſperſæ perdici, aut ruſticulæ concolores reddunt. Hanc avem veterum *Attagenem* multi credunt.

Regioni-

4. Regionibus, quæ fere nive albicant, montanis, & borealibus natura feras, & volucres nivi concolores dedit, & inter alias *Lagopodas*. Avis eſt ita dicta ab hirſutis pedibus; quos ei natura videtur indulſiſſe: quòd in frigore intenſo vivendum eſſet: candida tota eſt, præter pennas in caudâ utrinque nigras, in aliis perdicem refert. A quibuſdam igitur Alpinis *perdix candida* nominatur.

Lagopodes noſtris: the white and red game.

Lagopodes albi.

In Alpibus *Rhæticis*, & *Helvetiis* invenitur avis alia perdici ſimilis, & cothurnis plumeis ſimiliter induta; ſed variegata.

Variegati.

In excelſis *Angliæ*, & *Walliæ* montibus naſcuntur volucres, noſtris à plumis rufis appellatæ *the red Game*. Hæ, quia in nive ferè verſantur plumeis etiam crurum, pedumque integumentis muniuntur: raro admodum in planitiem deſcendunt.

Lagopus ruber. i. e. the Red game.

Has non alias ab *Italorum francolinis* quidam arbitrantur.

Quænam harum avium veterum fuit *Attagen* inter *Zoographos* non convenit. Alii id honoris *Francolino* tribuunt, alii alteri *Lagopodum* ſpeciei ſed plerique *urogallos minores* veras *Attagenas* eſſe credunt. Sin, ut aliqui cenſent, *Attagen* paluſtris erat; neutri harum nomen convenit: ſed ex *Geſneri* ſententiâ, *Godwittæ Anglorum* potiùs debetur: quod ita ſiat, ſi iſta *Godwitta* perinde in *Italiâ*, atque in quibuſdam *Angliæ* tractibus ſit frequens, ſed ex *Joniâ* etiam *Romam Attagenes* delatæ ſunt.

De Attagene veterum.

Inter ſapores fertur alitum primus
Jonicarum guſtus Attagenarum.
Martialis lib. 13.

Certè tunc temporis in procerum mensis primas tenuit, nec injuria, si præter saporis excellentiam (ut *Galenus* affirmat) succus ex *attagenum* carne laudabilis, neque tenuis neque crassus gignitur. Sed quicquid *Attagen* erat; liquet urogallos, & *Lagopodas* saporis bonitate phasianos superare, & insuper reliquas eorum virtutes æmulari.

Urogalli & lagopodis bonitas.

Perdices.

5. Carnes *Perdicum* sunt facillimæ concoctionis, boni alimenti, excrementi penè nullius, & perquam siccæ. Quæ dotes *Cardano* ansam dederunt asserendi in *lib.* 3. *de sanitate tuendâ tract.* 19. Quemvis lue venereâ correptum, si solis perdicibus totum annum victitaverit, sine alio remedio convaliturum. Pituitosis & frigidis inprimis conveniunt, ventriculum imbecillum corroborant, venerem cient.

Diu comesta Luem Venèream sanant.

Nostræ perdices columbas magnitudine non multùm superant: sed *Strabo lib.* 15. scribit *Porum Indiæ* regem *Perdicem* vulture majorem dono misisse *Augusto.*

Perdices rubræ, quas *Chios*, aliæque in *Ægæo* insulæ, *Guernsia* quoque & *Cæsarea* in nostro mari alunt, carnium facultate à vulgaribus non discrepant.

Bistardi qui Tetraones & otides dicuntur.

6. Alituum maximus nostratium est *Bistardus* quem Latini *tetraonem* & *tardam*, Græci *Otida*, nonnulli novè, sed non ineptè *Erythrotaoná* dixerunt. *Tarda* est hæc avis, adeò ut, a canibus nonnunquam deprehensa sit, antequàm ad alas se recipiat: sed & cauta; quocirca Sylvas vitat, planitie, campisque latissimis tantum gaudens. *Plinius lib.* 10. *cap.* 22. scribit *Otidas* in cibis damnatas. Sed aliud suadet experientia.

Carnes

Carnes enim dulces ſunt, & ſalubres. Et *Syneſius* nominat hunc alitem Ορνεον ἐκτόνως ἡδύ. *Bellonius* etiam in menſis eaſdem probat. Sed *Galenus lib.* 3. *de aliment. fac.* Otidos carnem inter Gruum & anſerum mediam ſtatuit.

7. *Coturnicum* caro habetur calida, humida difficilis coctionis, & mali nutrimenti: unde nimius ejus eſus improbatur: nam nonnullos in ſpaſmos & morbos comitiales conjeciſſe fertur. Idque in *Phocide*, *Bœotiâ*, & *Doride* accidiſſe *Galenus* putavit: quòd veratro illic veſcerentur. Sed ſiquid ſit iſtiuſmodi incommodi, à pravo, quem præbent, ſucco oriri credendum. At forſan pravi victûs in iſtis locis recepti culpa in coturnices rejicitur; certe palato arridet, & ſtomacho placent. *Coturnices & ortygometra. Coturnix.*

Ortygometra avis eſt coturnicibus corpore major, ſed formâ ſimilis; quibus in migratione ducem ſe præbere dicitur: in agris geniſtâ obductis fere verſatur: & quibuſdam fuiſſe *Crex Ariſtotelis* videtur, *Anglis* dicta *a Daker hen*: aliis eſt *rallus terreſtris*. *Ortygometra.*

CAP. III.

Columbæ domeſticæ & Liviæ.

1. COlumbæ in cibis non faciles concoctu ſunt, ſuccum præbent craſſum, & excrementoſum; hoc de domeſticis intellige; quarum magna *Columbæ.*

Liviæ. diverſitas eſt. *Liviæ*, quæ, ſaxis & montibus relictis, durante ſementi in agris cultis victum quærunt; ſicciores ſunt, & melioris ſucci.

Palumbi. *Palumbes* cibi difficiles ſunt, melancholicis prorſus incommodi, animi alacritati, & venereæ libidini obſtant. Unde illud poetæ monitum.

Inguina torquati tardant, hebetantque palumbi:
Non edat hanc volucrem, qui cupit eſſe ſalax.

Turtures. *Turturum* caro ſicca eſt, & admodum calida Aucupes *Itali* circa Cremonam abunde *turturum* æſtate capiunt, quos milio impinguant. Nam pingues lauti ſaporis ſunt, hinc *Martialis* in *Xeniis. lem.* 50.

Dum mihi pinguis erit turtur, lactuca valebis:
Et cochleas tibi habe; perdere nolo famem.

Alimentum quoque laudabile, (teſtante *Galeno*) pingues neque tenuius, quàm par eſt, neque craſſius præbent. Sunt quibus, carnes columbini generis in paralyſi & tetano, prodeſſe videntur. Morbos etiam peſtilentiales frequenti earum eſu præcaveri.

CAP. IV.

De Paluſtribus volucribus.

Grus. 1. GRues relictis Pygmæis in *Europam* quotannis tranſvolant, ubi eiam hoſtes inveniunt

unt: à quibus capti in menſas ſaginantur.

Ciconiæ etiam à longinquo veniunt: ſed unde aut quo ſe conferunt, adhuc incompertum eſt: in cibis olim magis *Romæ*, quàm grues placuerunt. Pietas in Parentes celebrata eas aliquandiu à cæde vindicaverat. *Sempronius Ruffus* menſis primus invexiſſe traditur. Sed injuriam piæ volucris populus turpi repulsâ ultus eſt, ut verſus iſti teſtantur. *Ciconia.*

Ciconiarum Ruffus ille conditor,
Quanquam eſt duobus elegantior Plancis,
Suffragiorum puncta non tulit ſeptem:
Ciconiarum populus ultus eſt mortem.

Apud *Theſſalos* ob ſerpentum excidium referentes gratiam, capitale fuit ciconias occidiſſe. Carnes harum volucrum duræ ſunt: & niſi diu ſuſpenſæ ventriculi ſolventi ægrè cedunt: at non parcè nutriunt. Succum melancholicum generant. *Avicen*: itaque noſtro tempore in menſis non perinde, atque olim probantur.

2. *Phœnicopterus* ingens avis eſt, Gallis *un Flamant*, noſtris maritimis ignota. Sed maris mediterranei litore frequens. Nomen ei alæ puniceæ fecerunt: ſed celebritatem *Romana Luxuria*, cui imprimis erat dicatus. Linguam ejus præcipui eſſe ſaporis docuit *Apicius*, nepotum omnium altiſſimus gurges. *Juvenalis* phœnicopterum inter lautiores cibos numerat: ſed noſtro ſeculo, forſan lingua vix placeret erudito palato: credo carnes inſtar Gruum nervoſas eſſe duraſque, nec facilis concoctionis; ſed à ventriculo confectas plurimùm nutrire. Secundum *Cor*: *Celſum*: *Phœnicopterus.*

ſum: qui tradit, omnem avem grandem valentis materiæ eſſe, & plurimi alimenti.

Ardeæ. 3. Tria *Ardearum* genera deſcripſit *Ariſtoteles lib. 9. de hiſt. animalium, Pellam, albam, & aſteriam.* Alii plura faciunt; *Oppianus* innumera eſſe in *Ixeuticis* Hyperbolicè dicit. Credo equidem hanc avem pro regionum diverſitate, coloribus, & magnitudine variare; & avem, quam à roſtro deorſum falcato *Itali Falcinello* nominant, hujus eſſe generis. Diomedeas aves (in Inſulis maris Adriatici Artanes nunc dictas) Servius in 11. *lib. Æneidos*, ἐφωδίους dicit. Ἐφώδιον *Theodorus Ardeolum* vertit, quam rectè neſcio; ad Larorum familiam potiùs pertinere cenſeo.

Earum carnes quales. Ardearum carnes piſcem nimis olent, duræ ſunt, & concoctu difficiles. Sunt autem, inquit *Sebizius de alimentorum fac: lib.* 3. quàm gruum carnes ſapidiores, & teneriores. Alii verò eaſdem, niſi è pullis deſumptas, in bonorum & ſalubriorum ciborum album non admittunt. Quibus hæmorrhoides pulſantes infeſtæ ſunt, à gruibus, & ardeis abſtineant. *Arnold. de Villa novâ.*

Ruſticulæ majores. 5. *Ruſticula major* (quæ *Ariſtotelis* σκολόπαξ eſt) roſtro longo, & tereti, colore verò ferè perdicis notiſſima eſt: de quo *Martialis.*

Ruſtica ſum perdix, quid refert, ſi ſapor idem?

Minor. *Minor ruſticula* tota paluſtris eſt; nam à ſtagnorum, aut fluminum ripis vix diſcedit, vermiculis, ut altera veſcitur.

Carnes utriuſque ſuaviſſimæ in menſarum deliciis ſunt. Lac augent, & ſemen, unde & venerem proritant: ſed ferè præfertur minor.

Harum

Harum inteſtina meliùs, quam aliarum avium olent & ſapiunt, itaque conciſa ſuis carnibus condimento ſunt.

5. *Godwitta*, *Gallinula paluſtris*, avis eſt paluſtris, ruſticulâ majori paulo grandior; ſed cætera ei ita ſimilis, ut non ſit cujuſvis diſtinguere. In locis uliginoſis degit: ob eximium carnis ſaporem & ſucci, quem præſtat, bonitatem, magnatum palatis adeò arridet, ut triplo pluris quàm gallinago vendatur; proinde quibuſdam *attagen* videtur. *Godwitta ſive Fedõ.*

6. Paluſtria loca colit inſigne avis genus, quæ à noſtratibus appellatur *a Knot*. & à Rege Canuto, qui eis imprimis delectatus erat, nomen habuiſſe à *Camdeno* noſtro traditur. In agrum *Lincolnienſem* ſub Hyemem gregatim veniunt, & poſt aliquot menſes inde migrant, carnes ſagina quàdam pingueſcentium ſunt regiis menſis dignæ, teneræ & ſuaves. *Gallinula dicta Anglo a Knot Callidris Bellonii.*

7. In agro etiam *Lincolnienſi* & vicinâ *Croulandia* naſcuntur aves paluſtres *Aldrovando* dictæ pugnaces, quòd ad internecionem ſæpe pugnant. Mares in hoc genere dicti, *Ruffes*, collari plumeo ornantur, ſed adeò vario, ut inter ſexcentos vix duos concolores reperias. Feminæ eo carent, & nominantur *Reeves*, uterque pane, in lacte, macerato ſaginati in menſarum deliciis ſunt. *Ruffa avis pugnax.*

8. *Morinelli* avis aucupium jucundum præbet ſpectaculum. Quippe volucris mimica dum aucupis geſtus exprimit, in retia ridiculè agitur. *Morinellus.*

Avis eſt paluſtris locis proximè dictis familiaris. Morinellus dici creditur quoniam apud Mori-

Morinos etiam invenitur, aut forſan quòd morio ſtultulum denotat, nomen inde formatum eſt: talem etiam *Doterelle* apud nos ſignificat; utcunque hæc avis viva deſipit, cocta in menſis lautis bene ſapit.

Perdali. i. e. pluviarii.

9. Duplicem *pluvialium* ſpeciem vulgò conſtituunt, *vireſcentem*, & *cineream*; hanc *Aldrovandus*, & plerique ornithologi *Ariſtotelis* pardalum eſſe conjiciunt: illam autem alii ut *Jo. Rajus in ornitholog Willobei.* Fuerunt, qui eas aere ali putarunt, quòd in pingueſcentium ventriculis nihil inventum eſt. Sed reverà vermiculis victitant: carnes utriuſque de primatu contendunt, alii cineream præferunt: nonnullæ viridem: ſed ambæ menſarum deliciæ ſunt. His congener videtur *vanellus*, nec in cibis contemnendus. Minùs affinis eſt *Aldrovandi* pluvialis major, quæ *Geſneri Glottis* eſt, & vulgò dicitur *Totanus*.

Rhintace avis perſica.

Rhintacen avem *Perſicam*; (quam *Plutarchus* è *Cteſia* ſcribit, eſſe columbæ parem intus pinguedine refertam, at excrementi expertem, & proinde aere, vel rore ali putatam) quidam *avem Paradiſi* dictam putant, at pluvialem fuiſſe veriſimiliùs conjeceris, cui deſcriptio meliùs convenit. Quin etiam avis *Paradiſi* prædatrix eſt, & avibus minoribus victitans: ut *Bontius* affirmat. *lib. 5. ca. 12. natur. Hiſt. India orientalis.*

Numenius ſeu arcuata.

10. *Numenius Italicè*, & Latinè à recentioribus à roſtri formâ *arcuata* nominatur. *Gallis* & *Anglis Onomatopœia*, à ſono quem edit, nomen ſecit. Illis igitur dicitur *Curlue*. Græcorum κύφυλος, quem *Gaza* carulum vertit, alia avis eſt.

In cibis laudatur hæc avis & à nonnullis Gallinæ

linæ villaticæ præfertur. Eſt verò carne ſiccâ & quàm gallinacea, duriori.

11. *Erythropus, ſeu ralla aquatica* avis eſt tibiarum longitudine, & rubore pedum (ut nomen innuit) ſatis nota, in cibis turdis non poſtponitur: quippe optimè ſapit, & ſaluberrimè nutrit. *Erythropus.*

CAP. V.

De volucribus minoribus.

1. TUrdos veterum Romanorum popina tanti fecit, ut recentiores præ illis, eos negexiſſe videantur. E triplici eorum genere *Turdus Ariſtotelis* ἰξοφάγος noſtra vernacula, *the Miſſel thruſh*, nobiſcum toto anno tantùm manet. Cæteri *Trichus, & Illas* quotannis migrant: hæc poſt autumnum è continenti proximâ; illa, (ut ajunt) è *Suecia*, & *Norwegiâ*, quo exactâ hyeme redeunt. *Galenus* carnes turdi cibariis ſuccum laudatiſſimum gignentibus annumerat. Saporis vero bonitatem poetæ celebrant, *Horatius*, & *Martialis*. *Turdus.* *Turdorum 3. genera.*

Nonnulli in morbo comitiali turdorum eſum prodeſſe putant, quòd viſcus, quo victitant, eſt Antepilepticum remedium.

In menſis, *Illas* reliquis cedit, à quibuſdam *trichas* viſcivoris præfertur.

2. *Me-*

Merula. 2. *Merulæ* turdis videntur cognatæ; ſed no
eandem carnium excellentiam aſſequuntur: in c
bis tamen boni ſucci numerantur à *Salernitani*
& à *Marcello Empirico* torminoſis comeſtæ pr
deſſe traduntur: genus merularum vulgare nigru
eſt roſtro croceo; ſed & albas vidimus.

Sturnus. 3. *Sturnus* avis nota, hyeme gregalis. Carn
earum calidæ & ſiccæ, ab *Anglis* ob amaritudine
rejiciuntur. *Italis* autem cibo ſunt, & me
tò, ſi, (ut *Kiranides* tradit) venenis re
ſtunt.

Cocco-
thrauſtes. 4. *Coccothrauſtes* avicula eſt, quæ hyeme al
quando cernitur: nomen habet, quod fructuu
oſſicula roſtro valeat frangere: unde *Germani*
dicitur: *ein ſteenbiſſer, a ſtonebiter*, in cibum v
nit. Et à *D. D. Charleton* calculoſis dicitur pro
deſſe.

Cuculus. 5. *Cuculi* pullus nonnullis cibo eſt. Ruſticorum
tantum ferculum, (inquit *Sebizius*) nec pal
to admodum placet. Delicatulos tamen quo
dam novimus ejus ſapore delectatos. Imò *Ar*
ſtoteles ejus è nido (qui alienus eſt) ſumpti ſapo
rem laudat: Et *Plinius* ſcribit: nullam avem ſu
vitate carnis ei comparandam, ſed poſtquam ſu
arbitrio vivit, ſaporem mutat.

Alauda. 6. Nulla minorum avium in menſis frequen
tior eſt, quàm *alauda*, aut melior: nam ſuccum
generat optimum, & facilè concoquitur. Speci
em, quæ *galerita* dicitur, à colicâ ingruent
præſervare & præſentem ſanare ferunt.

Ficedula. 7. *Ficedulis* noſtra inſula non careret, ſi ficus
quibus veſcerentur, ſuppeterent. Eandem enim
ſpeciem, μελαγκόρυφον, habemus: hæ in *Italiâ* fi
cubus, aut uvis ſaginatæ *beccafigos* dicuntur, &

in menſarum lautitiis primas tenent: viſum hebeſcentem acuere putantur. A noſtris appellantur, *Aves Cypriæ*, credo quod *Cyprus* eis abundet, unde in *Europam* muriâ conditæ olim advehtæ ſunt.

8. *Hortulana* avis eſt magnitudine *Alaudæ*, roſtro & cruribus rubeſcentibus; in vicinià *Bononiæ* (ut aiunt) ſatis frequens. Carnes ejus menſarum deliciis annumerantur; Calidæ ſunt, ſemen augent, & catamenia movent. *Hortulana.*

9. *Oenanthe* avicula eſt meticuloſa; quæ nubeculæ ſupervolantis umbrâ territa, ſubinde in cuniculos ſe recipit; ubi laqueis ab aucupe ſuſpenſis excipitur. In *Suſſexia*, ubi frequens eſt, nominatur, *a Wheat ear*, alibi à *Horſmech*, Italis *Culobianco*, circa calendas *Julii* pingueſcit, & ſapore ficedulæ vix cedit. *Oenanthe.*

10. *Hirundines murariæ*, & *ripariæ* epilepticis in cibis ſumptæ auxiliari creduntur. *Ripariæ* & *murariæ* pinguescunt, & commodi ſaporis ſunt, itaque divitum menſis apponuntur: alia genera amareſcunt. *Hirundo.*

Paſſerum eſus venerem excitat, & *troglodytarum* ſtranguriæ mederi, & calculos expellere fertur. *Troglodytæ* vulgò ſed malè *reguli* appellantur. *Tyrannus*, aut *regulus Ariſtotelis* alia eſt avis proxime dicenda. *Paſſer. Troglodyta.*

11. Avium omnium in *Europâ* minima eſt ea, quæ, quia in vertice maculam croceam aureæ coronæ inſtar geſtat, ab *Ariſtotele* Βασιλεύς, & Τύραννος dicitur, unicam tantùm drachmam pendit. *America* tamen minorem *Tomineum* appellatam profert: quæ comeſta epilepſiæ medetur. *Trochilus. Tomincus.*

12. *Luſci.*

Luſcinia. 12. *Luſciniæ* caro improbatur, *Heliogabalus* tamen à *Spartiano* fertur Luſciniarum linguis, ut & Pavonum veſci ſolitus, quod iſtis cibis utentes Epilepſiam non ſentiunt.

Upupa. 13. *Upupæ* plumæ ſunt pulchræ, ſed mores fœdi, & carnes inſuaves: eadem tamen in cibis ſumpta colicos dolores mitigare dicitur. *Avicenna fen. ib. tract. 4. cap. 11.*

Erithacus. 14. *Erithacos* (ut ajunt) una arbor duos non capit, præ contentioſâ naturâ, unde avi nomen hyemale: quod cum formâ æſtate mutat, & dicitur φοινίκυρος (*a redſtert*) ſed pace *Ariſtotelis* & aliorum, qui hoc tradunt, *Erithacus* etiam æſtate formam ſervat; nec fit φοινίκυρος. Si hæc avis ſit *Heſychii* Ῥόϛιλα, nomen *Anglicum* non multùm abludit: nam eam dicimus. *a Robin*, addito epitheto, *Redbreſt.* i.e. pectore rubro in cibis facilis coctionis & boni ſucci.

Loxia. 15. *Loxia*, aliis *cruciata*, quòd mucrones roſtri decuſſatim tranſponit. Anglicè *the Croſsbill* nobis rara eſt: quia ferè deſunt abietes, quorum ſtrobilis veſcitur. In cibis non eſt inſuavis.

Sunt, qui hanc aluerunt perinde ridiculè ac ſuperſtitioſè perſuaſi, ædes, in quibus ſervatur, nunquàm conflagrare. *Sebizius* ait hanc avem in cibis minùs probari, quod ſemine cannabino pinguescat: quam rationem haud probo.

Lanius. 16. *Lanius* avis, *the Bucher bird*, Italis *regoſtello falconeiro*, quod accipitris inſtar aviculas rapit & raptas occidit: triplex ejus genus eſt: primum *Anglis* dicitur: A *Shrake*, avis inſolens, at nonnunquam hyeme viſa, magnitudine ſturnum æquat. Secundum paſſeri par eſt, naturâ & colore priori ſimile: in *Anglia* non viſum.

Tertium

Tertium capite rubro insigne *Italia* habet in cibo laudatum, tanquam salubberrimum. *Gesn.*

Struthus nomen habet passeris exiguæ avis quamquam ipsa avium sit maxima (nisi quod à *Paulo Veneto* de ave *Rut* scriptum est: non sit fabula) post aviculas igitur considerabitur. *Strutho-camelus;*

Tanta ei est moles corporis, ut remigio alarum in cursum promoveri, à terrâ tolli non possit. Cibus erat *Judæis* vetitus; sed ab *Arabibus* & *Numidis* receptus. Eum *Romanis* mensis insana *Heliogabali* luxuria invexit, & (teste *Lampridio*) unâ cœnâ sexcenta struthorum capita convivis, ut cerebella ederent, apposuit. Carnes eorum sefunt, duras esse, ægrè concoqui, & melancholiam parere. Grandium struthorum omnia membra (inquit *Galenus lib. 3. de Aliment. fac.*) sunt dura, excrementosa, & dyspepta.

Horum congeneres videntur *Cassovares* ingentes aves, quas in Regio *Theriotrophio Londini* vidimus: sed pennis struthorum carent: è quibus plumarii militum cristas tam elegantes conficiunt. *Cassovares.*

CAP. VI.

De genere aquatico.

1. GEnus aquaticum fere eſt eſculentum: Exhibet autem carnes notæ inferioris, quàm volucres montanæ, & ſylveſtres.

Cygni. *Carnes olorinæ* niſi admodùm juvenum in cibis pauci probant: quippe craſſæ ſunt, duræ, & difficilis coctionis. Qui autem feri ſunt, & liberiùs vagantur, ii carnoſiores ſunt & purioris ſucci.

Anſeres. 2. Veteribus Britannis *anſerinam* guſtare piaculo fuit: at nunc vix aliud gratius ad eorum menſas venit. Eſt tamen vitioſi, & excrementoſi ſucci, & quamvis palato reſpondeat, in ventriculo, niſi robuſto, ægrè concoquitur: ſin talem nacta ſit, non parum præbet nutrimenti. De *hepate anſerino*, ejuſque incremento, ſi ritè ſaginetur, ſuprà diximus; quoad qualitates, temperatum, ſuave eſt, euchymum & multi nutrimenti. *Galenus* ſolum ventriculum, & hepar in cibis probat.

Anates. 3. Anſerinæ ſimilis eſt *anatum* caro: calidior tamen, & aliquanto humidior, præſertim domeſtica, nec ſucci multo melioris eſt, aut facilioris concoctionis. In omni volucrum genere ſicciores ſunt feræ; quippe quæ liberè vagando victum magis commodum inveniunt & volatu magis exercentur. *Jecur Anatis* vim obtinere fluxum

fluxum hepaticum sistendi scribit *Rasis.*

Anatum & volucrum consimilium capiendi ratio hæc est. Allectrices quædam, παλευτρίαι artem eam edoctæ, in paludes evolant, unde magnis palustrium gregibus comitatæ redeunt & miris illecebris easdem in aucupum retia pelliciunt.

4. Apud nos & vicinas gentes alitur *anatum genus ex Indiâ, aut Africâ* oriundum. Quæ vulgares corporis figurâ referunt, nisi quòd dimidio majores sint; capite item & collo rubescant: ventre candidæ sunt, tergo fuscæ, suave olent. Nostris satis ineptè dicuntur *Muscovy Ducks.* id est, *Anates Muscovitica.* Carne sunt suavi, & quàm aliarum anatum calidiori. *Anas afra.*

5. Ad anatum formam & naturam proximè accedunt, *Querquedulæ*; sed sunt minores. Anate sunt in ore suaviores, in ventriculo leviores, & multùm nutriunt. *Querquedula.*

6. *Boscades* anatibus, & *querquedulis* saporis elegantiâ cedunt: ventriculum magis gravant, & succi sunt deterioris. *Glaucium à Boscade* oculis glaucis dignoscitur. *Boscades.* *Glaucium.*

Ad genus νηοσσειδὲς multæ aves feræ pertinent: quarum quædam sunt anonymæ, aliæ ab anatibus feris adeò exiguo discrimine distant ut non facilè discernantur; sunt etiam Marinæ Anates.

7. *Chenalopeces* nostris in usu cibario sunt; sed pro lautioribus cibis cum veteribus Britannis non utimur, nam carnium suavitate, & euchymiâ à toto anatum genere superantur. *Chenalopex.*

8. *Brenta, & Barnicla* aves Britannis notæ, inter anseres & anates ambigunt, specie quidem differunt, sed discrimine minori, quàm ut facile *Brenta & Bernicula.*

internoſcas, de æquivocâ earum generatione plura legi, & audivi, quàm credo. Carnes earum doctioribus palatis non placent, ægrè concoquuntur, & ſuccum melancholicum præbent.

Anſer Baſſanus.

Anſeres Baſſani ova pariunt, & excludunt in rupibus & clivis inſulæ dictæ *Baſſa*, in *Scotiâ* nec alias in totâ Britannia. Inquit *Turnerus* incolis dicitur hæc volucris A *Solandguſe* : piſcibus victitat, & à Scotis inter menſarum delicias habetur.

Platea.

9. *Platea* ab aliis aquaticis, quæ rapto vivant, prædam aſtutè præripit, & avidè vorat. Et ob rapinam, (ut quidam exiſtimant) *Judæis* fuit ſymbolicòs interdicta nihilominus multis olim in deliciis habita eſt, & adhuc habetur. Caro anſerinæ ſapore, & aliis qualitatibus non diſſimilis videtur.

Oppianus hanc avem ab *onocrotalo* non diverſam eſſe innuit, dum ſcribit: κόλπον ἐξηρτῆσθαι πρὸ τῶ στέρνε. Sinum ante pectus dependere.

Onocrotalo quidem quaſi ſacculus ante pectus dependet, non Plateæ. Sunt qui *Porphyrionem* cum *Pelicano* confundunt, eandem avem arbitrati; quod ubi Septuaginta *Pelicanum* reddiderunt, Hieronymi tranſlatio porphyrionem habeat. *Onocrotalus*, ut ſpecie ita & carnium ſapore cygnos refert.

Onocrotalus.

Porphyrionem verò *Ælianus* affirmat, in cœnis poſuiſſe neminem. Unde miror ſcripſiſſe *Plinium* laudatiſſimos e Commagene, nobiles è *Balearibus* mitti.

Puffini.

10. Avis eſt maritima ab *Anglis* nominata *a Puffin*, à Gallis *Macrouſe*; magnitudine æquat *querquedulam*. In inſulis quibuſdam maris *Hiberniici* inenarrabilis eorum copia eſt. In cuniculi cavernâ pariunt,

pariunt, depulso vetere incolâ. Pullus, qui semper unicus est, mirum in modum pinguescit. Sed carnes pisces sapiunt: imo quibusdam pisci sunt. Nam eius earum muriâ servatarum in solenni jejunio à *Romana Ecclesiâ*, perinde, atque piscium dicitur concessus.

11. Reliquæ volucres aquatici & palustris generis ptopter aliquod vitium ditiorum mensis vix admittuntur. *Ardeas stellares, Gavias, Laros*, aliasque tam digitatas, quam palmipedes multas strigosa macies præter carnis duritiem à delicatulis expeti prohibet. *De avibus quibusdam quæ rarò in cibos veniunt.*

Coruum marinum præter alia vitia color furvus dehonestat: ut *Mergum & fulicam* quare Galli quidam hanc Diabolum, illum Græci ἀιθυιαν nominarunt.

Marinarum avium species innumeræ sunt & pleræque anonymæ latinè; quod erant veteribus incognitæ; utpote qui maria, quibus versantur, non noverant. Carnes earum, quotquot pinguescunt, oleosæ, fracidæ, & excrementiciæ fere sunt, sin macrescant, crassæ, duræ, dyspeptæ. Plurimas volucrum species lubens omitto.

A carnivoro, & rapaci genere ferè abstinetur. Tamen *Jo: Rajus* observavit: quod carnes istiusmodi in *Italiæ* macellis nonnunquam venirent, & inter nos pauperculi inediâ pressi à corvis carnivoris, & rapaci genere non abstinent: item *Gesnerus* citat *Rab: Mosem* scribentem: Carnes accipitris juvenis, & pullos noctuæ boni esse saporis, animum corroborare, & melancholicis prodesse. In Balearibus insulis, (inquit *Plin. lib.* 10. *cap.* 29.) *Buteo* accipitrum generis in honore mensarum fuit.

CAP. VII.

De ovis volucrum.

Ova.

1. VOlucres domeſticæ dominis, quam ſibi, ſæpiùs pariunt: nam *Ova* in omnium ferè menſis uſitatum ferculum eſt. Ab eis enim antiqui cœnas auſpicati ſunt: & eiſdem finiebant: nam ſecundis mēnſis (teſte *Athenæo*) inferebantur. Locupletibus, qui magno emptis genio indulgent, *Phaſianæ* & poſt ea *Aſræ*, nonnullis *Anſerum ova* maximè æſtimantur. *Fpetetus apud Athenæum, & Heraclides Syracuſanus pavoninis* primas, ſecundas *Chenalopecis ovis*, tertias *Gallinæ domeſticæ* attribuunt.

Galenus lib. 3°. *de aliment. fac.* ait: Gallinarum & *Phaſianorum ova* præſtantiora ſunt. Deteriora anſerum, & ſtruthocameli. Alii vero hæc laudant, & aliis præferunt.

Sed reverà Gallinacea è villaticis nullis aliis cedunt. Nam recentia, & ritè cocta guſtui ſunt jucunda, & ſine ullo incommodo abundè boni nutrimenti præſtant: *Subventaneis* & vetuſtate irritis nil fœdius.

Molliuſcula, & *tremula* cinere, aut aquâ cocta ventriculum non gravant, & facile diſtribuuntur. Æſtate quidem, calidis & biliosis temperamentis minùs conveniunt, & frixa ſæpe ingratum nidorem cient.

2. For-

2. Formam quod attinet, alii cum *Catio Horatiano* longiora probant.

Longa quibus facies ovis erit, illa memento,
Ut ſucci melioris, & ut magis alba rotundis
Ponere, namque marem cohibent calloſa vitellum.

Quæ tamen iſtius formæ ſunt *Ariſtoteles lib.* 6. *animalium* ſcribit, fœminea; rotunda verò maſcula eſſe. *Plinius* huic ſententiæ repugnat, & feminas è rotundis, mares è longis produci aſſerit, *lib.* 10. *cap.* 52. cui *Columella & Avicenna* ſubſcribunt: de veritate, ſi tanti ſit ſcire, conſule experientiam.

Albumen Vitellus.

3. *Partes* ovi *albumen, & vitellus* qualitatibus diſcrepant. Hic enim calidus eſt, & humidus; illud autem frigidum, ſiccum & dyſpeptum. Sed firmiter nutrit. Vitelli ovorum multis modis in cibos laudabiles, & debilitatis reficiendis idoneos coquuntur.

4. *Ova ſorbilia* i. e. albumine nondum coctione denſato, pharynga leniunt. *Gal. lib. de euchymis.*

Tuſſi, pleuritidi, phthiſi, raucedini, dyſpnœæ Hæmoptiæ auxiliatur vitellus; ſi tepidus ſorbeatur. *Avicenna.*

Veſicæ, renumque exulcerationibus, gutturis ſcabritiæ, ſanguinis rejectioni, deſtitutionibus & thoracis rheumatiſmis Ovum leviter coctum & ſorptum prodeſt. *Dioſcorid.*

Ovorum albumina tria vel quatuor in aquæ fontanæ congio concuſſa febrientibus proſunt. refrigerat hic potus & alvum ciet. *Hippocrates lib.* 3. *de morbis.*

In ovo ſorbili ſulphur contra taſſim, cimex in vomitum, & quælibet catapotia in alios ſcopos commodè exhibentur. *Marcellus Empiricus. Ova Pavonis* in arthritide vagâ proſunt; ſunt qui corvorum Ova in dyſenteriâ exhibent. *J. Schroderus.*

Nidi volucrum eſculenti.

Ubi inveniuntur.

5. Quis ultra carnes, & ova aliquid cibi aut medicamenti ab avibus expectarit? tamen conſtat teſtimoniis fide dignis: aviculas quaſdam hirundinum ſimiles in *Cochin Chinâ* è ſpumâ quâdam tenaci nidos pellucidos ovi anſerini magnitudine conficere; in quibus rupi appenſis pariunt. Hos decutiunt incolæ, & totâ Indiâ nepotibus luxurioſis vendunt, qui eiſdem jure aliquo ſolutis cibos condiunt: in quo uſu *Europæa* Gulæ irritamenta ſuperare dicuntur. Inſuper vires collapſas inſtaurant, & libidinem veneream admodum proritant.

Eorum uſus.

COM

COMMENTARII
De PISCIBUS.

CAP. I.

De Piſcibus eſculentis in genere.

1. HUmana induſtria, gula cogente, magnam ſui victûs partem ex alieno elemento petit. Vaſtus igitur Oceanus, fluvii & ſtagna piſcatorum everriculis paſſim hauriuntur. Unde priſcis innotuerunt pluſquam 70. ſpecies piſcium, præter cruſtis teſtiſque intectos. Noſtrà verò ætate longè plus, ob novas Oceani regiones recens detectas. *De piſcibus.* *Varia ſunt piſcium ſpecies.*

Piſces cujuſcunque generis ſunt, cibum humanæ temperiei vix perinde congruum, ac reliquæ animantium claſſes ſuppeditant. Quippe facilè putreſcunt, & corruptionem noſtræ naturæ diverſiſſimam ſubeunt. Sunt ferè in cibis animantibus terreſtribus magis frigidi & humidiores.

Saluberrimi habentur *Saxatiles* ita dicti à vadis ſaxoſis, quibus verſantur; hi ægris etiam febrientibus tuto eſitantur; quod facilè diſtribuuntur, *Saxatiles ſaluberrimi.*

tur, parum Sulphuris continentes, quod in ſanguine febriles æſtus reſuſcitet.

Piſces amplam luxuriæ materiam præbent.

2. Vix aliud ampliorem ganeæ materiam præbet, quàm piſces. Vel potiùs coqui in lenocinio condimentorum, nimis piſcibus abutuntur. Inde olim *Acipenſeri* tantus honos, & *mullo* pretium, ut hic *Aſinio Celeri* octo millibus nummum veniret; ille à miniſtris coronatis (ut *Macrobius in Saturnalibus* teſtatur) in convivia induceretur. At *Plinii* ætate idem multo in honore fuit.

Quomodo differunt ratione victûs.

Piſcium nonnulli ætate proficiunt; alios juventus commendat. At eædem ſpecies pro loci, tempeſtatis, & victûs ratione magnam in cibis differentiam habent.

Qui in limoſis ſtagnis degunt cœnum ferè & olent, & ſapiunt. Qui intempeſtivè capiuntur, ſcabri ſunt & plerumque macilenti, & qui ſordibus magnarum urbium victitant, peſſimi habentur. Unde *Nar*, quàm *Tiberis*, qui *Romæ* purgamenta excepit, meliores piſces à *Galeno* habuiſſe dicitur.

Ratione diverſæ coctionis.

Rationem piſcium coquendi quod attinet. Elixi fermè ſunt innocentiores & proximi his aſſi: ſed oleo aut *Butyro* frixi uſitatius eduntur: at ex iſtâ præparatione nidorem in ventriculo multis excitant, nec facile concoquuntur.

Sed reverâ cum alii aliam coquendi rationem poſtulant, coqui mille condiendi modis, aliquam ſaporis gratiam cunctis nôrunt accerſere.

Qualitatum autem in rebus, ad victus ſalubritatem pertinentium, tantùm ſatagens, coquinariam Epicureis relinquo.

CAP.

CAP. II.

Cete & Piſces cetacei.

1. NAutæ *Angli*, *Vaſcones*, & *Belgæ Balænas* in mari ſeptentrionali quotannis Piſces venantur, & aliquando *Orcas*, *Priſtes*, aliave immania *Cete*, eademque fuſcinis vulnerata ſæpe capiunt: ſed pinguedinis, quâ vice olei coriarii utuntur, rarò carnium gratiâ. Soldani verò & *Æthiopes* litorales prope promontorium bonæ ſpei Balænarum carnibus, quoties licet, veſcuntur: & caninis eorum ſtomachis convenit, quibus inteſtina etiam cruda, & fætentia ſapiunt. *Balænæ orcæ & Priſtes capiuntur.* *Et quibuſdam cibo ſunt.*

Rondoletius tradit: linguam balænæ ſale conditam Aquitanis in deliciis haberi. Carnes verò earum *oleoſæ*, & olentes ſunt à ventriculo humano utcunque valido ægrè ſubigendæ. Has qualitates vix noverat craſſus ille *Judæus*, qui ſomniavit: Carnes *Leviathanis*, quem ingentem quandam balænam fuiſſe intellexerat, in univerſale beatorum convivium ſalitas & reconditas. *Lingua balænæ Aquitanis in deliciis eſt.* *Carnes.*

2. *Phocæna* ſive *Turſio*, bellua eſt marina, nautis maximè nota, delphini ſimilis, niſi quòd triſtitiâ aſpectûs ab eo differat: laſciviæque quæ in delphino conſpicitur, prorſus expers ſit: roſtro canicularum maleficentiam præ ſe ferens. *Plin. lib.* 9. *Phocænam* delphini ſpeciem eſſe docet *Ariſtot. lib.* 6. *de Hiſt. anim. cap.* 12. Eſt autem *Turſio* breviore, & craſſiore corpore quàm Delphinus, & coloris ex cæruleo in obſcurum liventis. Gregalis *Phocæna qualis piſcis.* *Ariſtoteli eſt delphini ſpecies.*

galis eſt, & quòd greges eorum ad naves ludibun-
di frequenter appropinquant, fuſcinis percuſſi
capiuntur.

Carnes phocænæ. *Carnes phocænæ* præpingues ſunt, & olentes, a
nautis tamen ſæpe manduntur, ſed guſtui non
placent, ſtomachum autem relaxant, mali ſucci
ſunt, ut reliqui *Cetacei*.

Delphinus. 3. Piſcis è *cetaceo* genere nobiliſſimus eſt *Del-*
phinus φιλανθρωπία, & mirà pernicitate inſignis,
Ejus deſcriptio. 5. vel 6. pedes longus tergo livente, ventre albi-
cante, roſtro tereti & oblongo in Anſeris mo-
dum quamobrem vulgo *Gallorum*, *anſer marinus*,
Oye de mer, appellatur. Non eſt dorſo repando,
incurvus, ut in antiquis marmoribus, & numiſma-
tis fictum videmus: id ſolum ſtatuariorum, & pi-
ctorum libido effecit.

Carnes. *Carnes Delphini* laudatas audivi. *Bellonius* dicit,
delicatiores eſſe carne *Phocænæ*, & minus pingues.
Germani igitur eas libenter èdunt.

Galli opiparè coctas principum menſis infe-
runt. Quod *Rondoletius* miratus eſt: cum ferinus
odor cibi gratiam, ſiqua ſit, tollat. *Itali* ab eis
prorſus abſtinent: & *Galenus lib.* 3°. *de alimen.*
fac. delphinos inter *Cete* numerat, quæ omnia car-
nem pravi ſucci & excrementiciam habent.

Manatus. 4. Navigantibus in mari *Atlantico* occurrit,
i. e. vacca & nonnunquam prope litora intercipitur, *Bellus*
Marina. marina; quam *Hiſpani Manati*, quaſi manibus
Deſcribi- præditam vocant, *Angli* verò & *Belgæ Seacow*,
tur. *vel Zeecugh*, id eſt, *Vaccam marinam*. Nam præ-
Ejus car- ter faciem bovis, quam refert, carnes, quas firmas
nes quales ſine oſſibus interſperſis habet, *bubulæ* adeò ſimiles
ſunt. ſunt, ut ferant, ſalita fruſta pro *bubulâ Anglicâ*
in *Hiſpaniâ* incautis obtruſa fuiſſe.

Hæc

Hæc Bellua *cetacea* amphibia eſt, ut etiam *phoca*, *Hippopotamus Nili* à *Bellonio Byzantii* vitus, & deſcriptus, animal etiam quod *Ruſſi* dicunt *Morz*. quibus, licet terram nonnunquam petant, aqua habitatio eſt: itaque inter Cete numerantur. *Hippopotamus Nili. Morz.*

Veterum boves marini, erant piſces cartilaginei è maximo *Rajarum* genere. *Rajam oxyrhynchon majorem* antiquitus bovem fuiſſe appellatam putavit *Rondoletius*; quæ carne eſt molliore & ſuaviore quàm cæteræ. *Boves marini veterum.*

Salpa etiam *Bos* dicta eſt, quod herbis marinis ut *bos* terreſtribus veſcatur. *Salpa eſt bos dictus quia herbis veſcitur.*

Manati adeps cum pane vice butyri comeſtur, lapis in capite ejus inventus nephriticis prodeſt, calculum frangit, arenam expellit. Sed uſus quibuſdam improbatur: quòd ſtomachum nimis turbet & vomitum cicat. *Tertræus in Hiſt. naturali de Antillis. tom. 2. tract. 4.* *Manati adeps.*

5. *Phoca* animal eſt cetacei generis, corio, & pilis contectum, & amphibium, in litoribus notum, in quibus mari relicto ſæpe altum ſtertit. Dicitur etiam vitulus marinus ab aliquâ viruli terreſtris ſimilitudine; non quod ſit vaccæ marinæ fœtus, nam totâ ſpecie differunt. *Phoca.*

Carnes hujus belluæ carnium *Manati* firmitatem non æquant: ſed molles ſunt, ſpongioſæ, pingues, mali ſucci, ocyus ſatiant, & nauſeam pariunt. *Avicennæ* tamen, & aliis videntur epilepſiæ & ſuffocationis hyſtericæ remedium. Neſcio quamobrem, niſi quòd fædè oleant. *Carnes.*

6. Mare graviorem peſtem non habet; quam belluam *cetaceam*, quam à dentibus aſperis, & exertis *carcharian*, à voracitate *Lamiam* appellant: λαμιὰς, unde lamia deducitur, ingluvies eſt. *Belloni.* *Canis carcharias aut Lamia. Unde ita nominatur.*

Bellonius inter canem carchariam, & Lamiam diſtinguit: alii non item. Quanquam poſſunt eſſe iſtius animalis diverſæ ſpecies. Credo equidem *Tiberones* urinantibus in mari *Indico* infeſtos, hujus generis eſſe, non phocas, ut *Rondoletius* nec *gladios piſces*, ut *Geſnerus* conjecit.

Carnes ejus quales in cibis ſunt.

Hæc bellua ob rapacitatem facilè ineſcatur, & hamo exceptus ſit cibus nauticis: ſed non laudabilis, aut grati ſaporis. *Rondoletius* verò negat eſſe ferini ſaporis, ſed candidam, non multum duram, & ob id multorum *Galeorum*, ad quos pertinent, præferendam.

Galli hunc piſcem appellant *Requiem*, quòd requiem pro defunctorum animis ſæpe cantari facit.

Thynnus unde dicitur.

7. *Thynnus* nomen habet παρὰ τὸ θύειν. i. e. impetuoſe ferri; quòd caniculâ æſtuante, aſilo agitatus in litora & navigia nonnunquam ruit, idem patitur *Xiphias*, & aliquando *Delphinus*.

Ubi capitur.

Ineunte æſtate *thynnus* in freto *Gaditano* copioſè capitur, ſub id tempus enim in mediterraneum ex Oceano Atlantico irrumpens piſcatorum ſagenis objicitur, innumeri horum ita capti, & membratim cæſi in cetariis *Gaditanis* ſalluntur, unde in pleraſque *Europæ* regiones divendi ſolent.

Ejus partes.

Cetarii *Italiæ* pingue *thymi* ſaliti abdomen ſeorſum aſſervatum *tarantello* appellant, partes autem pinguedinis expertes, *Tonina. Hippolyt. Salvianus.*

Græcis olim caro ſalita dicta eſt *Omotarichus*, & *cetena*. *Clidion* erat ejuſdem jugulus præcipuè in recenti commendatus. *Cybium* ſegmentum eſt, cui medium æquè patet in omnes partes. *Cybia*

ura

vèa ſunt è partibus caudæ proximis: aliæ thynni partes *melandrya* dicuntur.

Alexis apud Athenæum caput *Thynni* præcipuè laudat: aliis hypogaſtrion arridet. *Carnium qualitates.*

Sed reverà pingues & teneræ abdominis, in *thynno* partes, utcunque guſtui placeant, ſtomacho inimicæ ſunt, quem relaxant, ut alia ejuſmodi: è contra ſegmenta dorſi et circa caudam, ut minùs delectant, ita parum officiunt.

Jovius præcipit, recentes *thynni* carnes in vino *Corſicano* cum oleo, pipere et cæpis inciſis coqui, quod condimenti genus Ligures *Azeminum* vocant.

8. *Xiphias* piſcis eſt pelagius *cetacei* generis, quem *Plinius* et *Gaza* latinè *Gladium* appellarunt. Notus eſt roſtro oſſeo è ſuperiori maxillâ prodeunte et duos treſve pedes exporrecto, cætera *thynno* non multùm diſſimilis. *Rondoletius* affirmat, eum decem cubitorum magnitudinem nonnunquàm attingere. Et *Jovius* tradit: in Oceano *Indico* tantos eſſe, ut navis latera roſtro aliquando perforârint. Sed credo, illud ſi factum ſit *Monocerotem* piſcem, non *Xiphiam* feciſſe. *Xiphias.* *Ejus deſcriptio.*

Piſcis eſt pinguis, niſi ubi cæſtro agitatur, *Jovius*, eum bonitate et pretio *Siluris* (ita ſturiones mendoſè vocat) æqualem cenſet. *Cujuſmodi habet carnes.*

Eundem verò *Simeon Sethi* judicat, mali ſucci eſſe, concoctu difficilem, et nauſeam afferre; nec edendum, niſi acrioribus condimentis emendatum, et vinum generoſum ſuperbibendum monet. *Rondoletius* tradit: gladium carne eſſe longè candidiore, quàm *thynnus*, non inſuavi, ſed concoctu difficili, multùm nutriente.

9. *Amia* piſcis *thynno*, aut pelamydi aliquàtenus *Amiæ figura.*

nus ſimilis à nautis noſtris *Hiſpanico* nomine *Bonito* appellatur. *Amia* vox græca eſt; Latino nomine caret.

Carnes. Carnes ejus pingues, molles, & ſuaves ſunt, boni ſucci, & parvi nutrimenti.

Galenus è Philotimo. lib. 3. de aliment. fac. inter piſces duræ carnis videtur recenſere. Sed menda, ni fallor, ſubeſt: & legendum Λαμία pro Αμία. Nam *Philotimus* alio loco, *Galeno* ejus verba citante, *Amias* inter piſces μαλακοζώρους, teneræ carnis enumerat. *Amia* in cibo ſumpta fertur dyſenteriæ mederi. *Kiranides.*

CAP. III.

De Aſellis.

Aſelli ubi potiſſimum capiuntur. 1. NUſquam vaſtiora ſui pecoris armenta *Neptunus* habet; quàm *aſellorum* in mari Septentrionali, quorum capturæ accolæ magnoperè incumbunt, & ſuis ſaturatis, eorum ad exteras gentes abundè convehunt. Græce hi piſces ὄνοι, & ὀνίσκοι dicuntur. Latinè formâ diminutivâ tantùm utimur, *Aſellos* à cinereo dorſi colore nominantes.

Unde id nominis habent.

Callarias & bacchi. *Plinius lib. 9. cap. 17.* duo tantùm eorum genera ſtatuit. *Callarias*, qui minores, & *Bacchos*, qui non niſi in alto capiuntur. Cujus vocis veſtigium in *Hiſpanorum* linguâ ſupereſſe videtur, quibus *Aſelli* ſiccati *Bacchalaos* dicuntur.

No-

Noſtræ verò *cetariæ* longè plura *Aſellorum* genera oſtendunt, de quibus ſpeciatim.

2. Piſcis in noſtris ichthyopoliis, & menſis ex *aſinino* genere maximè celebris eſt, cui à labro inferiori, ut *Barbotæ*, pendet barbula carnea, venter eſt prominens, caput craſſum, & longitudo trium pedum, nonnunquam quatuor, dicitur quibuſdam, ſed novè *capito*. Noſtris *a Codde*. Batavis *ein Bollick*. Caro ejus recens tenera eſt, ſuavis, facilis coctionis, præſertim caput, quod artificio, quo oportet, coctum ſit ferculum, quod *Apicius*, ſi nunc viveret; menſis noſtris invideret: folliculos glutinoſos continent, quos vocamus *Sounds* quibus multi non imperitæ gulæ delectantur. *Aſellus Barbatus.* *Qualis ſit cibis.*

3. Aliam *aſellorum* ſpeciem prioris ſimilem, niſi quòd ſit ventre contractiore, & minore capite tenuior etiam & longior dicimus *Linge*. Caro hujus recèns capti ſapore eſt jucundo; ſed ſalita fit cibus illaudabilis; & non niſi aliquot annorum ſpatio inveterata matureſcit. Sed exinde inter Magnatum delicias ejus clidium locum obtinet: At tum quidem duriuſcula eſt, nec expeditæ concoctionis. *Aſellus longus.* *Cujuſmodi carnes præbet.*

4. *Aſellum nigrum*, quem dicimus *a Coleſiſo* i. e. piſcem carbonarium, *Bellonius* putârat *Anglis* eſſe peregrinum. Sed potiùs dixiſſet: Cretenſe neſciiſſe pelagus. Nihil enim noſtris hoc piſce eſt notius. Recèns captus, et, ut oportet, coctus probe ſapit. Sed exiccatus omnem ſaporis gratiam amittit, et in Ruſticorum tenuioris fortunæ caſas receptus tantummodo famem mitigat, nam cibus eſt durus, et parvi alimenti. *Aſellus niger.*

Aſellus medius.

5. *Aſellus*, quem noſtrates nominant *a Codling*, Aſino barbato multò minor eſt ſed cætera et non abſimilis. *Guil: Turner in Epiſt: ad Geſnerum* tradit ſuæ Northumbriæ peculiarem eſſe. Sed alibi capiuntur. Idem ſcribit eundem formâ *Coddum*, ſapore *Lingum* referre: mihi edenti caro viſa eſt arida.

Aſellus 3. Eus Anglis a hake.

6. Mare Britannicum Piſcium dictorum noſtris *Hakes*, Aſinini generis copiam profert, formâ *Aſellum* longum, colore, & ſapore Barbatum refert.

Callarias a Haddock.

7. *Callarias* dictorum piſcium affinis eſt, ſed minor: ſive recens, ſive ſalitus delicatulis palatis vix placet. Idque ob duritiam carnis: rarò igitur divitum menſis, at pauperum, quia vili venit, neceſſitatibus inſervit.

Aſellus candidus Oniſcos.

8. Minimum *Aſellorum* genus ſaporis gratiâ & ſalubritate præſtantiſſimum eſt. Hi noſtris audiunt *Whitings*, Carnes eorum friabiles, dulces, & coctionis adeò facilis; ut quibuſlibet ægris concedi poſſint, & ob hujuſmodi dotes, licèt abundent, in procerum menſis non ſordent: ſed aulici dicuntur. Nutrices quædam, lactis, ſi mammis deficiat, frequenti hujus piſcis eſu, ubertatem reducendam ſperant.

Merlangus.

De piſcis ſui *Merlani* dicti excellentiâ gloriatur *Gallia*. Quem vulgò dicunt: non graviori oneri eſſe ventriculo comeſtum quàm ſi *Zona* appenſus geſtaretur. Eſt ex *Aſellorum* genere, & idem atqae noſter *Aſellus* candidus, aut ei ſimillimus, & tam deformi non dignus nomine.

Aſellorum quædam appellationes.

9. Alias appellationes apud nos ſortitum eſt *Aſellorum* genus: à locis enim prope quæ capiun-

tur

tur, dicimus; *New found Land Fiſh.* i. e. piſces à terrâ nuper repertâ. *North Sea cod.* i. e. aſellos à Mari Boreali. *Hebardune* ab oppido *Iſelandiæ* ita dicto. A modo aſſervandi: ut *Barrel Codde*, id eſt, Aſinus doliis inclusus. Aere ſiccatus dicitur *Stockfiſh*, quòd non niſi in ſtipite malleo ſubactus præ duritie ſit eſculentus. *Stock Anglicè* ſignificat ſtipitem. *Alicubi capiuntur.*

Quoties à capturâ grandes & habiliores ſeliguntur, qui ſuperſunt, tenues, & jejuni ſiccati, dicuntur Gallicè *pauvre Gents.* i. e. plebs tenuis. Et à noſtris, voce non intellectâ *Poor John.* Aſellos candidos aere ſiccatos nominamus *Buckhorn* hoc eſt *Platycerotis cornu*, quod duritie fere æquant.

CAP. IV.

Sturio & piſces cognati.

Sturio.

Au veterum acipenſer.

STurio nonnullis nobilitatus *Romanorum acipenſer* videtur. Quibus *Archeſtratus* inſignis opſodædalus apud *Athenæum* haud aſtipulatur. Sed contendit: *Acipenſerem Galeum Rhodium* fuiſſe (*Galeum Gaza muſtelam* interpretatur) & *Paulo Jovio in libello de Romanis piſcibus*, is eſſe videtur, qui vulgò dicitur *Lampetra major.* Alii *Acipenſerem* ſturionem fuiſſe, ſed Maris Mediterranei alumnum qui, teſtante *Rondoletio*, cubiti magnitudinem non excedit; cùm in Ponto, &

Sturio eſt vox Gothica. Oceano ad molem cetaceam creſcat.

Sturionis deſcriptio. Vox, *Sturio*, à *Gothis* in linguam *Romanam* introducta videtur, Piſcis autem, quem denotat, (quocunque nomine antiquitùs inſignitus erat, magnus eſt, cartilaginei generis, qui aquarum dulcedine allectus, è mari, in quo plerumque naſcitur, fluminum magnorum oſtia ſubit, & ſurſum tendens capitur.

Ubi potiſſimùm capiatur. Ingenti hi copiâ ad nos à *Rheno*, *Albi*, aut Sinûs *Balthici* litoribus muriâ conditi deferuntur. Ad *Venetos*, *Græcos*, *Turcaſque* à *Taurica Cherſoneſo*, unà cum ſuo *Caviario* veniunt.

Carnium qualitates conditarum. Carnes ex illiuſmodi præparatione pleriſque palatis gratè ſapiunt, candidæ ſunt, ſed duriuſculæ, boni ſucci, & multi nutrimenti illis qui ventriculum, qui conficiat, nacti. Sunt qui vitulinæ recentes conferunt, quâ tamen ferè pinguiores ſunt, & ſuaviores. *Recentium.*

Hepar. Hepar *ſturionis*, quòd dulcius ſit: quàm palatum commodè ferat, à coquis ſuo felle fricari ſolet.

2. Sunt item alii piſces his formâ non multum abſimiles, & magnitudine pares, aut ſuperiores, qui multis in fluviis eorum capacibus inveniuntur, iſtiuſmodi ſunt *Huſones Danubii*, qui (ni fallor) iidem, ac *Antacæi Strabonis* ſunt, quos ait, *Delphinis* eſſe pares, & ad Mæotin, aut *Boryſthenis* oſtia è glacie effodi. *Huſones.*

Attili. 3. Quibus affines ſunt *Attili Padi*, qui inertiâ pingueſcentes ſæpe ad mille pondo hamo capiuntur.

Silur. 4. *Silurum*, qui etiam fluviatilis, & marinis eſt, & mole prægrandis, præſertim, ſi *Nilo*, aut *Gange* nutriatur, *Jovius in lib. citato* ipſiſſimum *Sturionem* putat. Quem etiam nonnulli eundem atque

atque *Glanim* autumàrunt. Sed utramque ſententiam refellit *Rondoletius*. Siluri caro ſalita in annum ſervatur: ſed eruditis *Gulis* non perinde placet, atque *Sturionis*.

Glanis. 5. *Glanida* carne durâ, & inſuavi, ruſtici vix ſuis menſis dignantur, ab ipſis lacûs, in quo capitur, accolis negligitur: credunt enim ab eo tempeſtates induci, nec unquàm majores capi ſine proximâ tempeſtate.

Pellibus glanidum firmis & tenacibus, vice membranæ *Pergamenæ* ſua *Tympana Turcæ* contegunt. *Bellon.*

Lupus marinus. 6. Liquet omnibus, *Lupum piſcem* inter *Romanas* lautitias amplum gradum tenuiſſe, præcipuè ſi inter duos Tiberis pontes caperetur. Sed ambigitur quiſnam è notis piſcibus erat. Fuerunt, quibus perſuaſum erat *Sturionem* eſſe veterum *Lupum*. Hanc ſententiam refellit *Paul. Jovius*. Alii putàrunt *Lucium* eundem eſſe atque *Lupum* quæ opinio autoritate *Galeni* convincitur. Qui *lib.* 3. *de aliment. facult.* hæc ſcribit: *Lupum in aquis dulcibus natum non vidimus; ſed ex mari in flumina & lacus aſcendentem conſpeximus.* Jam verò *Lucius* à mari prorſus abhorret, nec unquam ad oſtia ſponte deſcendit. Pleriſque igitur eruditis placitum eſt: piſcem qui Græcè λάβραξ, παρὰ τὴν λαιμόπλα à voracitate, *Romanis ſpigola*, *Venetis varollo*, *Hiſpanis rovallo*, *Gallicè bar*, *Anglis* dicitur *a Baſe*, veterum fuiſſe *Lupum*.

Duo eorum erant genera, qui erant maculorum expertes *lanati* dicti à candore & carnis mollitie; reliqui varii, unde nunc Venetis *Varoli*.

Lupi carne ſunt candida, molli, perquam ſa-

pidà. Alimentum è pelagio *Lupo* ſanguinem conſiſtentià tenuiorem gignit: ſunt, inquit *Hiceſius apud Athenæum*, lupi ξυχυλοι & πολυτροφοι i.e. boni ſucci & multum nutriunt.

Gal. de aliment. fac. lib. 3.

CAP. V.

Canes Marini aliique Muſtellini generis.

1. AD *cetaceum* genus ſpectant, alii *Canes Marini*: quibus caro in cibo eſt duriuſcula, inſuavis & excrementicia, in cybia tamen ſecta plebem famelicam paſcit; delicatulorum palatis non reſpondet.

Qui *vulpem, centrinam, Zyganam, ranamque piſcatricem ad Galeorum* tribum, perinde ac canes marinos refert, non extra rationis oleas vagatur. Sunt omnes *cetacei*, durâ carne, ferinum olente, dyſpeptâ; ſed quæ ſtomachum nacta, qui conficiat, multùm nutrit.

Congri. 2. *Congrus* Græcè γόγγρος dicitur à verbo γρῶ, vorare, eſt Piſcis vorax, longus, anguillæ formâ. Duplex eſt congrorum genus, unum quod albicat, & eſt pelagium; alterum nigricat, & magis litorale eſt. In Gceano nonnunquàm tantæ molis ſunt, ut ἀνδραχθεῖς quantos homo ferat: imo ἁμαξιαῖοι plauſtri onus dici meruerint. Carnes prebent duras, nec faciles concoctu, modicè nutrientes.

Ar-

Archeſtratus tamen apud *Athenæum lib.* 7. gulæ conſultiſſimus magni & pinguis congri caput & interanea commendat.

3. *Muræna* in Oceani litoribus rariùs conſpicitur, in aliis vulgaris eſt. Mas *Myrus* dicitur, & formâ à *murænâ* differt. Muræna multis modis varia eſt, & imbecillior: *Myrus* concolor robuſtior, & coloris pinei, ideo non opus eſt, ut *myræna* ad ſerpentis coitum aquis exeat. Romana Luxuria eis vivaria inſtituit, & immanis ſævitia humanas eſcas paravit. Nota eſt *Vedii Pollionis* hiſtoria. *Craſſus* amiſſam murænâm, ut Filiam lugebat: alii monilia, ut Puellæ appendebant. *Myrus, & myræna.*

Maximis impenſis in Ganeam perditam alebantur, unde dixit quidam, Vivaria murænis magno extrui, magno impleri, pluris ali. Sed unde id honoris & pretii piſci malefico? Carnes earum *Galenus* vix probat: ſunt enim difficiles concoctu, pravi ſucci; Inflationes, & malos humores generant: magis alunt, quàm anguillæ, minùs quam congri. *Archeſtratus* modò laudatus myrænam e freto Siculo celebrabat. Illic enim in ſummâ aquâ præ pinguedine fluitantes *fluta*, vel Græcè πλωτὰς dicebantur, aut potiùs ſole torrefactæ murænæ, & anguillæ ſe curvare poſſe & in aquam mergere deſierunt, atque ità faciles captu fiebant. *Varro.* *Macrob. è Varrone.*

4. *Ophidion* piſcis in noſtris litoribus ſubinde captus congri ſimilis eſt, ſed multò minor; ſui omnino generis, non congri fœtus, aut ſpecies. ut Græcè voce diminutivâ ὀφίδιον, Item noſtris nomine ejuſdem ſignificationis appellatur (a Snake) i.e. anguiculus. Carnes habet candidas, *Ophidion. Plinii.*

at duras, in cibo paucis probatas; tamen contra urinæ incontinentiam proſunt. *Plin.*

CAP. VI.

De piſcibus ſaxatilibus generoſis à Galeno olim celebratis.

Julides. 1. PIſcem *Julide* pulchriorem mare non habet, itaque à Venetis Maſſilienſibus *Donzella* nominatur. *Bellonius.*

Carnem præſtat, ut ſupra notatur, ſaluberrimam, mollem, friabilem, optimi ſucci, & perfacilis concoctionis. Sed de hoc piſce aliud *Ælianus* notat, (quod aliis pulchellis nonnunquam uſu venit) os habet venenoſum, quo quicquid deguſtaverit, inficitur. Adeo ut, qui inopiâ preſſi piſces ab illis ſemeſos guſtârunt, in graves dyſenterias inciderint.

Phycis. 2. *Phycis à phyco.* i. e. alga dicta eſt in quâ præter piſcium aliorum morem nidificat: carnes ei molles ſunt, & concoctu facillimæ ſed non niſi ſale, & aceto conditæ guſtui ſatis placent, alimentum verò idoneum, & ſaluberrimum præſtant.

Scarus. 3. *Scarus* inter piſces ſaxatiles primas tenet: ſquamis magnis, & tenuibus tegitur; colore eſt è cæruleo nigreſcente, ventre candido, & figurâ ad rotundam prope accedente, dentibus humanorum inſtar planis. *Rondoletius* ſcribit; in Oceano rariùs capi. Carnes ejus ſuaves, leves, molles,

&

& friabiles ſunt, itaque concoctu faciles, & cito diſtribuuntur.

Inteſtina ſcari, ut *Eperlanus*, violas redolent: *Suetonius* tradit ſcarorum hepata *Vitellii* principis guloſæ luxuriæ inſerviiſſe. Quanti apud veteres fuit ſcarus, docet *Ennii* verſus ab *Apuleio* citatus.

Quid ſcarum præterii cerebrum Jovis penè ſupremi.

Merula.

4. *Merula* ſaxatilis piſcis, & marinus tincam fluviatilem aliquatenùs ſpecie refert, carnes molles, friabiles, & eupeptas exhibet. *Trallianus* hunc piſcem, & turdum marinum in hepaticâ dyſenteriâ ex intemperie frigidâ commendat.

Turdus marinus.

5. *Turdus* piſcis etiam ſaxatilis, & litoralis, ut volucris ita dicti nomen, ita ejuſdem, ob egregias in cibo facultates, famam aſſecutus eſt: de palmâ euchymiæ cum reliquis ſaxatilibus contendit, nec ulli cedit. Multa eorum genera *Columella* numerat, ſi recte memini, duodecim, quæ omnes non ſunt ejuſdem notæ, quæ puriore victu gaudent, ſunt optimæ.

Perca. marina.

6. *Perca eſt marina & fluviatilis. Marina* à fluviatili pinnis diſtinguitur, hæc enim duas in tergo habet; illa unicam, ſed continuam: marinæ in Oceano rariùs occurrunt. Mare mediterraneum, eiſdem abundat. Saxa muſcoſa & algoſa colunt. *Bellonius.*

Omnes bonitatis numeros in cibis explet, *Rondoletius* eos reprehendit, qui ea, quæ de marinâ à *Galeno* dicta ſunt, fluviatili accommodant, cujus caro, inquit Dura eſt, glutinoſa, & concoctu non facilis. Et *Geſnerus Rondoletio* ſubſcribit

scribit. Medici tamen *Angli*, *Galli*, & *Itali* fluviatiles valetudinariis etiam febrientibus experientia ducti apponere non dubitant: quæ enim fluviis purioribus aluntur, marinis saporis bonitate, aut aliis dotibus non cedunt.

CAP. VII.

Pisc: litorales & Pelagii.

Gobii mar. 1. *Gobius marinus* piscis litoralis optimus, qui arenosis locis aut saxosis vivit: duplex eorum genus album & nigrum, utrumque cibum laudabilem exhibet. Sed album præfertur: si *Venetorum* Paganelli, sunt *Gobii* ab *Anglis* *Sea Cobs*, vulgo appellati optimi sunt cibi, facilis coctionis & eximii nutrimenti.

Salpa. 2. *Salpa* in plerisque *Europæ* linguis nomen antiquum: obtinet sed Narbonensibus quædam *Salpæ* species appellatur *Virgadelle*. i. e. Virgatula à striis aureis à capite ad caudam in latere ductis, quibus radiat: est igitur pulchella; sed formæ nec mores nec carnes respondent, quippe quòd in cœno ferè versatur *Plinio* dicitur *obscœnus*: allis σκαλοφάγος.

Carnes ei duræ sunt, insuaves, nec quidem edules, nisi plagis emendentur. Itaque nonnullis videntur Noster *Stock fish*. i. e. pisces stipitis. Sed *Stock fish* sunt asini marini frigore, aut vento siccati, ut supra dictum est. *Gesn.*

2. *Nova.*

3. *Novaculæ* piſcis ita à dorſo cultellato dicti ſolus veterum quòd ſciam, *Plinius* meminit. Hunc *Rondoletius* ſcribit à *Gallis* & *Hiſpanis* dici *Raſon*, & eſſe carne tenera & delicatiſſimâ, & captum fuiſſe olim affatim *Rhodi*, ea verò expugnata ad Melitam, quaſi cum militibus Sti. *Johannis* una illinc migraſſent. Abundant etiam eiſdem *Majorca* & *Minorca*, & forſan aliæ inſulæ iſtorum marium. *Novaculæ Plinii.*

4. *Mullus* veterum nepotum deliciæ in noſtris menſis ſatis eſt notus, at minoris quàm olim æſtimatus. Carne durâ eſt, at friabili, ſapore perquam jucundâ, ideoque *Romanis* olim adeò placuit, & tanti veneunt, ut magnitudo pretii fidem hiſtoriæ labefactaret, niſi magnâ authoritate niteretur; ſucco eſt optimo, & omnibus aliis piſcibus copioſiùs alit. Sed ejus hepar guloſis imprimis ſemper placuit, & ſecundas in menſis poſt jecur tulit caput, ſed neutrum *Galeno* tantæ ſuavitatis viſum eſt, aut tantam corpori utilitatem afferre, ut magnopere eſſet concupiſcendum. *Apicius Gulæ* magiſter Mullos in *garo Sociorum* enecare inſtituit, & ita enectos dixit ſapidiores fieri. *Mullus.* *Quanti olim fuit.*

5. *Scombri* cum per omnia maria affatim capiantur, nuſquam maritimorum locorum non cognati ſunt. Copioſa eorum piſcatura in noſtro mari ſub æquinoctium vernum exercetur. E *Scombrorum* inteſtinis in liquamen putreſcentibus nobile illud *Sociorum garum* olim confectum eſt. Quod ex aliis piſcibus potuit fieri. Carnes eorum teneræ ſunt, & grati ſaporis, ſed excrementiciæ, unde aſſæ, quam elixæ meliores ſunt & proinde *Bellonius* noſtrum eorum coquendi morem, qui multa aquâ elixamus, Improbat. Et ſuos laudat; *Scombri.*

quoq

quod eoſdem ſuper craticulam aſſent.

Thriſſa ſeu Aloſa. *Thriſſa major ſeu Clypea.*

6. Piſces *Græcis thriſſas*, & *Ariſtoteli trichadas*, à capillari oſſium exilitate ita appellatos, *Gaza* vertit *Aloſas*; forſan quòd *Auſonius* è vulgari dialecto eoſdem ita dixerat. Hi mari oriundi ineunte vere fluvios macilenti ſubeunt: & quo altiùs aſcendunt eò magis proficiunt. Sed ſi quando tonet, fragore territi, ad priſtinas ſtationes refugiunt. Cibi ſunt viles & (inquit *Auſonius*) *Plebis obſonia.* Nam caro ob oſſicula ſpinarum inſtar ubique interſperſa plus Periculi, quàm voluptatis gulæ affert: alioquin eſſet innocua, & harengorum carni ſimilis.

Aloſa minor.

7. *Aloſam minorem Virginis*, *aut Pulchellæ* nomine (*La Pucelle*) Galli cognoſcunt; *Anglicè* dicitur *a Pilchard.*

Quæſtuoſa earum Piſcatura prope Devoniæ & Cornubiæ litora exercetur. Piſcis eſt pinguis, ſuavis, & boni ſucci. Salitæ aloſæ & vaſis idoneis conditæ, & in *Hiſpanias*, aliaſque regiones tranſvectæ plebeculæ famem depellunt.

Harengi.

8. *Harengus* eſt thriſſarum ſpecies Oceano peculiaris.

De nomine antiquo hujus piſcis nil certi habemus. *Leucomænides*, qua voce *Cambdenus* noſter in *Britanniâ* ſuâ utitur, ſunt *Boces* piſces ab his longè diverſi. *Halec & Halecula*, quibus vocibus nonnulli *Harengos* intelligunt, generales ſunt, & quoſlibet minutos piſces muriâ ſervatos ſignificant. Non facile dictu quanta eorum examina in noſtro mari piſcatorum ſagenis ſeſe objiciant, quorum pars maxima ſaliti in exteras regiones divenduntur. Harengus recens pinguis eſt & ſapidus, facilis coctionis, & boni ſucci.

9. In

9. In magnum Plebeculæ emolumentum ingentem *Sardinarum*, ſeu *chalcidum* vim circa bruma piſcatores noſtri everriculis ferè excipiunt, quas eruditi quidam *apuas*; noſtrates verò ſuâ vernacula nominant (*Sprats.*) Hi piſciculi recentes carne ſunt ſapidâ, tenerâ, nec mali ſuci, quas qualitates ſalitæ nonnihil mutant, exinde enim duri ſunt, pejoris ſuci & difficilis coctionis. *Sardinæ. Turn: in ep: ad Geſnerum.*

10. *Mugilum* genus ſquammoſum eſt: fluviatile & marinum: caro fluviatilium oſſiculis ſpinoſis moleſta eſt, quorum marini ſunt penè expertes. Porrò ſi fluvii aut ſtagna, in quibus verſantur, pigra ſunt & cœnoſa, *Mugiles* lutarii ſunt: carneſque mucoſas & excrementicias habent. Sin mari & aquâ puriori vivunt, carne pinguedinis experte, (pinguedo nocet) jucundi ſaporis, & commodi ſucci erunt præditæ. Celebrata *Oatarichæ* vulgo *Botaricho*, ſunt *Mugilum* ova multis maris mediterraneis locis condita. *Mugiles.*

11. *Draco* piſcis eſt litoralis, cui ſunt ſpinæ in capite venenatæ: ſed carnes ſaluberrimæ, & guſtui gratæ. Eſt etiam ipſe piſcis vulneratis præſens, & facilè parabile ſui veneni remedium. Nam hepar loco affecto admotum protinus medetur. *Piſcis ſcorpius* carnes ſalubres, at aculeos venenatos etiam habet, ipſe etiam eſt ſui mali remedium. *Draco.* *Scorpius marin.*

12. *Acus ſeu belone* roſtro ruſticulæ avis, colore cutis argenteo & ſpondylorum viriditate notus eſt. Sed carnes ſapore delicatis non admodum placent, nec ſuccum laudabilem procreant, aut multum nutriunt. *Acus.*

13. *Cuculus* piſcis, ut avis cognominis, à voce nomen *Cuculus.*

nomen habuiſſe putatur, quam branchiarum attritu edit. Huic uti & *Milvo piſci*, quem *Italis capum marinum* dicunt, caro puriſſima eſt, friabilis, & in cibo gratiſſima: duplex in litore noſtro *cuculorum* genus eſt, quorum, qui *rubri* ſunt, noſtris dicuntur *Rochets*: quibuſdam, *Red Gurnards*.

Hirundo. 14. *Hirundo* piſciculus ita dictus quod volucris aliorum piſcium voracitatem fugiens, aerem experitur: carne conſtat durâ, ſiccâque, quæ multum nutrit: ſed haud facilè concoquitur.

Orbis. 15. Piſcis eſt in mari Britannico frequens, noſtratibus, dictus *à Lump* i.e. *Maſſa informis*. Et idem eſt ac *Plinii orbis*, aut ei perſimilis. Hic cute, quam admodum craſſâm habet, exutus, carnes exhibet dulces quidem, ſed mucoſas, nec boni ſucci.

Viola marina. 16. Piſciculus, quibuſdam à colore unionis *perlanus* dictus, (unio vulgò dicitur perla) *Bellonio*, aliiſque *viola marina* ob odoris fragrantiam nominatur. Latinè & Græcè eſt anonymus, niſi *Ariſtotelis* φάξιν ſit, *Hiſt. animalium. lib.* 6. *cap.* 13. *Turnerus*, in Epiſtolâ ad *Geſnerum Ariſtotelis* gobionem non alium, atque hunc piſcem fuiſſe putavit.

Auratæ & piſces cognati. 17. Piſci *Auratæ* aureum ſupercilium nomen fecit, ut ipſe piſcis olim *Sergio Oratæ*, cui erat præ aliis charus. *Hiceſius apud Athenæum*, piſcem hunc ſuaviſſimum, orique gratum, maximè etiam alere affirmat: at *Cornelius Celſus* in cibis duris & robuſtis recenſet. Piſcis eſt litoralis mari mediterraneo familiaris, ſed litorum noſtrorum accolæ alium piſcem ſcilicet *Abramidem marinam*

nam a Gilthead. i. e. Auratam nominant.

Geſnerus exiſtimat Gallos Oceani accolas, & *Anglos* veram auratam, alioſque complures ſimilis figuræ ſquammoſas, & latos communi *Breſmæ marinæ* nomine comprehendere.

Cujuſmodi ſunt *Sparus, Cantharus, Sargus, melanurus, Synodus. &c. Bellonius.*

CAP. VIII.

Rhombus & alii piſc. plani.

1. QUanti apud veteres fuit *Rhombus* docet gulæ conſultorum concio, eo de piſce, *Domitiani* juſſu convocata; quam *Juvenalis poeta ſatyra* 4ª. jocoſe deſcripſit. Carnes habet candidas, quæ optimum ſuccum, & copioſum præbent nutrimentum, non facile corruptibile, ideoque ſalubre. *Rhombus.*

2. *Rhombum*, ut figurâ, ita carnium facultatibus *paſſer* aliquatenùs imitatur, non omnino aſſequitur ſed tanto propiùs accedit: quanto puriore aquâ degit. *Paſſer.* *Pſetta.*

3. Item *Solea* ſuavitate, & carnium teneritudine paucis cedit, paſſerem certe ſuperat. *Inde* ſucci, & nutrimenti præſtantiâ à quibuſdam *perdix marina* dici meruit: ut *Rhombus phaſianus.* *Solea.* *Buglosſus.*

4. *Citharus* è planis eſt inter Rhombum, & ſoleam medius: utrumque refert. Citharo caro eſt tenera, & in cibo laudabilis, ſed à *Philotimo* inter *Citharus.*

ter μαλακοστέρνους non numeratur.

Rhombi fluviatiles. Anglicè Flounders.

Rhomborum fluviatilium genus ſalubritatis nomine omnibus ferè mentis perquam gratum eſt. Nec immeritò; nam omnes bonitatis numeros habet. Sunt enim ſaporis grati, nutrimenti ſalutaris, facilis, & promptiſſimæ concoctionis, in ventriculo minimè morantur, ægris itaque conceduntur, & ſanitati perinde atque voluptati conferunt.

Paſſer marinus Anglis Halybut.

Piſcis planus paſſerini generis *Anglis* dictus *Halibut*, Gallis *Fletelet*, mole eſt prægrandis, carne candidâ, ſed durâ & dyſpepta, ſapidâ verò & eſu jucundâ; multi nutrimenti, ſed nihil ad *Rhombum*.

CAP. IX.

Genus Cartilagineum.

1. CArtilagineũ piſciũ genus (Græcis ſelachos dictũ, παρὸ τὸ σίλας ἔχειν nam noctu lucent) in cibos veniunt. Hujus generis ſunt *Raja, ſquatina, paſtinaca, & Torpedo*. Horum poſteriores à naturâ mu-

Paſtinaca.

niuntur, alter telo venenato, aurâ alter narcoticâ. Capiuntur tamen, & *Paſtinacæ* radio ſpoliatæ carnes præbent molles, jucundas ſapore nec concoctu difficiles: mediocriter nutriunt. Alia eſt *Paſtinacæ* ſpecies, quam *Bellonius* & alii aquilam marinam dicunt.

Torpedo.

2. Ejuſmodi carnes habet *Torpedo*; ſed ſuſpectas, itaque in quibuſdam civitatibus *Italiæ* præfecti ſanitatis authoritate cautum eſt: nè foro vendatur. In aliis verò vulgò venit, & eibus eſt plebejus.

Raja.

3. *Raja* (Græcis Βάτος, quia ſpinas in caudâ & tergo eis ſimiles, quæ rubo naſcuntur habet; noſtris

noſtris etiam, a *Thorneback*, i.e. tergum ſpinoſum) piſcis eſt notiſſimus.

4. Qui, ut etiam *Squatina* (*Græcè* Πίτυ quòd fabris lignariis limæ vicem præſtat) carnes habet duriuſculas, carne torpedinis, aut paſtinacæ concoctu difficiliores: ſed copioſiùs nutriunt. *Squatina.*

Rajæ Braſilienſis Narinari dictæ ea eſt moles; ut caro unius 40. homines commodè ſaturet. Eſt & alia rajarum ſpecies iſti genti *Ajereba* nominata, cujus caro injucundi ſaporis eſt; itaque vili æſtimatur. *Jaberete* meliùs ſapit, & in pretio eſt. *Geo: Margravius.*

Rajæ caro quibuſdam veneris incentiva ultra conchas creditur: nec mirum, ſi *Cartilaginea* omnia (ut *Diphilus apud Athenæum* aſſerit, flatus gignunt. Nimio etiam eorum uſu acies oculorum hebetetur: nam flatibus, & craſſis humoribus, quos efficiunt, ſpiritus etiam opticos offendunt. *Sepia. Loligo.*

5. *Sepia*, *Loligo*, & *polypus* ſunt ex *Malacodermis* i.e. Molli cute præditis; & fugâ periculi, quàm carnium utilitate nobiores. Hic enim aſſumpto rei, cui inſidet, colore piſcatorum fuſcinas vitat. Illæ alteræ, quoties libet, aquam naturali atramento obſcurando hoſtes ſuos latent, & prædæ ſimul inſidiantur.

Carnes horum piſcium ob duritiem & ſucci viſcidi pravitatem parvi æſtimantur, niſi quòd Polypodis caput jucundè ſapiat. Cæterum ſomnia parit triſtia & prodigioſa. *Plutarchus.* *Polypodis.*

Unde *polypodis eſus*, eis, quorum erat futura ex *ejus.* inſomniis præſcire, interdictus eſt. *Idem in Sympoſiacis* veneris impotentes polypodas edere præcipit. *Aëtius.*

Multas piſcium ſpecies alit Oceanus in noſtro litore inſolentes, aut prorſus ignotas, quibus, niſi naturâ probè intellectâ, haud tutò creditur.

Nam *Belgæ* quidam prope inſulam *Margaritam* dictam in piſcem inciderunt; cujus caro à viginti viris comeſta omnes in morbum conjecit; à quo tamen tandem convaluerunt. *Margravius.* Novi item nautas, qui piſce ignoto propè *Caribana* litora comeſto diu ægroti, capillorum & cuticulæ damno temeritatis pœnas luerunt. Sed non temeraria eſt conjectura: tales piſces non ſuapte naturâ venenatos: ſed quòd malis venenoſis, *Manchonellis*, quæ plurima in iſtis litoribus nascuntur, veſcerentur. Eſt tamen piſcis, in iſto mari nonnunquam captus, qui comeſtus perinde inebriat, ac vinum, & largius ingeſtus narcoſin lethalem, ut nimium opium inducit. *J. Bapt. Tertreus Hiſt: Antillarum.*

CAP. X.

Piſces fluviatiles & lacuſtres.

Salmones. 1. *Salmones* recentes & tempeſtivè capti ob carnium ſuavitatem in pretio ſunt, & ſummis deliciis: niſi ubi copia faſtidium parit.

Hi piſces mari oriundi verno tempore fluvios ſubeunt

ſubeunt, & aquâ dulci delectati fontes verſus tendentes capiuntur: quo tempore carnes eorum rubeſcunt, dulces ſunt, & boni ſucci, ſiqui verò ſagenas & fuſcinas elapſi in rivis morantur, eis in maxilla inferiori apophyſis quædam curva adnaſcitur: quâ obortâ ſub hyemem piſcis ipſe languet, carneſque pallent, fiuntque eſui penè inutiles. *Lampetra* hunc piſcem non minùs vexat quàm *thymnos* Aſilus.

Trutta.

2. Proximè *ſalmones* figurâ & carnium ſuavitate aliiſque qualitatibus ſunt *trutta*. Illi etiam rivis dulcibus, & puris gaudent. Sunt etiam *trutta paluſtres*, & horum cognatos cenſeo *Laveretum Allobrogum*, *Beſulam*, *& Charrum Winnanderæ* maximo *Angliæ* lacui peculiarem: horum illi ſalubritate præcellunt, quorum carnes pinguedinis expertes & maximè friabiles.

Umbra.

3. In quibuſdam *Angliæ* fluviis naſcitur piſcis à ttuttarum formâ haud multum abludens quem noſtrates nominant *a Grayling*, & *Germani Een* Aſch à colore cinereo, & forſan eſt *Italorum Thymalus* aut ad eum propè accedit, carnes hujus piſcis ſuaves ſunt, teneræ, friabiles, optimi ſucci & mediocriter nutriunt.

Salar.

4. *Salar* Auſonii in Moſellæ deſcriptione memoratus aut trutta noſter, aut ei perquam ſimilis videtur quod poetæ verſiculus ratum facit.

Purpureiſque ſalar ſtellatus tergora guttis.

Salmones.

5. Eſt & alia *truttæ* ſpecies noſtrâ vernaculâ *a Salmon pele*. Quaſi è Salmonum tribu eſſet, quibus quidem minor eſt, at carnium ſalubritate & ſapore præcellit.

Et piſcis nonnullis *ſalmunculus* dictus à Salmo-

ne ſpecie differt, *truttis* propior & utrumque ſaporis elegantiâ ſuperat.

Thymalus.

6. *Thymalus* piſcis eximiæ bonitatis à thymo, quem redolere videtur nomen ſortitur, *Ticino & Atheſi Inſubriæ* fluviis maximè familiaris, ſed etiam in multis aliis inventus, hoc piſce omnibus ferè ſenſibus natura placere inſtituit. Quippe jucundè olet, optimè ſapit, & ſpeciosâ formâ cum nitore oculos paſcit. *Flos* igitur *à Divo Ambroſio in lib. Hexaemero* aptâ metaphora dicitur.

Carnes præſtat friabiles, optimi ſucci, modice nutrit, proinde inter deliciarum ſaluberrimas meritò numeratur. *Geſn.*

Carpio Benaci.

7. *Carpio* piſcis *Benaci Lacûs* celebris alumnus eſt à Cyprinis, quos quidam Carpiones putant, diverſiſſimus, & truttacei potius generis, eſtque aut cognatus, aut idem, ac *Charrus noſter.* Lexicographi noſtri *Charrum* Latinè vertunt *Auriſequam*, & inter iſtiuſmodi piſces numerat Carpionem *Geſnerus.* Carne eſt durâ ſiccâque minimè viſcoſâ, rubeſcente. *Rondoletius.*

Charr.

Cyprini.

8. *Cyprinus* vulgò *carpa* piſcis eſt *Lacuſtris, & fluviatilis* notior, quàm, ut deſcriptione egeat: A noſtris piſcinis, aut lacubus magnis alitur; eoque creſcit, ut in *Allobrogum* lacubus pluſquàm bipedalis aliquando viſatur. Ingentes *Aſiæ* fluvii eis abundare feruntur. Itaque illic fit ex eorum ovis *caviara rubra.* Sunt qui credunt hoc piſcium genus ſponte naturæ oriri: & *Rondoletius* affirmat: ſe cyprinos in montium Lacunis aquâ tantùm Cæleſti repletis generatos vidiſſe. Carnes cyprinæ ſunt molles, humidæ, & ſucci nimis excrementicii: magnatibus tamen ob ſapo-

rem

rem expetuntur. Sanguine præ multis aliis piſcibus abundat.

Subſtantia carnoſa, quam vice linguæ habet, ſed palato non faucibus adhærentem, ganeonibus in deliciis eſt.

Lapillus triangularis in capite inventus colicis & epilepticis eſt proficuus.

9. Aliud piſcium genus, (quos *cyprinos latos* plerique nominant; ſed vulgo *Bramas*,) fluvios pigros & penè ſtagnantes colit. Compreſſo corpore eſt, & latiore multò quàm alter Cyprinus; at carnium facultatibus ab eo haud multum differt. Carnes enim præbet molles, pingues; at excrementicias, magiſque ſuaves, quam ſalubres, medicorum judicio. *Cyprini Lati ſive Bramæ.*

10. Ad hoc Cyprinorum genus forſan commodè referas piſcem quendam *Charwellæ* fluvio *Oxoniam* præterlabenti peculiarem, accolis dictum *a Finſcale*, quem *D. Rob. Plot.* ſollers naturæ indagator obſervârat, & mihi deſcripſit. Erythrocyprinum dicas, ſed ſuſpicor *Balerum Rondoletii* eſſe. *Erythro cyprinus.*

11. *Tinca*, (nonnullis *merula fluviatilis*) ſtagnis cœnoſis, & pigris lacubus ferè alitur. Cyprinos, alioſque quoſdam piſces, qui conſimiliter degunt, carnoſo palaco imitatur; Colore autem eſt cum paucis Communi; nam è viridi flaveſcit. Caro tincæ non adeò inſuavis eſt: quin à quibuſdam non indocti palati ſaporis gratiâ expetenda videatur. Ob ſuccum autem, quem præbet, illaudabilem, nimiſque excrementicium, & obſtructiones, quas parere creditur, a medicis damnatur. Quò puriori aquâ *tinca* victitat, eò melioris notæ eſt. *Tinca.*

Lucius. 12. *Lucius* fluvios, ſtagna, & paludes colit, piſcis voraciſſimus, in ſuum genus deſæviens, ubique notus. Nemo ante *Auſonium tincæ*, aut *Lucii*, quaſi non extitiſſent, meminit, forſan neglectui erant apud veteres, quòd paluſtres: voces erant vulgares; eis tamen vir eruditus uti maluit: quam apud vulgus eſſe obſcurus. Eidem hic piſcis vili æſtimatus eſt: at noſtris delicatioribus inter menſarum lautitias non immeritò habetur. Nam carnes exhibet laudabiles, ſuaves, puras, & optimi ſucci; modice etiam nutrit. Mandibulæ *Lucii* medicinales ſunt, & oſſiculum in capite cuneiforme.

Barbus. 13. *Barbus* etiam *Auſonio* ſuum nomen vulgare acceptum ferre debet. *Græcè* dicitur Μύλος. Qui minores hujus generis ſuis menſis dignantur, gulæ ſuæ ſapienter obſonari non videntur, tot enim ſpinæ carni interſperſæ gutturi minantur, ut eſuro opus ſit nuncupare teſtamentum. Ætate verò proficientes & grandiores factos à viris eruditæ gulæ laudatos audivi. Caro enim oſſiculis demptis, candida eſt, levis, concoctu facilis. Boni quidem at pauci alimenti.

Barbi ova cathartica. Ab eorum ovis abſtinendum, quibus non opus eſt vehementi cathartico. Quippe ſurſum & deorſum violenter purgant.

Perca fluviatilis. 14. *Percam fluviatilem* menſarum delicias dixit *Auſonius*; nec injuriâ. Quippe carnis candidæ & purriſſimæ ea eſt friabilitas & in ventriculo ſumma levitas, cum ſucci bonitate, ut quibuſlibet ejus eſum medici indulgere non dubitent. *Cyprini*, *tincæ & percæ lapides* in uſum medicum è capitibus præbent.

Naſones. 15. Piſces à naſo ſimo & craſſo *naſones* dicti in

in *Germania* amnibus frequentes ſunt, non peculiares, ſed alibi capti in familiam *Capitonum*, quibus ſimiles ſunt, fere aſcribuntur. Nonnulli *Barbis* potiùs comparant, alii Leuciſcis: peritonæum hujus piſcis eſt nigerrimum: ſed carnes albæ, molles, laxæ & penè inſipidæ; itaque aſſæ magis quàm elixæ placent.

10. *Cephali* etiàm, aut (quod magis Latinè) *capitonis* carnes præ ſpinis plus moleſtiæ, quàm voluptatis edentibus præbent, alioqui ſalubres ſunt, ſed parciùs alunt; cibus eſt levis & exigui nutrimenti. *Cephali.*

17. *Leuciſcus Bellonii aphya* eſt fluviatilis, quam populares noſtri nominant, *a Dace*, hic piſcis à capitone, colore argenteo, & capitis magnitudine differt, cætera ferè ſimilis; cibus eſt levis, candidus, citò decoctus, & inde ortum eſt adagium *Aphya vidit ignem.* *Leuciſcus.*

18. *Rubellius, & Auſonii alburnus* cibi ſunt vulgares, ſed tuti: quippe vacant materia pingui, quæ ſtomachum laxet, aut ſanguinem inflammet, tartareâ quoque, aut viſcidâ ſunt immunes quæ viſcerum poros obſtruat. *Rubellius & alburnus.*

19. Idem fere de *gobiis Fluviatilibus* dicendum, quos ob alimenti puritatem à febri convaleſcentes medicorum permiſſu tutò edunt. Quod tamen *Geſnerus* improbat. Quod *Galenus* qui idem permiſit, de *gobiis marinis* intellexit. *Gobii fluviatiles.*

20. *Gobius capitatus* à noſtratibus rariùs eſtur, quanquam carne gaudent molli, ſuavi & minimè ſpernendâ. *Gobius capitatus.*

21. *Gobites* piſciculus eſt *Anglis* & *Gallis* dictus *Loche*, qui rivulis puris & limpidis delecta- *Gobites.*

tus adeo mundus eſt, ut in cyatho vini generoſi commodè vivus hauriatur: quod in multis locis uſu venit.

Cernua ſive Porculi.

22. Piſciculum quendam pleriſque *Anglis* notum multi nullâ veterum authoritate, ſed quâdam formæ ſimilitudine inducti *porculum* appellant. Eundem nonnulli noſtratium dicunt, *a Pope*; Saxones verò *Germaniæ*, *Een Bapſt*: quæ voces Papam denotant, ſed quapropter ita dicatur, nequeo adhuc indagare. Hic piſcis ſub aſpera & viſcoſa cute carnes gratas habet, & ſalubres, quæ carnibus percarum virtutibus non cedunt. *Capriſtus* quem Siculi & Narbonenſes *porcum* appellant alius eſt piſcis.

Phoxini fluviatiles.

23. Fluvii plerique piſciculis abundant, quos *Anglis* *minows*; *Gallis Verons* nominant: & ni fallor, ſunt minus *Phoxinorum* genus, hos utcunque parvulos ovis gravidos *vere* invenimus, & frixos edimus: cibus vilis eſt at ſalubris.

Centriſci.

24. Piſciculus à *Theophraſto centriſcus* dictus omnium minimus eſt; & ſponte naturæ genitus à noſtris ob ſpinarum tædium rejicitur. Ab *Italis* verò *Naris* accolis, ubi abundant, in cibum coquuntur; præſertim menſibus *Aprili* & *Majo*, ubi ovis tumgent. *Rondoletius*. Cibus eſt non inſuavis, & ſalubris, at perpauci nutrimenti.

CAP.

CAP. XI.

Piſces ſquammis carentes.

1. *Anguillarum* variæ ſpecies ſunt: quas *Ariſtoteles* univocâ generatione procreari negat: traditque *Plinius lib. 29. cap. 3.* ſtrigmenta *Anguillarum* atterentium ſe ſcopulis viviſcere: nec aliam earum eſſe procreationem. Sed præ experientiâ nihil eſt alia autoritas. *D. D. Charleton* anatomico experimento viviparas invenit. Undecunque natæ ſunt, carnes dulces præbent. Meliores quidem reliquis eas dicimus; quæ ventrem & latera habent colore argenteo ſplendentia; naſum acutiorem, nec ſunt carnivoræ. Meliores autem tantùm guſtu tenus. Omnes enim *Anguillæ* ſuccum pravum generant. Eſuſque earum ſtomachicis, lithiaſi, & Arthritide laborantibus nocet, & in feminis catamenia retardat. A capite horum piſcium nonnulli abſtinent; inſalubre arbitrantes. Qui liquorem, in quo *Anguillæ* ſuffocatæ ſunt, biberit, fiet abſtemius. *Mizaldus.* *Anguilla.*

2. *Muranæ, ſeu muſtelæ fluviatilis*, vulgo *Lampetræ* eſt duplex ſpecies. Major in maximis deliciis eſt tempeſtivè capta, & aromatis ritè condita. (Ratio condiendi infra, ubi de muriaticis agitur, dicetur.) Hic piſcis, ſi *Galeus* ſit (ut *Paul. Jovius* cenſet) in veterum menſis tantùm non primas tenuit. Sed haud ita ſanitati conducit, ut gulæ ſapore blanditur. Itaque à *Lampetra.*

me-

medicis ob crudum lentorem, & alia vitia *Arthriticis* & nervorum vitiis laborantibus interdicitur.

Muſtela, ſeu *Lampetra minor* in cibo majoris vitia participat, ſaporis præſtantiam non aſſequitur:

Sed quod in horum aliorumve ejuſmodi eſu peccatur, vino generoſo moderatè hauſto corrigendum eſt.

Lo'a vel Barboſa. 3. *Lota à Barbotâ* parùm diſtat utraque lacubus, aut fluviis pigris, putà *Arari*, aliiſve ejuſmodi minimè concitis delectantur. Cute *Anguillas* referunt; ſunt enim læves, & lubricæ: è mento cirrus inſtar *Arunci* dependet: color *Dorſo*, & lateribus fulvus, ventri ferè albus. Hepar pro piſcis magnitudine grande, & ſimul delicatum.

Caro *Lotæ Lugduni* in pretio, & deliciis eſt. At *Barboſa* apud nos doctis palatis non magno æſtimatur, quia ferè cœnum, in quo verſatur, nimis olet, & ſapit, nec cibum præter jecur, purum præbet.

Ab ovis horum piſcium, non ſecus, atque à barbi ovis abſtinendum. Nam ventriculum, & alvum iſtis ſimiliter turbant, & choleram cient.

Hic piſcis, ſi 12. ætatis exceſſerit annos in vaſtitatem maximam creſcit, & vocatur *ſolaris* (potius *ſilurus*) *Geſn. ex Iſidoro* citat ſed haud credit.

Anguilla arenaria. 4. Litora Britannica piſcem ad *Anguillæ* formam accedentem, paſſim habent. Qui cùm ammodytes ſit, arenam recedente mari ſponte ſubiens, à piſcatoribus inde fuſcinis eruitur: hic piſcis locupletum palatis non admodum placet. Cæterum tenuiorum neceſſitatibus copioſa captu-

rã

rà commodè ſuccurrit, & licet φαυλ☉ ab *Ariſtotele* dicatur, non eſt injucundi ſaporis: ut *G. Turnerus in Epiſt. ad Geſnerum* teſtatur.

5. In *Sabrinam celebrem Angliæ* fluvium è mari Hibernico immenſa *anguillarũ* aut congrorum minutulorum examina quotannis aſcendunt, quos accolæ, reticulis idoneis exceptos, & coctos in formas premunt, maſſæque inſtar palatharum confectæ, & cum aceto, aut ſinapi comeſtæ guſtui gratæ ſunt; ſed difficiles concoctu. *Congrorum minutulorum examina Anglis Elſare.*

6. Natura, nè ullà ſui parte non occurreret miracula, non modò piſces quoſdam in aere, quoties libet, volitare inſtituit, ſed & alios talparum more ſubter terram profundè degere voluit. *Theophraſtus* aliique graves authores prodiderunt, hoc in *Heraclea circa Lycum* fluvium contingere: dicuntur etiam in *Paphlagoniâ* effodi piſces cibi gratiſſimi, terreni, in locis ubi nullæ reſtagnàrunt aquæ: tales *Theophraſto* ſponte naſci videntur, & jugiter; ſiquidem coire nequeant atque ſemina, & principia generationis eò non poſſint deferri, quo aquæ nunquam perveniunt. Sed aliud magis mirandum ſubeſt: unde in ſuo loco, ut terræ tubera, immobiles detenti, nutrimentum, quo creſcunt, habeant. Centriſcos & anguillas aliqui volunt ſponte oriri, at poſt ſoluti, & ſui juris facti victum quærunt; iſti loco non moventur. Res quæ forſan non exiſtat, cauſam non quæram: ſunt certiora quæ ſequuntur. *De piſcib. foſſilibus Plin. terrenis.*

Geo. Agricola in libro de animalibus ſubterraneis à Con. Geſnero citatus duplicis piſcium foſſilium generis meminit & deſcripſit, qui è flumi-

nibus egreſſi per riparum venas longiùs in ter-

ram

ram penetrant, & ſæpe in cellas vinarias, aliave *Hypogæa* pergunt, ſunt ferè longitudine palmi, craſſitudine digiti, & aliquando majores, Dorſum habent cinereum, nigris & cæruleis punctis maculatum, ventrem flavum cum maculis albis punctiſque rubris, & nigris, ita parvis, ac ſi acu pictæ eſſent, cirri ab ore pendent, quos nando extendunt, à nonnullis eruditis *muſtela foſſiles* dicuntur, earum certè maximè ſimiles, (excepto colore) videntur. In quibuſdam *Miſnia* locis trans *Albim* copioſe effodiuntur, & licèt carne durâ ſint & inſuavi, tenuis plebeculæ menſis apponi ſolent. Ab agyrtis popello vitris incluſi pro ſerpentibus oſtentantur. Serpentes impoſturæ ignarus putares idem.

Muſtelarum foſſilium deſcriptio.

CAP. XII.

De piſcibus cruſtatis.

1. *Piſces cruſtis loricati* carnes ferè habent guſtui gratas, ſed duriuſculas, multum ſalſi continentes, nec ſunt concoctu faciles. Varia eorum ſunt genera è quibus *locuſta marina* (noſtris icthyopolis ſatis ineptè *a long Oiſter*, forſan quòd *Maſſilienſibus & Hiſpanis langouſte* & *Genuenſibus alagoſte* dicitur) Cancer carnes præbet reliquis ſubſtantiâ molliores.

Locuſta.

2. Sed noſtratibus *Aſtacus* præ aliis in pretio eſt ob ſuccum gratè ſallum, quo Bacchi & forſan Veneris deſiderium excitat.

Aſtacus.

3. *Can-*

3. *Cancri fluviatiles Aſtacis* figurâ proximè accedunt, ſed ſapore minùs ſalſi ſunt, & multum minores. Horum & carnes, & ſuccus expreſſus, quia refrigerant, & humectant, tabidis & hecticis prosunt. *Squillæ, paguri*, aliique *cruſtacei*, ab his qualitatibus parùm diſcrepant. Nulli *cruſtacei*, prurigine, aliâve pſorâ laborantibus, uti nec ſalſamenta conveniunt. Mirum eſt, quod de hujuſmodi piſcibus obſervatur. *Cancri.* *Squillæ & paguri.*

In Oceani regionibus *Europæis* circa pleniluniun vigent carne, & ſucco turgidi: deinde deficiente lumine ad interlunium unà decreſcunt. E contrà in mari *Indico* lunâ ſilente, & tempore intermeſtri ſucci pleni ſunt; ſed lunâ plenè illuſtrata languent penè inanes. Hoc literis prodidit *Lincoſtenus* & *Philibertus Vernallius Præſes Bataviæ Javenſis* in reſponſis ad quæſtiones *Regalis* curioſorum *Societatis Londinenſis* idem confirmavit.

In eodem mari prope vada dicta *Baixos de India* ſunt cancri admirandæ magnitudinis, hominibus infeſti: quos chelis apprehenſos nonnunquam ſubmergere aut diſcerpere feruntur. *Aſtacorum* fluviatilium in *Poloniæ* fluviis, *Sileſiæ* vicinis, ea eſt copia: ut *Philippus Jac. Sachs in gammarologiâ* teſtatus ſit: ſe currum eorum lapillis, plene onuſtum *Vratiſlaviam* allatum vidiſſe. Quod niſi idoneum nactus eſſem teſtem, vererer ut crederes.

CAP.

CAP. XIII.

De Teſtaceis.

1. TÉſtis *intecti*, ὀστρακόδερμοι ſive ſimplici, alterâ ex parte patula, ſive duplici biſſâ muriam innatam in ſe continent, quâ fere placent: alvum movent, & venerem ſtimulant. Igitur non de nihilo *Venerem* mari ortam veteres μυθολογῶσι.

Oſtrea. 2. *Oſtrea* aliis hujus generis ob ſaporis excellentiam in pretio & uſu ſolent anteferri. Sed & illa pro regione maris, quo naſcuntur, magnitudine, colore, & ſapore non parùm differunt. In quibuſdam *Indiæ* litoribus viſuntur immenſa: in *Europæis* omnia mediocria. In mari *Hiſpanico* inveniuntur rubentia, & alibi carne & teſtâ nigra. *Romani* olim ſaporem optimum *Lucrinis* adjudicarunt. Nonnulli *Circæis*; & *Strabo Cumana* laudat, ſed nondùm *Romanæ* luxuriæ inſerviebant Britannica littora. Ex illo enim oſtrea inde deſumpta palmam aliis præripiebant. Et hodie primæ notæ ſunt oſtrea ad litora *Angliæ* tempeſtivè capta; præſertim, quibus teſta eſt tenuis, & lævis, & limbus intus ſubviridis, quæque vivariis aliquandiu aluntur. Carnes omnium molliſſimas è teſtaceis habent. Oſtrea & ſæpius apud nos cruda, quàm cocta eduntur: alvum ſubducunt, ſed corpus imbecilliùs alunt. Scorbuticis, & arthriticis eorum eſus à medicis neotericis commendatur. Cæteræ conchæ durioris ſunt carnis, at

at firmioris nutrimenti: cujuſmodi ſunt *Pectines*, *pectunculi*, *Echini*, *tellinæ*, *Lepades*, *Otia*, *ſtrombi*, *mytuli* &c. *Pectines &c.*

3. *Pectines* à ſe invicem multùm diſcrepant. *Athenæus lib.* 3. Τῶν κτενῶν ἀπαλώτεροί εἰσιν οἱ λευκοὶ· τῶν δὲ μελάνων καὶ πυῤῥῶν οἱ μείζονες ἥδιστοι. Pectinum illi teneriores, qui albi ſunt; ex nigris, & rubris guſtatu gratiores ſunt, qui majores. Caro pectinum eſt ſuavis, & ſatis tenera, facilè concoquitur & non parcè nutrit. Venerem irritat: adnaſcitur carni materia ovorum luteum colore referens, quæ carni edendæ condimento eſt. *Pectines.*

4. *Pectunculi* ſunt pectines parvi, ſui generis, ſatis noti; carne ſubalbidâ conſtantes guſtui ſatis gratâ. *Rondoletius* cenſet plurimos, inter *Burdegalenſes*, & *Xantones* calculo laborare; quòd his, & oſtreis ſalſi ſucci frequentèr, & copioſè veſcantur. Sed *Rondoletio* conſtat eoſdem in cibo veſicam vi deterſivâ purgare, quod *Plinius* affirmat. *Pectunculi.*

5. *Echinorum* genera diverſa ſunt; ſed non omnia edulia. Imo *Ariſtoteles* unicum eſculentum eſſe. *De hiſtor. Animal. lib.* 4°. affirmat. Ἐν ἐχίνων γένει ἐσθιόμενον, τοῦτο δ' ἔστιν ἐν ᾧ τὰ καλούμενα ὠὰ τὰ μεγάλα γίνεται. *Echini.*

6. *Lepades* de ſaxis ægrè avulſæ à piſcatoribus crudæ eduntur: coctæ guſtui placent, nec admodùm duræ ſunt, niſi plus nimio coquantur. *Lepades.*

7. *Otia Veneris auriculæ marinæ*, ſimiliter ſaxis adhærent: intus unionum colore teſtæ ſplendent: ſed ingratè ſapiunt carnes, & ægrè concoquuntur; at multùm nutriunt. *Otia.*

8. *Pinnæ erectæ* in locis cœnoſis, & arenoſis naſcuntur byſſino vinculo detentæ. In Oceano raro, in ſinu *Adriatico* frequenter occurrunt. *Pinnæ Ang.* Sea nacre.

Carnes

Carnes earum haud facilè diſtribuuntur ; urinam verò cient.

Buccinæ, purpuræ.

9. *Buccinæ, muricis, & purpuræ* carnes à *Scribonio Largo*, quod corroborant ſtomachum, laudantur: & murices à *Corn: Celſo* inter cibos ἐυστομάχους numerantur. De quibus *Martialis.*

Sanguine de noſtro tinctas, ingrate, lacernas
Induis, & non eſt hoc ſatis, eſca ſumus.

Et hæc animalia lunæ imperio ita obſequuntur ut pro ejus phaſibus mutationes ſubeant. Secundum illud poetæ *---Implent Conchylia Lunam.*

10. Multi alii ſunt oſtracoderm; quibus omnibus ineſt ſuccus ſalſus, (inquit *Galenus*) qui ventrem ſolvit. *Oſtrea, pelorides, echini, muſculi & omnes fere conchulæ alvum movent, Celſus. lib. 2.*

Mytuli.

11. *Mytulorum, ſeu muſculorum* genus marinum eſt duplex. Majores, qui nonnullis tantùm mytuli dicuntur, minoribus, id eſt muſculis ſaporis bonitate multùm cedunt.

De iſtis ſub *Catii* perſonâ ait poeta.

Si dura morabitur alvus
Mytulus & viles pellent obſtantia conchæ.

12. Eſt adhuc mytuli genus; quod in dulcibus tantùm aquis natum amplis valvis pinnarum inſtar hiat: à quo abſtinendum. Sunt enim (inquit *Rondoletius*) carne durâ, concoctu difficiles, quo fit: ut, qui eis copioſiùs veſcuntur, in febres incidant.

Conchæ veneris.

13. *Conchæ veneris, ſeu porcellanæ* patinas potiùs quàm cibos præbent: ex iſtis & ovorum teſtis formantur Sinenſium vaſa, inde dicta *Porcellanæ*

Æthi-

Æthiopes & gentes quædam *Americanæ*. Conchis Veneris vice nummi utuntur, non minus earum copiâ, quam noſtri ſuo auro ſuperbientes. Carnes earum Veneris deſiderium, & urinam cient.

CAP. XIV.

De Piſcium ovis.

1. E Piſcibus *Cete*, & alii quidam pariunt animalia; cæteri ova: quibus ovis aut lactibus, ſi mares ſint, prægnantes in cibis maximè probantur. Quædam tamen eorum ova minimè eſculenta ſunt. *Barbi* enim, *Muſtelæ lacuſtris*, *Barbotæ* ſeu *Lotæ* choleram periculoſam & diarrhœam, comeſta cient (ut ſupra notavimus) & Lucii ova apud nonnullos idem audiunt. Sed *Mugilum*, *Huſonum*, *Sturionum*, *Atili*, *oxyrrhynchi*, *Cyprinorum* ova ſalita in pretio ſunt, & magni uſus, ut infra dicetur.

CAP. XV.

De Salſamentis.

De piſcibus qui crudi ſaliuntur.

1. QUædam condiendi rationes in Luxum fuerunt inventæ: in aliis verò utilitas tantum quæſita eſt; nimirum, ut piſces diu aſſervarentur; & ut populi à litore diſſiti beneficio maris aliquatenus fruerentur.

Cetacea.

2. Piſcium *cetaceorum* ſegmenta, at imprimis *Thynnorum*, ubi copioſa eorum captura eſt, cruda ſaliuntur, & inde *Omotarichus, & cetema* dicuntur. His affines, aut congeneres videntur *Petamydes, orcyni,* & *Pelamys Sarda.* Hiſpanis nunc dicta *Biza,* aut *pigo.*

Cordylæ & auxides ſunt *Thynnorum* fœtus, qui omnes ſimiliter condiuntur, ſed cæteris hujuſmodi ſalſamentis pelamydas *Galenus* prætulit. *Xiphias* eodem modo tractatur, & cum *Thynnis* in vicinas regiones divenditur. Ad nos, qui *Aſellis* abundamus, rarò defertur, iſtud eſſet *ulula Athenas* mittere.

Aſelli.

3. In multis Oceani tractibus ſeptentrionem verſus uberrima eſt *Aſellorum*, piſciumque congenerum piſcatura. Quos eviſceratos, dempto capite (quod condituræ ineptum eſt, alioqui delicatum ſaliunt, &, noſtris ſaturatis, in exteras gentes diſtrahunt.

Salmones.

4. *Salmones* ubi præ copiâ viles ſunt, eandem condituram ſubeunt; ſed exinde priſtinam nobilitatem amittunt.

5. *Paulu*

5. *Paulus Jovius in Cap: de Salsamentis* autumat: palmam saporis *carpionibus è Benaco* lacu salitis deberi. *Lancastrienses Angli suas Charras* eorum similes, quæque cum istis de nobilitate contendant, salitas servant. *Carpiones.*

6. In his restim ducunt *Sturiones*, quorum segmenta in aquâ, vino *Rhenano*, & aceto cum aromatis cocta, & aliquandiu muriâ condita & ritè servata apud nos delicatorum palatis imprimis arrident: concoctu non facilia, sed satis nutriunt. *De coctis & muriâ asservatis. Sturion. segmenta.*

7. Piscis *Hispanis* dictus *Manatus*, *Delphinus* aliaque *Cete* eodem ritu condiri possunt: at ita condita consimilem bonitatem minimè assequuntur. *Manati segmenta.*

8. *Harengi*, & *Alosæ* minores muriâ inveterati è nostris litoribus mercatori quæstui sunt; & Gentibus nonnullis grato cibo; sed sine coctione servantur. *Harengi. i. e. leucomænides.*

9 *Anguillæ* hujusmodi conditurâ aliquid humoris excrementicii deponunt, sed saporem non simul emendant. *Anguillæ salitæ.*

10. Sed *muræna fluviatilis*, *vulgò Lampetra major*, ut oportet, condita omnes omnium, quos nepotes adhuc è piscibus excogitarunt, ciborum sapores, superare quibusdam videtur. De ejus conditura gulæ artifices præcipiunt: ut vino dulci immersa enecetur: quodque ori enectæ inseratur nux myristica, & singulis utrinque foraminum Caryophyllus dein in aquâ, & vino coquatur, & jusculo, aromatis, vino, & sale, condito asservetur, apud nos sale, pipere aliisve aromatis inspersis, pastillo, aut ollæ clausæ imposita furno coquitur. *Gedani* salitæ doliis includuntur; *Hamburgi* infumantur. *Lampetra.*

Hepseti. Athenæus lib. 7.

11. *Hepseti* dicuntur quædam exiguorum pisciculorum species παρὰ τὸ ἑψεῖν· i.e. à coquendo, quod propter parvitatē plurimi simul coquantur, quales sunt, *Encrasicholi*, *Jopes atherinæ*, *gobiones*, *parvi mulli*, aliiq; id genus: & hi pisciculi muriâ servati à veteribus *haleculæ* appellari videntur.

Haleces infumati.

12. Quædam piscium genera fumo suspensa commode in usum diu servantur, & præ aliis apud nostros *Harengi*, *Alosæ* & *Chalcides* istiusmodi præparationis patientes sunt.

Pisc. plani siccati.

13. Accolæ maris *Balthici* pisces cartilagineos & planos cujusmodi sunt *rajæ*, *squatinæ*, *Passeres*, *soleæ*, *rhombi*, aliive, aere siccant.

Pisces frigore indurati.

14. Quædam etiam *Asellorum* genera frigore indurant. Hos nominant, *Stock fish*, Stock stipitem significat, credo quòd in stipite malleo emolliuntur, aut quòd stipite sunt aridiores. Illos verò nominant *Buckhorne* quod *Anglis* Platycerotis *cornu*; Belgis vero *capri* denotat. Quod duritie ferè æquant. Pisces his artificiis parati humiditatem excrementiciam amittunt: sed duri, & coctionis difficilis, & pauci fere alimenti fiunt. *Accolæ sinûs Arabici* pisces solis ardoribus expositos siccant & in usus servant.

Salsamentorum vires.

15. *Salsamenta* omnimoda sanguinem inflammant, bilem augent, psorâ & stranguriâ laborantibus obsunt, stomacho pituitoso medentur, libidinem etiam in silicerniis proritant.

CAP.

CAP. XVI.

De Gulæ irritamentis è piſcibus aut eorum partibus.

1. IN Mari *Liguſtico*, & ejus vicinià paſſim capiuntur piſciculi: quos quidam ad cobitidas aut apuas referunt, alii *aleculas* dicendas putant. Sunt autem *encraſicholi*, ab *Æliano* ob vaſtum oris hiatum dicti *Lycoſtomi*. *Encraſicholi.*

Hi ſale, & origano nonnunquam conditi in multas regiones diſtrahuntur. Mihi videntur piſces ſui generis: etſi ſardinis ſint ſimiles & *Thom. Muffetus* in libello *Anglico de victu* non dubitavit aſſerere; noſtras *chalcidas majores* eodem ritu conditas encraſicholis præſtare: ſeque id probatum vidiſſe.

Et forſan *Altarich Arabum* non aliud erat, quod *Andreas Bellunenſis in Avicennam* teſtatur, non fuiſſe *Oataricha*, ſed piſciculos prope urbem *Achalat* captos: quos ſalitos in exteras regiones exportabant. Et aliquid ejuſmodi credo ejuſdem *Sahune* fuiſſe. *Encraſicholi* in garum liquati aliorum piſcium condimento ſunt: Integri comeſti languentem cibi & Veneris appetitum excitant. *Altarich Arabum.*

2. Illecebras Gulæ, *oſtreis* rite muriâ conditis magis elegantes, popina vix habet. Siquidem in ore & ſtomacho jucunda ſunt: faſtidiis ventriculi & cruditatibus opitulantur: cibi itidem appetentiam faciunt, & Veneris. Noſtri *majus oſtreorum genus* condiunt: quibus teſta ſcabra eſt, & lata inſtar ungulæ equinæ. Diverſa tamen ſunt ab *Oſtreæ & pectines muriâ conditæ.*

iſtis, quæ *Belloniu*s cum Hodiernis Græcis *Gaideropodas*. i. e. pedes aſininos nominant. Ea ſaxis adnaſcuntur, & ſunt *veterum ſpondyli*. Porro *pectinum* carnes muriâ aromatis conditâ inveteratæ idem cum oſtreis penè præſtant.

Qataricha. Quid ſint.

3. *Qataricha*, non levia gulæ, & Veneris irritamenta, ſunt piſcium quorundam ova in crapulæ lenocinum condita. Notiſſima ſunt *mugilum ova*, quæ ſalita, & ſole ſiccata in uſum ita ſervantur, & nomen Græcum ſed fædè depravatum retinentia *Botaricho* vulgò dicuntur. Lupi quoque piſcis *Qataricha* ſunt gratiſſima.

Caviara. nigra.

4. Iſtud autem, quod *Italis caviara* appellatur ferè fit ex ovis *Huſonum* ſale inveteratis: ſunt autem *Huſones* piſces ingentes *Ponto*, mari *Caſpio*, fluviiſque in illa confluentibus familiares: è quibus etiam fit ichthyocolla. Sed & ova *Sturionis*, *Attili*, *Siluri*, *Oxyrrhynchi* piſcium iſtis affinium conſimiliter parata uſui eidem inſerviunt.

Rubra unde.

In *Judæorum* gratiam, qui de piſcibus niſi ſquammatis nolunt veſci, è cyprinis confit *caviara rubra*, quæ ferè à *Caphâ*, (unde forſan *caviaræ* nomen) *Taurica Cherſoneſi* emporio, olim Genuenſium, nunc *Turcicæ* ditionis, *Conſtantinopolin* affertur. *Tanais*, aliique *Tartariæ* fluvii cyprinis ingentibus abundare dicuntur. *Belloniu*s. *Encraſicholi* liquati, & *Oataricha garo ſociorum* apud veteres tantopere celebrato ſucceſſiſſe videntur.

Bellon.

Garum ſociorum quid ſit.

5. *Garum illud ſociorum* è ſanguine & inteſtinis ſcombrorum confectum eſt, ut *Martialis in Xeniis*.

Ex-

Expirantis adhuc scombri de sanguine primo
Accipe fæcosum, munera prima, garum.

Hujusce liquaminis certo salis condimentarii genere parati quædam species eò pretii venerat; ut nullus liquor præter unguentum pluris fuerit. Tamen non minùs in usu Romæ olim erat, quàm hodie acetum. Turcisque hodie (inquit *Bellonius in singularibus observat.*) adeò usitatum est: ut *Constantinopoli* nulla sit Ichthyopolarum taberna, in qua non veneat.

Alecem dixit *Plinius gari vitium*, fæcem imperfectam, necdum colatam.

Muria è Thynnis facta in plebeiorum usum parata erat: utrumque liquamen *Seneca in Epistolâ 96. pretiosam malorum piscium saniem dixit.*

6. In divitum ganeam ab *Indiâ* usque adfertur pretiosnm liquamen; quod voce peregrinâ nominamus *Ceshup.* succus est tabescentium gammarorum, & forsan aliorum istius regionis piscium, sale idoneo conditus, & solibus æstivis ad perfectam coctionem expositus. Hoc gari genus cibis gratiam parit, languentem stomachum pervellit, & frigidos veneris monet. *Ceshup. Garum Indicum.*

Garum olim tantum ex ejusdem nominis pisce factitatum postea autem, ut *Plin.* habet, *Alex* pervenit ad ostreas, echinos, urticas, Gammaros, Mullorum Jecinora, innumerisque generibus ad saporem Gulæ cœpit sal tabescere. *Garum olim è pisce cognomine fiebat.*

7. Celebre in *India*, & *China* est *Soy* nobile garum, & longè melioris notæ quàm *Ceshup. J. Slede Navarcha* in locis istis diu versatus mihi retulit, se à Sinensibus & *Japanensibus* accepisse, eam excellentiam huic liquamini admistione fru- *Soya Japanensium Garum.*

ctûs cujuſdam ſabæ ſimilis conciliari.

Hæmation quid.

8. *Hæmation* conſectum eſt ex *Thymorum* vi. ſceribus, unà cum branchiis, & ſanguine ſuffici. enti ſalis portione inſperſis. Hæc vaſe idoneo duos menſes includunt: eiſque expletis *Garum* hæmatium dictum depromunt. *E Conſtantini Geo. ponicis Langius in ep. medic.*

Oxypo. rum Græ. corum.

9. Græci hodierni *Scarorum* ventriculos unà cum fæcibus, & hepate, quod ferè prægrande eſt, & ſine felle, conferentes adjecto ſale, & aceto pulmentum elegans conficiunt, quo ipſius ſcari carnes alioquin non admodum ſapidas condiunt. Et offis eo intinctis, quoties ſeriò Græcantur, ventriculum reficientes, Vini malvatici amphoras ſtrenue ſiccant. *Bellonius.*

Garum è mullorum hepate.

10. *E mullorum* etiam *jecinoribus* & Vino & Garelæo ita mixtis, ut liquor ſimplex, & ad ſenſum ſimilaris videretur, veteres *Garum* ſeu generoſum embamma, cui multi carnes edendas intinxerunt, facere ſolebant.

CAP. XVII.

De Amphibiis, & inſectis eſculentis.

1. SUperſunt *Amphibia* quædam, et *inſecta*, quæ licet pleriſque inviſa, ab aliis tamen pro cibis uſurpantur.

Crocodil.

Ex his *Crocodilus* quibuſdam *Ægypti* civitatibus olim fuit pro numine: et etiamnum pro tali

Pe-

Peguanis Gangis accolis habetur; metu ſuperſtitionem incutiente. Hæc tamen vicinorum numina *Tentyrita* audacter interfecta avidè vorabant. Sed *Fredericus Wendelinus in Nilographia* ſuâ negat: carnes eorum guſtui gratas eſſe, aut expetendas, niſi deficiente cibo commodiori. Elixæ verò iſchiadicis prodeſſe, & tuſſim veterem ſanare perhibentur. Hodie *Floridani*, & alii *Americæ* indigenæ *Crocodilorum* carnes in deliciis habent.

2. *Virides* etiam *Lacertos*, & illi & *Afri* quidam edunt, carneſque ferunt guſtatu eſſe jucundiſſimas. *Juani Lacertorum* genus ſunt, quos *Petrus Martyr Decad. lib.* 3°. ob eximium ſaporem quibuſdam *Americæ* gentibus in ſummis deliciis eſſe, & proinde magnatum menſis arrogari tradit ut phaſianos apud nos. *Lacerti.*

3. *Dubh* animal *Numidis*, & *Libyæ* incolis notum, è lacertorum familiâ eſt: nomen *Arabicè* *wſum* denotat. Sed ob quam *urſi* cum lacerto ſimilitudinem facta ſit *Metaphora* non video. Carnes eorum *Afris* in cibo placent: forſan hoc animal ex *Scincorum* genere eſt, quod *Arabibus* nominatur *Aldab* addito ſuo Articulo; facilis eſt vocalis Antitheſis, & uſitata. *Dubh.*

4. Complures *Africæ* & *Americæ* indigenæ ſunt *Ophiophagi*. Certè *viperarum*, & *colubrorum* carnes, dempto capite, & felle nil nocent; nec ſunt ori, aut ſtomacho ingratæ: ſed parum alunt, ſale verò ſubtili præditæ ſanguini immiſcibili, *Diaphoreſin*, & *diureſin* promovent. Ideò *Alexeteria* ſunt; & in morbis malignis cautè adhibita ſæpe proſunt. Imo diutino earum eſu luem veneream ſanari aſſerit *Cardanus*. *Ophiophagi.*

Baptiſta

Baptiſta Tertreius in Hiſt. naturali Antillarum Gallicè ſcript. *pag.* 311. tradit obſervatum fuiſſe nullos *ſaurophagos* unquam pingueſcere; ſed ſæpe ſenſim fieri *Hecticos:* & aſſerit, *Lacertorum* eſum male eis cedere, qui lue Venereâ fuerunt tentati, & quod morbum reducat.

Buſonum eſus.

3. Idcirco *Bufo*, animal maximè inviſum, carnes habet non omnino inutiles. Nam in inſulis quibuſdam *Americanis* eorum eſu, & aeris bonitate ea lues certiſſimè tollitur. Ex eiſdem quædam ſcita remedia præter *Paracelſi Xenexton* parari queunt: in *America* inveniuntur magnitudinis, ſupra quam cuiquam ſit credibile, qui non vidit.

Ranæ.

6. *Ranas* præſertim *virides*, ex aquis puris captas non *terreſtres*, *mutaſve Itali*, & aliæ gentes cute detractâ, & capite dempto, oleo frixas edunt. caro partium poſteriorum (nam ea tantum in uſu eſt) candida eſt, & dura. *Ranæ* in oleo cum ſale decoctæ contra ſerpentum venena antidoto ſunt. *Dioſcorid. Æginet. lib.* 7. Jus earum contra inveteratos tendinum rigores, & virulenti animalis morſum pollet: ſed ſiqui ranis crebrò veſcuntur, decolores, & plumbeo vultu fiunt, (ut aliqui produnt) mali ſunt ſucci, non aliunde enim iſtiuſmodi chloroſis poteſt oriri.

Cochleæ.

7. Niſi *Cochleæ* inter veterum delicias fuiſſent habitæ, earum aſſervationi vivaria non inſtituiſſent, quod factum eſſe *Varro* & *Plinius* authores teſtantur: in quibus farre & ſapâ ſaginatæ ſunt: ſed ea ſaginatio haud diu duravit. Nam *Macrobii* tempore exoleverat, & ignota erat, ut idem innuit. *Saturnal.* 3. 13.

Hodie

Hodie apud *Italos* alioſque ingenioſos opſodædalos ex eiſdem, vino, aromatis & oleo conditis cibos maximè delicatorum gulis expetendos conficere luxuria nondum deſiit.

Præferuntur autem cæteris *pomatiæ* dictæ, ab operculo è ſuâ ſalinâ concreto, quo hyeme clauduntur, & præcipuè quæ in *Liguria* naſcuntur, ſed & alibi. *Plinius* tradit; *Politanas* ex *Africa* laudatiſſimas fuiſſe, & tantas; ut eorum calyces octoginta quadrantes capere poſſint.

Dioſcorides ſcribit *terreſtres cochleas* ſtomacho gratas eſſe, nec facilè corrumpi. *Marinas* item ventriculo idoneas, et excerni faciles: ſed *fluviatiles*, (inquit) viroſum olent: ea quoque ſpecies, quæ vepribus et herbis hæret, quibuſdam *ſeſeli* dictis, nonnunquam ventrem et ſtomachum turbant.

Cochleas & limaces hæmoptoicis, et *phthiſicis*, ſed nullâ veterum authoritate, quòd ſciam, medici commendant. Sed quia refrigerant, et leniendi vim habent, viſæ ſunt idoneum remedium, quod poſtea experientia comprobatum eſt. Sunt verò, qui de earum facultate medicâ ambigunt. Aliique eam non toti carni; ſed materiæ quam habent, quaſi caſeoſæ attribuunt, eamque *Meconium* nominant.

8. *Teſtudo* item animal eſt φερέοικον, i.e. domicilium portans, eſculentum, et boni ſaporis; cujus carnes, et ſanguis phthiſicis quoque et hecticis prodeſſe feruntur. Quod tamen *Græcorum* proverbium in dubium vocare videtur. In eo enim dicitur. ἢ δεῖ τὰς χελώνας κρέα φαγεῖν ἢ μὴ φαγεῖν. *Carnes teſtudinis edendæ, aut non edendæ.* Quo innui *Teſtudines.*

innui creditur, eaſdem modicè ſumptas tormina ciere; copioſe autem ingeſtas ventrem ſolvere, & exinde à malo liberare. *Cardanus lib. 9. de teſtudinibus* ſcribit: quòd *Africanarum* carnes ſeptem diebus continuis cum pane ſumptæ Elephantiaſin ejus, qui non plus 7. annis eâ laboravit, magno miraculo curent. Creditque rei cauſam eſſe carnium ſiccitatem, cum temperamento humidi, tenuis & bene pinguis. Sed ſi ab earum eſu ejuſmodi ſubſit effectus, à ſale volatili, quo ſcatent, potiùs oriri videtur. Ab iſto enim Tartari & Sulphuris in ſanguine concretiones diſſolvuntur; aut per cutis poros aut vias urinarias exterminantur. Et eâdem de cauſâ utriuſque teſtudinis caro marinæ, & terreſtris pro *Alexeteriis* habetur.

Caſſi. 9. Quis crederet, improbam *Gulam* à vermiculis viliſſimis non abſtinuiſſe? At illa veterum nonnullis perſuaſit; *caſeos* (vermes ſunt è Lignis editi) farinâ in ganeam ſaginare, & cibos inde factos perhibent delicatiores fuiſſe, & lautiorum nepotum menſis dignatos. Quidam, quorum palatis caſeus putreſcens arridet, vermibus in eodem generatis delectantur; ſed hæc malè eis conveniunt, quibus ventriculus infirmus eſt: vermiculi ejuſmodi urinam cient.

Locuſtæ. 10. Ad *locuſtarum* eſum quaſdam gentes adegit neceſſitas: meſſibus enim ſpoliati à prædonibus res repetere coacti ſunt; eas igitur acervatim collectas pro frugibus amiſſis in rem cibariam ſervant & graviſſima peſtis ſit cibus non ingratus, & ſalubris, nam urinam movet, & contra venenatorum morſus prodeſt. Quare hic cibus *Judæis* non fuit interdictus & veriſimile eſt

Baptiſtam

Baptiſtam locuſtis hujuſmodi non *ceratiis*, ut quidam volunt, victitaſſe. *Syris* etiam eorum vicinis & *Parthis*, in cibis olim in uſum fuiſſe, à ſcriptoribus perhibetur: nec hodie idem facere deſtiterunt. Tradit autem *Diodorus Siculus lib. tertio cap.* 3. *Acridophagos*, vitæ brevis eſſe aut à pediculis alatis infeſtatos interire. Sed nihil horum habet *Dioſcorides*, qui eorum regiones peragrâſſet, & in eorum vicinià eſſet natus.

11. Nulla *Amphibii* quadrupedis, aut ſerpentis ova eſculenta præter *teſtudinis* & *Juanæ* accepimus. Iſta etiam *teſtudinum* nonnulli cenſent noxia. Sed *Balthaſar Piſanellus* de Eſculentis, & Potulentis; eorum eſum præ aliis vel febrientibus commendat; quia æſtuantes frigidâ ſuâ naturâ contemperant, aut ſomno inducto pervigilii tædium auferunt: præferuntur maculata, quibus teſta prædura eſt, & diu ſervata recentioribus meliora ſunt. *Muſſet de victu.* *Ova Teſtud.*

Nullum epularum genus *Ovis Juanarum* par ferunt, quæ per ſe & leniter coquuntur. *Pet. Martyr decad. Oceaneæ lib.* 3. *Ova Juanæ. i. e. Lacertæ Americanæ.*

CAP. XVIII.

De Zoophytis marinis eſculentis.

1. NEquid prætermittam, quod famis neceſſitas, aut Gulæ petulantia in ciborum album

album aſcivit, paucis agemus de eis quæ, ut ait *Ariſtoteles* φύλα ζώων ἐπαμφοτερίζουσι inter plantas & animalia ambigunt; qualia ſunt *holothurion, Tethya, urtica marina &c.*

Urtica. 2. *Urtica Marina*; Græcè etiam ἀκαλήφη; quod terreſtris modo tacta pruritu quodam tangentis digitos afficit. Saxis ferè hæret: ſed aliquando ſoluta vagatur. *Ariſtoteles lib. 4. Hiſtor. animalium*; ſentire affirmat, & etiam fixam piſciculis præternatantibus veſci, alioquin vivere vix crederes.

Eſculenta eſt; & *Burdegalenſibus* & aliis quibuſdam in deliciis habetur. *Rondoletius.*

Græci eas aſſant, dein farinâ conſperſas ex oleo frigunt. *Diphilus apud Athenæum* tradit urticas comeſtas alvo eſſe faciles, urinam movere & ſtomacho eſſe gratas. Hibernis menſibus, meliores ſunt, quippe tum carne magis conſtante. Duplex eſt edulium urticarum genus. Minores cibo ſunt aptiores: ſed majores, quia duri, minus guſtui placent.

Tethya. 3. *Tethya Zoophyta* ſunt eſculenta, maris tubera dicas, ſub tegumento calloſo carnes membranâ involutas continent, ſaxis aut oſtreorum teſtis adhæreſcunt, magnitudine juglandis & nonnunquam ovi Gallinacei, colore extra fuſca, intus crocea. Non niſi adhærendo vivunt: ideoque parùm à plantis differunt: at ſunt (inquit *Ariſtoteles*) ſpongiis vivaciora ζωτικώτερα. Carnes eorum in cibo ſumptæ quibuſdam placent; multùm alunt. Emaciatis & cachecticis prodeſſe feruntur.

PRÆ-

PROLEGOMENA COMMENTARII De Potu.

CAP. I.

1. PLeriſque terreſtrium animantium non minor bibendi; quàm edendi incumbit neceſſitas. Quippe calor à motu vitali in nonnullis ſatis fervido excitatus eorum humiditatem jugiter depaſcitur, eamque niſi latice idoneo ſubinde infuſo reſarcias, penitus deperdit: perinde atque curruum axes, niſi aquâ, aut axungiæ lenimine mitigentur, vehementem rotarum attritum ſine incenſione diu non ferunt. *Conſideratio de potu in gen.*

Natura igitur, quæ rerum conſervatricium

penè

penè omnibus appetentiam inſerit, ſingulis ſitim, quæ eſt naturale bibendi deſiderium ad vitæ conſervationem neceſſarium, indidit: tamen *Lacertus Africanus* dictus *Dubh* ab aquâ abhorret: imo ei aqua eſt letalis & nex præſentiſſima *Scaliger ad Cardanum*. Aves, quibus ungues ſunt adunci vix bibunt, *Ariſtot*. *Mures* etiam *Libyci* ſi bibant, moriuntur. *Plin.* nec bibant canes rabidi & ab eiſdem demorſi à liquidis abhorrent, inde *Hydrophob* dicti:

Sitis.

Quæ ſitim augent.

Hanc ſitis affectionem calor externus, exercitiũ, aut nimiæ evacuationes plurimùm intendunt. Salſi item cibi & aromata idem faciunt: depravant etiam morbi multi. Diabete exhauſtâ humiditate; febres, & hydrops materiâ vitioſâ, Sulphureâ, aut ſalſâ guſtûs organa, & ventriculi orificium obſidente, in immenſum augente: porrò ſanguine nimis diluto, & calore nativo deficiente ſæpe diminuitur. Imo nonnunquàm planè tollitur: fuerunt enim, præſertim fæminæ quæ languentes quidem diutiſſimè ſine potu perſtiterunt: quarum temperamentis frigidis & perquam humidis humor aqueus aeri diſſeminatus ſuffeciſſe videtur: ſed in ſitis ἰυφοείᾳ plurimùm valet conſuetudo: nam qui *ſolitudinum ſqualoribus*, ubi aqua rarò ſuppetit, aſſuefcunt, ejus moleſtiam diutiùs, quàm alii, & faciliùs ferre poſſunt, ſed cameli eorum ad id nati videntur, nam ſæpè ultra *quatriduum* in itinere ſine potu perſeverantes nec ſolis calori, nec oneribus præ ſiti ſuccumbunt.

Quædam fœminæ ſitim diu ferunt.

Materiâ potabilis eſt:

2. In ſiti reſtinguendâ calori, & ſiccitati, è quibus oritur, opponuntur ſua contraria, idcirco oportet rem potabilem, quæ ſit verè ἄλυφον, frigidam

gidam esse & humidam: quibus qualitatibus cum *aqua* excellat; ei potissimùm tribuuntur hæ partes, quibus ferè eò promptius fungitur, quanto magis limpida sit & ab omni alienâ tinctura immunis. *Aqua.*

Quare jusculà carnium, aliave ejusmodi sorbilia nutritioni, sed non sitis restinctioni inserviunt; uti nec spiritus liquoris alicujus fermentatione exaltati puriores: qui liquori suo quandiu insunt, gratiorem conciliant saporem; eumque meliorem reddunt: sed in primis, si salinis laticis particulis eminere incipientibus, ad acorem vergat; siquidem acida sitim naturalem blandè fallunt, & morbosa, saltem febrilis nulli alii potui satiabilis, aquis Vitrioli Sulphuris aut Salis stagmate aciatis cedit. *Non jusculà. Aut spiritus fermentati. Acida sitim fallunt.*

Observatione dignum est, quam citò hausti frigidæ sitim naturalem, utut gravem compescit, & quod liquores generosi quam primùm hausti vires fatiscentes instaurent. Potus nimirum sumptus faucibus, & tracheâ obiter irrigatis, in ventriculum descendit, unde viâ compendiariâ sanguini suffusus effectus suos sive humectatione, sive refectione opus sit, dictum factum exerit. Plurima potuum genera excogitavit luxuries; paucis fuisset contenta natura: quorum quæ usitata sunt quasi transenna observare non pigeat, & quia *aqua* simplex fines bibendi primarios exequitur, ab eâ potissimùm exordiar: deinde succos, aliosque potus tam fermentatos quam azymos considerabimus. *Quàm citò frigida sitim restinguit. Et generosi liquores spiritus recreant.*

CAP. II.

De Aquâ.

Aqua ſimplex.

1. AQua dum ad manus eſt, & facilè parabilis ferè vileſcit, ſed ſi pro utilitate æſtimaretur, nulli naturæ, aut artis operi valore cederet: ideò *Pindarus* in initio ait, Ἄριστον μὲν ὕδωρ. Utcumque *Thaletis* placitum; quòd omnia ex aquâ fiunt, pleriſque paradoxum ſit: tamen hoc certum eſt, ſine eâ nil creſcere, nil poſſe vivere; providâ igitur natura largam ejus copiam ubique præbuit, terraſque omnes habitabiles diverſis quaſi machinis hydragogis irrigavit, in pleriſque locis *aquæ* per terræ venas diſcurrentes in puteis excipiuntur, aut in ſcatebras erumpentes, fontibus & fluviis dant origines: ſublimes etiam rapiuntur, pluviæ, aut nivis futuræ materia.

Ejus utilitas.

Nil creſcit ſine aquâ.

Pluvia præter alias utilitates fontes alit; non omnibus ſola dat initium, (ut quibuſdam viſum eſt) ſunt enim inſulæ anguſtæ, & valde editæ, in quibus fontes vivi, & nulla anni ſiccitate exhauriendi, paſſim ſcaturiunt, quibus nulla terra, unde humor ſuppetat, editior imminet.

Pluviæ uſus.

In *Ægypto* rarò admodum pluit; quaſi ſe *Nili*, cui ſoli ea regio potum, & irrigationem debet, negotiis pluvia nollet immiſcere. Admiranda eſt naturæ quædam *Hydragogia*, quâ ſitientibus *Afris* in quibuſdam provinciis conſuluit; ſed ægrè

Hydragogia naturalis.

cre-

credenda, niſi multâ, & gravi oculatorum teſtium fide confirmaretur hiſtoria. *Aq. ex arboribus.*

Sunt *arbores* quædam vaſtæ, ubi maxima aquæ fontanæ eſt penuria, creſcentes; quæ incredibilem aquæ limpidæ vim præbent: è cujus abundantiâ perpetim deſtillante vicinia loci jugiter rigatur: & ſi è tali arbore viginti hydrias, aut amplius depromas, tantundem illico ſubit: ideo vix exhauritur. Narrat ἀυτόπτης quidam apud *Purchaſum* aquam unius arboris quadringentis equitibus potui ſuffeciſſe. Eſt inſula maris *Atlantici Turro* dicta in cujus meditullio creſcit arbor, neſcio an ex dicto genere, quæ aquam præbet, quanta Inſularium neceſſitatibus inſerviat: arbori ſemper inſidet nubes cujus humor roſcidus à ramis deſtillans ab incolis excipitur.

2. Optima *aqua*, pellucida eſt & leviſſima, talis enim nullas heterogeneæ materiæ particulas in poris continet: ideo ventriculum non gravat; ſed venarum oſcula facilè ſubiens, in ſanguinem ocyſſimè tranſit, eadem etiam citò calefit, & calefacta ſtatim frigeſcit: nihil enim in ſe continet terreſtre quod qualitates tranſeuntes impediat, aut receptas diu detineat. Aquæ bonæ nota eſt carnes, & legumina celeriter coquere, & ſmegmati facilè immiſceri: quod non fit, niſi ſalium ſtypticorum ſit expers: *aqua* terreſtribus, aut ſalinis particulis aſperior, ſi inſolaveris aliquot dies, miteſcet; & exinde coctioni, aut ablutioni erit magis idonea: terreſtria enim, quæ infuerunt, præcipitata in ſedimento videbis, quibus nitrum æreum ſuccedere videtur. *Notæ bonitatis in aq. potabili.* *Aq. inſolata nitreſcit.*

3. *Aquæ meteoricæ* in aeris ſinum ſublatæ nimirum *nivalis*, & *ros* diverſas ibidem ſortiuntur qua- *De aq. proprietatibus.*

De cœlesti aq. qualitates. Sunt quibus aqua pluvia in potu præferenda videtur, præsertim verna, aut æstiva à meridie delata, utpote cæteris levior, pura & radiis solaribus excocta. Sed certè in ejus examine plagæ, unde oritur, ratio imprimis habenda est: nam loci & cœli impuritatum participant unde imbres maritimis *Guineæ*, hominibus morbos, vestibus, in quas decidunt, vermiculos creant. In *Duriene* gyrinos, & inde ranas pariunt, & fætent; nam Sulphure impuro abundant: hoc etiam nonnunquàm, alibi factum fuit; & inde percrebuit fama ranulis pluisse. In regionibus, quæ solo meliori, & Cœlo salubri fruuntur, aqua pluvia pura est & defæcatior, commodè igitur talis in potu cruda usurpatur, sed meliùs destillata.

Ubi est insalubris.

Aqua nivalis. 4. *Nix* quoad ortum pluviæ affinis est, utraque sunt vaporum soboles. Sed illa soluta ab hâc diversa est, & minùs in potu salubris.

Itaque ejus, & Glaciei usus in potione; quam Voluptas in æstivis caloribus comprobavit, magnorum virorum autoritate damnatur. Nam *Hippocrates in libello de aere, locis & aquis* asserit, omnes, quæ à nive aut Glacie fiunt, aquas, pravas esse, nec ampliùs ad pristinam naturam redire & *in Aphorismor. lib.* 5. easdem tussim movere, sanguinis eruptiones & destillationes efficere. In causâ esse putat quia quod eis leve, aut dulce infuit, in congelando excernitur & evanescit, manente fæce & parte ponderosâ.

Hippocratis de nivali sententia.

Cur sit insalubris. *Peripateticus* quidam apud *Gellium lib*: 19. *cap.* 5. amicos à nivalis & glacialis usu dehortatus *Aristotelis* autoritatem easdem eàdem de causâ improbantis citat ὕδατος πηγνυμένου (inquit) τὸ λεπτότατον

πῆγος διαπνεῖσθαι. aquæ congelatæ, quod tenuiſſimum, difflatur. At mihi horum opinio magis, quam ætiologia arridet. Spiritus liquorum in congelatione profligari agnoſco: ſed ubi ſunt ſpiritus in *aquâ* ſincerâ profligandi? Mihi igitur veriſimilius videtur particulas rigidas concretionis cauſas in liquoris ſolutione non ſtatim omnes evaneſcere aut rigorem deponere. Ideoque ingeſtæ fauces lædunt, & ſpiritibus viſcerum incolis torporem inducendo, corum ἐνεργείαν nimius eorum uſus labefactat.

Porro nivalibus crimini datum eſt, quod *Bronchocelas* frequenter bibentibus excitant, quæ in *Bavariæ, & Stiriæ* montanis ideò endemiæ ſunt; quod in iſtis locis iſtiuſmodi aquæ vulgo uſurpantur. Alii verò malunt hoc vitium particulis *Mercurialibus* imputare: quibus aquæ à Montibus metalliferis deſcendentes poſſunt inficì. Mercurii enim proprium eſt, humores pituitoſos ad fauces deducere, & hoc probabilius videtur: quòd in *Rhæticis* montibus nil tale accidit: etſi fere nivali in potu utuntur, & in quibuſdam *Africæ* montanis *Bronchocelæ* frequentes ſunt iſtis, qui è torrentibus potum habent. *An bronchocelas faciat;*

Hæc autem nivis vitia, utut gravia, *Italos, Hiſpanos*, aliaſque gentes ab ejus uſu non deterrent. Quin in *hypogæis* ſtudioſe aſſervant, in pocula æſtuantium, conjiciendam: ſed voluptatem refrigerii nimio ſæpe emunt: ejus uſu periit *Gonzaga Mantuanorum princeps*; *ut narrat* Bryeurinus *de re cibaria cap.* 9. *Piſanellus* tamen nivis uſum laudat, ejuſque uſu febres putat arceri: idque probat *Siculorum* exemplo, qui ab ejus uſu introducto fue-

runt febribus minus obnoxii.

Grando. 5. *Grando* ſæpe ſordibus terreſtribus non vacat, media eſt inter Glaciem & nivem, ſoluta in potum quàm nivalis, aut Glacialis minus commoda eſt.

Ros quid ſit. 6. *Ros* rarò bibitur, quòd aquæ magis parabiles ubique præſtò ſunt, tenuis eſt, & purus, niſi quòd prima æſtate ſuo *aeromelite* impregnatur ideò ex eo tunc collecto liquor acerrimus poteſt fieri: ſed *Ros* non ideo minus ſaluoris aut potabilis eſt: uti nec hydromeli: quod ex eo liquor elici poteſt lapidibus ſine calcinatione ſolvendis idoneus, uti *Hartmanus* prodit.

Aq. è ciſternis ejuſmodi ſit. 7. *Aquæ* meteorici generis in ciſternis, aut ſtagnis exceptæ in uſus domeſticos aſſervantur ſed vix illimes inde hauriuntur nec ſine defæcatione commodè bibuntur, nam ſemiputridæ guſtui diſplicent; & fæculentæ viſcera gravant, aquas quidem ſtagnantes plurimis ignominiæ notis oneravit *Hippocrates lib. de aere. aq. & loc.* ſcribit enim; frequentèr bibentibus ſplenes facere magnos, & ventres duros reddere; attenuare humeros, & faciem, ſitim & edacitatem afferre, hydropes creare. Æſtate dyſenterias, diarrhœas, & febres quartanas, hyeme juvenibus peripneumonias, νοσήματα μανιώδη &c. incitare, denique abbreviare vitam, & præmaturam ſenectam accelerare. Itaque μοχθηρὸς πρὸς ἅπαν χρῆσιν judicat. Cui ſententiæ ſubſcribit *Oribaſius*. Sed ego nequeo, qui noveram multas familias, quæ hujuſmodi aquis uti coactæ ſunt, nec alias habuerunt, longævas, & ab iſtis morbis omnino immunes.

8. Pa-

8. Paratiſſima *aquæ dulcis* promptuaria ſunt, *fontes perennes*, qui ſuâ ſponte in lucem emergunt, quibus proximè accedunt iſti, quos humana induſtria, puteos fodiendo, aperit: fontanæ maximè laudabiles ſunt, quæ nulla mineralia alluentes, à quorum particulis afficiantur, omnis ſaporis, & odoris ſunt expertes. *Fontes & putei.*

Tales ſine faucium, aut viſcerum injuriâ refrigerantes, & humectantes ſitim jucundè reſtinguunt, & ad alios uſus domeſticos imprimis quadrant: at aquas omni ex parte ſinceras haud paſſim invenias, tanta enim eſt glebæ, quâ tranſitur, varietas; ut omnimodi inquinamenti immunes eſſe vix detur. Quare diverſiſſimas qualitates ſortiuntur, & nonnullas planè mirabiles.

9. Sunt fontes qui *petrificant*. *Pythagoram* de talibus loquentem *Ovidius lib. metamorph.* 15. inducit. *De fontibus admirandis.*

Flumen habent Cicones quod potum Jaxea reddit
Viſcera.

Et præter hoc poetæ, conſtat plurimis fontibus hujuſmodi *lithiaſin* ineſſe: cujus rei multos idoneos teſtes citavit *Thomas Shirlæus in libello de naturâ petrificationis*, & inter eas *Johan: Petrum Fabrum* narrantem; quòd propè *Clermontiam in Arverniâ* è ſaxo quodam emanet rivulus, cujus *aqua nychthemeri* ſpatio in ſaxum vertitur: potu necat: & vaſis excepta, velut glacies, eorum figuras lapideſcens exprimit. In quibuſdam quoque Peruvianæ locis ex iſtiuſmodi *aquâ*, formis exceptâ, & *lithiaſin* paſſâ Muri & ædes fieri, non ſecùs ac latere coctili feruntur, at eadem *aqua* *Aq. petrificantes.*

ſuo alveo profluens, aquæ limpidæ formam ſervat donec ſeparetur, aut à motu prohibeatur. Difficile dictu eſt, cui *Gorgoni* hæc mutatio debeatur, an ſali alicui cognato ei, qui in pulvere Alabaſtritis calcinati latet cujus ope *aquâ* perfuſus in lapidem protinùs durescit. Sive ſpiritui, aut (quod probabilius) Semini ſaxifico *aquâ* iſtâ diffuſo, quod in *aquâ* quieſcente ſuam vim exerit, fluorem ejus coagulo inſenſili ſiſtendo, eumque indurando: aliquid analogum à vaſe acescente lacti accidere videmus, & Mercurii partes agillimas ſolo Saturni tuli halitu figi.

Aq. Stygia.

10. Ut iſtæ concreſcunt, ita *Stygia* metalla & alia diſtrahunt. *Styx* olim in fabulis notiſſima, & *Alexandri* morte infamis, fons erat *Arcadiæ* propè *Nonacrin*; cujus aquæ animalibus lethales omnimoda vaſa perrumperent. Si ea quæ de earum vi corroſivâ prædicantur, vera ſunt, probabile eſt, fuiſſe ſpiritus ſalium acutos à naturâ, vi caloris ſubterranei in montium cavernis elaboratos, artificialibus non diſſimiles, puta Oleo Sulphuris per Camp: aut acido ammoniaci. Solùm enim ſalibus ſubtiliatis poteſt aſcribi tanta penetrabilitas: nam ut ſal ſoliditatis πρῶτον δυκτικον; ita ejuſdem eſt poſt ignem præcipuum ſolvens. Non videtur *Alexander* ab eis læſus, nam ſi merum bibiſſet, vehementia aciditatis inſidias prodidiſſet & multùm dilutæ non nocuiſſent.

Aq. flu. inebrian-tes.

Leviori vitio *Lynceſtis* aquas natura affecit quem *Lynceſium Vibius Sequeſter* nominat, *Thraciaque* fluvium eſſe tradit; de ejus aquis quotquot bibunt, velut vino temulenti fiunt, qui hauſit, inquit Poeta.

Haud

Haud aliter titubat, quàm ſi mera vina bibiſſet.

Hic effectus bitumini, quo aquæ iſtæ inficiuntur, capiti, & nervoſo generi infeſto, aſcribendus videtur. Majori ejuſmodi materiæ copiâ vitiantur *Æthiopiæ* lacus; de quibus quiſquis bibit, aut furore, aut lethargo ſubitò corripitur. *Plin.* in *Naxo* inſula fluit fons vino prædulci. *Cæl. Rod. lib.* 22. *cap.* 13.

Aq. ſiu. qui abſtemios reddit.

Clitorius amnis *Arcadiæ* (*Pauſanias Clitorem* vocat) è vinoſis prorſus abſtemios facere perhibetur. Nimirum ſenſus quibus vini delectatio percipitur hebetando, ejus deſiderium tollit; eodem modo, quo *Xyris* guſtata famem ſallit, cibique tædium inducit. Porro mira fontium quorundam efficacia olim decantata eſt, quaſi non tantum colores, & ſtaturam, ſed & mores animalium mutare poſſent.

Aq. effæminantes.

Unde *Salmacis* fons juxta *Halicarnaſſum* infamis fuit, quòd corpora bibentium aut in ea lavantium, effæminare crederetur, at mollities luxuriæ, & incontinentiæ propago eſt, vix aquæ, & ob hanc alii *Aſiatici* etſi à *Cariâ* ſatis diſſiti olim malè audierunt: tamen non negandum eſt corpora morbis ab inſalubrium aquarum potu contractis interdum enervari: & ejuſmodi potuit eſſe *Salmacis*: ſed *Strabo* id negat. Selemni *aqua* viros fæminaſque eâ ablutos à libidine liberare putatur: quod ſi ſit, (inquit *Pauſanias*) omni auro pretioſior eſt.

Aq. colores inducentes.

Certius eſt forſan illud vaccas quæ *Clitumnum* bibunt, candidos partus, quæ *Melan*, tantùm nigros edere. *Strabo lib. ſexto*, ſcribit, *Crathin fluvium magnæ Græciæ*, ἀνδρώπους ξανθοτριχεῖν, καὶ λευκοτριχεῖν

τειχεῖν πωγῶν. Hominum comis flavos, aut albos colores inducere, hoc ſi lotione tantùm fiat, conjicias, aquas per ſubterranea peruſta delatas lixiviæ naturam induiſſe; nam lixivià in conſimilem uſum nonnullæ *Italæ* hociè utuntur: ſed ſi potione fiat, hæret *aqua*, & vereor ne à poſteriori rem tantùm ſcire cogamur: ſed, utut obſcura ſit cauſa, rei exiſtentia eſt ſatis probabilis. Nam apud nos in quibuſdam regionibus ſolos boves nigros, in aliis rufos & alibi omnes bicolores naſci videre eſt, & eam diverſitatem ab aquis oriri plurimi ſuſpicantur. Imo ſunt, quibus perſuaſum eſt *Æthiopas* nigredinem ſuam, & colorem *Indos* fuſcum ab aquarum potiùs quam aeris ſui proprietate traxiſſe.

Innumera ſunt fontium miracula. *Plinius* negat in ullà naturæ parte eſſe majora, & certè omnia, quæ ille, & alii authores iſtiuſmodi congeſſerunt, repetere, citiùs tædium afferret, quàm fidem faceret & forſan in jam dictis, aliquis putet, me de cauſis rerum nunquam exiſtentium eſſe ſollicitum: ad certiora igitur tranſeo.

De aquis mineralibus. Thermæ & acidulæ.

11. Aquas quidem ſinceras, odoris, & ſaporis expertes potui imprimis idoneas diximus, ſunt tamen pleræque, quæ mineralium participant, non inutiles, imo magno hominum beneficio natæ videntur. *Thermæ & acidulæ* in quibuſvis ferè regionibus ſcaturiunt, à quibus, adhibito periti medici judicio, graves & contumaces morbi profligantur.

Plurimos hujus generis fontes habet *Germania*, multos *Italia*, *& Sicilia*, quorum virtutes pro variâ mineralium mixturâ, diverſas *Fueſius*, *Rulandus*,

Lapidus, & Savonarola deſcripſerunt. Nec noſtræ inſulæ deſunt acidulæ; imò abundant. Calidos item fontes *Bathoniæ, & Buxtoni* in agro *Darbienſi* celebres habemus, et hominum frequentiâ, et medicâ efficacitate nobilitatos. Omnibus enim nervoſi generis obſtructionibus, et paralyticis, pueriſq; rhachiticis medentur: obices enim humorum, aut ſpirituum quoſcunque, aut viſcerum laxatis poris, eliciunt, aut removent. Hypochondriacis etiam eadem emergia proſunt, viâque flatibus patefactâ fuliginoſis, ſpiritus alleviantur; ploræ quoque aliiſque morbis cutaneis aut ulceribus ſunt utiles. *Thermæ.*

Cauſa caloris in *thermis* naturalibus obſcurior eſt, quàm fontis initium: unde de eâ variæ ſunt ſententiæ. Sunt, qui eam lapidi cuidam calcario attribuunt, qui aquæ affluxu perfuſus perpetuò candeſcens calorem aquæ jugiter tranſeunti inducit. *Cauſa caloris in thermis obſcura.*

Sed Lapis calcarius niſi alius ſit atque is qui noſtrinâ vim θερμαντικὴν contraxit eam madore aliquo laxatus citò deponit: quare calor, inde ſi fieret, non eſſet perennis.

Alii ignes ſubterraneos ad partes vocant: quales in *Campaniâ, & Siciliâ* ſunt multi, ideo illic *Thermæ* complures erumpunt, ut cenſet *Kircherus in mundo ſubterraneo.* Non ibo inficias, ignes ſubterraneos nonnunquam fontes calfacere: ſed ignes iſtiuſmodi fomite abſumpto, donec novus ſuppetat, in tempus ceſſant: plurimæ autem *Thermæ* ſunt perpetuæ, itaque alia cauſa perennitatis quærenda eſt. *An ab ignibus ſubterraneis.*

Qui in aurifodinis, aliiſve ſatis altis verſantur, ſæpe ingentes calores ſentiunt; qui à ſemine mi-

mineralium, in principiis ſolutis ad perfectionem tendentibus excitari videntur. Semen enim inviſibile, id eſt, aura ſeminis ſpiritalis, jugi motu opus ſuum abſolvit: qui motus calor eſt. à tali calore in mineralium geneſi, ſatis intenſo poſſunt affici aquæ in lucem mox emerſuræ & hujuſmodi focus poteſt conſtans eſſe & durabilis nam metallorum perfectio multorum ſeculorum opus putatur. Sed hujus cauſæ veritatem meritò ſuſpicati ſunt, qui fontium calidorum originem fodiendo ſcrutati, ſine ullo talis foci indicio ultra calorem aquæ venam ſequuti ſunt: ideoque veriſimile exiſtimant; *thermas* fieri ex aquis duabus, pluribuſve mineralibus ſeparatim frigidis, in concurſu verò ob mutuam ſalium diverſi generis repugnantiam incaleſcentibus: ut videre eſt, in Tartari vitriolati præparatione; ubi liquore Tartari per deliquium Oleo Vitrioli commiſſo oritur calor. Idem faciunt aqua fortis, & Oleum Tartari, *Butyrum* Antimonii, & ſpiritus Nitri cum in præparatione *Bezoardici* mineralis miſceantur: imo planè ardent, ſi ſpiritus Nitri *Butyro* Antimonii confertim injiciatur: idem in aliis quibuſdam miſtis accidit: idcirco poteſt, & in *thermis* fieri.

An à ſalibus diverſi generis.

Sed *Thermæ* minùs ad rem noſtram pertinent (niſi ubi valetudinis ergo in potu uſurpantur) quam acidulæ quæ ſtomachicis potæ proſunt.

Ariſtoteles problemat. ſect. 24. quærit: cur *Aquæ Magneſo* & *Artanæ* ſatis fervidæ ſunt potabiles, unde ſuſpicor pro potu ordinario quibuſdam fuiſſe, quærit etiam cur dictæ aquæ fervere deſierunt, ſalſæ nihilo minùs eſſe non deſtiterunt. Philoſophus conjicit, aquæ copiam frigidæ aliunde

in

in fontes fervidos fusam calorem extinxisse; probabilius dixisset: ob alteram materiæ Excalfactoriæ partem absumptam illam affectionem cessasse, quam nisi conjunctæ causæ non producunt.

12. Fontibus interdum magna succorum mineralium putà aluminis, vitrioli, aut salis copia, coctura separabilis immiscetur: & tales per vehementem acredinem non sunt potabiles, alii horum nonnihil continent, & metallorum spiritus adeò intimè mistos, ut nullo modo possint separari; at levi artificio, sæpe suam naturam fateri coguntur. Nimirum destillatione, vel admistione gallarum, aliusve rei, quæ liquori mutationem ἐναντίαν afferat: variæ sunt acidularum virtutes, primùm ventriculum & intestina corroborant, & vasa sanguinea majora constringendo, priùs nimis laxa, circuitum per capillaria penè derelicta promovent (id particulis vitriolicis potissimùm ascribendum) hoc pacto sanguini languenti motum, & frigenti calorem denuò conciliant, & si ferro, (ferro solubili, aut ut dicunt in fieri) plenè imbuantur, quasi clave inde factâ, obstructos viscerum, lienis, hepatis, & renum meatus reserant; ideoque morbi alioquin indomiti nonnunquam earum potu sanantur, delectu earum & quantitate pro morbi naturâ, & personæ constitutione, à medico prudente præscriptis, & cum aliis circumstantiis necessariis ritè observatis.

Acidulæ.

Quid prosunt.

Et quomod. Operantur

13. *Fluvii* magni, etsi ex omni profluenti, pluviali nivali & fontanâ omnis generis constent; tamen nisi ubi magnarum urbium sordibus inquinantur ferè salubrem, nec insuavem potum præbent: et imprimis, quotquot à meridie

Aq. fluviatiles.

Quales.

die deſcendunt, & ipſo ſole; nam curſus longinquitate, & diuturnâ inſolatione attenuati præ aliis dulceſcunt. Hoc *Nilo* illam dedit prærogativam, ut omnibus aquis præferretur; de quo *Seneca lib. 4. quæſt. natur. cap. 2. Nulli fluminum dulcior guſtus eſt*; & *Peſcenius Niger* militibus ſtationariis vinum poſtulantibus reſpondiſſe fertur, *Nilum habetis & vinum petitis?*

Aq. Nilotica.

Aqua Nilotica. Quare *Ægypti* proceribus potum præbuit, ut *Choaſpis Perſarum* regibus, quâ ſolâ illi, & finitimi reges ob eximiam ſuavitatem in potum uſi ſunt. Et *Philadelphus Ægypti* rex filiam *Bereniceen Aſſyriæ* regi deſponſam alio potu quàm *Nili aquâ* uti noluit: forſan quod *aqua Nilotica*, fœminas fœcundas faciat & viſcera, inquit *Seneca in Nat. quæſtionib.* longiore ſterilitate præcluſa relaxet. Magnis igitur impenſis eam *Aſſyriam* deferri curavit Rex: quod facilius erat factu, quod *aqua Nilotica* inſtar vini optimi à putredine eſt immunis cujus ἀσηψίας cauſa eadem videtur, quæ dulcedinis, & ſalubritatis; nimirum tenuitas, & exacta puritas, quam longiſſimo curſu elaborata & in maximâ ejus parte radiis ſolis directis excocta conſequitur, tenetque quamdiu ſit illimis, ſin forte à cœno, aliâve re heterogeneâ turbetur, defæcatio expectanda eſt; *Ægyptii aquæ Nilotica* utcunque turbidæ defæcationem accelerant, amygdalarum contuſarum magmate aut Lomento è faba *Ægyptiaca*, injectis. *Vanſlebius*. Hoc ni fiat ſequitur putredo, certiſſima miſtorum affectio. *Nilotica* quidem aquæ, & quæ ad eas ſinceritate proximè accedunt, navigantium commeatui ſunt utiliſſimæ,

mæ, & poſt eas, eligendæ ſunt, (ſi fieri poſſit) quæ multo decurſu, aut inſolatione aliquid heterogeneitatis depoſuerunt, aut exhalârunt: cujus quanto minùs continent, tanto pauciores putredinis vices in navigatione ſubeunt.

In plagis calidis. Aquæ ſunt optimæ.

In plagis aliis auſtralibus paſſim ſcaturiunt aquæ leves, leneſque ſapore quaſi lacteo dulces in quarum poris nihil abſurdi hæret; calore ſolari, & nitri aerei energiâ facile ſi quid ejuſmodi inſit, deturbatur, quod natura videtur indulſiſſe, ut facilior ſit hydropoſia, ubi alii liquores vix ſuppetunt, aut minùs proſunt.

CAP.

CAP. III.

De liquoribus fermentatis in gen.

Frigida ſitim reſtinguit.

1. QUanquam frigida modo pura ſit, ſiti reſtinguendæ ſufficiat: tamen cum perpauci eà contenti ſint: liquores complures generoſos, qui præter ſitis reſtinctionem, ſpiritus animales recreant excogitârunt homines. Cujuſmodi ſunt ſucci fructuum, & latices ſeminibus, aliave vegetabili materiâ infuſa imprægnati, qui tamen ad id generoſitatis non niſi fermentatione evehuntur.

Generoſi liquores ſpiritus recreant.

Quid ſit fermentatio.

2. *Fermentatio* liquoris motus eſt inteſtinus, quem principia activa concitant, dum à craſſioribus particulis, quibus erant implicata extricari fatagunt, & ex illa commotione partibus ſpirituoſis exaltatis, terreſtribus vero ſubactis, aut exterminatis, liquor guſtui gratus & generoſus evadit.

Spiritus quid.

3. Spiritus autem liberati, & jam ſui juris, ſponte avolant, niſi vaſis commodè obturatis aſſerventur. Ignis etiam vi à reliquo liquore facilè ſeparantur, & rectificatione alcholizantur, id eſt, phlegma ſuum omnino exuunt.

In potu quid faciunt.

Item potati ſanguini ſeſe promptè inſinuant, ſpirituſque vitales, & animales moderatè aſſumpti reficiunt. Sin modum excedant, œconomiâ eorundem perturbata inebriant, & ſæpè

Abuſus.

ſunt morborum graviſſimorum cauſæ ſæpe nonnunquam ſubitæ mortis.

Itaque

Itaque difficile dictu eſt, utrùm majori humani generis emolumento, an malo fuit fermentatorum liquorum inventio: fac ſpiritus fatiſcentes inſtaurare, cardiacos eſſe, & ſtomacho utiles: at Ebrietatem & crapulam afferunt, quæ ſanitati corporis multùm nocent; at magis moribus: nam mores ita mutant, ut *Circes* inſtar homines in belluas transformare videantur. Sed revera hæc hominum, qui eis abutuntur, non rerum vitia ſunt: tamen his homines plus nimio delectantur. Itaque rebus variis præter liquores accerſunt. *Ebrietatis cauſæ.*

4. Ebrietatem, quam ſpiritus liquidorum faciunt, *Lolium*, *Hyoſcyami radices* aliaque multâ vi ſpecificâ repræſentant. Totas familias à farinâ loliaceâ in panem coctâ inebriatas, & penitus deliras vidi. In mentem mihi venit hiſtoriæ, quam alicubi legi de nautis: qui in inſulâ maris *Indici* quâdam, prunis, in quæ incidebant, comeſtis, quòd inſidioſo colore, & ſapore dulci ad id invitabant, inſanivere, unde quidam ridere, alii flere, nonnulli ſaltare; denique omnes ineptire: ſed ſinguli diverſimode ſic ab eodem liquore ebrii pro temperamenti varietate diverſas partes ſæpe agunt, ut panni ex eâdem cortinâ colores diverſos accipiunt, pro præparatione, quâ à tinctore priùs fuerant imbuti. *Quæ præter ſpiritus fermentati ebrietatem factunt.* *Hiſt.*

In *India* paſſim naſcitur herba *Datura* ſeu *Dilroa* dicta; cujus ſemen inebriat. Eo igitur propinato impudicæ mulieres maritos in deliriationem aliquot horas duraturam conjiciunt. Et interea mœchis ante oculos eorum adductis cotam ſui copiam faciunt, ſecuritate voluptatem augente, illi verò ridiculè deliri nihil intelli- *Daturæ*

gunt, aut poſtea reminiſcuntur: neque priuſquam vis pharmaci evanuit, niſi pedibus frigida perfuſis, ad ſe redeunt. Sed aliquo delirii genere plerique orientales delectantur, & ideo ultro accerſunt. *Linſcoten:* in hunc finem *Turcæ* ſuum *Maſlack*, *Indi* & *Perſæ Banguem*, *Ægyptii Boſam* infra deſcriptam aſſumunt. A quibus aliquandiu jucundâ amentiâ afficiuntur, & utcunque aliàs miſeri, interea in Cœlo ſibi videntur. Cæteræ gentes compotationibus indulgent, quoties animi relaxationem quærunt: ſed ex intemperantiâ ſæpius in ejuſdem alienationem incidunt.

Berſa.
Boſa.
Scythæ herbis in ignem miſſis & crematis ebrietatem accerſunt.
Max. Tyrius.

5. Habent autem ferè ſingulæ gentes liquores patrios quibus potiſſimùm utuntur. Sed nec peregrinis importatis, modo generoſi ſint, parcunt. *Tertræus in Hiſt. nat. Antillarum* piſcis meminit, qui comeſtus non ſecùs inebriat, atque merum largiùs ſumptum.

Hemiſphærium arcticum ſolum vini ferax.

Benigniſſimè temperatæ noſtri hemiſphærii *Zonæ* natura conſuluit: ea enim ſola vinum liquorum nobiliſſimum generat, quo & indigenæ, et alii ad quos invehitur ſe exhilarant. Et eſſet optandum; quòd eodem ultra lætitiam non abuterentur. Apud *Italos*, & *Hiſpanos*, ubi optimum uberrimè provenit, ferè exolevit ebrietas; inter quos olim erant *bicongii*, et *tricongii*: quod eorum laudi ſit, niſi alia vitia in ebrietatis locum ſucceſſerint.

Muhamedani vinum reſpuunt.

Muhamedis ſectæ vino eſt interdictum; ſed Plurimi præſertim *Turcæ* non ſic abſterrentur, quin ſubdolâ ſtropha, legem et conſcientias ſuas eludentes clam affatim hauriant: ſe verò innocentes pronunciant quòd neque inſeverant vites, aut

vinum

vinum expreſſerant: Septentrionales, ubi vitis deficit, potum è frugibus, aut melle pro vino parant.

Quarè *Angli*, *Germani*, & quotquot ultra eos ad Arctum vergunt, *cerviſiâ* utuntur; uti *Moſchi*, *Sarmataque* inſuper *Hydromelite* & *Methy*, quorum ſtrenui potatores ſunt. *Septentrionales pro vino cerviſiâ aut hydromelite utuntur.*

Ad auſtrum & citra & ultra *Tropicum Capricorni ſuccus palmæ*, quæ nuces fert, quas *Luſitani cocos* vocant, vini præbet imaginem & uſum. *Auſtrales ſucco palmæ.*

Et in *Americâ* radices, quæ Cereris dona mentiuntur, & *Bacchi* vicem ſupplent. *Americanorum potus.*

Multos alios potus excogitavit luxuria aut neceſſitas, quos ſigillatim diſpiciemus.

CAP. IV.

De Vino.

Vinum.

1. IRasceretur *Bacchus*, nisi omni liquori nobilem uvarum succum velim præponere, quippe qui tot nominibus illam prærogativam meretur: ut à quibusdam οἶνος ἀπὸ τῆς ὀνήσεως deduci videatur; quod etymon ipse admitterem, nisi aliud probabilius nossem. *Vitis*, sive sit frutex, sive arbor, ut *Theophrasto. lib.* 1. *cap.* 5°. aut medium quoddam, ut *Columellæ lib.* 11°. visum est, à *Tropico Capricorni* ad gradum quadragesimum nonum vini ferax est; quotquot supra istam plagam crescunt, uvas crudiores & succi tenuis producunt: quia solaribus radiis minùs excoctæ sunt.

Vini etymologia.

3. Illam in oriente primùm cultam fuisse perinde atque plerique fructus generosi, si sacræ literæ, siluissent, evinceret vini notatio: nam omnia ejus nomina à יין Jain voce Hebræâ idem significante in linguas *Europeas*, derivantur: qualia sunt οἶνος, *Vinum*, *Wine*, &c. Ex illis plagis vitis in ultimum occidentem propagata pro Cœli solique varietate innumeras produxit species; è quibus tanta vini diversitas ut *Plinii* tempore 80. ejus fuerint nobilia genera, & ex eo numero duæ partes *Italiæ* fuerunt, & quanquam illorum pleraque cultorum incuriâ aut soli fatigatione jam interciderunt, tamen novis subinde exortis,

Speciei diversitas.

non

non minor eſt hodie copia,, aut varietas, unde nunc *Roma* triginta ferè vini generoſi diſtinctæ ſpecies numerantur.

Tota quidem *Italia* vini boni fæcunda eſt; at *Campania* præ aliis regionibus *Bacchi* donibus ſemper ſuperbiit: nam racemi ejus præter vicinores ſolis radios, proprio telluris Sulphureæ tepore ad maturitatem coquuntur. Et reverà in plagis calidis ubique vina ſunt fortiora, & magis Sulphurea, ideoque ſpiritus ſuos meliùs retinent. Loca autem, quæ langidiùs tepent, vina ferunt tenuia, & ſpirituum malè tenacia, itaque niſi cautè aſſervantur, aut citò aceſcunt, aut in vappam degenerant. Porro natura ſoli cujuſque vitibus aliquid ſui addens, & partes vini conſtituentes pro ſuo modulo, varie diſponens, ubique inſignes vinorum differentias efficit. Unde (inquit *Plin.*) tot vina, quot agri. *Ubi optime creſcit vilis.*

3. Vini partes in ejus anatome ſeparabiles ſunt *Eſſentia* ejus *ſubtilis*. i. e. *ſpiritus, ſeu alchohol*; dein *aqua inſipida* corruptibilis, tum *Sal volatile* inſtar fumi aſcendens, oleum quoque, ſeu Sulphuris pinguis aliquantulum prodit; è capite mortuo ſal acre extrahitur, quod inde ſupereſt, terra eſt damnata omnino inutilis. *Vini anatome.*

4. *Vua* ſereno tempore ſunt colligendæ, è quibus, quod ſponte, antequam calcentur, profluit, protropum dicitur: ſuccus expreſſus, & recens è lacu, turbidus eſt, propter particulas fæculentas, quibus oppletur: nec niſi à fermentatione clareſcit. Fermentatio autem in muſto ob copiam ſpirituum ſponte oritur: repoſitum igitur in doliis apertis, (diſſilirent occluſa) vehementer efferveſcens quaſi igni ſubjecto ebullit, in hac liquoris commo- *Faciendi ratio.*

tione ſpiritus & alia principia activa exaltata, & dominii potita, partes terreſtres, aliaſque fæculentias deturbant, quæ partim ad vaſorum latera oblique detruſæ illic hærent & Tartarus fiunt: partim ad fundum ſubſidunt, & fæces ſunt, quibus continentur ſal, ſulphur, multum terræ, & ſpiritûs aliquantulum.

Aſſervatio.

5. Magna in vini duratione eſt diverſitas; pleraque ſunt facile fugientia, alia ſupra fidem durabilia. *Vina generoſa ἀνθοζαία* in gleba ubere, & ſub optimâ Cœli temperie nata non citò corrumpuntur, ſed in ſecula aliquot durant ſenio quotannis proficientia, ſi aſſerventur ab externis injuriis immunia. Ejus modi vina guſtui ſunt jucunda, quia omnes partes habent perquam ſubtiles, utpote multa Cœli coctura elaboratas; & diutiſſimè integra in vigore perſtant, quòd ſpiritibus, & ſulphure puro abundantia non ſuî ſalis, aut aliarum partium, vim, aut injurias, ſentiunt. Vina, quæ *L. Opimio* conſule in *Italiâ* diffuſa erant quod erat anno ab urbe condità 637°. uſque ad *Plinii* tempora durarunt, ducentis ferè annis in ſpeciem mellis aſperi redacta, nec potari per ſe poterant, niſi pervinceret aqua: ſed minima aliqua ejus miſtura cætera vina commendabat.

Quæ vina laudâ.

6. Externa vinis hoſtilia ſunt nimii calores, aut frigora intenſa, hæc ſpiritus eorum obtundunt, aut fugant, illi eoſdem eliciunt, & ſal acuunt; unde liquor brevi acorem contrahens fit acetum. Itaque acetum facturi liquorem ſub dio exponunt. Fulgetra etiam nonnunquàm uno impetu ſpiritus liquorum diſſipant. Tonitrus, aliive ſonitus vehementes eorum craſin pervertunt, com-

commotio enim aeris, quæ in ſonitu edendo fit, ſpiritus fugat, aut partes terreſtres prius præcipitatas excitans eoſdem deprimit. Sed ab his incommodis, apothecis ſubterraneis ferè cavetur.

7. Sunt quædam vini ægritudines, quæ non aliunde, quàm ex ejus ſinu oriuntur: quibus œnopolæ mederi ſat ſciunt, utinam non etiam adulterare, aut jam deperdita & corrupta artificio ſuo fucata pro bonis obtrudere. *Vini ægritudines & remedia.*

Vina nonnunquam poſt fermentationem manent turbida, aliquot particulis terrenis in liquore diu hærentibus. Vinitores, igitur defæcationem ſponte naturæ non ſuccedentem, arte maturant. Injiciunt enim marmoris aut alabaſtritis pulveres, ſilices calcinatas, *Ichthyocollam* etiam, aut ovorum albumina, quorum operâ fæculentiæ innatantes exterminantur. Viſcoſa, ut *Ichthyocolla*, in vinis fortioribus fæces volatiles ſublimando ejiciunt, in tenuioribus deturbant.

8. In vinis utcunque defæcatis ſubinde oritur efferveſcentia, & ebullitio ſatis vehemens, ea interdum à ſuo Tartaro emicante ob ſpiritus aliquot, in eo detentos, & ſeſe liberare ſatagentes, excitatur; aliàs fit à nimiis caloribus, agitatione, aut aliquo hoſtili corpore injecto, noſtrates nominant hoc vitium. *Fretting of Wines.* Huic morbo occurritur transfuſione vini efferventis in aliud vas, relicto Tartaro luxuriante, priuſquàm rancorem, aut acorem indebitum contrahit.

9. Interdum efferum Sulphuris in vino tumultuantis motum lacte infuſo demulcent: ſed vina eo artificio emendata haud diu incorrupta perſtant: quamobrem à cauponibus œnopolis

quamprimùm licet, divendi ſolent.

10. In his efferveſcentiis, & principiorum vini luctâ, Sulphure nimis evecto, vina ſæpe fiunt lenteſcentia, pendula, aut ſale ſubtiliato aceſcunt. Priora admiſtione aluminis combuſti, calcis, marmoris candidi pulverati, & præcipuè lixiviæ è cinere ſarmentorum aliquatenus ad ſe redeunt: & eiſdem tollitur ranciditas. Vinis ad acorem vergentibus aut aliter ſapore peccantibus vinitores præter præcipitatoria, alia adhibent remedia, ſaccharo enim, melle, defruto, ſapa, & tritico elixo, eis gratiam afferre ſtudent. Porrò fragrantiam vino malè olenti aromatis, qualia ſunt *Cubebæ*, *Zedoaria*, *Cinnamomum*, *radices Iridos &c.* Sacculo ſuſpenſis conciliare nituntur, ſed ægre efficiunt.

11. *Vina* quoque *decolorata*, ut omni ſenſui ſimul placeant, artificioſè emendantur: ſi alba fuerant, lacte, amylo, aut *Ichthyocolla*, candorem vinitores reducunt: rubellis colore peccantibus betæ rubræ radices, *Baccarum Sambucinarum*, aut mororum ſuccos adhibent, ut prunorum Sylveſtrium ſucco, præter colorem, auſteritatem deſideratam quærunt.

12. *Vina depauperata*, & plane fugientia Vinarii artifices apud nos non ſtatim pro deploratis habent quin artificio aliquo animam fugientem reducere, aut novam inducere conantur. Talia igitur recentibus ditioris vini fæcibus perfundunt, ut earum afflatu novos ſpiritus, & vigorem concipiant, confectionibus etiam è vino generoſo, & aromatis vires eorum inſtaurant: carnibus quoque quibuſdam paſcere feruntur: porro ramentis abiegnis in eundem finem utuntur,

tur: quòd *terebinthinæ*, quæ in eis continetur, tenacitate ſpiritus vini detineantur. Vina autem ſic emendata, caput tentant, & hoc veterum artificium erat, non recens inventum.

13. Sed vino fugienti, & exoleto utcunque ſit tenue, nullum præſentius eſt remedium quàm *aigleucos*, id eſt, muſtum arte à fermentatione prohibitum, donec fermenteſcere dedidicerit, (noſtris vulgo *ſtum*) modicum ejus vaſi pleno immiſſum toti liquori gratiam ſaporis, & vigorem conciliat: ſed quia ſanitati potantium ſæpe fraudi eſt; quòd fermentationem gravem in ſanguine ſubinde ciet, lege interdicitur.

Oenopolarum fraudes.

Tædet ſanè omnia, quæ accepi, cauponum mangonia recenſere, quibus incautis potoribus fucum faciunt & quoties libet Falernum impunè jugulant, modos duntaxat quibus adulterant vina nobis uſitatiora, paucis ſubjiciam.

14. Vino à *Canariis inſulis* delato, & imprimis illo *vidon* quod viviradicibus à *Rheno* petitis, naſcitur plerique noſtrorum vini potorum delectantur: at quòd illius non tanta eſt copia, quanta expetitur: pſeudocanarinum ex *Hiſpanico Malaca* molli, & *Xereſino* conficiunt. *Vinum* vulgò *Claretum* dictum mentiuntur album tenue, rubro auſtero, & ſucco *prunorum* ſylveſtrium aut meſpilorum inficiendo.

Pro *Malvatico, ſeu Chio Rhenanum* uvarum paſſarum decocto dulcoratum ſubdunt.

Vina dulcia Cretica, ſeu alia, quæ vulgò *Muſcatella* dicimus, hepſemate *Hiſpanici*, addito Saccharo, & ſemine coriandri, imitantur œnopolæ. *Dodonæus* in *Herbario. Gallica* tenuiora melle aut ſaccharo, temperata, & ſemine

Hormini

Harmini ſativi imbuta *Rhenanum* novellum mentiri cogunt.

Has fraudes, dum citra valetudinis diſpendium fiunt, leviùs feras: ſed ſcelus eſt lenociniis bibentes in vitæ diſcrimen conjicere, quod faciunt, qui vappæ, aliiſque liquoribus exoletis paſſulas putridas immitentes cum aromatis carioſis vina adulterant, quæ pro laudabilibus, emptoribus incautis obtrudunt, non ſine gravi incommodo: unde *Plinius* exclamat de iſtiuſmodi impoſturis: *Tot veneficiis placere cogitur, & miramur noxium eſſe vinum?*

Vini virtutes & vitia.

15. Vino optimo non opus eſt hederâ, quæ emptores alliciat, nec virtutes ejus egent præconio; ſatis notæ ſunt vires *Cardiacæ* dictæ, quibus cor languidum, creditur recreare etſi reverâ ſanguinem primariò afficit, non cor. Hauſtus vini generoſi ſanguini ſtatim intimè unitur, cui motum vegetum, & vigorem conciliat, novumq; ſpirituũ animalium commeatum cerebro ſubminiſtrat. Sed pro ætate craſique varia qualitatibus differt. Novum enim flatulentum eſt, ſtomacho grave, inſomnia parit: illud quod multâ ætate vires auxit, cerebro & nervoſo generi vim citò infert; nec ferendum niſi paucum & dilutum. Quod dulce eſt & ἀδεσμιὲς difficiliùs à corpore expirat: alvum periude ac muſtum turbat; quod Molle eſt cum partibus craſſiuſculis nutrit; tenue, ſi album, ſtomacho eſt utile, & diureticum. Saturatè rubrum, & auſterum valdè aſtringit. *Merum polyphorum* affatim hauſtum auxilio eſt eis, qui cicutam, taxum, aut opium aſſumſerunt. Idem modò integrum ſit, modicè ſumptum cujuſcunque generis, ferè prodeſt, ſed nimium, aut malum tot af-

Vinũ ὄνις frigidi veneri ἀνίσταλὲς.

affert incommoda, ut quædam gentes eorum metu abſtemiæ eſſe legibus teneantur: alii nè *oligophorum* quidem niſi aliquâ *aquâ* temperatum bibunt.

Vina *Romanis* legibus mulieribus interdicta erant & tempeſtiva principibus, à ſacris literis. A *Muhamede* omnibus ſuis aſſeclis prohibentur.

Plato 2. *de leg.* inquit, lege ſancitur ne puer ad annum duodevigeſſimum vini uſum ſciat, quòd ignem in corpus & animam ſuggerit. Senibus verò vinum modicè ſumptum adverſus ſenectutis incommoda optimum eſt remedium. Idem *Galenus lib.* 1. *de tuenda ſanitate cap.* 9. *tradit.* *Idem Galen. lib. de tuend. ſan. 1. cap. 9.*

CAP. V.

De Pomaceo, pyraceo, & aliis fructuum ſuccis.

1. POpulis ad quos *Bacchi* benignitas non extenditur, quibuſdam *Pomaceum* pro vino patrio eſt: cujus liquoris inſignem copiam noſtræ inſulæ *Pomona* non gravatè ſuppeditat: in regionibus nonnullis aut ſponte, aut levi agricolæ induſtriâ, etiam in ſepibus tanta invenitur *malorum* copia; quanta incolarum potui ſufficiat. *Pomaceum.*

Et quia iſtarum arborum ſpecies ſunt innumeræ; maxima item eſt liquorum à fructibus earum expreſſorum diverſitas. Qui à fructibus æſtivis & fugacibus exprimitur, haud diu in vigore perſtat: quin citò pervertitur: ſin è crudis, & auſte- *Pomacei ſpecies.*

austeris conficitur, nondum ad maturitatem perductus acescit. Spiritus enim, qui in pomis non erant elaborati, à liquoris fermentatione nequeunt evehi: at in priore casu nimis liberi citò aufugiunt: antequam plenè fermentatur. *Poma* huic usui maximè idoneæ sunt dura & penè sylvestria, quæque non nisi longo tempore ad maturitatem perveniunt, at eam adepta diutissimè in eâ perstant incorrupta.

Ratio faciendi. Succi fructuum expressi doliis infusi non secùs ac mustum, modò spirituum satis suppetat, effervescunt; quo motu fæcibus ad fundum vasis deturbatis, liquor depuratur, si hujusmodi defæcatio non rite succedat, arte opus est: ut peragatur: quippe, ni fieret, liquor statim corrumperetur, fæces enim innatantes sunt carnium pomorum particulæ putredini æquè ac ipsa *Poma* obnoxiæ. Quamobrem nonnulli depurationem pomacei plenam *Ichthyocolla* in vino solutâ moliuntur: & quoties de acorè periclitatur sinapi vasi injiciunt; aut depromptum in utribus testaceis, aut vitreis strictè occludunt; ubi spiritibus à fuga detentis, & sale nonnihil evecto multa gratia liquori accedit.

Pomacei dotes. Singularem hujus potûs salubritatem passim testatur experientia: nusquam enim videas saniores, magis vegetos, aut meliùs coloratos,, quàm ubi vulgò bibitur. Insigne ejus rei exemplum habet *Verulamius Fr. Bacon. in Historiâ vitæ, & mortis*, ubi refert octo senes prope, aut plusquam centenarios, (nam singulorum ætates collectæ in summam octingenti erant anni) ex eadem vicinia *Hist.* vegetos, juveniliter *Pyrrhicham saltâsse*; qui omnes totâ vitâ, pomacei potores fuissent. Certè in scor-

ſcorbuticis melancholicis, aliiſque morbis illum liquorem, modò bonus ſit, & defæcatus, plurimum valere vulgaris obſervatio eſt, quotidianis experimentis comprobata: nervoſum etiam genus minùs quam vinum tentat, ſtomacho æquè gratus.

2. Liquor è pyris maturis expreſſus *pomaceo* confinis eſt; ſed utilitate cedit, etiam bibentium ſtomachum inflat, & copioſè hauſtus alvum nimis ſolvit, ſaltem ſi dulcis ſit: qui paratur è pyris nimis auſteris poteſt valdè aſtringere, nam ut fructus, ita & liquores pro ſapore differunt, conficitur eodem modo quo *pomaceum*; & eis qui ei aſſueverunt: pro potu familiari eſt. *Pyraceum.*

3. Quia grata eſt varietas, plurimos fructus, è quibus latices potui, modò ritè tractentur, idonei, poſſunt exprimi, natura produxit, quare è *ceraſis, prunis, moris, & groſſulis*, paratur *Villum* æſtivo tempore refrigerans & gratum, neque contemnendi ſunt ſucci fructuum ſylveſtrium, *rubi vulgaris, & Idæi* ex iſtis enim nonnulli potum conficiunt. E malis Cydoniis ſuccus vinoſus exprimitur ſtomacho utilis, diureticus, prodeſt etiam cœliacis, dyſentericis, hæmoptoicis, & cholericis, ſed ſingulis quindenis ſucci ſextariis, unus mellis adjiciendus nè in acorem citò vergat. Horum omnium ſpiritus exiles ſaccharo, aut melle retinendi, aut adiuvandi, alioquin citò fugiunt liquore in vappam ruente. *Villum è prunis, ceraſis, moris groſſulis & ribes.*

Qui potuum iſtorum proprietates noſſe cupit, fructuum, unde fiunt, facultates conſideret.

4. Superiori ætate inventi ſunt fructus nulli veterum cogniti, inter quos primas tenent *Ananas, ſeu pinæ* dictæ *Braſiliâ* oriundæ: ſed nunc om-

omnibus *Indiæ, & Americæ* locis, in quibus per frigus poſſunt creſcere, diſſeminatæ. Harum ſuccus potus eſt jucundus; refrigerans, at biliosis & calidis temperamentis convenit.

Vin. ex ananâ.

Latex è nuce cocos dicta.

Nuces item, quas dicunt *Cocos*, nondum plenè maturæ liquorem dulcem exhibent & gratè refrigerantem: ideoque calidæ hepatis intemperiei auxiliatur. Arbor alium profert laticem, de quo, ſuo loco proximo capite dicetur.

Sebanſcou.

Æthiopes è fructu quodam vinum ſuum *Sebanſcou* dictum conficiunt.

Vin. acoviticum.

5. In *Carebeis inſulis* pomum arboris *Acajou*, in *Peru & Chile fructus murtillæ* liquores vini æmulos præbent, & ſtomacho utiles.

Vin pacobeb & ocaibâ.

6. *Braſiliæ* uſibus fructus arboris *Pacobebe* potum præſtat; & poma *Ocaibæ* contuſa, & preſſa liquorem reddunt lacteſcentem: qui tandem depuratus potantes inebriat. *Margravius.*

Punch.

7. In potu nautico dicto *Palopuntz, noſtris punch, ſuccus limonum ſylveſtrium* eſt baſis, cui vim inebriantem *arrackæ*, ſeu ſpiritus vini afferunt, ſaccharum aciditatem mitigat.

Vin. caryotæ palmeum.

8. *E caryotis*, (*palmulæ* genus eſt) ſucco ſuo uberrimis, præcipua vina orienti ſunt, ſed capiti iniqua, unde pomo nomen. *Vinum è punicis malis* expreſſum nauſeæ, choleræ, hæmoptoeæ, & diarrhœæ medetur.

E punicis.

E myxis.

E myxis, fructu arboris in Oriente familiaris, *Arabibus* medicis, & officinis noſtris *ſebeſten* dicto in *Ægypto* fit vinum. *Plin. lib.* 13. *cap.* 5. quod biliosis temperamentis prodeſt. Et ejuſdem facultatis fuiſſe vinum è *Zizyphis* videtur.

CAP.

CAP. VI.

De ſucco arborum extillante.

1. LAchrymæ, ſeu ſuccus vegetabilis aliquarum arborum, quibuſdam potus eſt, non minùs utilis, quàm facilè parabilis, qui ad præcipuos fructuum ſuccos proxime nonnunquam accedit, nonnullos ſuperat. *Lachrymæ arborum.*

In inſulis, & maritimis *Indiæ*, & *Africæ* etiam, paſſim creſcit arbor *palmæ* ſpecie non abſimilis *Theophraſto in lib. 3°. de Hiſtor. plantarum cap. 2. cuciophora* dicta, qui eam ibi deſcribit, hodie quoque ab incolis locorum, quibus tales creſcunt, & advenis *Coco* dicitur. *Indi* harum arborum domini non minus emolumenti ab eis percipiunt, quàm *Europæi* è pecore; nam ſingulæ pleraque ad vitam neceſſaria præſtant, ſupellectilem, veſtitum, cibos, & quod maximè in rem noſtram eſt, liquoris potabilis abunde: quem cultores è ramuſculis unde floſculos decerpſerunt, in vaſis apte appenſis excipiunt, eumque pro potu familiari uſurpant, linguâ vernaculâ *Suram, aut Taddy* vocantes ex hoc latice inſolato, acetum ex eodem decocto, Saccharum faciunt: ſpiritus quoque vinoſos deſtillando eliciunt. Iſte potus recèns depromptus ori ſuavis eſt, ſtomacho gratus, calidiſque Hepatis & renum affectibus utiliſſimus: ejus beneficio *Seres* longævi fuiſſe perhibentur. *Cuci.* *Sura aut Tody.*

2. *Helmontius libell. de lithiaſi cap. 8. ſuccum Betullæ* *Betulæ*

Succus Betulæ.

tullæ laudat, ſcribitque principibus quibuſdam *Germaniæ* fuiſſe vernaculum, ejus uſu à *lithiaſi* præcaveri: eumque in vigorem oleo olivarum affuſo vindicabant. Certè non tantùm *Germanis* ſed aliis gentibus idem hodie factitatum eſt. Liquorque ſalubris, & potui maximè idoneus depromitur, qui ſi ramulis deciſis extillat, meracior erit eò, qui è trunco arboris pertuſo depromitur, ſpiritus hujus laticis ſunt magis *fugitivi*, quàm ut commodè diu poſſit integer ſervari.

Itaque nonnulli adjectâ ſingulis congiis ſacchari puri librâ unâ eum decoquunt, dein fermentatum dolio recondunt, unde poſt aliquot dies in lagenas depromunt loco frigido aſſervandas, nè ſpiritus liquoris efferus, commotus eas diſrumpat: depromendus eſt ex arbore initio veris, antequam folia explicantur. Multi medici inſignes ejus efficaciam in calculo renum, & veſicæ, ſtrangurià, & phthiſi ſcorbuticâ non immeritò celebrarunt.

Succus acerum.

3. *Acer majus* vulgo noſtro ſed falſo *ſycomorus* dictum trunco, ramis, aut radice cæſis dulcem, & potulentum ſuccum copioſe emittit, idque potiſſimùm gelidâ, & pruinoſa Cœli conſtitutione cum in betulâ contrarium evenit. *J. Rajus.*

Succus juglandis.

4. Ex *acere* item *minore* inciſo ejuſmodi potus uberrimè emanat, necnon è *Juglandis* radice terebratâ; quem inſignis *Boylius in lib. de utilitate Philoſophiæ part.* 2. in multis morbis mira præſtare ſcribit, Podagræ dolores ſedare aſſerit *Schroderus in pharmacop. chym.*

Vinum è paliuro.

5. In *Cyrenaicâ* regione creſcit frutex *Paliurus*, cujus ſucco vina olim commendabant: imo eodem pro vino, uſi ſunt *Troglodytæ*. Sunt, qui-

bus

bus *paliurus Theophraſti*, *Zizyphus* recentiorum videtur, de cùjus fructûs ſucco capite ſuperiore memini.

CAP. VII.

De Potulentis è Melle aut ſaccharo.

1. UBicunque natura vites, aliaſve arbores quæ potum ferant, non conceſſit, humana ſolertia liquores potabiles e *melle*, *frugibus*, aliiſve, quæ ſpiritibus ſcatent, *aquâ* infulâ ſubſtituit.

2. *Lituania*, *Polonia*, *& Tota Muſcovia ferè* ſylvoſæ regiones à *Mari Caſpio ad circulum uſque Arcticum* melle abundant. Nec mireris, qui fiat, ut apes hyeme longâ, & frigoribus intenſiſſimis poſſint ſubſtare; cùm conſtet, hyemis inclementiam licèt graviſſimam perpetuâ æſtatis ſerenitate abundè penſari: eâ igitur tempeſtate apiculæ tantum mellis colligunt, ut eo, ſuoque calore Hyemes facilè ferant. Quamobrem iſtarum regionum incolæ tantum *Hydromelitis* quotannis parant: ut vix alio potûs genere opus ſit, eoque perinde delectantur ac vino quamtumvis generoſo: imo ei ſuum melioris notæ *Hydromeli* non dubitant præponere. *Hydromeli ubi abundat.*

Conficitur plerumque admiſcendo aquæ Cœleſtis vel fontanæ tantum mellis, quantum ovum liquori innatans ſuſtineat; quem liquorẽ decoquunt, donec aliqua ovi portio aquam ſuperemineat. *ratio faciendi.*

Dein ſingulis *Hydromelitis* refrigerati quindenis congiis aromatum craſſè contuſorum circiter uncias addunt: poſtea eidem doliis recondito fermentationem promovent.

Exinde depuratus, poſt menſem in utres depromptus, optimè ſervatur; a nonnullis aliquandiu inſolatur ut ſale acui incipiente mellis faſtidium tollatur, & dulci ab acido temperato gratior ſapor potui concilietur.

Aſſervatio. Diverſitas ab infuſis.

Gentes ſupra dictæ, ut *Hydromeli* ſtrenue potant, ità ejus *σκευασίαν* præ aliis callent. Et *mora, ceraſa, fraga, aut fructus rubi Idæi, vel vaccinia* in *aquâ* macerando jucundam coloris, & ſaporis diverſitatem inducunt.

Nonnulli noſtracium ſimile quippiam herbis fragrantibus *Thymo, roſmarino, aut cynobato redolenti*; ſed ſucceſſu non æquè fælici, moliuntur.

Melicratum.

3. Ubi magna eſt *Mellatio*, è favorum, & vaſorum loturâ *melicratum* dilutius, & quaſi *loræ* paratur in domeſticum, & viliorem potum. Potibus hujuſmodi mellitis, ut ſalubres ſint, ætate opus eſt: nimis enim recentes ſtomachum inflant, & ſuæ dulcedinis ſatietate nauſeativâ nimiùm gravant; ætate verò proficientes vinoſi evadunt, ori ſuaves, & ſtomacho utiles. Calfaciunt, appetitum languentem excitant, alvum molliunt, *Tuſſientibus, Phthiſicis*, & *Ictericis* auxiliantur, & neceſſe eſt potum tot virtutibus præditum longævitati etiam conferre.

Uſus hydromelitis.

Bilioſis verò temperamentis picrocholis, & *παχαλοσπλάγχνοις*, in febribus etiam ardentibus & colliquativis ſunt noxii.

4. Medicis ſunt aliæ mellis compoſitiones, *Oenomeli;*

nomeli, *omphacomeli*, *oxymeli* &c. quarum materiam nomina monſtrant.

Oenomeli, mulſum, è muſti optimi partibus & mellis quintâ conficitur, & in uſum familiarum ruſticarum, olim quibus vinum non defuit aſſervatum eſt. Ventriculum calfacit, nutrit, tracheæ aſperitatem lenit, & ſpiritus tranſitum impeditum expedit. *Oenomeli.*

Omphacomeli è ſucco uvæ immaturæ, & melle confectum olim erat in uſu multo; & in febribus juleporum vicem præſtitit. *Omphacomeli.*

Sitim reſtinguit, in diarrhœâ, dyſenteria, nauſeâ, anorexiâ, picâ, ſtomachi debilitate multum prodeſt.

Oxymeli ſimplex, *Acetum mulſum*, attenuat, incidit, aperit, ſputum educit, ſitim ſedat. *Oxymeli.*

5. *Saccharum* perinde in potu, atque in cibis mellis vicem poteſt præſtare. Itaque *Æthiopes* ſervi, qui Saccharopœis in ejus præparatione inſerviunt è rubro, & craſſiori Sacchari genere potum familiarem ſibi faciunt: qui Zingibere aromatizatus Melicratum aliquatenus refert. *Hydro Saccharo.*

Et non ita pridem quidam Cerviſiæ coctores, gliſcente frugum caritate, potum è paſſulis vilioribus, & Saccharo vix melioris notæ fermentatum confecerunt, quem in commeatum nauticum vendebant, pacti niſi totâ navigatione in vigore perſtaret, ſe damnum reſarturos. Certè pleraque dulcia ejuſmodi artificio tractata potum exhiberent non ingratum, quippe cum per ſe figurâ partium guſtui placent; ſi quod ſpirituoſi continent fermentatione id evehitur & quicquid ſalini habent, leviter aciatur. Et exinde li- *Cerviſia & Saccharo.*

quor non illaudabilis, & saporis quidem vinosi evadit.

CAP. VIII.

De Cervisiâ.

Cervisia. 1. POtûs è frugibus confecti usus longè antiquior est, quàm vulgo creditur. Constat enim veterum authoritate magnam orbis partem etiàm ubi nunc vina egregia abundè proveniunt, *Cererem* pro *Baccho* habuisse è frugibus, non vite vinum habentes.

Zythum. *Zythum* antiquitùs *Ægyptiorum* fuit potus, inde *Columella Pelusiacum* dicitur. Materiam, unde parabátur, ostendit *Aristoteles* dum scribit, fuisse *Zythum* οἶνον κεδρινὸν. Vinum hordeaceum: *Aetius* eorum popularis *Serm.* 19. *cap.* 19. ejus præparationem describit ubi ait Βύνη ἐστὶ κεδρὴ βεβρεγμένη καὶ βλαστήσασα καὶ πεφρυγμένη μετὰ τῶν γλωσσιδίων. i. e. hordeum madefactum, quod regerminans cum ligulis enatis torretur.

Calia. Ejusdem farinæ fuisse *Caliam Hispanorum* & cervisiam *Gallorum*, par est credere, nomina ejusdem rei diversarum gentium linguis discrepantia. Sic *Curmi*, *Sabaia*, *Brytum barbara* erant ejusdem liquoris synonyma apud *Phryges*, *Illyricos*, & *Thracas* usurpata, *Cervisia* apud Latinos receptior est.

Curmi. *Sabaia.*

Byne, i. e. malt. Byne, *seu Brasium* vulgò *malt* è quovis frumento, vel legumine potest confieri: sed præcipuè

cipuè ex hordeo, aut tritico parari ſolet. At potus pro frugum ſpecie nonnihil differt.

2. *Cerviſiam* parandi ratio ubique ferè eadem eſt: vizt, farina braſii in aquâ coctâ aliquandiu maceratur, & liquor particulis ejus activis impræguatus in cortinam exantlatur denuò coquendus; ut commiſtio ſit plenior & conſiſtentia craſſior. Incoquuntur ei plerumque *lupuli ſalictarii* flores, nonnunquam *geniſta* aut *abſinthium*; nè præproperè aceſcat. *Germani*, inquit *Polydorus Vergilius de rerum invent. lib.* 3. *cap.* 2. *lupum* herbam *cerviſiæ* admiſcent, ſed idem omnes Septentrionales nunc faciunt. Hujuſmodi amaricantia ſalinas liquoris particulas, ſale ſuo volatili retundunt, & ſpiritus alioqui fugitivos in officio continent. Liquor autem iſte etſi percoctus, non eſt abſoluta *cerviſia*, niſi debita accedat fermentatio: quæ, ubi refrixerit, adjectis *cerviſiæ* alius floribus, excitatur: tanto autem promptiùs oritur fermentatio, quantò liquor farinâ braſii ſaturatior, & ſpirituum ſit abundantior. *Cerviſiæ ſcenaſia.*

Cerviſia ab amaris incoctis primùm amareſcit; ſed poſtea ſale iterum emicare incipiente vinoſa evadit & ſapore jucunda. Potus ita paratus à noſtris, aliiſque quotquot ſermone *Teutoniſſant*, dicitur *Beer*. Sin ſine lupulis, aliiſve analogis, fiat, nobis & *Danis* nominatur *Ale*. Cui recèns cocto multi betulæ ramos adjiciunt: ut ab eorum ſucco ſubacido nonnihil acoris contrahat, & uſui ſit ſtatim idoneus. Alii præſertim *Anglo-Septentrionales Chamæciſum* in dolia immittunt, cujus operâ nychthemeri ſpacio liquor depuratur. *Alla* videtur deduci à vocabulo, *all* quod iſti- *Alla.*

gentibus, totum, significat quibus instar omnis alius victûs & cultus sit. Fuerunt, qui potus hordeaceos injuriæ renibus, & nervoso generi allatæ postulârunt: sed calumnia nunquam valuit apud eos, qui norunt, quam vegeti, & longævi sint, qui alio potu non utuntur.

Usus.

Cervisiæ laus.

Certè *cervisia* ritè cocta, & satis fermentata, diuque servata modò integra sit est saluberrima; nec nisi corrupta, aut immodicè hausta unquam nocet: & constat *Zythopotas œnopotis* esse habitiores, quare *cervisia* magis quàm vinum alit.

Dizythium.

Pallada in epigrammate quodam, de *dizythio* meminit: cujus usu à febre *Hepiala* liberatus est. Quod *Erasmus* in proverbio *Crotone salubrius*, duplicem cervisiam fuisse conjicit: sed febrim ciebit citiùs, quàm sedabit vinum simplex aut *cervisia* duplex.

Salernitani hoc disticho *cervisiæ* dotes describunt.

Crassos humores nutrit cervisia, vires
Præstat, & augmentat carnem, generatq; cruorem.

CAP. IX.

De aliis quibusdam liquoribus potulentis è frugibus confectis.

1. IN multis locis, in quibus aliæ fruges non fæliciter proveniunt ex *avenaceo brasio* fit potus gratus nec insalubris.

2. Potus est apud *Saxones* celeberrimus dictus

ctus *Mum. Brunſwici* præcipuè coquitur, & è *Braſio* ſupra modum toſto, eoque ferè triticeo, cum *Cardamomis* aliiſque aromatis, & radice *Helenii* incoctis conficitur. Spirituoſus eſt, & ſtomacho utilis. Nuper *Londini* fieri cœpit. *Mum.*

3. *Hecataus* in *Europæ periodo* prodit *Pæonas* ex *hordeo Brytum*, at *Parabiam* è *milio & conyzâ* confeciſſe. Et *Olearius Holſatus* in itinere *Perſico* obſervavit *Tartaros Maris Caſpii* accolas è milio potum fæculentum habuiſſe citò inebriantem quem dicunt *Dragga*. Et conſimilis è *panico* confieri ſolet. *Parabia.*

4. Sunt item ex *Afris*, quibus liquor ex iſto frumento ad regerminationem madefacto, & ſole ſiccato pro potu familiaris eſt. *Cerviſia Libyca.*

5. In oriente *Oryza* artificio alio tractata potum parit inebriandi facultate vix ulli ſecundum. Madefacta grana pilâ diu piſta in maſſam cogunt. *Macaßus.*

Cui fermenti paululum adjiciunt & poſtquàm deferbuerit, in *aquâ* diu macerant, donec liquor valdè ſpirituoſus evadat: qui ſuper ſuum magma ſervatus, ætate melioreſcit; cujus quod clarum eſt, in potum ſervantes *Macaſſum* dicunt: quòd verò fæculentum reſidet, cibis immiſcent. Ex *oryzâ* itidem fit potus ruber dictus *Brum.*

6. Eâdem planè ratione è ſuâ *Maizâ Americanis* conficitur potus conſimilis. Et è paſtâ frumentaceâ fit liquor *Turcis*, & *Arabibus*, dictus *Chauſet.* *Pot. è maizâ.* *Chauſea.*

CAP. X.

De potu è radicibus.

Bryon è rad. Scythicâ.

1. HEllanicus βρύτον ἐκ ῥιζῶν *Bryti è radicibus* mentionem fecit: quas *Scythicas* fuiſſe ſuſpicor; è *glycyrrhizâ* enim non exucca liquorem ſatis validum elicias, quippe radix iſta per ſe ἀδιάφθορος eſt & multo magis ejuſdem recentis decoctum.

Mabby.

2. In *Inſulis Caribæis* radix *Battata* dicta, & opſonium & potum præbet ſiquidem *aqua* pluvialis ejus ramentis imprægnata fermenteſcit, doliiſque recondita dicitur indigenis *Mabbia*, quæ quatridui ſpatio potui matura eſt. Nonnulli verò ſucco pruni cujuſdam dicti iſtis *Mombain* huic potui ampliorem gratiam conciliant.

Peranau.

3. Panis *Caſſava* quem radices Yuccæ exhibent, *aquâ* fontanâ maceratus potum dictum *Peranow* præbet, uſu, & ſapore *cerviſiæ hordeaceæ* ferè ſimilem.

Pot. Braſilienſis.

4. Barbari *Braſiliæ* incolæ è radicibus ſuæ *Mandyuccæ* liquorem potulentum conficiunt; quo ſupra modum delectantur. Sed præparatio iſtius deſcripta nauſeam faceret. Has radices vetulis quibuſdam edentulis tradunt: quæ ore emollitas aquam limpidam continenti expuunt. Saliva earum pro fermento eſt: unde liquori oritur *Zymoſis*, quæ eum jucundum reddit, & tantarum virium, ut non alio debacchentur iſtæ gentes,

Fœda ejus confectio.

tes, quoties mactato captivo triumphantes festum agunt. Scilicet labris eorum lactucæ istæ immundæ conveniunt.

5. Caupones *Sinenses* in *Javâ* liquori cuidam *daturam* incoquere solebant; quo milites, & nautæ plus nimio delectati, frequentèr olim inebriabantur: insaniâ adeò periculosâ, ut lege opus esset, quâ cautum erat, nè amplius fieret, id genus potus. *Philib. Vernallus in Respon. Ad Reg. Soc.* curiosorum. *Potus Javensis.*

CAP. XI.

De vino ardenti seu Spiritibus meracioribus.

1. SPiritus à dictis liquoribus, fermentatione liberati sunt separabiles, & proinde caloris vi, & nonnunquam frigoris uniuntur, ab igni in recipiens aguntur, & sufficienti rectificatione phlegma suum ferè in totum exuunt: à frigore vehementi aliquando phlegmate congelante spiritus puri in dolii meditullium compelluntur. *Spiritus vini.*

In *Europâ* maximè celebres sunt *spiritus vini*, præcipuè *Gallici*, etsi ex hydromelite, cerevisiâ & horum omnium fæcibus magna spirituum copia elicitur.

2. *India* verò suam *uraquam*. i. e. *Spiritus oryzæ, palmularum, & Suræ*, quæ succus est arboris *cuciophoræ* præfert: & reverà in confectione *Palapunziæ* omnium consensu præferendi sunt.

3. In

Rum. 3. In locis ubi ſaccharum coquitur è cannis ſaccharinis abunde liquoris ardentis deſtillatur, quem barbaro nomine dicunt *Rum* quo nautæ periculorum metum, & maris tædium; Indigenæ ſuas curas depellunt.

Spi. Lactis. 4. *Sinenſes* è lacte ſpiritus quoſdam fortes deſtillatione elicere feruntur, & forſan non alius erat liquor dictus *Chuia* quem *Paulus Venetus* ſcripſit, à *Tartaris* ita fuiſſe præparatum, ut vinum album videretur.

Vin. ard. ex oryza bolothurio. 5. *Sinenſes*, qui in *Javâ* frequenter cauponariam exercent, *uracquæ* genus ardentiſſimum ex *Oryzâ*, & quodam *Holothuris* genere conficere feruntur (Eſt autem *Holothurion Zoophyton* calloſum in mari fluitans) ita forſan dictum ab *Ariſtotele* quod ὑδερον id eſt, vehemens ſit, & huic liquori *Jac. Bontius de medic. Ind. lib. 2. cap. 4.* Dyſenteriam *Batavis Javenſibus infeſtam* imputat.

De uſu aquæ vitæ. 6. Ea fuit veterum temperantia, ut multi viverent abſtemii, pauci niſi dilutum biberent. Illi quidem *meri* vires *aquâ* temperabant: nos verò, ut meraciùs bibamus, aquam quam natura admiſcuit, arte detrahimus: ſed non ſine ſanitatis diſpendio: nonnulli etiam cum vitæ jactura. *Vitia vin. ard.* Vidimus quidem *aquam vitæ* ſæpe fieri mortis repentinæ cauſam: nimirum homines nimio ejus potu extinctos, ſpiritibus animalibus, quos reficere voluerunt, penitùs profligatis. Alii licèt *aquâ* ardenti nunquam inebriati, eam tamen ſubinde pitiſſando in malam conſuetudinem delapſi à periculoſâ *Sirene* avelli nequeunt antequam viſceribus labefactatis in Cacochymiam immedicabilem incidant.

Liquores tamen ardentes modicè ſumpti, quoties opus, non libido poſtulat, plurimùm ſæpe proſunt. Spiritus enim animales, labore, vigiliis, vel inediâ exhauſtos promptiſſimè inſtaurant, nec ſtomachum gravant, ſanguini languenti motum & vigorem reſtituunt: ſed vergenti ætati, & frigidis temperamentis maximè conveniunt. Sunt duces, qui militibus prælium inituris hujuſmodi ſpiritus copioſè propinant, ut fortitudinem augeant. Sed nequeo id probare, quod audaciam addendo conſilium adimat, nec vera, & durabilis eſt virtus, cui iſtiuſmodi cote eſt opus, forſan *Belluis* magis conveniat. *Elephantis*, (inquit *Ælianus*) pugnaturis non modò è vite confecti; ſed etiam ex *oryzâ* factitii vini uſus indultus eſt, quod utrùm *Uraqua* fuit, an *Macaſſus* ſupra deſcriptus, non liquet: certe fuit aliquid ſatis ſpirituoſum; quod uſus *belluas* ferre docuerat.

Virtutes vin. ard.

Militibus pugnaturis vin. ard. propinatur.

Elephantis etiam.

CAP. XII.

De liquoribus miſtis.

1. CElebris cinnus apud *Indos* eſt *palopunzia*; quam è *Limonum ſylveſtrium* ſucco, *aquâ* roſaceâ, & ſuâ *uraquâ* componunt, pro *uraquâ Europæi ſpiritum vini* ſubſtituunt, quibus eſt potus nauticus: cui nautæ, & mercatores potiſſimùm indulgent.

Palopunzia.

2. *Cerbetta* eâdem materiâ Præter *uraquam* aut

Cerbetta.

aut *ſpiritum vini* ferè conſtat: quæ potio in æſtate *Syriæ Turciſque*, quòd multum refrigerat, & ſitim optimè reſtinguit, in frequenti uſu eſt.

Serbet.

Nenuphar. 3 *Ægyptii* ſyrupo è ſaccharo, & *aquâ Niloticâ* ſuccum ſiliquarum, & florum loti admiſcent; & exinde potum gratum, & refrigerantem, *Arabice Cherbet Nenuphar* dictum conficiunt. E *citrullis* quoque quos *Chates* vocant, laticem exprimunt: cujus uſus eſt egregius, in *Cherbetta* optimæ confectione.

Duſcab. 4. *Perſæ* muſtum generoſum ultra mellis conſiſtentiam coctum nominant, *Duſcab.* cujus *ſapæ* portio aliqua aquæ, & aceto miſtâ potum reddit *Cherbettæ* ſimilem & ejuſdem ferè uſûs, quo ſuperſtitioſe abſtemii vice vini oligophori utuntur. *Olearius in itinerario. Perſica* vox *Duſcabh* à voce *Poſca* non multùm abludit & materia fere eadem eſt.

Nectar. 5. Si crederemus, immortales *Nectare* Cœleſti lætari, quid eſſet, quæreretur; ſed terreſtre *nectar*, eſſe *Oinomeli Conſtantinus* teſtatur, aliique produnt, fuiſſe vinum ex *Olympo Lydiæ* favis permixtum, & floribus odoratis. Et veriſimile

Κυκεὼν. eſt Κυκεῶνα, *Heroum* potionem apud *Homerum*

Nepenthes. cinnum conſimilem fuiſſe.

Nepenthes verò, & *Helenes* craterem nonnulli è bugloſſa confectum conjiciunt quòd, inquit *Cælius*, vino injecta Hilaritatem inducit.

CAP.

CAP. XIII.

De Chocolatta.

1. NAſcuntur in *Mexicanâ*, & vicinis inſulis ad ventos ſpectantibus, fructus illis dicti *Cacoas*: è quorum nucleis, cum aromatis quibuſdam componitur maſſa; quæ nominatur *Chocolata*. Ea in liquore idoneo ſoluta fit potus cognominis, in *Americâ* ſemper uſûs maximi, & in *Hiſpaniâ* jampridem celebris nuper etiam in reliquis, *Europæ* tractibus ſatis notus. *Chocolate.*

Maſſæ dictæ compoſitio hujuſmodi eſt viz. ſingulis *Cacoæ Carraccenſis* libris, duodecim *Siliquæ* odoratæ arboris *Xochinacatli dictæ Hiſpanis Vanillæ*, admiſcentur *Memaxochitis* etiam. i. e. *Piperis Americani* Drachm. 3. Cinnamon electi Drachm. 1. *℥. Amygdalarũ de Bayle uncias duas, piperis rubri longi* Drachm. 1. ſæpe item in hàc ſceuaſiâ nuclei fructus arboris *Acchioti* adjiciuntur. His omnibus additur Sacchari puriſſimi lib. ſeſquialtera. *Achioti* ſiccare, refrigerare, & nauſeam tollere dicuntur. In præparatione *Cacoæ, & Amygdalæ* igni lento torrentur. Siliquæ, & aromatâ contuſa & cribrata in pulverem tenuem rediguntur, & omnia cum Sacchâro piſta in formis chartaceis excipiuntur; dein maſſa formata in uſum aſſervatur, quæ quo recentior ſit, eo melior eſt: & forſan quo ſimplicior. *Ejus præparatio.*

In potûs confectione aquæ fontanæ, aut alius appropriatæ partibus octo, & ſacchari parti dimidiæ additur maſſæ pars una. His adjectis liquor

quor fervens ab igni ſemotus rudiculâ, donec multùm ſpumaverit, agitatur, & ſtatim calidus ſorbetur.

Sæpe vice aquæ lac recens animalium adhibetur; & nonnunquam amygdalinum. Lactis amygdalini libræ dimidiæ adjicitur ſacchari unciæ dimidium; & pauliſper coquitur dein immiſſâ maſſæ *Chocolatæ* uncià etiam dimidiâ, liquor ſtrenuè quaſſatur.

Biliosis loco aquæ fontanæ, aut lactis, aqua Endiviæ, aut Cichoreæ, vel emulſio quatuor ſeminum majorum ſubſtituitur: ſunt, qui lapidis *Bezoardici*, aut ambræ portionem aliquam admiſcent, ut ſit cardiaca.

Chocolatæ virtutes. 2. *Chocolata* bona & rite parata (nam facile adulteratur) frigido ventriculo multum prodeſt, omnia viſcera corroborat, vires collapſas inſtaurat, unde phthiſi cautè adhibita ſæpe medetur. Venerem valdè proritat. Cui, licet ſæpius fræno egeat, aliquando ſtimulo opus eſt: & hic mihi in mentem venit Hiſtoriæ non illepidæ, quæ hujus potûs vires oſtendat: novi virum qui Phthiſicus, & pene deploratus ad *Chocolatæ* uſum ſe recepit: uxor etiam, ut viro complaceret, eandem bibit; miro utriuſque ſucceſſu. Nam vir brevi convaluit; mulierque priùs effæta habita ex eo gravida Filios peperit tergeminos omnes vitales.

In uſu hujus potûs, niſi mavis juſculum dici quædam ſunt obſervanda. *Hiſpani*, quibus familiariſſimus eſt, eam ſumpturi, priùs frigidæ hauſtum bibunt. Cum verò ſumpſerint, horam aut ampliùs à frigida abſtinent.

Manè commodiſſimè bibitur moderatâ doſi ad uncias quinque aut ſex; ſub horam ſomni ſumptus

tus nocet. Bilioſis naturis nunquam convenit; uti nec aliis in tempeſtate præfervidâ. *Ex manuſcriptis Hiſpani cujuſdam generoſi.*

Quanti apud *Americanos* ſit Cacoæ fructus, docet alius ejus uſus, quippe quod vice numi utuntur, eoque merces emunt: & quoties ſtipem mendicanti aliquid erogare libet, nucem cacoæ unam atque alteram conferunt.

CAP. XIV.

De Coffâ.

Coffa liquor Turcis familiaris.

1. TUrcæ, *Arabes*, aliique orientales, quibus vinum bibere religioni eſt, potum dictum *Coffa* pitiſſando in tabernis, ubi venditur, deſidentes tempus fallunt.

Ejus uſus ad nos non ita pridem venit.

Qui mos paucis abhinc annis ad nos in ultimum occidentem migravit.

Fuerunt, quibus perſuaſum erat; *Jus nigrum Spartanorum* non aliud fuiſſe, quàm hunc potum, quod non veriſimile videtur, & *Pollux in lib.* 6. *Onomaſtici* diſertè aſſerit, Jus nigrum, *Edulium Laconicum*, fuiſſe ἁιμαΐαν ſanguiculum.

Quid Hypoſphagma.

Mihi quidem illud fuiſſe videtur, quod quibuſdam *Hypoſphagma* dictum, è ſanguine hœdino, cum ſapâ, caſeo, aceto & herbis nonnullis, percocto confectum. Certe undecunque compoſitum, ejuſmodi erat, ut vix aliis, quàm *Spartanis* ſtomachis conveniret: qui fame, & labore cibos, potumque condiebant.

Quomodo fit potus coffæ.

Fit autem *Coffa*, è baccis cognominibus ex *Arabiâ*,

biâ, Perſide, aut Indiâ delatis, quæ ad ignem lentum toſtæ molâ truſatili, aut piſtillo in farinam rediguntur.

Hujus farinæ unciam unam, aquæ fontanæ ad dimidias decoctæ, & ferventis *lib.* 1. *ff.* adjiciunt: dein vaſe clauſo bullire parumper ſinunt: & exinde fit potabilis. Iſte potus neminem ad ſui uſum ſuâ dulcedine allicit. Nam cruſtam panis uſtulatam ſapit. Sed quia ventriculi cruditates & morbos inde pendentes tollit, quos populi hydropotæ, & pauci exercitii facile contrahunt, in quotidiano uſu iſtis diu fuit, & non ita pridem à noſtratitibus receptus eſt.

Coffæ dotes. 2. *Coffa* moderatè ſumpta, eis qui ſunt frigidæ conſtitutionis, & plenioris corporis habitûs ſæpe prodeſt.

Sed bilioſis, melancholicis, & ſanguine craſſo præditis minimè convenit. Nam ſanguinem particulis aduſtis vitiando nutritionem impedit, ſpirituum meatus obſtruit, & ſemen minuit, unde nonnullis iſtiuſmodi nimius ejus uſus paralyſin, aut veneris impotentiam attuliſſe obſervatur: obſervârat *Cl: Williſius.*

CAP. XV.

De potu Thea, potu Juniperino &c.

Thea. 1. NOs, qui omnium ferè gentium mores in cibis & potu recepimus, ab oriente ſole uſum liquoris dicti *Thea*, *vel Tzia* accerſivimus. Naſcitur in *Chinâ & Japonâ* frutex aut arbor myrti

myrti ſimilis, è cujus foliis vere collectis, & ad ignem aut ſole ſiccatis conficitur ille potus incolis iſtarum regionum quàm maximè familiaris. In potûs præparatione foliorum pauxillum ita ſiccatorum, donec ſubſidant, & explicentur in aquam calidam immittitur: qua folia brevi tempore ſuam amaritudinem non ingratam liquori impertiunt, cui nonnulli aliquod ſacchari admiſcent.

Virtutes Thea.

2. Multa de virtute hujus potûs prædicantur: Nam dicitur omnibus cerebri, & nervoſi generis morbis conducere: item phthiſicis, ſtomachicis, & ſpleneticis auxilio eſſe. Porrò narrant, neminem eorum, qui eò aſſiduè utuntur in regionibus ubi naſcitur, lithiaſi, aut arthritide tentari.

Pſeudothea.

Sed ſuſpicio eſt, folia optimæ notæ ad nos rarò, aut non omnino advehi: aut ſi advehantur, tempore, & longinquiſſimâ navigatione vileſcere. Itaque nonnullis *Pſeudothea è betonica, ſcorodoniâ & chamæpity* eodem modo infuſis non minoris efficaciæ videtur.

Thea Tartarorum.

Seres, vel *Tartari orientales*, qui noſtrâ ætate *Sinarum* regnum ſubjugârunt, in lacte cum ſale folia *Theæ* infundunt, & potionem ita paratam maximè probant. *Legat. Belgica ad Sinenſium regem.*

Thea Carolina.

3. Incolæ provinciæ *Carolinæ* dictæ, in *Floridâ*, è foliis cujuſdam arboris potum Theæ ſimilem & viribus ferè parem conficere dicuntur: & forſan eſt ipſiſſima *Thea*: *Carolina* enim & *China* licèt longiſſimè diſſitæ ſunt parallelæ. *Floridani*, in bellum prodituri veteri inſtituto, potionem quandam conſimilem in cœtu publico ſumebant: quam, qui vomitu rejecit, (quod multis accidebat)

bat, & ipſa *Thea Sinenſis* doſi nimiâ exhibita emetica ſit,) imbellis habebatur, & inglorius domi manſit vel lixa vallum tulit; nec, donec eam ferre didicerat, miles potuit eſſe legitimus.

Thea Brabantica. *Myrtus Anglica* *Elæagnus Dioſcoridis pro Thea uſurpatur.*

4. Frutex eſt pumilus, quibuſdam *Myrtus Brabantica*, aut *Anglica* dicta quod apud iſtas gentes ſatis frequenter provenit; *Cordo*, aliiſque viſus eſt *Theophraſti Elæagnus*. Cujus è foliis fruticis exiccatis nonnulli potionem *Thea Sinenſium* ſimilem conficiunt.

Potus Lapparum juniperinus.

5. *Lappæ*, quibus natura pauca præter egeſtatem & patientiam conceſſit, potionem habent è *Baccis Juniperinis*; quam, ut *Caffe*, aut *Thea* calidam ſumunt, nec minus utilitatis, quàm alii ex iſtis percipiunt, nam *Bacca Juniperina* reverâ plus præſtant, quàm Baccæ Coffæ arrogant.

Regionibus frigidiſſimis, in quibus nulla alia arbor valet ſubſtare, Juniperus eſt familiaris.

E galanga, ſem. Coriandri, Aniſi, Fœniculi. Foliis betonicæ, roſmarini, ſalviæ, aliiſve id genus, elegantes potiones, & ſalubres conficiuntur, quibus in varios ſcopos, ut *Coffa*, *Thea* calidè hauſtis nonnulli utuntur.

CAP. XVI.

Corollarium. *De parergis quibuſdam in victu.*

1. IN hominum victû irrepſerunt parerga quædã, Circæa quæ iniquâ conſuetudine multorum mentes adeò falcinant, ut vitam ſine eis nullam, aut prorſus infelicem eſſe exiſtiment. Ejuſmodi ſunt

Betelé

Betele, & Arecca Indis. Bengia & Bosa istis & *Ægyptiis, opium Turcis, Tabacum* illis omnibus, & *Europæis*, præter *Americæ* incolas unde duxit originem.

2. *Betele* est folium arboris folio mali aurantiæ non absimile, nisi quod angustius sit, & longius cum radiis, aut venulis. Seritur in *India* maritimis, in mediterraneis vix crescit. Cœlo non nisi temperato lætè frondet, ideoque in *Mozambiqua*, aut *Sofalâ* per calores non nascitur; neque in *Chinâ* per frigus. In *Moluccis* fructum lacerti caudam referentem profert, quem incolæ edunt, alibi est sterilis, folia autem in maximo pretio sunt, & usu: quæ *Indi* utriusque sexûs ore, ubicunque sunt, gerentes succum inde deglutiunt. Temperamento sunt calida, & sicca, etsi aliter censuit *Avicenna*. à quo vocantur *Tembul*, & frigida dicuntur, hæc quia ore detenta amarescunt, *Indi*, ut gratiùs sapiant, *Areccam*, & quædam alia admiscent. *Betele & Arecca.*

3. *Arecca*, quæ est *Arabum Fausel*, fructus est arboris *Palmæ cucifophoræ* foliis similis, quæ etiam maritimis crescit, fructus iste nuci cupressi ferè similis detracto cortice in tenues partes discinditur, è quibus cum *Betele*, & calce è conchis crematis fit confectio tam expetita, quàm quod maximè. Itaque in compitis ubique venalis prostat; nulli occurras cujuscunque sortis, qui non ore detineat; hâc ratione ajunt se ab anima fætente, & dentium dolore, aut erosione cavere: itaque omnium dentes rubent, aut nigrescunt: quos albis præferunt; *Incolæ Cumanæ, & Muracapanæ* eodem modo, quo *Indi*, dentibus nigrorem succo herbæ, & calce concharum conciliare conantur, quippe magno dedecori est adultis dentes albescere. *Arecca.*

Linſchot: deſcript Cumanæ.

Narrat *Stephanus Flacurtius* indigenas *Inſulæ Sancti Laurentii*, diſplicente etiam candore dentium eiſdem, aliquâ è tribus herbulis, quas *Amboutou*,, *Lengon*, & *Zemalen* appellant nigrorem inducere. *Europæos* cum canibus, & ſimiis communes habere albos dentes dicunt: dictæ compoſitioni nonnunquam *Lycion*, qui ſuccus eſt *Pyxacanthæ*, admiſcetur. Ditiores item, quorum res ferunt, *Caphuram de Borneo*, *Calambam*, *Moſcum*, *aut Ambram griſeam*, addunt: quorum odore ſuum halitum commendant. Magno autem dedecori eſt, & ſordidum, ſpiritum ducere non odoratum. Minùs igitur mireris impenſas *Mizumæ regis Balagatæ*, qui fertur in hoc pharmacon ſingulis annis trigeſies mille aureos *Luſitanicos* impendiſſe.

Betele optimum eſt plenè maturum, & rubeſcens, *Arecca* autem immatura acopon eſt inſigne & anodynum nam ſtuporem non modicum inducit. Itaque ergo à nonnullis ſumitur, non niſi immatura.

Coca. 4. Narrat *Johannes Fragoſus in Hiſtor. Arom. Indicor.* multos *Peruviæ* indigenas ſolium quoddam myrti ſimile, *Coca* dictum, ore totos dies detinere, cujus ope famem, aut dolorem parùm ſentirent, & vires corporis confirmarentur. Scribit frutices qui hoc producunt, apud *Andes à Guamangâ* ad urbem *Platæ* ſeri, unde tota *Peru* divendebatur, & potiſſimum Metallariis ad fodinas *Potoſias*, ubi ſi tantæ eſt efficaciæ miſerias operarum potuiſſet alleviare.

Bangue. 5. *Bangue* apud *Indos* naſcitur, & eſt *cannabis*, aut *cannabi* ſimillima: niſi quod librum habet tenuem

nuem nec in tenaces philuras diviſibilem, & ſemina noſtro cannabino minora; è quibus, cum frondibus ſuæ herbæ intritis, [aromata, & moſcum nonnunquam admiſcent] fit confectio, quâ *Indi*, & *Perſæ* cibi, & veneris appetentiam cient. Videtur igitur *Bangue* fuiſſe illa herba; quam ab *Indo* allatam, *Theophraſtus in lib. 9. de Hiſtoria Plantarum* in libidine excitanda mira præſtitiſſe ſcribit. Cum è contra *Cannabis* noſtra atoca ingreditur, & libidinem inhibere creditur. Iſti confectioni *Indi* ſuam *areccam* nondùm maturam ſæpe immiſcent, quo pacto vis ſtupefactiva multùm augetur, & ita parata in aliis *Aſiæ* partibus magno venit. *Arabes* & *Ægyptii* è ſemine, & foliis *cannabinis* maſſam conficiunt; quâ delectantur, & quoties placet vires narcoticas augere, pro *arecca* quâ carent, *farinam loliaceam* ſubſtituunt; & hoc confectionis genus *Boſa* illis dicitur. *Boſa.* Qui in laboribus, et periculis verſantur iſtis ferè utuntur, nam laboris aut doloris ſenſum minuunt. Qui ſumunt, unâ horâ amplius ſunt hilares, & feſtivi, poſtea moroſi ſunt, aut ſtupent, donec vim pharmaci edormiverint; Dormientibus autem *Morpheus* jucundiſſimè illudit: & rarò aliud, quàm regna, venerem, aut divitias ſomniant.

6. Barbari *Madagaſcaris incolæ* iſtiuſmodi narcoſi delectati; foliis Banguæ, ſeu *cannabis Indicæ* ſiccatis eodem modo, quo alii Tabaco utuntur, fumum ad ſtuporem ſugentes, & jucundâ inſaniâ inde comparatâ diu fruuntur, Hæc planta illis dicitur, *abetſmanga Flacurtius.* *A'etſmanguc.*

7. *Scythæ Nomades*, qui frugum, & vitis defectu hydropotæ eſſe coguntur, ebrietate nolunt omni-

omnino carere, itaque herbis quibusdam narcoticis in ignem missis mentis abalienationem acquirunt: & proinde saltant, et cantant, instar aliorum ebriorum.

Opium. 8. *Opium*, *Arabibus*, *& Indis Afron*, voce Græcâ depravatâ, succus est capitibus papaveris utriusvis extillans: sin vi exprimatur *meconium* potiùs dicendum; quod in pharmacopoliis pro altero sæpe supponitur, quo tamen est ignavius. Tria sunt opii genera notiora. Candidum, *Cairi* imprimis venale, unde in *Asiam*, *& Africam* distrahitur, quod ni fallor, *Thebaicum est*, et *Turcis Mustac*. Secundum genus, quod flavescit, mittit *Cambaja*, aut *Decan*. tertium ab *Adeno Arabiæ* emporio ad nos devehitur, hoc nigrum est et durum. Ex his optimæ notæ est candidum, et multo pluris quam reliqua venit; secundas tenet flavescens; nigrum est vilissimum, et forsan non aliud, quàm meconium.

Candidũ.

Flavum.

Nigrum.

Omnibus ferè nota est vis hujus pharmaci, quàm sit narcotica, et si modum excesserit, lethalis: eo tamen *Asiani* australes, et *Afri Muhamedani* impense delectantur, et nonnulli eorum consuetudine confirmati incredibilem ejus vim quotidie vorant. Drachma dimidia, imo Drachma tota unius diei vulgare est demensum: cùm *Europæi* non assueti pauca grana vix ferant. Narrat *Fragosus* supra citatus; *Indum* quendam, qui regi *Decan* ab Epistolis erat, uno die plusquam unciam opii sumpsisse: eundem tamen, licet stupidus, et somnolentus videretur, non unquàm officio defuisse, sed res commodè tractasse, tantum potuit consuetudo, ut unus ferret, quod 50. inassuetos occideret.

Insti-

Instituitur autem hujusmodi opiophagia, quòd dolore, metu, & solicitudine ademptis, creditur edentes in bello intrepidos, in pace nullius rei anxios reddere. Difficile dictu, quâ ratione hoc pharmacum suas operationes exerit. Frigidum sit, an calidum (quod controvertitur) nil refert at calidum videtur, quod sulphureum est & inflammabile. Mihi videntur narcoticæ papaveris particulæ ejusmodi esse figuræ, ut in spirituum animalium vias se facile insinuent: & ibidem hærentes efferos eorum cursus sufflaminent, si paucæ sint: sin nimiæ omnino obstruant, viæ autem eis assuetæ tandem patent, nec ab eis facile afficiuntur. At observatur illos, qui huic opii usui diu indulserint, si aliquot dies ab ea destiterint in morbum immedicabilem brevi cadere: siquidem spiritus sufflamine suo destituti ferociunt et in præceps ruunt, aut sibi relicti difflantur. Qui verò in *Opiophagia* diu perstant tardi fiunt, stupidi, & veneris impotences. Itaque misera est eorum sors, à quibus tam medicè vivitur, quique nequeunt substare aut sani esse, nisi quotidie insaniant.

9. *Nicotiana* est planta veteribus perinde incognita, ac terra, unde primùm in reliquas orbis regiones delata est. Etsi fuerunt, quibus visa est *onosmys Æginetæ*, *aut symphyti* quoddam genus, videlicet *Pectον Dioscoridis*, sed quâ ratione adducti id, non constat. *Rimberto* senserint *Dodonæo*, aliisque peritis Botanicis *Hyoscyami* species videtur sed peregrina, & nostro orbi ante *Americam* inventam planè incognita, quibus haud gravatè assentior: nam istum vi stupefactivâ, et caliculis, quibus semen continetur, aliquatenus refert. *De Tabaco.*

Variis

Variis nominibus insignitur hæc herba, singulis gentibus rei novæ nomen adaptantibus: nostris & vicinis fere dicitur *tabacum* à novæ *Hispaniæ* provinciâ, unde primum advehi cœpit: aut *Nicotiana* à *Nicotio* nobili *Gallo*, cujus operâ *Gallis* innotuit. Barbari *Peruvani petum* nominant, *Mexicani Picvelt*, *Virginiani uppowok*; et alii aliter nominant.

Tres hujus plantæ species sunt notæ, quarum majorem aliquot Herbarii marem, mediam fœminam nominarunt. Primo generi caulis crassus est, rectus, 4. aut quinque pedes altus: folia autem ampla, crassa, subpinguia, nonnihil hirsuta, et gummosa; grave olent, et acre sapiunt: flores sunt subrutili, et semina parva hyoscyami lutei seminibus paria. Nicotianæ fœminæ folia sunt minora, et minùs gummosa, caulis brevior, et flores minùs rubent: in hanc speciem prior degenerat, quoties terra, qua seritur, debitâ vacat culturâ.

Tertium genus prioribus adhuc in omnibus minus est: folium habet rotundius, nigrius, pingue et nonnihil hirsutum, sed succi plenum: flores pallent.

Nihil unquam produxit natura, cujus usus tantilli temporis spatio, tam latè sese extendit; nam paucis annis, postquam inter *Europæos* emicuerat, ab omnibus, ad quas à mercatoribus adiri potuit, gentibus receptus est: sed non omnibus idem utendi modus.

Nicolaus Monardes scribit *Americanos* pulvere tabaci siccati calci concharum immisto pilulas, aut trochiscos formare solitos, quibus ore detentis salivæ plurimum eliciunt, quâ deglutitâ in

in laboribus, aut itinere diutiſſime perſtant, ſine virium diſpendio, Idem ſcriptor *lib.* 3. *ſimplicium medicament.* tradit. Alios in novâ *Hiſpaniâ* arundines quodam gummi & ſucco peti oblitas accendere & utriuſque fumum in os per tubulum haurire.

Virginiæ incolæ ante *Anglorum* adventum ſibi tubulos, quibus tabaci fumum ſugerent, è cretâ figulari fecerant; quos *Angli* in patriam redeuntes imitati ſunt: & ex illo tempore in univerſum orbem invaluit iſtiuſmodi fumifactio. Sed *Mauri*, *Turcæ*, aliique quibus calor fumi minùs placet, longioribus utuntur tubis, ligneis aut arundinaceis, cretaceo capiti adaptatis, aut per aquam eum hauriunt. Complures, & *imprimis Hiberni* folia tabaci ſiccati, in pulverem redacta tenuem, naribus ſufflantes pro pharmaco familiari habent. Alii eadem folia maſticantes ſuccum cum ſalivâ deglutiunt.

Plurima de nicotianæ virtutibus prædicantur, imo de effectibus ejus oppoſitè contrariis. Dicitur enim algentes calfacere, & æſtuantes refrigerare; ſomnum obrepentem arcere, & eundem pervigilantibus inducere; ſitim etiam, & famem multis levat, aliis appetentiam excitat; laſſitudines certè tollit, & pleriſque eſt unicum nepenthes: quæ omnia, non ſpirituum materiam ſubminiſtrando, ſed narcôſi ſuâ ſenſus obtundendo præſtat.

Nemo ferè ejus uſu initiatur ſine gravibus cerebri aut nervoſi generis ab eo læſi ſymptomatis: primo enim tentamine ſcotomiâ, aut vertigine afficiuntur, aut quaſi ebrii delirant. At moleſtiis iſtius tyrocinii ſuperatis, qui ei aſſueverunt nil

niſi

niſi jucundum quendam ſpirituum motum inde ſentiunt: qui compluribus adeò placet, ut, quaſi lotum guſtaſſent, licèt ipſi velint, ab ejus uſu avelli nequeant. Nec reverà tutum eſt ejus uſum præproperè abrumpere; nam diuturna conſuetudo vim naturæ obtinet, cui nemo injuriam impune infert.

Nicotiana à quibuſdam omnium morborum panacea ſtatuitur; ſed eſt frequentioris uſûs in cauponis, quàm *Pharmacopoliis*; ubi compotationibus inſervit: quas potantium fauces calfaciendo egregiè promovet.

F I N I S.

Libb: impreſſi per *Joh: Croſley* & *Oxon.* apud eundem venales.

IN FOLIO.

Suares de Legibus.
Epiſcopius I. Vol:

IN QUARTO.

Stierii Tabulæ Philoſoph:
Hereboordi Meletemata.
Cluverii Geographia cum Tabb: Æneis.
Walkers paraphraſe on St *Pauls Epiſtles.*

IN OCTAVO.

Mayow Tractatus quinque Medico-Phyſic:
Hereboord Philoſ: naturalis.
Dr: Wallis Grammat: Anglicana.
Occhami Logica.
B^p: *Wards Philoſ: Eſſays.*

IN DUODECIMO.

Saluſtius è Theatro.
Sthalii Axiomat: Philoſoph:
Molleri Inſtitutio Ling: Ital:
Duck de Authoritat: Juris Civil:
Hen: Othonis Hiſtor: Doct: Miſnicor.
Ignoramus Comœdia.
Spirituall Bee.
Rex Platonicus.
Grammatica Rationis.